

K 12:336
3

ჯეზელ ნოღაიღელი

ნაციონალური
ბიბლიოთეკა

ნ ა რ კ ვ მ ვ მ ბ ი
და
ჩ ა ნ ა წ მ რ მ ბ ი

შიგნი

გ ა თ წ ა ბ

1971

ДЖЕМАЛ НОГАИДЕЛИ

საქართველოს
ხალხთა ეროვნული
ბიბლიოთეკა

И С С Л Е Д О В А Н И Я

И

З А П И С И

И

Подготовка сборника к печати, редакция, предисловие,
комментарии и примечания со словарем
проф. И. В. Мегрелидзе

Батуми, 1971 г.

ჯემალ ნოღაიძელი

ეროვნული
ბიბლიოთეკა

ნ ა რ ე ვ ე ვ ე ბ ი

და

ჩ ე ნ ე წ ე რ ე ბ ი

I

K142336
3

კრებული გამოსაცემად მოამზადა, რედაქცია გაუკეთა,
წინასიტყვაობა, კომენტარები და შენიშვნები ლექსიკონითურთ
დაურთო პროფ. იოსებ მეგრელიძემ

გამომცემლობა
„საბჭოთა აჭარა“
ბათუმი
1971

1) ჩხოველი ზოდხლოხო
2) აქხელი ზოდხლოხო

ეროვნული
ბიბლიოთეკა

ქართული ფილმების ცნობილი მკვლევარის ჯე-
მალ ნოლაიდელის კრებული „ნარკვევები და ჩანაწე-
რები“, წიგნი 1. შეიცავს ავტორის გამოკვლევებსა და
წერილებს ქართული (აჭარული) ეთნოგრაფიის და
კულტურის საკითხებზე.

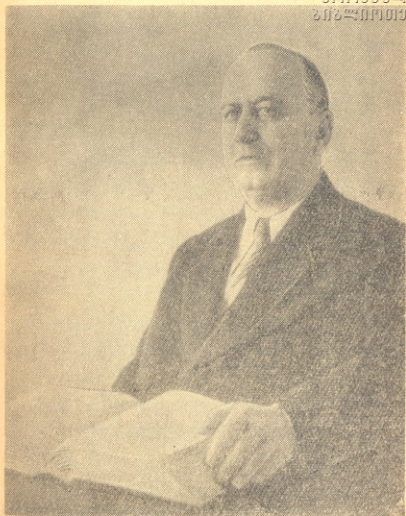
კრებულს თან ახლავს პროფ. იოსებ შვგერელიძის
შესავალი წერილი — ჯ. ნოლაიდელის ცხოვრება და
მოღვაწეობა, კომენტარები და შენიშვნები ლექსიკო-
ნიტურთ.

სპეციალისტთა გარდა, ეს წიგნი საინტერესო იქნე-
ბა მკითხველთა ფართო წრისათვისაც.

სპ. 2000
შვგერელიძე

საქართველოს
ხელნაწილების

მზიური საქართველოს ერთი ულამაზესი ნაწილთაგანი — აქარა და მისი შრომისმოყვარე მოსახლეობა მრავალმხრივ შესწავლის ღირსია. წინამდებარე წიგნში აქარელთა ყოფისა და ისტორიული კულტურის რიგი საკითხია განხილული.

ქართული მეცნიერებისა და კულტურის მოღვაწეთა შორის საპატიო ადგილი დაიმსახურა აქარის ასსრ მეცნიერების დამსახურებულმა მოღვაწემ, საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის, ბათუმის სამეცნიერო-კვლევითი ინსტიტუტის ფოლკლორის განყოფილების ყოფილმა გამგემ, ფილოლოგიურ-მეცნიერებათა კანდიდატმა, დოც. ჯემალ (ჯიმშერ) იზეთის-ძე ნოლაიძელმა (1906-1966).

ჯემალ ნოლაიძელი დაიბადა ქობულეთის რაიონის ლელვას სასოფლო საბჭოს სოფელ წყაეროკაში. ის გახლდათ დედ-მამის მეშვიდე შვილი. სამი ასულისა და ხუთი ვაჟის არც თუ ისე შეძლებულ მშობლებს — იზეთ ოსმანიძე-ძე ნოლაიძელსა და ფეროზ ხასანის ასულ ხაბაზ-ნოლაიძელს — გაუჭირდებოდათ შვილებისათვის განათლების მიცემა, რომ მათ იზეთის ძმა ჯემალი არ დახმარებოდა. ეს მით უფრო საკირო შეიქმნა, რადგან 4 წლის ჯემალს მამა გარდაეცვალა.

ჯემალ ოსმანის ძე ნოლაიძელი (1883-1937) ჰაიდარ აბაშიძის თანამებრძოლი და ქართველი პატრიოტი იყო. მისი თაოსნობით გაიხსნა სკოლები 1916 წელს სოფ. ალაშხარსა და 1917-ს სოფ. წყაეროკაში. უკანასკნელი მაშინ იზეთ ნოლაიძელის სახლში მოთავსდა. ამ სკოლას მხოლოდ შემდეგ აუგეს შენობა.

ჯემალ ნოლაიძელმა სწავლა მეზობელ ალაშხარის სკოლაში დაიწყო.

ქველმოქმედ ადამიანთა დახმარებით, ალაშხარის სკოლის მეორე კლასიდან ჯემალი გადმოიყვანეს თბილისის სათავადაზნაურო გიმნაზიაში, ერთ სემესტრში სწავლის შემდეგ ის ბათუმში წაიყვანეს და სწავლა იქ განაგრძო.

ԵՐԵՎԱՆԻ
ՅՈՒՆԻՎԵՐՍԻՏԵՏԻ

Մեր — խմբիկը խմբիկ ու անձր 20 հասկ. 2 անձրու յը. քրոնի Կ Կեղևնիկու II հոգի — Կ.
Բարսեղյան և Կարենի 2 քրոնիկու 2 անձրու 2 Կարենի Կ Կեղևնիկու 2 անձրու III հոգի — Ե Կարենի
2 Կարենի 2 անձրու 2 անձրու 2 անձրու 2 անձրու 2 անձրու 2 անձրու 2 անձրու 2 անձրու 2 անձրու

1923 წელს გაიხსნა ბათუმის პედაგოგიური ინსტიტუტი (ბე-
ნიკუმი) აჭარელთათვის პანსიონატით. ჯემალი მასში დირექტორი უ-
სასწავლებელი მან 1926 წელს დაასრულა წარჩინებით. იგი მამინვე
დანიშნეს აჭარის კახაბრის სასოფლო საბჭოს სოფელურ განათლების
წლიანი სკოლის გამგე-მასწავლებლად.

1928 წელს ჯ. ნოღაიდელი თბილისის სახელმწიფო უნივერსი-
ტეტის პედაგოგიური ფაკულტეტის, ენისა და ლიტერატურის განყო-
ფილების სტუდენტი გახდა. მისი თანაკურსელები იყვნენ შემდეგ
ცნობილი მეცნიერები და კულტურის მუშაკები: ქეთევან ირემაძე,
ქეთევან ცხადაძე, გრიგოლ ზავთასი, მამია დუღუჩავა, იოსებ მეგრე-
ლიძე, ალექსანდრე ჩაველიშვილი, იაკობ ბალახაშვილი, კონსტანტი-
ნე გუგუშვილი, გრიგოლ კოკელაძე, კარლო კალანდაძე, თამარ დო-
ნდუა და სხვები. (სურ. 2). ისინი გამოირჩეოდნენ აკადემიური წარ-
მატებითა და სტუდენტთა ორგანიზაციებში მონაწილეობით. ბეჯით
სტუდენტთა შორის მოიხსენიებოდა ჯემალი ნოღაიდელიც.

ჩვენ კიდევ უფრო დაგვაახლოვა სტუდენტთა ჯგუფებად დაყო-
ფამ. როგორც კი მეორე კურსზე გადავედი, სწავლების ჩვეულებ-
რივი ლექციური მეთოდი ე. წ. „აქტიური მეთო-
დით“ შეგვიცვალეს, დაგვეყვას ბრიგადებად და შემოიღეს
„კოლექტიური ჩათვლები“.

1930 წლის ზაფხულში ჩვენი უნივერსიტეტი ოთხ ინსტიტუტად
დანაწილდა: სამკურნალო, აგრონომიული, სოციალ-ეკონომიური და
პედაგოგიური ფაკულტეტები ცალ-ცალკე სპეციალურ ინსტიტუტე-
ბად იქცა. უნივერსიტეტის სტუდენტის მაგიერ გვეწოდა სათანადო
ინსტიტუტის სტუდენტები ფილოლოგები, ისტორიკოსები და პედა-
გოგ-პედოლოგები (მაშინ ისწავლებოდა პედოლოგია). პედაგოგიური
ინსტიტუტის სათანადო ფაკულტეტის სტუდენტები გავხდით. ჯ. ნო-
ღაიდელი და მისი თანაკურსელები ვითვლებოდით საქართველოს სსრ
სახელმწიფო პედაგოგიური ინსტიტუტის ენისა და ლიტერატურის
ფაკულტეტის სტუდენტებად. უფრო ადრე პედაგოგიურ ფაკულ-
ტეტს, ამ განყოფილების გარდა, ენათმეცნიერების დარგიც ჰქონდა,
რომელზეც, როგორც დავინახავთ, სამი სტუდენტი ვირიცხებოდით.

საბედნიეროდ, შემდეგ ჩვენი უნივერსიტეტი თავის უფლებებ-
ში აღდგა.

მიუხედავად მონდომებისა და სიბეჯითისა, სიმართლე უნდა ით-

1 ს. ჯორბენაძე, თბილისის უნივერსიტეტის მოკლე ისტორია, თბ., 1968, გვ.
52-53. მომღებო გვ. 54-ზე დასპეციალებისათვის ლენინგრადში მივლინებულთა
შორის იხსენიებიან ისეთებიც, რომლებსაც ასპირანტურა იქ არ გაუვლიათ და არ
იხსენიებიან რიგი ისეთები, რომლებიც ნამდვილად იქ იყვნენ!

ქვას, სტუდენტობის პირველ თვეებში ჯემალი მომავალ მეცნიერობაზე არ ფიქრობდა. ის დიდი სიამოვნებით იგონებდა სკოლის დირექტორად გატარებულ ორ წელსა და გადაწყვეტილი ჰქონდა ისევ პედაგოგად ემუშავა აქარაში. წინამდებარე სტრიქონების ავტორი და თინათინ გონიაშვილი ჯერ კიდევ უნივერსიტეტში იმყოფებოდა ფაკულტეტის ორ — ლიტერატურისა და ენათმეცნიერების განყოფილებაზე ვირიცხებოდით და ვსწავლობდით. ჯემალი პირადად ჩვენ დაგვიმეგობრდა, ჩვენთან ერთად დაესწრო რამდენიმე ლექციას ამ განყოფილებაზეც. იგი ჯერ არაბული ენით დაინტერესდა და შემდეგ ამავე მეორე დარგის მსმენელიც გახდა.

ჩვენ — სამ სტუდენტს, ენისა და ლიტერატურის განყოფილების მრავალრიცხოვან სტუდენტთაგან განსხვავებით, 1-3 კურსებზე¹ დამატებით გვეკითხებოდა: ენათმეცნიერება (გ. ახვლედიანი), საერთაშორისო და დიპლომატიური სამართალი (ე. ტატიშვილი), ქართული პალეოგრაფია და ნუმიზმატიკა (თ. ღრმობური), კლასიკური ფილოლოგიის სემინარი (გრ. წერეთელი), ქანური ენა (არნ. ჩიქობავა), სვანური ენა (ვ. თოფურია), სომხური ენა (ლ. მელიქსეთ-ბეგი), ინდური ენა (სანსკრიტი; გ. ახვლედიანი), არაბული ენა (აჟ. შანიძე), სპარსული ენა (იუსტ. აბულაძე, ზოგჯერ — იური მარი), ლათინური ენა (ს. ყუხჩიშვილი), ბერძნული ენა (ათ. ჯვარშიეშვილი) და სხვა.

ერთსა და იმავე დროს ორ განყოფილებაზე სწავლა ჯემალსა და მე გაგვიძნელდა. მაგრამ იმის შიშით, რომ ლექციებზე დამსწრეთა სიმცირის გამო, ეს მეორე დარგი შეიძლებოდა შეემცირებინათ, აღარც ფაკულტეტის ძირითადი — ენისა და ლიტერატურის განყოფილება დაეტოვეთ და სამივემ ორივე განყოფილება დაეასრულეთ. ამან უეჭველად კეთილმყოფელი გავლენა იქონია ჯ. ნოღაიდელისა და სხვათა შემდგომ მუშაობაზე. მნიშვნელობა ჰქონდა იმასაც, რომ ჩვენ, ჯერ კიდევ სტუდენტები, ვიგზავნებოდით სამეცნიერო მივლინებებში² და ემონაწილეობდით სტუდენტთა საენათმეცნიერო წრის მუშაობაში. აქვე გამოვიდა ჯემალი მოხსენებით აქარული კილოს ზოგიერთ თავისებურებათა შესახებ (იხ. იქვე). სტუდენტს უფროსებმა დაკვირვებები მოუწონეს და მან მუშაობა განაგრძო, მან მალე გამოაქვეყნა წერილი „აქარული ქალი და ქორწინების ადათი“.³

მაშინდელი სტუდენტები მატერიალურად არ ვიყავით უზრუნველყოფილი, მაგრამ ბევრს ვმუშაობდით. სტუდენტები, განსაკუთ-

1 თ. ბ. გონიაშვილი ენისა და ლიტერატურის ფაკულტეტზე ერთი კურსით წინ იყო ჩვენზე. მაგრამ მეორე დარგზე სწავლის მსურველი მის ვარდა აღარავინ აღმოჩენილიყო და ის ჩვენ შემოგვიერთეს.

2 ჯ. ნოღაიდელი, აქარა დიალექტოლოგიურად, ბათუმი, 1936, შესავალი.

3 კრებული „რვა მარტი და აქარული ქალი“, ბათუმი, 1928 წ., გვ. 24-25.

რებით მომავალი ფილოლოგებისა და ისტორიკოსების ერთ-ერთი წევრი, გარდა სავალდებულო საკურსო სწავლისა, სტუდენტთა სამეცნიერო წრეებში იყო ჩაბმული და, აგრეთვე, ხშირად ესწრებოდა ქართული საენათმეცნიერო და საქართველოს საისტორიო და სტრუქტურული საზოგადოებების სხდომებს, რომლებიც სისტემატურად ღარიბაშვილის და, უმთავრესად ივანე ჯავახიშვილის თაემჯდომარეობით, საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის სხდომათა დარბაზში.

თვით უნივერსიტეტში და გარეთაც გრძელდებოდა კამათი მიხეილ ზანდუკელს, ვახტანგ კოტეტიშვილსა და თითოეული მათგანის მომხრეთა შორის ალექსანდრე და დიმიტრი ყაზბეგების ურთიერთობათა და სხვა საკითხებზე; იმართებოდა დისკუსიები ფილოსოფიისა და ესთეტიკის საკითხებზე შალვა ნუცუბიძის, მოსე გოგიბერიძის, ბიძინა რამიშვილის, კოტე ბაქრაძის, სერგი დანელიას, სერგო ამალაბელის, კონსტანტინე კაპანელისა და თითოეული მათგანის მომხრეთა შორისაც.

ამათ გარეშეც, ჩვენ მაშინ ჩაბმულნი ვიყავით შემოქმედებითი კოლექტივების ხმ დისკუსიებშიც, რომლებიც იმართებოდა იმ გარდატეხის წლებში ე. წ. პროლეტარულსა და ე. წ. „მემარჯვენე“ თუ „მემარცხენე“ მწერლებსა და ხელოვნების მუშაკებს შორის, იმ ბოლოქრულ კამათში, რომელიც მიმდინარეობდა კოტე მარჯანიშვილს, სანდრო ახმეტელსა და მათ მომხრეებს შორის. ყოველგვარი გადაჭარბების გარეშე ვამბობთ, რომ ახმეტელის დადგმებისადმი საზღაპრო ინტერესისა და ხმაურის აღმძვრელთა ერთ-ერთი მოთვარი ინიციატორი სტუდენტობა იყო. ახმეტელის მაშინდელი სპექტაკლები: „ანზორი“, „ლაპარა“, „რდევვა“, „განგამი“, „თუთნულდი“, „ზაგმუკი“ ამ ახალგაზრდობის სისტემატური დასწრებისა და დიდი კოტე მარჯანიშვილის მომხრეებთან დაუსრულებელი დისკუსიების საგანი გასლდათ.

ს. ახმეტელმა ალღო აუღო ყოველივე ამას, მან იწამა აფორიზმი: ვისკენაც ახალგაზრდობაა, მომავალიც მისიაო, და ახალგაზრდობა დაიახლოვა. აღნიშნულ დისკუსიებს ჯ. ნოლაიდელიც ესწრებოდა და ზოგჯერ კამათშიც მონაწილეობდა.

ჯ. ნოლაიდელმა 1931 წელს დაასრულა უმაღლესი სასწავლებელი და ბათუმს დაუბრუნდა. აქ იგი მოეწყო მხარეთმცოდნეობის სამეცნიერო ბიუროს თანამშრომლად; დანიშნეს ქალთა ტექნიკუმის დირექტორის — ოლა ჩხიკვიშვილის მოადგილედ.

ჯ. ნოლაიდელმა ხსენებულ ბიუროში განაგრძო, გაათავოთვა და გააღრმავა სტუდენტობისას დაწყებული შემკრებლობითი და კვლევა-ძიებითი მუშაობა, შექმნა პირველი საყურადღებო ნაშრომი.

„ეთნოგრაფიული ნარკვევი აქარელთა ცხოვრებიდან“, რომელიც სერგი მაკალათოს ხელისშეწყობითა და რედაქციით დაიბეჭდა. საყურადღებოა ის გარემოებაც, რომ ეს წიგნი საქართველოს სახელმწიფო გამომცემლობაში გამოვიდა 1935 წელს.

იმ ხანებში დაარსდა ბათუმის სახელმწიფო პედაგოგიური ინსტიტუტი, სადაც ჯ. ნოღაიდელი 1935-1958 წლებში კითხულობდა საენათმეცნიერო დისციპლინათა კურსებს.

1958 წლიდან გარდაცვალებამდე ჯ. ნოღაიდელი მუშაობდა საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის ბათუმის სამეცნიერო-კვლევით ინსტიტუტში ფოლკლორის განყოფილების გამგედ. ნაყოფიერი გამოდგა აქ მისი მოღვაწეობა: მან ახალგაზრდებიც შემოიკრიბა, მათი მონაწილეობით აწყობდა მეცნიერულ ექსპედიციებს, აგროვებდნენ ფოლკლორულს, ეთნოგრაფიულსა და დიალექტოლოგიურ მასალებს და შესწავლა-დამუშავებას აწარმოებდნენ.

აქვე აღსანიშნავია ის გარემოებაც, რომ ჯ. ნოღაიდელი დაჯილდოებული იყო შესანიშნავი სმენითა და ხმით. ის ბრწყინვალედ ასრულებდა ქართულ ხალხურ, განსაკუთრებით აქარულ სიმღერებს. მას ამისი ჩვევები ოჯახში ჰქონდა მიღებული: მამამისი ჩინებული მომღერალი იყო. მისი ყოფილი თანამომღერლები — უფროსი ვაჟები და ნათესავ-მეზობლები — მამის გარდაცვალების შემდეგაც იკრიბებოდნენ. ჯემალიც მათთან ერთად მღეროდა.

ფოლკლორისტი ნოდარ შამანაძე სწორად აღნიშნავს: ჯემალ ნოღაიდელმა ხალხური მუსიკისა და ზეპირსიტყვიერების ნიმუშები ბავშვობიდან შეისისხლხორცაო, მაგრამ იგი არ არის სწორი, როდესაც წერს, „თბილისის გიმნაზიაში სწავლის დროს იგი (ჯ. ნოღაიდელი, — ი. მ.) ზ. ფალიაშვილის გუნდში მღეროდა, მდიდარ მშობლიურ მუსიკას დიდი კომპოზიტორის უშუალო ხელმძღვანელობით ეუფლებოდა“.¹

აქ გადაჭარბებასთან გვაქვს საქმე: მაშინ ჯემალი თბილისში სულ ნახევარი წელიც არ ყოფილა და გიმნაზიის მუსიკის მასწავლებელი ერთ სემესტრში ამდენ გავლენას ვერ მოახდენდა ყმაწვილზე; ისე კი, რამდენადმე მაინც, ამ შემთხვევაშიც გააღრმავა ჯემალში ამ საგნის სიყვარული და ცოდნაც. ამან უეჭველად ხელი შეუწყო მას მუსიკალური ფოლკლორის მასალების შეგროვებისა და შესწავლის საქმეში.

ჯ. ნოღაიდელი იყო საერთოდ სათნო პიროვნება, ოჯახისათვის თვდადებული და ნათესავთა მოსიყვარულე, ამხანაგური და მეგობ-

1 „ლიტერატურული გაზეთი“, 1966 წ., 8 აპრილი.

რის გამგები. ამის თქმის უფლებას გვაძლევს ჩვენ მასთან გატყობი-
ბული სტუდენტობის წლები, ერთ ბინაში ცხოვრების ერთი წელი
და შემდგომი უწყვეტი ურთიერთობა. მამის საქმეს ქართულ (აქა-
რულ) დიალექტოლოგიაში ახლა აგრძელებს მისი ერთგული მოწაფე
— ნანული და სხვებიც, ხოლო ფოლკლორულ-ეთნოგრაფიულ მუშა-
შიანობას მისივე კოლეგები, რომელთა შორის ჯ. ნოლაიდელის ყო-
ფილი სტუდენტებიც გვხვდებიან.

ჯ. ნოლაიდელს პატივს სცემდნენ არა მხოლოდ მისი ნათესაე-
ბი, მეგობრები და ამხანაგები, არამედ ფართო საზოგადოებრიობაც.

აღსანიშნავია, რომ ჯ. ნოლაიდელის სამეცნიერო-კვლევით, პე-
დაგოგიურსა და საზოგადოებრივ მოღვაწეობას მაღალი შეფასება
მისცა რესპუბლიკის ხელმძღვანელობამ. 1966 წლის 12 იანვარს
აქარის ასსრ უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმის ბრძანებულებით ჯე-
მალ ნოლაიდელს მეცნიერების დამსახურებული მოღვაწის წოდება
მიენიჭა. დაჯილდოებული იყო მედლებითაც. იმავე წლის მარტის
შუა რიცხვებში ჩვენმა საზოგადოებრიობამ აღნიშნა ჯ. ნოლაიდელის
დაბადების 60 და სამეცნიერო-პედაგოგიური მოღვაწეობის 40 წლის
იუბილე.

გუნდმა რომ იუბილარის საპატივეცემულოდ სიმღერა დაიწყო,
მიუხედავად უკვე მძიმე ავადმყოფობისა, ჯ. ნოლაიდელს გულმა არ
მოუთმინა, მივიდა მომღერლებთან და ხმებს ხმა შეუერთა. შემდეგი
სიმღერა მანვე დაიწყო. თურქთა მიერ აქარის დედა-საქართველო-
დან დროებით მოწყვეტის, მაშინ ხალხის გაკვირვებისა და ვენახის
გადაშენების სევდიანი ჰანგი მხიარულით შეცვალა, ისევ ვენახი ახ-
სენა:

„მოგნახე და აღვადგინე.
შენს ძირს უსვლავს ვენახეაღა!“...

და განახლებულ აქარას უმღერა.¹

ორი კვირის შემდეგ ჯემალი გარდაიცვალა!...

ჯემალ იზეთის ძე ნოლაიდელი იყო ჩვენი კულტურის ნაყოფიე-
რი და უნგარო მოღვაწე, თანამდაბალი, სოკრძალებული მოქალაქე
და გულმართალი მეგობარი. საყურადღებოა მისი ღვაწლი აქარის
ყოფისა და ზეპირსიტყვიერების, კილოსა და მისი ლექსიკის შესწავ-
ლის საქმესა და ახალგაზრდა კადრების მომზადებაში.

* * *

წინამდებარე კრებულის თაობაზე უნდა აღვნიშ-
ნოთ, რომ მასში შესული ნაშრომების ავტორმა გარდაცვალების წინ,
თავისივე ოჯახის წევრების თანდასწრებით გვთხოვა და შემდეგ მო-

1 „ლიტერატურული გაზეთი“, 1966 წ., 8 აპრილი.

გვწერა კიდევ, რომ ჩვენ მისი ლიტერატურული შემოქმედებისათვის მოგველო.

ჯ. ნოლაიდელის გამოცემული და ჯერაც გამოუცემელი მისი პირად არქივში დაცული ნაშრომებისა და წერილების შესახებ ვთქვით, რომ მათგან შეიძლება შედგეს კრებულები „ნარკვევები და ჩანაწერები“.

გამოცემული ნაშრომების ისევ გამოქვეყნება გამოწვეულია იმითაც, რომ პირველი გამოცემები დაიბეჭდა უმთავრესად მცირე ტირაჟით. დღეს ისინი უკვე ბიბლიოგრაფიულ იშვიათობას წარმოადგენენ. ზოგი წერილი კი პირველად ქვეყნდება.

პირველ ტომში მოთავსდა ავტორის ეთნოგრაფიული (ხალხური მუსიკის ჩათვლით) და სხვა ხასიათის გამოკვლევები. — წერილები, რეცენზიები, რომლებსაც დაერთო ჩვენი შესავალი ნარკვევი, კომენტარები, შენიშვნები და მოკლე ლექსიკონი. ცალკე წიგნად გამოიცემა ავტორის დიალექტოლოგიური გამოკვლევები, აგრეთვე ცალკე უნდა დაიბეჭდოს უშუალოდ ჯ. ნოლაიდელის მიერ ან მისი ინიციატივით ჩაწერილი და ძირითადად გამოცემული ფოლკლორულ-დიალექტოლოგიური ტექსტები: — „აპარის ხალხური სიტყვიერება“, წიგნი I (ბათუმი, 1936), წიგნი II (1940), „Сказки Аджарии“ (1952) და სხვა სათანადო რედაქციითა და შენიშვნებითურთ.

თუ გამოსაცემად მომზადდება, შეიძლება, შერჩევით გამოქვეყნდეს: ჯ. ნოლაიდელის მიერ შინ თუ სამსახურებრივი წლიური გეგმით დაწესებულებაში შესრულებული ნაშრომები, აპარული კილოს სალექსიკონო მასალა, ცალკეული წერილები და ფოლკლორული ჩანაწერების ნაწილიც.

ასეთები დაცულია:

1 ჯ. ნოლაიდელის პირად არქივში (ოჯახში).

2 საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის ბათუმის სამეცნიერო-კვლევით ინსტიტუტში.

3 შ. რუსთაველის სახელობის ბათუმის სახელმწიფო პედაგოგიურ ინსტიტუტში.

4 აპარის სახელმწიფო მუზეუმში და სხვაგანაც.

ყოველივე ეს თემატიკურად ასეთ სახეს ღებულობს:

1 აპარული კილოს სალექსიკონო მასალა (ბარათები რამდენიმე ყუთში).

2 თურქთა ბატონობა აპარაში (6 გვ.).

3 ერთი ზღაპრის შესახებ („დეკამერონის“ I, IX ზღაპრის აპარული პარალელი — „ვაქარი“ 12 გვ.).

4 თვითმოქმედი კოლექტივის საოლქო დათვალიერება (5 გვ.)

5 მენხლიანობა (27 გვ.).

6 ექსპედიცია ჭვანის ხეობაში (13 გვ.).

7 „ზე“ — „ზა“ თანდებული აპარულში.

8 მეგრულ-ჭანური ფენა აპარულში ინახება

სამეცნიერო-კვლევით ინსტიტუტში.

9 ცხოველთა ებოსი (აპარული მასალების მიხედვით, 56 გვ.).

10 შრომის ლექსები და სიმღერები (გურიის მასალების მიხედვით, 42 გვ.).

11 საწესჩვეულებო სიტყვიერება (82 გვ.).

12 აპარული ნადური (ყანური) ლექსები და სიმღერები (97 გვ., შდრ. ქვემოთ № 4).

13 სამიწათმოქმედო შრომის ლექსები და სიმღერები (ზოგადი დახასიათება, 60 გვ.).

14 გამოცანები (170 გვ.).

15 მაგიური პოეზია (128 გვ.).

16 ზოგიერთი ძველი მავნე ჩვეულების შესახებ აპარაში (20 გვ., ოჯახშია) და სხვა.

დასახელებულ ნაშრომთა ერთი ნაწილი მხოლოდ ნედლი მასალის სახითაა შემონახული და ზოგიერთი, შედარებით დამთავრებული ნაშრომის ან წერილის ძირითადი ნაწილი, ან კიდევ შინაარსი მასალითურთ, შესულია ავტორისავე უკვე გამოქვეყნებულ ნაშრომებში. მაგ., გამოქვეყნებული წერილიც კი, „აპარული ქალი და ქორწინების ადათი“ (იხ. ციტ. კრებული „8 მარტი და აპარული ქალი“, 1928, გვ. 24-26) არ შეგვაქვს გამოსაცემ კრებულებში, ვინაიდან ეს წერილი შესულია ქვემოთ მოთავსებულ ნაშრომში (იხ. — „ქალის მდგომარეობა“), ანდა კიდევ ნაშრომი „აპარული კილოს თავისებურებანი“ (ბათუმის სამასწ. ინსტიტუტის შრომები, 1. 1941, გვ. 133-140) გამოქვეყნებულია ავტორისავე სხვა ნაშრომში („აპარული კილოს თავისებურებანი“, 1959).

წინამდებარე კრებულში შესული მასალები თემატიკურად, შეძლებისდაგვარად, ქრონოლოგიური თანმიმდევრობითაა დალაგებული.

„ეთნოგრაფიულ ნარკვევებში“ ჯ. ნოლაიდელი აღრიხდელ საყურადღებო ნაშრომის ავტორსა და შემდეგდროინდელ ავტორებზე

1 თედო სახოკია, მოგზაურობანი, თბ., 1950, გვ. 108-249 (ნარკვევები 1898-1900 წლებში ქვეყნდებოდა ქართულ პერიოდიკაში).

უფრო ზუსტად და ვრცლად არკვევს აქარელთა ზნე-ჩვეულებებს (მდრ. ქვემოთ, № მე-4, იხ. შინაარსის ნუმერატორით)

1935 წელს გამოქვეყნებული ნაშრომის ავტორი მასობრივ სახეობის ნაშრომს ჯერ კიდევ არ იცნობდა და სრულყოფილი მუშაობის ბელის გზით მიდიოდა, ყოველ ფაქტს უშუალოდ ბუნებრივად აღიარებდა. სხვათა მიერ აღრევე ფიქსირებული და ჯ. ნოლაიდელის ნაშრომებში განმეორებული მასალის გარდაც, იმავე ნაშრომებში ბევრი სრულიად ახალი და რიგი ფრიად მნიშვნელოვანი ფაქტებიც შეესული. ზოგიერთ მათგანს ახლა ხალხში ველარც კი მოიპოვებს მკვლევარი ან ძალიან გაჭირდება მათი ისეთი სიზუსტითა და სრულად დადგენა, როგორც ეს ჯ. ნოლაიდელმა შეძლო მაშინ.

ეს ასეა იმიტომ, რომ ახლა აქარა აღარ არის ის, რაც 30-40 წლის წინათ იყო. იგი ეკონომიურად გაძლიერდა, კულტურითაც ძალიან წინ წავიდა, ხალხის წარმოდგენებსა და ზეპირსიტყვიერებაშიც ბევრი რამ შეიცვალა. მაშასადამე, წარსულის ზოგიერთი გადმონაშთი, რომელიც მეცნიერებას სჭირდება, ჯ. ნოლაიდელის ნაშრომებში შემოგვინახა. რაც ლიტერატურაშია დამკვიდრებული, იგი მეცნიერებისათვის სამუდამოდაა გადაჩენილი. ამის გამოცაა, რომ ჯ. ნოლაიდელს სათანადო საკითხების შესწავლისას ნამდვილი მკვლევარი გვერდს ვერ აუვლის და იმავე ნაშრომებს ან ავტორის ზეპირ ცნობებს დიდი მეცნიერებიც სანდოდ აღიარებენ, მათ თავიანთ ნაშრომებში იყენებენ (იხ. ქვემოთ, შენიშვნები).

ნაშრომის „აქარელთა ყოფაცხოვრებიდან“ მეორე თავიდან („ცრუმორწმუნეობა“, პირველი გამოცემის გვ. 40-65) ჩვენ ამოვიღეთ ისეთი საკითხები („ქათმისფერხვა“, „რწყილის გადალოცვა“..., „ნასესხები“, „ხვნა-თესვა და ხარების ავი თვალისაგან დაცვა“, „ქაშატობა“, „დადგვი“, „გზობა“), რომლებიც გაუმჯობესებული რედაქციით მეორდება ნაშრომში („აქარის ზეპირსიტყვიერებისა და ეთნოგრაფიის მასალები“). ამასთანავე 1935 წლის გამოცემიდანვე ამოვიღეთ ზღაპრები (გვ. 67-83), რომლებიც შემდეგ ჯ. ნოლაიდელის ფოლკლორულ წიგნებშიცაა შეტანილი და იქვე დაიბეჭდება. ამავე № 1-ში „ცხრაპარტობის“ № 4-დან განსხვავებული რედაქცია, ასეთივე „ბაირამი“, „აშურა“ და ზოგიერთი სხვა ცრიტუალებში მანც ორივეგან დავტოვეთ, რადგან ისინი ერთი-მეორეს ავსებენ ან ზოგიერთ ახალ ნიუანსებს შეიცავენ.

დავასახელებთ ერთ მაგალითს: „რწყილის გადალოცვის“ 1935 წლის გამოცემის ტექსტში ვკითხულობთ: სათანადო წესის შესრუ-

ლებიას, დაბლა მყოფი ეკითხება მაღლა — ჯერში მყოფს რას შერები მანდაო. ის კი უპასუხებს: „პრწყილ ვყვერაფო“, განაწილებს ცოცხით ჭერის გვას და „გაიძახის: მარტი, მარტი, მარტმეო“, ჩემ სახლში პწყილი არც ერთი, ღელიებში სახვეტიო“. **ეჩიწეწეწეწე**
კრებულში ვკითხულობთ: **ბიზლიჩიშეჰა**

„ჩემსას პწყილი არც ერთი, სხვისას წინით სახვეტი“

(გვ. 57; იხ. ქვემოთ).

აქარაში (და გურიაშიც) ორივე ეს ვარიანტი გვხვდება. ჯ. ნოლიაძელს უკანასკნელ ნაშრომში მხოლოდ მეორე ვარიანტი დაუტოვებია. იყენენ ადამიანები, რომლებიც თავისთვისაცე მავნებლად, ე. ი. ცოდვად, თვლიდნენ ჭირის ან სხვა არასასურველი რაიმეს სხვისთვის გადალოცვას. ასეთი მორწყმუნე იტყოდა: რწყილი ტყეში, ღელეში, მთებში იყოსო... და არ იტყოდა სხვის ოჯახში ან სხვა მხარეს გამრავლდესო.

ჩვენ ვცდილობთ, ასეთი ჩანაწერიც კი არ დაეუკარგოთ ჯემალს და პირველი ვარიანტიც აქვე აღვნიშნეთ.

ამიტომაც, მაგ., „დადგვი“ 1935 წ. ნაშრომში ძლიერ მოკლედა აღწერილი, 1967 წელს შესრულებულ აღწერაში კი — ვრცლად, მაგრამ პირველსაც ვებეჭდავთ. აქვე ვტოვებთ „ეპიზოდს ტყვეთა მოტაცებიდან“, როგორც დროის დამახასიათებელ სიკვებს (იხ. ქვემოთ).

პატარა წერილი „ძვირფასი საუნჯე“ საინტერესოა შრომის სიმღერებისადმი აღრევე ყურადღების მიქცევით. არსებითად ავტორის იმავე აზრების გაგრძელება და განვითარებაა წერილი ქობულეთურ შრომის სიმღერებზე, რომელიც მეორე ნაწილითურთ გამოქვეყნდა ჯ. ჩხეიძის თანაავტორობით. მთლიანად ნაშრომს ახლავს შენიშვნა: „ჯ. ნოლიაძელს ეკუთვნის ქობულეთის, ხოლო ჯ. ჩხეიძეს — აქარისწყლის ხეობის მასალების მიმოხილვა — რედ.“¹

სურათის მთლიანობისათვის აქვე შევნიშნავთ: ქობულეთური ნადური სიმღერებისაგან განსხვავებით. — წერს ჯ. ჩხეიძე. — „აქარისწყლის ხეობის ნადური სიმღერების უმეტესობა უსიტყვოა: ზოგჯერ

¹ ბათუმის სამეცნიერო-კვლევითი ინსტიტუტის შრომები, I, 1960, გვ. 69, 75, 2.

ჯ. ნოლიაძელი ეთნოგრაფიულად და მეტყველების მხრეცე ასხვეებს ბარის აქარას მთის აქარისაგან. რადგანაც მხარის ორივე ეს ნაწილი მთაგორიანია, აქობებდა ზემო და ქვემო აქარა ვეწოდებინა.

ქობულეთის — (ყოფილი ჩურუქსუ) მცხოვრებთა მეტყველებას იგი ქობულეთურს უწოდებს. ეს სიტყვაწარმოება გრამატიკულად სწორია, მაგრამ აქამ სისწორეს პრაქტიკული ტრადიცია სძლევს — მაინც ქობულეთურს ვეწოდებთ და ჩვენც ასე ვწერთ.

სიმღერებში გამოურევენ ლექსსაც, რაც თემატიკურად ძირითადად სატრფიალოა. იშვიათად ვხვდებით საყოფაცხოვრებო ლექსებსაც, სიმღერების სტრუქტურა, მუსიკალური წყობა, შეძახილების მრავალრიცხოვანება გვაფიქრებინებს ვთქვათ, რომ უკვე დაკარგულია რებით გვიან უნდა ეჩინა თავი ნაღურ სიმღერებში.

„აქარული ზეპირსიტყვიერებისა და ეთნოგრაფიის მასალები“ — ფრიად მნიშვნელოვანი ნაშრომია. მისი დედანი 10 საავტორო თაბახის მოცულობით წარმოადგინა ავტორმა 1964 წელს საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის გამომცემლობაში. საგამომცემლო გეგმით კი ამისი 5 საავტორო თაბახით გამოქვეყნება იყო ნაგარაუდები. ამის გამოც და უმთავრესად მეცნიერული მოსაზრებებით, საჭიროდ ცნეს დედნის გადაშუშავება და შემოკლება, — მოცულობით განახევრება. ნაშრომი ავტორს დაუბრუნეს. მან მოიწერა: ავად ვარ. არ შემძლია მაგის შემოკლება და მით უფრო გამოსაცემად მომზადებაო.

ჯ. ნოლაიდელი წინამდებარე სტრიქონების ავტორს სთხოვდა, გამიკეთეთ ეს საქმეო. ჩვენ მას ეს შევესრულეთ და ტექსტი ბათუმში გავუგზავნეთ. მას ის წაეკითხა, ზოგი რამ შეესწორებინა და დაშატებითურთ (რეცენზია ვლ. ახობაძის წიგნზე, იხ. ქვემოთ) დაგვიბრუნა. შემდეგ ავტორი გარდაიცვალა. პირვანდელი ტექსტის განახევრებული რედაქცია ჩვენ გამოვეცით 1967 წელს. ახლაც ამ კრებულში იგივე ტექსტი მეორდება. ნაშრომში მაინც გვხვდება ცალკეული ჰიპოთეზები და ზოგიერთი სადავო ან ცალმხრივი მსჯელობაც. აჭობებდა, იგი თავიდანვე უფრო სრული ყოფილიყო, — გამდიდრებულყო ახალი მასალებით, ანალიზებითა და სათანადო დასკვნებით, მაგრამ, იგი წარმოდგენილი სახითაც სასარგებლოა.

შრომის სიმღერები და სათანადო ლექსები საქართველოს ყოველ კუთხეშია გავრცელებული, მაგრამ ასეთთა მეტი მრავალფეროვნება უფრო გურიასა და აჭარას ახსიათებს.

აქარული შრომითი, მაგალითად, ნაღური (უმთავრესად ყანური) სიმღერები და ლექსები თვით აჭარის კუთხეებშიც კი არაა ერთნაირი. ასეთი საერთო და განსხვავებული სიმღერა-ლექსები ჯ. ნოლაიდელს ჯერ ერთმანეთთან, ხოლო (რადგანაც აქარული ზეპირსიტყვიერება მთლიანი ქართული ზეპირსიტყვიერების ნაწილია) შემდეგ ისინი ცალ-ცალკე და მათივე საერთო მონაცემები ერთად საქართველოს სხვა კუთხეების სათანადო ლექს-სიმღერებისათვისაც შეუდარებია და რიგი დასკვნებიც გაუკეთებია.

ჯ. ნოლაიდელის მასალები და დაკვირვებები აქარულ ხალხურ სიმღერებზე, როგორც სანდო, გამოიყენა დიდმა ქართველმა ისტო-

რეკოსმა ივანე ჯავახიშვილმა მონოგრაფიაში „ქართული პეტროლის ისტორიის ძირითადი საკითხები“ (1938 წ., გვ. 81-83), სხვენზე ასევე ნდობით ეყილებიან სხენებულ გამოცემებს.

ჯემალ ნოღიდელის ეს უკანასკნელი ნაშრომიც **ქართული პეტროლის ისტორიის ძირითადი საკითხები** და მუსიკაზე უშუალოდ ხალხში, აჰარის კუთხეებში **ქართული პეტროლის ისტორიის ძირითადი საკითხები** ავტორის მიერვე დამუშავებულ მასალებს, ზოგიერთი ადრე გამოთქმული მოსაზრებების დადასტურებებს, დახუსტებებს, რიც ახალ დაკვირვებებსა და შესაფერის დასკვნებს შეიცავს.

შრომის სიმღერები რომ უძველესი წარსულის შრომით პროცესშია შექმნილი, ეს უკვე ცნობილი შეხედულებაა. საკითხს სპეციალური მონოგრაფია მიუძღვნა ჯერ კიდევ კარლ ბიუხერმა (1847-1930), რომლის წიგნი „შრომა და რიტმი“ მრავალჯერ გამოიცა გერმანულად და ითარგმნა სხვა ენებზეც, მათ შორის, რუსულადაც (I გამოცემა — ივანოვო, 1899 წ., II — მოსკოვი, 1923 წ.).

მასში ქართული (გურული, კახური) ნადური რიგი სიმღერებიცაა გამოყენებული და განხილულიც (1923 წ. გამოც., გვ. 197-207) და აღნიშნულია, რომ სიმღერის რიტმი შრომის რიტმითაა განპირობებული.

ამავე შეხედულებას იზიარებს ჯ. ნოღიდელიც, მაგრამ ყურადღებას ამახვილებს ქართული ხალხური მუსიკის ისეთ სპეციფიკურ მხარეზე, როგორიცაა **სამხმთანობა** და **ოთხმთანობაც**.

სხენებული **ოთხმთანობის ფაქტს**, გურულისა და აჰარული ნადური (ყანური) სიმღერების მიხედვით, პირველმა ჯ. ნოღიდელმა მიაქცია ყურადღება ჯერ კიდევ საშუალო მეტი ათეული წლის წინათ, საკითხის შესწავლა განაგრძო და წინამდებარე ნაშრომშიც მასვე ასაბუთებს.

მისი ეს მნიშვნელოვანი მიგნება სხვის აღმოჩენად გახმაურდა, რაც ძალიან აღელვებდა ჯ. ნოღიდელს.

ავტორის ეს პრიორიტეტი ადრევე აღვნიშნეთ. საქმის კურსში მყოფი ალ. მსხალაძე წერდა: „1961 წელს აჰარის სახელგამმა გამოსცა ვლ. ახოზაძის საკმაოდ სქელტანიანი წიგნი „ქართული (აჰარული) ხალხური სიმღერები“. აღნიშნულ წიგნს ბევრი დადებითი და უარყოფითი მხარე აქვს“.

მთავარ უარყოფით მხარედ რეცენზენტი თვლის, რომ წიგნის საგამოკვლევო ნაწილში მრავალ საკურო საკითხთაგან საუბარია უპირატესად მხოლოდ **ოთხმთანობის** საკითხზე.

ადრინდელ ნაშრომებს რომ თავი დავანებოთ, — განაგრძობს ალ. მსხალაძე, — წიგნი „მასალები აჰარული მუსიკალური ფოლკლორიდან“ ვლ. ახოზაძის წიგნზე „ითქმის ერთი წლით ადრე გა-

მოვიდა (იხ. პროფ. ი. მეგრელიძის რეცენზია... გაზეთ „ლიტერატურული გაზეთი“, 1961, № 42). ქართული ხალხური მუსიკის ოთხხმიანობა მაინც ვლ. ახოზაძის „აღმოჩენად“ გასაღდა!...

ციტატის ავტორი შენიშნავს: „ამ არაობიექტურ-საქონლურ-თი რეცენზიებით ცოტა წვლილი როდი შეიტანეს ბიჭვინყისეშაპ პირებმაო“, და კიდევ ასახელებს მათ (1964).

სადავო საკითხის თაობაზე რა არ ეწერა ვლ. ახოზაძის ზემოდასახელებული წიგნის ხელნაწერში (იხ. ქვემოთ, დამატება), ამის გამოძიებას აქ ვერ ვაწარმოებთ. მთავარია, რომ წიგნის გამოცემულ რედაქციაში ვლ. ახოზაძესაც უწერია: „უნდა აღინიშნოს, რომ ქართული ნაღერი სიმღერების ოთხხმიანობის საკითხს პირველად უჭრაღლება მიაქცია ჯემალ ნოღაიდელმა“...

აღსანიშნავია, რომ ჯ. ნოღაიდელი საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის ბათუმის სამეცნიერო-კვლევით ინსტიტუტში თანამშრომლობის მთელი ხნის განმავლობაში (1958-1966) მუშაობდა პრობლემაზე „აქართული ზეპირსიტყვიერების ტანრები“, აზუსტებდა ნაღერი სიმღერების ოთხხმიანობის საკითხსაც, მასთან ერთად ინსტიტუტის ზოგიერთი სხვა მუშაკიც აქცევედა ამავე საკითხს უჭრაღლებას და მასალაც მეტი შეგროვდა (იხ. ინსტიტუტის ფონდები).

ჯ. ნოღაიდელის ამ მნიშვნელოვანი შიგნების შესახებ ობიექტურად არის აღნიშნული და დამატებითი ფაქტები სათანადო ანალიზითაა წარმოდგენილი ა. ნაიშვილის, ჯ. ნოღაიდელისა და გრ. ხხიკვაძის სპეციალურ წერილში „აქართული ნაღერი სიმღერების ოთხხმიანობის თავისებურებების შესახებ“.¹

1961 წელს გამოიცა ამავე საში ავტორის შემაჯამებელი ნაშრომი „მასალები აქარის მუსიკალური ფოლკლორიდან“, რომელშიც, პანგების მუსიკალურ ანალიზთან ერთად, მოცემულია ოთხხმიანი ნაღერი სიმღერების 30 სასიმღერო ტექსტი და ტიპური სიმღერის „ქალი ვიყავ აზნაური“ — სრული სანოტო ჩანაწერი.

ვასკენით, რომ ოთხხმიანობის აღმოჩენა აქართულ სიმღერებში სწორედ ჯ. ნოღაიდელს ეკუთვნის.² სხვას რომ ყველაფერს თავი დაეანებოთ და 30 წლის წინანდელ შედარებით დაეზუსტებლად გამოთქმულ ანარზე აღარაფერი ვთქვათ, ჯემალ ნოღაიდელს, ვლ. ახოზაძის ნაშრომის გამოსვლამდე ოცზე მეტი წლით ადრე აქვს დაბეჭდილი: ყანური, ნა-

¹ ვერს. „ლიტერატურული აქარა“, № 1, 1960. არსებობს ცალკე ანაბეჭდები ახალი პაკინაციით. ბათუმი, 1960.

² ვლ. ახოზაძეს მაინც რჩება ის და მსახურება, რომ მან დიდი ხანი მასალა მოიყვანა სისტემაში, საკითხები გააფართოვა, იკვლია და თვით სიმღერათა ნოტები შეადგინა და გამოაქვეყნა.

დური სიმღერები, რომლებიც შრომის პროცესში ხრუჭდება, გადამხულია და „სულ ცოტა, რვა კაცი სკირდება“ სიმღერაში უმთავრესად ოთხი ხმა ღებულობს მონაწილეობას. მთავარია მთქმელი (მომღერალი), შემდეგ — გამყივანე (წერტილი მთქმელი), შემხმობარი და ბანი.¹

ბიზნისიჩიქა

ყოველივე ეს უკვე სრულიად საკმარისი საფუძველი იმისა, რომ ამ საკითხზე პოლემიკა შეწყდეს, მაგრამ ქვემოთ წარმოდგენილ დამატებაში ჯ. ნოლაიდელი სიმღერათა დამახასიათებელ ზოგიერთ ახალ ცნობასაც იძლევა და ის, გარდაცვალებული ავტორის დაბეჯითებითი თხოვნის გამოც, მაგრამ პოლემიკური ნაწილის დიდად შემოკლებით, ჩვენ 1967 წელს გამოვაქვეყნეთ (იხ. ქვემოთ, დამატება — სიმღერების ერთი კრებულის შესახებ). მას ახლაც ებეჭდავთ. შეიძლებოდა მისი გამოცემის უკანასკნელ განყოფილებაში — რეცენზიებში გადატანა, მაგრამ შინაარსით ამავე № 4-ს ავითარებს და ამიტომ მისსავე გაგრძელებად ვტოვებთ.

ქვემოთვე წარმოდგენილი სიმღერების აღწერა-დახასიათება საყურადღებოა მით, რომ მათში ავტორი, ვიმეორებთ, დაზუსტებულან სრულიად ახალ ცნობებს გვაწვდის, აღწერს ხმებსა და მუსიკალურ ინსტრუმენტებს, ეხება სასიმღერო ლექსების ე. წ. უსიტყვო, ახლა გაუგებარი სიტყვების ოდესღაც მნიშვნელობის საკითხსაც, ცდილობს ტექსტების შინაარსის ახსნა-დახასიათება და დათარიღებაც მოგვეცეს.

ნაშრომის მეორე ნაწილი წარმოადგენს აქარის საწესჩვეულებო სიტყვიერების განხილვას. იგი ავსებს ავტორის სპეციალურ ეთნოგრაფიულ ნარკვევს.

ამ და ასეთი მასალების განხილვისას ჯ. ნოლაიდელი ანგარიშს უწევს იმ გარემოებას, რომ ასეთივე მასალების ფარგლებში ქართულში უმთავრესად ორი — წარმართული და ქრისტიანული სარწმუნოებების დანაშთები გვაქვს, ხოლო აქართულში კი მათ მესამეც — მაჰმადიანური წესჩვეულებების დანაშთებიც ემატება.

ნაშრომში რომპაპი მიჯაქვეულ ამირანს მოგვაგონებს. შეცდომაა, რომ მას ზოგიერთები როკაპ-თან აიგივებენ. რომპაპი და როკაპი განსხვავებული სულებია. როკაპი აქარლის წარმოდგენითაც ისეთივეა, როგორც გურულის, იგი ძველი რწმენით ქალია, რომპაპი კი უეჭველად კაცია (იხ. ქვემოთ — შენიშვნები).

¹ „აქარის ხალხური სიტყვიერება“, ნ. 11, 1940, გვ. 3. შტრ. ჯ. ნოლაიდელი და ჯ. ჩხვიძე, აქარულ ლექსსიმღერების ზოგადი დახასიათება“, 1958 წ.

აღსანიშნავია ის გარემოება, რომ ჯ. ნოლაიდელი მასალის შეკრება-გამოცემაში ზოგჯერ წინააღმდეგობასაც კი აწყობდა მაგალითად, როდესაც ხალხური სიტყვიერების მისი მეორე წიგნი გამოიცა, ერთი უფრანლისტაგანი ატყდა: რა საქირვენი უნდა შეკრიბოს და შელოცვების გამოქვეყნება, რატომ უნდა დაეცეს თქმულება რომ პაპის შესახებ, როდესაც მისი მრავალი ეპოქის ტები (სტილი ავტორისაა, ი. მ.) მაქმადიანურ რელიგიურ წიგნებში მოიპოვებაო, ამ წიგნის „გამოქვეყნება დიდი შეცდომაა“, მას „გარდა ზიანისა (!) არავითარი სარგებლობის მოტანა არ შეუძლია“.¹

ცხადია, რომ ასეთ მსჯელობას მეცნიერებასთან არაფერი საერთო არა აქვს, ჯ. ნოლაიდელისა და მისი დამცველისათვის კი მაშინ ასეთ „რეცენზიას“ ზიანის მოტანა შეეძლო. ჩვენ არ მოვერიდეთ ამას და საქმით დაინტერესებულ მუშაკს მხარი დავუჭირეთ. — ცენტრალურ პრესაში გამოვაქვეყნეთ რეცენზია, რომელშიც ჯ. ნოლაიდელის წიგნს კარგი შენიშვნები ვუწოდეთ.²

ზემოდასახელებულ ჩვენს რეცენზიაში აღვნიშნავდით: ჩანაწერებსა და ლექსიკის განმარტებაშიც სიზუსტის დაცვაა აუცილებელი. წინამდებარე გამოცემაშიც ამითვე ვხელმძღვანელობთ.

ამ № 4 ნაშრომის 1967 წლის გამოცემაში ჩვენს მიერ ახსნილ ზოგიერთ სიტყვას მიწერილი ჰქონდა რედ.; დანარჩენები ავტორს ეკუთვნოდა. ისეთ ადვილად მისახვედრ სიტყვებს კი, როგორცაა, მაგალითად, მწვართავი, მწვრთნელის მაგიერ (შდრ. გურ. გაწვართვა — გაწვრთნა), კუნჭრუქაი (კინჭრაქა). ჯახი — ავი სული, კუდიანი, ჯახობა — კუდიანობა (გურიაში — შეცვა სალამო), აღარ განვმარტავდით, რადგან მათი მნიშვნელობა ტექსტშივე ჩანდა ან ისეც მისახვედრია.

ახლა აქ ხსენებული შენიშვნები სქოლიოებში მოვხსენით, იქ განმარტებული სიტყვები კი ლექსიკონში შევიტანეთ.

ქვემოთ წარმოდგენილი № № 5, 6 და 7 წერილები, მათში დახასიათებული ტერმინების გამო, დიალექტოლოგიის წიგნში შეიძლება შესულიყო, მაგრამ ძირითადი ამ წერილებშიც ეთნოგრაფიაა და აქვე მოვათავსეთ.

აკაკი წერეთლის სტუმრობა აჭარაში (ქვემოთ № 10), რაღა თქმა უნდა, დიდი ზეიმი იქნებოდა და ეს წერილიდანაც ჩანს.

ხალხური მთქმელები აჭარაში (ქვემოთ — № 12) შეიძლება ფოლკლორის წიგნისათვის შემოგვენახა, მაგრამ ზოგიერთი ამ მთქმელ-

1 გაზ. „საბჭოთა აჭარა“, 1941, 31 იანვარი

2 გაზ. „კომუნისტო“, 1941, 29 მარტი.

თავანის გვარს წინამდებარე I კრებულშიც ვხვდებით და ბარემ სივრცე აქვე იხსენიებოდნენ.

თქმულბათავან ჩვენ განსაკუთრებით გვინტერესებს ქაიხოსრო ხელმწიფისა (№ 14). ამით ჯ. ნოლაიდელმა პირველმა კომუნალურმა „ვეფხისტყაოსნის“ ხალხური ვარიანტი აქარაში იმისა, რომ ეს თქმულბა, ჩვენი აზრით, წიგნური წარმომობისაა, მაინც დიდ ინტერესს იწვევს. იგი გვიჩვენებს, როგორ ცვლის ხალხის ფანტაზია წიგნური ქმნილების რომელიმე ეპიზოდს ან ეპიზოდებს. ამ თქმულბაში მელტონ-დარეჯანი ტარიელმა შეირთო. ნესტან-დარეჯანი ნესტორ-დარეჯანად იწოდება დ. ხიზანიშვილის მიერ ს. არტანუში (თიანეთი) 1888 წელს ჩაწერილ ვარიანტშიც.

რიც ვარიანტებში ეგ მელტონი ან ნესტორი ლერწამადაც (ლერწამ-დარეჯანი) იწოდება.¹

აქ, ცხადია, ქართველმა ხალხურმა მთქმელმა, თავის დროზე, უცნობი სახელი ნესტანი ცნობილი მელტონ-ით და ნესტორ-ით ან სილაპაზის გამო, ისევ ცნობილი სიტყვით — ლერწამ-ით შეცვალა. შემდეგ იგი დაშკვიდრდა თქმულბების ერთ-ერთ ციკლში და გავრცელდა.²

უცნობი სიტყვის ნაცნობით შეცვლა ან გააზრიანება ცნობილი ლინგვისტური მოვლენაა.

მწელი არაა არც იმის მიხვედრა, რომ ჯ. ნოლაიდელის მიერ ჩაწერილი ამ თქმულბებს — „ქაიხოსრო მეფის“ ვარიანტის უსკული (უფსკული) წიგნური პოემის ავთანდილია და ხოჯაკი — ფრიდონი, ე. ი. სახელები სრულიად გამოცვლილია.

როდესაც აქ ჯ. ნოლაიდელის დამსახურებაზე ვლაპარაკობთ, ჩვენ მეგობრის პიროვნების ვანდიდებას არ ვაპირებთ, მისი დამსახურების რეალური სიდიდით წარმოდგენას ვცდილობთ. ავტორის ნაშრომებში ზოგიერთ შეცდომას, დასაზუსტებელსა და შესასწორებელ დებულებებს ვაწყდებით. ავტორს ზოგიერთები სიცოცხლეშივე უსაყვედურებდნენ პრიმიტივიზმის ზოგიერთ საკითხში.

ამავე ნაშრომების გამოსაცემად მომზადებისას ჩვენ დაგვიკირდა მათში რიგი ორთოგრაფიული, პუნქტუაციური და ზოგჯერ სტილისტიკური (აზრის უცვლელად) შესწორებების შეტანაც, სხვადასხვა

1 გადაბეჭდილია წიგნში „მ. ჩიქოვანი, ხალხური „ვეფხისტყაოსანი“, თბ., 1937,

2 იხ. ი. შვერუაძე, რუსთველოლოგები, თბ., 1970 წ., გვ. 153.

დროს დაწერილი ნაშრომების ტექსტოლოგიურად გასა-
რთვა და არა მხოლოდ მექანიკურად გადაბეჭდვა.

ჯ. ნოლაიდელმა მთელი თავისი შესაძლებლობანი მოახმარა სა-
ყვარელ საქმეს და ამოდ არ დამშვრალა. — ის პერსონალური
ლი მეცნიერი არის, რომელმაც მშობლიური კუთხის მკვლევარ-
სახეებ დედა-სამშობლოსთან კვლავ შემოერთების შემდეგ მეცნიერუ-
ლი ნაშრომები შექმნა და გამოაქვეყნა: ჩვენს ამ ავტორს აქარული
ეთნოგრაფიის, ზეპირსიტყვიერებისა და კილოური მასალების შეკ-
რებითა და სათანადო გამოკვლევებით გარკვეული დეაწლი მიუძღ-
ვის ქართველოლოგიის წინაშე. ამიტომ ვუწოდებთ ჯემალ ნოლაი-
დელს აქარისა და აქარლების ცნობილსა და ნაყოფიერ მკვლევარს,
ქართველ მოღვაწესა და საქართველოს პატრიოტს. ყოველივე ამის
გამო მის ხსოვნას პატივს ვცემთ და მისსავე ლიტერატურულ მემ-
კვიდრეობას ვაახლებთ, ანუ ზელაზლა ვბეჭდავთ და ზოგიერთ დღემ-
დე გამოუქვეყნებელ წერილსაც ვაქვეყნებთ.

ი. მებრალიძე

თბილისი. 1969 წლის 15 მარტი.

ქართული
ნაციონალური
ბიბლიოთეკა

ე თ ნ მ გ რ ა ნ ფ ი ა

ეროვნული
გრაფიკოსთა

წინასიტყვაობა¹

აქარა ამჟამად აღარ არის ის, რაც ამ ათიოდე წლის წინათ იყო. გასაბჭოების შემდეგ აქარაში გაიშალა დიდი სოციალისტური მშენებლობა. სოფლის მეურნეობის რეკონსტრუქციამ და მრეწველობის არაჩვეულებრივად ზრდამ ძირფესვიანად შეცვალა აქარის ძველი ეკონომიკა და მასთან დაკავშირებული ჩამორჩენილი ყოფაცხოვრება.

იმპერიალისტური რუსეთის ბატონობის დროს აქარის მშრომელი მოსახლეობა უვიცობასა და სიბნელეში ატარებდა თავის ტანჯულ სიცოცხლეს. მძიმე იყო მისი ეკონომიური მდგომარეობაც. შეფის ხელისუფლება აღვიძებდა აქ ნაციონალურ შუღლსა და ხელს უწყობდა აქარელთა გადაგვარებას.

მენშევიკების ბატონობის დროს კი აქარა იქცა მოსყიდული ბეგებისა და ალების სათარეშო ასპარეზად. მათ წინააღმდეგ აქარის მშრომელი მასები გამწვავებულ კლასობრივ ბრძოლებს აწარმოებდნენ. მხოლოდ საბჭოთა ხელისუფლების დამყარების შემდეგ მოიპოვა აქარამ თავისუფლება და დღეს მთელი მისი მშრომელი მოსახლეობა ჩაბმულია დიდ სოციალისტურ მშენებლობაში.

გიგანტური ნაბიჯებით იზრდება მსხვილი მრეწველობა, გარდაიქმნა და აღორძინების გზას დაადგა სოფლის მეურნეობა. წვრილი გლეხური მეურნეობანი კოლმეურნეობებში ერთიანდებიან. ლოზუნგს: გადავაქციოთ ყველა კოლმეურნეობა ბოლშევიკურ კოლმე-

¹ წინასიტყვაობა დაიბეჭდა ავტორის პირველ ნაშრომში: „ეთნოგრაფიული ნარკვევები აქარელთა ყოფაცხოვრებიდან“, რომელიც პირველად გამოქვეყნდა 1935 წელს.

ურნობად და ყველა კომპიუტრულ შეძლებულად, აქარის კომპიუტრ-
ნეობები წარმატებით ახორციელებენ.

ამგვარად, წერილი მესაყუთრე აქარელი ღარებზე გოგები გათავი-
სუფლდა თავისი კლასობრივი მტრების: ხოჯებშიც მსხრქმამ ქა
ბეგების ყმობისაგან და სოციალისტური მიწათმოქმედების შეგნე-
ბულ და აქტიურ მუშაყად იქცა...

საბჭოთა ხელისუფლების დამყარების შემდეგ, კომუნისტური
პარტიის სწორი პოლიტიკის წყალობით შესაძლებელი შეიქმნა, რომ
აქარა შემდგარიყო აღორძინების გზაზე. პირველ წლებშივე დაიწ-
ყო დიდი სასკოლო მუშაობა და წერა-კითხვის გავრცელება. გაიხ-
სნა მრავალი სხვადასხვა ტიპისა და საფეხურის სკოლა. აქარაში
დღეს ლიკვიდირებულია წერა-კითხვის უცოდინარობა.

ამასთანავე საბჭოთა ხელისუფლება დიდ მზრუნველობას იჩენს
ქალთა მდგომარეობის გასაუმჯობესებლად. აქარელი ქალი საუკუ-
ნეების მანძილზე მოკლებული იყო ყოველგვარ ადამიანურ უფლე-
ბას; ის ოჯახისა და ძველი ადათების მონა იყო. ოქტომბრის რევო-
ლუციამ აქარელი ქალი გამოიყვანა კარჩაკეტილობისა და სიბნე-
ლიდან, მიანიჭა მას დიდი პოლიტიკური და მოქალაქეობრივი უფ-
ლებები და განათლებისა და განვითარების გზაზე დააყენა.

წინათ არც ერთი აქარელი ქალი არ სწავლობდა სკოლაში, ხო-
ლო 1930-31 სასწავლო წელს სოფლად მოსწავლე ქალების რიცხვმა
21 პროცენტს გადააჭარბა.

აქარელი ქალები დღეს აქტიურად მონაწილეობენ საზოგადოე-
ბრივ მუშაობასა და საკომპიუტრულ მოძრაობაში.

ამ ახალ სოციალ-პოლიტიკურ პირობებთან დაკავშირებით ძირ-
ბუდიანად ირყევა საუკუნოებით განმტკიცებული ყოფა-ცხოვრება,
თანდათან ქრება ძველი ზნე-ჩვეულებები და ადგილს უთმობს ახალ
სოციალისტურ ყოფას.

წინათ აქარის მშრომელი მოსახლეობა ეკონომიურად დაღატო-
დებოდა მანვე ჩვეულებებისაგან, როგორც იყო, მაგალითად ქე-
ლხი, ქორწილი, დღეობები და სხვა.

აქარული ქორწილი, თავისი დიდი ძღვენებით, აღწერილია მის
ხის ოჯახს. მიუხედავად ამისა ადათით ის იძულებულად მიტოვდა
გადაეხადა. 1929-1930 წლებში შესაძლებელი გახდა ამ მანვე ჩვეუ-
ლების თითქმის მოსპობა; თვით მშრომელმა გლეხობამ შეგნებულად
დაგმო და უარყო ქორწილის ძველი წესები და აგრეთვე სისხლის
აღებისა და ქელების ადათები.

მაგრამ ამასთანავე საჭიროა ამ წარმავალი ყოფი-
სა და ადათ-ჩვეულებათა დროზე აღწერა და
შესწავლა, რათა შესაძლებელი გახდეს აქარელთა წარსული სა-
ზოგადოებრივი ცხოვრების სწორი გაშუქება. ეს მით უმეტეს საჭი-
როა, რადგან ასეთი მუშაობა აქარაში ჯერ არ ჩატარებულა და საბ-
ჭოთა საზოგადოებამ არც კი იცის, თუ რა ადათ-ჩვევებით ცხოვ-
რობდა წარსულში აქარის მშრომელი მოსახლეობა.

ასეთი მუშაობის წარმოება აქარის პირობებში ძნელია, მაგრამ
მიუხედავად ამისა, ჩვენ მაინც შევძელით მისი ნაწილობრივი ჩატა-
რება, — შევკრიბეთ აქარელთა ყოფის დამახასიათებელი ზოგიერთი
ჩვეულებანი, რომლებსაც ამ ნარკვევში ვათავსებთ.

რა თქმა უნდა, ჩვენი ეს მცირე ეთნოგრაფიული ხასიათის ნარ-
კვევი აქარის მრავალფეროვანი და ხანგრძლივი წარსულის გასაშუ-
ქებლად არ არის საკმარისი, მაგრამ დარწმუნებული ვართ, რომ და-
წეებული საქმე გაიშლება და აქარელთა ყოფა-ცხოვრება და მისი
წარსულის გადმონაშთები ახლო მომავალში ამომწურავად იქნება
შესწავლილი და გაშუქებული.

დასასრულ, მადლობას მოვასენებ საქართველოს გეო-
გრაფიულ საზოგადოებას, რომელმაც ამ მუშაობის ჩა-
სატარებლად თავისი წვლილი გაიღო და ამით ხელი შეუწყო აქარის
შესწავლის საქმეს; გულწრფელ მადლობას ვუცხადებ სერგი მა-
კალათიას, რომელიც მუშაობის პროცესში გულთბილ დახმარე-
ბას მიწევდა და დედაჩემს, რომელიც მშველოდა მასალების შეგრო-
ვებაში.

აჭარელთა ყოფა-ცხოვრებიდან

1. ხალხური ჩვეულებანი

ხალხის ყოფა-ცხოვრების შესწავლას უაღრესი მნიშვნელობა ეძლევა ამა თუ იმ კუთხის საზოგადოებრივი ცხოვრების გასაცნობად. ხალხურ ჩვევებში გადმონაშთის სახით მოცემულია წარსულის დამახასიათებელი მომენტები. ამ მხრივ აჭარის ეთნოგრაფიულ შესწავლას შეუძლია შექი მოჰფინოს ისტორიულ წარსულს. აჭარამ ისტორიის მანძილზე განვლო საზოგადოებრივ-ეკონომიური ფორმაციების სხვადასხვა საფეხური, მაგრამ, სამწუხაროდ, მისი ეს განვლილი გზა ჯერ კიდევ შეუსწავლელი და გაუშუქებელია.

აჭარა დღეს ჩაბმულია სოციალისტურ მშენებლობაში და იბრძვის ახალი ყოფის განმტკიცებისათვის. მაგრამ ამასთანავე აჭარის მშრომელ მოსახლეობას ჰსურს იცოდეს თავისი ისტორიული წარსულის სინამდვილე, ხოლო ამისათვის კი საჭიროა ძველი და წარმავალი ყოფის დამახასიათებელი ჩვეულებების აღწერა, შეკრება და მათი მარქსისტულად შესწავლა და გაშუქება; ეს განსაკუთრებით საჭიროა დღეს, რათა გამოიმკლავნდეს ძველი ყოფის დამახასიათებელი ჩვეულებების კლასობრივი ხასიათი და იდეოლოგიური მანებლობა.

აქამდის ამ საქმეს ნაკლები ყურადღება ექცეოდა და ამიტომ განვიზრახეთ აჭარლების ყოფა-ცხოვრებიდან ნარკვევების სახით მოგვეცა ზოგიერთი ჩვეულების მოკლე აღწერა. ამ ჩვენს შრომას ვიწყებთ მშობიარობის წესების აღწერით.

მშობიარობა

იგრძნობს თუ არა ორსული ქალი სამშობიარო ტკივილებს, მაშინვე მოიწვევენ დახელოვნებულ „ამყვანს“ — ბებია ქალს, რომელსაც ზემოაჭარაში „ებეს“ უწოდებენ. ამყვანი მელოგინეს ცალკე ოთახში ან ოთახის ერთ კუთხეში ტახტზე ლო-

გინს გაუშლის და დააწვენს. ტახტის უქონლობის შემთხვევაში მშობიარეს იატაკზე აწვენენ. მშობიარის ლოგინი ორმოცი დღის განმავლობაში არ იკეცება. მშობიარობის დღეს მამაკაცებს სახლიდან ითხოვენ და წასვლის წინ მეღვინის ქმარი ამყვანს დაუძრავს, თუ სად იქნება, რომ მახარობელმა მას დროზე აცნობოს და წვედებანა.

ამყვანი, როდესაც ყველაფერს გაამზადებს, მელოგინეს წელს „ამოურეკს“, გაატარებს და შემდეგ დააწვენს. მშობიარობის გამწვანების შემთხვევაში, მშობიარეს ცხელ წყალში ჩასვამენ, რომ ამით შეუმსუბუქონ მშობიარობის პროცესი. ზემო აპარაში კი „ჩიხანდარს“ მოხარშავენ ქვაბში და მშობიარეს მისი ორთქლით ასუნთქებენ. თუ ამანაც ვერ გაკრა, მაშინ მშობიარის ქმარი ცერისა და სალოკი თითის კუნთებს შუა დაისხამს წყლის წვეთებს, დააგუბებს და მელოგინეს შეასმევს. ზოგჯერ ქმარი მშობიარის ტახტის ქვეშ ჩუმად შეძრება და თოფს გაისვრის.

ბავშვი რომ დაიბადება, ან როგორც აპარლები იტყვიან, „ბაღანაა რომ დუნიაზე მოვა“, ამყვანი მოსკრის მას კიპს, დაბანს, შეახვევს და დააწვენს. ამყვანი მელოგინესაც დაბანს, თბილად დააწვენს, საბანს დაახურავს და შეულოცავს.

შელოცვა ხდება ასე: ამყვანი იღებს დანას ან წალღს, მარცხნიდან მარჯვნივ წრეს შემოხაზავს და ამბობს:

„სამსა მამლისა ყივილსა, სამეზისა მთასა (ან კარსა) სამი მმანი თავდგირიძე ლესვენ ხმალსა, პრიან თავსა, აქ რა უნდა ავსა, გეიარე კარსა, ბადე სასტუმალსა, ქვაბი საფერხელსა, საჩიჩელი გვერდსა, უშველე, ღმერთო, და მოეხმარე“.

ლოცვა მეორდება სამჯერ. შელოცვის შემდეგ დანას ბალიშის ქვეშ ამოუღებენ მშობიარეს. თუ ახალდაბადებული ვაჟია, ამყვანი მაშინვე მახარობელს აფრენს ვაჟის მამასთან, რომელიც მახარობელს ასაჩუქრებს. ვაჟის შეძენა აპარლის ოჯახში დიდ სიხარულს იწვევს, განსაკუთრებით, როდესაც იგი პირმშოა ან ორი ან სამი ქალის შემდეგ შეეძინება ოჯახს.

დაიბადება თუ არა ბავშვი, მაშინვე მოსკრიან კიპს და ამ უკანასკნელს ბუღესთან ერთად მიწაში ჩაფლავენ. მაგრამ ბავშვი თუ „უკუშკვდარია“ — სულშეგუბებული, მაშინ ბავშვის მოსულიერებას დაუტდიან და კიპს შემდეგ მოსკრიან. ვაჟის კიპს „ხამაილი ყაბში“ — საფულეში ჩადებენ, რომ მას ბედი აქონდეს და ფული არ გამოეღიოს, ქალის კიპს კი „ახორში“ ინახავენ, რადგანაც, ხალხის რწმენით, ქალს კიპი საქონელზე ექნება მიპრილი და მას საქონელი ეყვარებაო.

მელოგინე რომ მორჩება, ამყვანმა მას ბადე უნდა გადაეფაროს. თუ ბადე საკუთარია, დიდხანს აქვს გადაფარებული. თუ არა და ოცდაოთხი საათი მაინც უნდა იყოს მელოგინე ბადის ქვეშ, რათა მანვე სულელობა და ეშმაკებმა არ ავნონ.

ავი თვალის საწინააღმდეგოდ მელოგინის ტანსაცმელს ეკალს ჩამოკიდებენ, ზოგან კი — ასკილის ტოტს. სასთუმლის ქვეშ კი აღისყურს ამოუდებენ.

მელოგინის სანახავად და მისალოცად მეორე დღესვე დაიწყება სტუმრების მიმოსვლა. ქალები მელოგინესთან შესვლამდის კაბას და წინსაფარს ცეცხლზე დაიბერტყავენ და მელოგინესაგან მოშორებით სხდებიან, რომ არ მოჰყვეთ „უემური თვალ-უჩინარი“. სანახავად მოსულ სტუმრებს უმასპინძლებიან მხოლოდ პურის ფქვილის ფაფით და დამწვარი ერბოთი.

ამყვანი მელოგინეს ერთი კვირის განმავლობაში ემსახურება; ამყვანს გასამრჯელოში ეძლევა: ერთი ან ორი საპონი, ერთი კარტოფილის სანთელი, რამდენიმე ცალი ასანთი და დაახლოებით 20 მანეთი ფულად.

ერთი კვირის შემდეგ მელოგინე დგება: ის მარჯვენა ხელში წაღღს ან დანას დაიჭერს, მარცხენაში მუგუზაღღს. თავის თმას პირში ჩაიდებს, აღისყურსა და ბადეს ჩამოიკიდებს და გარეთ ისე გამოვა. მელოგინე 40 დღეს უწმინდურად ითვლება და მას არ შეუძლია მეზობლისას მისვლა, ბოსტანში გავლა და ქმართან ურთიერთობა. ამ ხნის განმავლობაში მას აკრძალული აქვს საკმლის დამზადებაც.

ხელოს რაიონში მელოგინე შვიდი დღე ტანდაუბანელია და მას შვიდი დღის განმავლობაში წყალსაც არ ასმევენ, რომ არ გაფუჭდესო. შვიდი დღის შემდეგ „ებეჯ“ მელოგინეს ტანს დაბანს, ჩააცმევს და ცეცხლს პირას დასვამს. ორმოცი დღის განმავლობაში ის ოჯახში არაფერს აკეთებს და ვერც ოჯახიდან გავა.

ხეშო აქარაში მელოგინე ქალი განმარტოებული უწევთ და მასთან მხოლოდ „ებეჯს“, ქმარსა და დედამთილს შეუძლიათ შესვლა. სხვები კი ორმოცი დღის განმავლობაში მშობიარესთან ვერ შევლენ, რადგანაც, ხალხის ცრურწმენით, ბალვი „ბასხუნი“ იქნებაო, ის ფეხზე ვერ დადგება და წელს ვერ ვაიმეგრებსო. ორმოც დღემდის მელოგინესთან ქათამიც რომ შევიდეს, მას მაშინვე დაიჭერენ და ბადეს ქათამზე ფეხს დადგმევიანებენ.

ახალდაბადებულ ბავშვს პირველად „ხოჩინი“ აწვენენ, რომელსაც უმთავრესად ცაცხვის ქერქისაგან ამზადებენ. ხოჩინი ნაეის ფორმისაა და იმით ბავშვს მელოგინეს ლოგინში უდგამენ. ორი კვი-

რის შემდეგ კი ბავშვს აწვევენ აკვანში, რომელიც გამართული არ-
ტახებით, შიბაქით, ჩალახეშითა და საბან-სავეებით. ეტი თუ არა სა-
წინააღმდეგოდ აკვანზე ჰქვიდებენ: სათვალე კაკას, პაწია წაღღს, თე-
რად მძივებს, ამოს კბილს, ნიორს, კოშის თესლს **მარქანეშქი**
ქათმის ფრთას, ზოგჯერ ბადესაც გადააფარებენ **ბეშქეშირთეშქი**

საბავშვო ავადმყოფობიდან აჭარაში გავრცელებულია უფრო
მუცლის ტკივილი, რომლის წინააღმდეგ აქ სხვადასხვა საშუალებას
მიმართავენ. მას უმეტეს შემთხვევაში ასე წამლობენ: თოფის წა-
შალს ღედის რძეში გალესავენ და ავადმყოფ ბავშვს შეასმევენ.

მელოგინეს ორმოცი ღღის განმავლობაში მამლის ხორცს არ
აჭმევენ, რათა ბაღს სანაშენო არ გაუსივდეს.

მელოგინე არც პირუტყვის ხორცს კვამს, რადგანაც, ხალხის
რწმენით, ბავშვზე ეს ცუდ ზეგავლენას ასდენს: თუ ქალია, მსუბუქი
ყოფაქცევის გამოვა და თუ ვაჟია — ქალების მოყვარული და მოარ-
შიყე იქნებაო. მელოგინეს არც მჭავე, მწარე და მწვანილი ეჭმევა:
„ბაღანას თვალში წამოუღდება და ასტკივდება“. ბავშვს თუ კიპში
წყალი ჩაუდგა, საკმელსა და ძირთეთრას დანაყავენ და კიპზე დაა-
დებენ. აგრეთვე აიღებენ მარილს, შეულოცავენ, შემდეგ მრავალქა-
რღვას ძირში ჩადებენ და იტყვიან: „როგორც იგი დნებოდეს, კიპში
წყალი შრებოდეს“.

შემო აჭარაში საბავშვო სენს — „სამარტვილოს“ თრიმ-
ლის გამხმარი ფოთლით მკურნალობენ. შეიძლება სამარტვილომ
ბავშვს კისერში წაუქვიროს და „მატავრა“-დ იქცეს. მატავრა კი ბავ-
შვებს ხშირად ხოცავენ: მატავრას არჩენს „მატავრა მძივი“.

ბავშვს ემართება აგრეთვე „წმინდანი“. ის განსაკუთრებით მა-
შინ შეეყრება, როდესაც ბავშვს ღია კარებში ბანენ, ჰაერი დაგრი-
ლავს და ის „წმინდანად“ იქცევაო.

„წმინდანს“, ხალხის რწმენით, წამლობა არ შეეღის, მხოლოდ
შელოცვა არჩეის.

ბავშვს თუ ჰქია აწუხებს, მას ჯერ ხორასანს ასმევენ, შემდეგ
„ქიას აჭრიან“. ეს ასე ხდება: ცხვრის განავალს წყალში გახსნიან
და მას სამართებლით ან დანით ბავშვს მუცელზე წაუსვამენ და თან
შეულოცავენ:

„ქია, ქიავ, თავ ამოყე, დედო ქიავ, თავი ჩაყე“. ხალხის რწმენით,
ცხვრის განავლის წასმისას კიები ხორცს მოაწვებიან და თავებს
გამოყოფენო, სამართებელი კი მათ თავებს დააყრევიანებთო, მაგრამ
დედა ქია არ უნდა მოკვდეს, თორემ ბავშვიც მოკვდებაო.

ბავშვს თუ უემური აპყვა და ავად გახდა, მაშინ მოაგროვებენ
სხვადასხვა ფოთოლსა და ბალახს, ქვაბში მოხარშავენ და მის

ორთქლს ავადმყოფს უხრჩოლებენ, აგრეთვე ამ ბალახების წყლით ტანსაც დაბანენ.

ორთქლის შეხრჩოლებისას ასე ულოცავენ:

„სახელითა ხითითა, მამითა ძითა, სულითა წმინდითა უემურის თვალუჩინარის. უემურო, გამოდი, გამეშორე. შიშის წაღი, სადაც არ იყურებოდეს ძაღლის ყეფა, კაცის უბუი (ყიყინა), მამლის ყივილი; იქ გასუმენ, იქ გაკუმენ, იქ გაპატიეებენ. გამოდი, უემურო, განმეშორე, თუ არა აგჭრი ანითა, მანითა, შავტარიანი დანითა, გრძელტარიანი წალდითა, გაგიტან ცხრა მთას იქით, ჩაგყრი რვალისა ქოთანში, გადუღებ და გაფოფინებ, გაგადენ წყალსავეთ, გაგაქროფ ქარსავეთ“.

ზოგჯერ, ხალხის თქმით, უემური გადაიქცევა გოყოდ, რომელიც ავადმყოფ ბავშვს ხელ-ფეხს მოუქცევს, თავს გაუზრდის, კისერს დაუწვრილებს, ფეხებს „მოუსხრეკს“ და მუცელს გაუსივებს. გოყოთი დაავადებულ ბავშვს ასე სწამლობენ: მოაქვთ შვიდი წისკვილის ბორბლიდან ამოღებული წყალი, შვიდ ბალახში მოკრეფილი ფოთლები, შვიდი წყაროს წყალი და შვიდი ტყის ბალახის ფოთლები. ამ წყალში მოხარშავენ ყველა მოგროვილ ბალახსა და იმის ორთქლს ავადმყოფ ბავშვს უხრჩოლებენ. წყალი რომ გაგრილდება, ბავშვს დაბანენ და შემდეგ მოხარშულ ბალახში ჩააწვენენ.

ამის შემდეგ, კერიიდან საკიდელს ჩამოხსნიან და მას ცეცხლზე გაახურებენ. გავარვარებულ საკიდლის ჯაჭვს რკალად შეკრავენ და ამ რკალში გოყოიან ბავშვს სამჯერ გაატარებენ. ამ მოქმედების დროს გახურებული ჯაჭვი ორ კაცს უჭირავს ხის კაეებით. ორი ადამიანი ჯაჭვის წინა და უკან დადგება და გოყოიან ბავშვს ჯაჭვის რკალიდან ერთიმეორეს გადასცემენ. შემდეგ გახურებულ ჯაჭვს მიწაზე დებენ, შუაში გოყოიან ბავშვს ჩააყენებენ, ჯაჭვს წყალს დაასხამენ და ანადენ ორთქლს ავადმყოფს უხრჩოლებენ.

ამის შემდეგ იწყება გოყოს „აქრა“, რისთვისაც ბავშვს კიბეზე შეაყენებენ; როცა ბავშვი კიბის მეშვიდე საფეხურზე შეადგამს ფეხს — შეულოცავენ. შემლოცავს ხელში დანა უჭირავს, კიბის საფეხურებს ამ დანით ჩეხავს და ულოცავს:

„სახელითა ხითითა, მამითა ძითა, სულითა წმინდითა. ლოცვა გოყოფსა.“

„გოყრვ, გოყოველავ, ღანკავ, ღანკიელავ, არხალაკო, მარხალაკო, პაწაა ბიკის (ან გოგოს — ახსენებენ ავადმყოფის სახელს) ფათარაკო. ალი მონადირობდა, მელი მოლას ცდილობდა, ის რომ რკინას კამდა, როგოს ხრიდა ქვიშასა. დამბადებელმა გაუწყრა, გეაპარა გოყო დილასა“.

გოყოს გამოლოცვა მთვარის ცხრომაზე იციან, — საშინაოს, ხუთშაბათსა და შაბათ დღეს. ახალ მთვარეზე კი შედოცვა არ შეიძლება, რადგანაც ახალი მთვარე იზრდება და გოყოც გაიზრდებაო, ცხრომაზე კი მთვარეც იღვეა და გოყოც იღვევაო.

ბავშვისათვის სახელის შერჩევის დროს უპირატესად უნდა იყოს მას ეძლევა. ხშირად ბავშვს ცნობილი წინაპრის სახელს არქმევენ. სახელის არჩევის დროს მთვარესაც აქვს მნიშვნელობა, რადგან წლის თვეებსაც აქარლები მთვარით ანგარიშობენ. არსებობს, მაგალითად, შებანის მთვარე, რეჯების მთვარე, რამაზნის მთვარე და სხვა. ბავშვი თუ პირველ მთვარეზე დაიბადა, შებანს არქმევენ, თუ მეორეზე — რეჯებს, ხოლო რამაზანში დაბადებულს — რამიზს.

მშობლები ბავშვს ერთი წლის განმავლობაში უცხოს არ აჩვენებენ, თვალი არ ეცესო და არც მიწაზე დასვამენ, რომ „უემური“ არ აპყვესო.

„სუნნეთ დუგუნი“

ბავშვი რომ ერთი წლის გახდება, მშობლები შეუდგებიან მისი „დასუნათვის“ (წინდაცვეთის) თადარიგს და კარგი „ქირვა“-ს (მამობილის) არჩევენ.

აქარაში ბავშვის „დასუნათვა“ უმთავრესად ერთი წლიდან შეიძლება. გამოჩაყლის შემთხვევებში „დასუნათვა“ 13 წლამდისაც შეიძლება.

„მესუნათებნი“, რომლებიც ამ წინდაცვეთის ოპერაციას აწარმოებენ, უფრო ქვედა აქარიდან და შავშეთიდან არიან. „მესუნათე“ „დასუნათვის“ დროს ხმარობს „უსტურა“-ს (სამართებელი) და ჩქიფს. წამლად ხმარობენ მუხის რკოს, რომელსაც სხვა წამლებსაც ურევენ. სისხლის შესაჩერებლად კი — ლელვის ფოთლიდან დამზადებულ ფხვნილს.

ერთ „სუნნეთ დუგუნიზე“ რამდენიმე ბავშვის წინდაცვეთა შეიძლება და იმართება პატარა ქორწილის მსგავსი წვეულება. პატრეებენ ნათესავ-მოკეთეებს, იწვევენ ზურნასა და მომღერლებს. ბავშვის მამობილს მოაქვს ტბილეული.

როდესაც რამდენიმე ბავშვი ერთად „დასუნათება“, მათი მამობილები ერთმანეთს ეჯიბრებიან ტბილეულის მოტანაში. სამაგიეროდ ისინი თავიანთ შვილობილებს აქეზებენ, თუ რომელი მათგანი უფრო ყოჩაღად მოიქცევა „დასუნათვის“ მომენტში.

„დასასუნათავ“ ბავშვს წინ თეთრ ქსოვილს ააფარებენ, მან ვერ იხილოს დაცვეთის პროცესი. ბავშვს მამობილი ხელით მარა დაიჭერს და „მესუნათავ“ წინსაფრის ქვეშ წინდაცვეთას შეუდგება. ამ დროს დოლსა და ზურნას უკრავენ, ერთი ჯაჭვით, ერთი ზოგი თოფს ისვრის, ცეკვავს და სხვა. ამით სურთ ბავშვს დაეცვეთა ღებმა მიიქციონ, რათა მან წინდაცვეთის ტკივილი ნაკლებად იგრძნოს. ბოლოს, წინდაცვეთილი ბავშვი აკანკალებული ხმით დაიყვირებს და ამით აცნობებს ხალხს, რომ ის უკვე წინდაცვეთილია.

„დასუნათებული“ ბავშვი სამ დღეში იკურნება და ლოგინიდან დგება, მამობილი მას შეძლებისდაგვარად ასაჩუქრებს: შეძლებულ მამობილს საჩუქრად მოჰყავს შეილობილისათვის შეკაზმული ცხენი, კამეჩი ან ძროხა და სხვ. სამაგიეროდ, შეილობილმა დაცვეთის შემდეგ მამობილს ძღვნად უნდა მიართვას: ყოჩი, ხაჭაპურები, ქაღები და ტკბილეული.

ვაეი რომ 14-15 წლისა გახდება, მას „მანიღში“, ე. ი. ნადში დაპატიებენ და ამდროიდან ის მამაკაცების საზოგადოებაში ერევა და „დელიყანდალ“ ითვლება.

რაც შეეხება ქალს, მისი დაბადება უფრო დედას გაუხარდება ხოლმე: ეს უკანასკნელი მასში ხედავს დამხმარეს საოჯახო საქმეში. ქალი რომ წამოიზრდება, მამა ნაღვლიანად იტყვის: ოჯახში სარჩენი მომემატაო.

აქარაში ქალის მონათვლა არ იციან და 7-8 წლამდის ქალი თავს ლაღად გრძნობს: დახტის, თამაშობს თავის ტოლ გოგო-ბიჭებში და ოჯახშიაც საქმობს. მაგრამ შეუსრულდება თუ არა 8 წელი, მას ფრთები შეეკვეცება. ამ დღიდან ის ვალდებულია ჯამეში იაროს ხოჯასთან და „ულუმი დინი“ (საღმრთო რჯული) ისწავლოს. 13 წლის ქალს ჩადრს ააფარებენ და ამიერიდან მას ეკრძალება მამაკაცს უჩაღროდ ეჩვენოს. ამგვარად ასაკში ჩამდგარი აქარელი ქალი ჩადრით იბურება, მარხულობს და ლოცულობს, მშობლები მას სოფელში გასვლის უფლებას არ აძლევენ, ზოგჯერ ნათესაეებში გაგზავნიან. ჩვეულებრივად კი გასათხოვარი ქალი ოჯახშია ჩაკეტილი, რადგანაც მშობლებს ეშინიათ, ვაი თუ ის ვინმე ვაჟს გამოელაპარაკოს და საქვეყნოდ თავი მოგვჭრასო.

გასათხოვარი ქალი გართობაში ნაკლებად იღებს მონაწილეობას: მშობლები მას ქორწილში ან სხვა შეკრებულობაში იშვიათად უშვებენ. ქალ-ვაჟს უშუალოდ ერთმანეთის დანახვა არ შეუძლია. ეს უნაბუნსობაში ჩამოერთმევა მათ. ვაჟს უშუალოდ საცოლეს ნახვა არ შეუძლია: ეს მან უნდა მოახერხოს ჩუმაღ, მაჰანკლის დახმარებით. ვაეი საღმე დანიშნულ ადგილზე მიიმალება, მაჰანკალი ქალს

იქ ისე გაატარებს, რომ ვაჟს საშუალება ეძლევა თავისი საცოცხე და-
ინახოს. რა თქმა უნდა, ეს ხდება საიდუმლოდ, და ამის შესახებაც
არც ქალმა და არც მისმა დედ-მამამ არაფერი არ იციან.

საქმროს არჩევის დროს ვასათხოვარი ქალის ნებას სურვილს
არავითარი ანგარიში არ ეწევა: მისი ბედი მთლიანად მისი ხელშია.
გინჯილი

საზოგადოდ ქალ-ვაჟის დაქორწინების საქმე, ძველი აპარული
აღაით, მხოლოდ მშობლებს ეკითხება და მათ შორის ხშირად ასე-
თი საუბარი იმართება:

— შენ, კაცო, გუშინ ფაშაბატონმა (მულმა) მითხრა, რუმე
ჩვენ სოფელში ზაბითალა კომახიძეს კაი გოგო ხავსო, სამი ყათი
(წყობა) ჭეიზი (მზითვე) ხაზირი აქო, კარჭი ოჯახია და ჩენი ნური-
ეახა ვითხოვოთ ი ქალი.

— მემრე შენ რა უთხარი, ქალო?

— რა უთხარი და შენს მმას ვკითხავ მეთქინ:

— ენახოთ. ურთი კარქათ გევეკითხავ და მემრე ემინეა გავგზავ-
ნოთ „მურავათ“ (მაჰანკლად).

ვაჟის მამამ, შებანმა, მაჰანკლად გაგზავნა ემინე, რომელმაც
ზაბითალასთან საქმე მოაგვარა და სასიძო ბეჭედი და საყურე გა-
დასცა.

ამის შემდეგ შებანმა ნურისთან ასეთი საუბარი გამართა:

— ნურიე, ზაბითალა კომახიძის ბიჭებს თუ იცნობ, რაფერია?

— რა უჭირს, კა ბიჭებია.

— იცი ნურიე, შენ დაგასახლე (დაგაქორწილე) იმათ ქალზე.

ვაჟმა მშობლების ეს გადაწყვეტილება უსიტყვოდ უნდა მიი-
ღოს. დანიშნული ქალიც ყველას ერიდება, მორცხვობს და იმალება,
განსაკუთრებით მამინ, რიუესაც ოჯახში მის საქმროზე გაიმართება
საუბარი.

ქორწილი

ქორწილი უთუოდ კვირას ან ხუთშაბათს უნდა გადაიხადონ.
სხვა დღეებში, აპარლების წარმოდგენით, ქორწილი შეუძლებელია.
ქორწილისათვის სტუმრებს ერთი ან ორი კვირით ადრე დაპატიყე-
ბენ, ქორწილის მოწყობის საქმეში უპირატესობა დედოფლის მშო-
ბლებს ეძლევა და თუ ისინი თავის თავს ნებას მისცემენ, რაც არ
უნდა მოითხოვონ, სასიძო ვალდებულია ყველაფერი შეუსრულოს.

ხშირად დედოფლის მშობლები სასიძოს მოსთხოვენ საქორწი-

ლო ხარისხს ვაღუბას. საკლავსა და ზურნას. სასიძო იძულებულია შეასრულოს მათი მოთხოვნილება.

აქარაში ქორწილი ორი დღე გრძელდება. შაბათს დღეობაზე ქალის ოჯახში მექორწილე სტუმრები იწყებენ მოსვლას და შაბათს საღამოს აქ იმართება დიდი ვახშამი.

ქერა დილით სიძის მაყარი მოდის დედოფლის **გეოგრაფიკა** ყარს ერთი ან ორი დაღე-ქალი ახლავს. დაღედ მიყვება სიძის და, დეიდა. მამიდა ან „აბლა“ (მციოლა). დაღე სასიძოს მხრივ დედოფლის პირველი მნახველია. მაყარს მოსვლისას იმღერებენ მაყრულს, რომელშიაც რვა მომღერალი იღებს მონაწილეობას: ორი მოქმელი, ერთი მომბანხელი, ერთი „გამყივანე“ მოკრიმანკულე, სიმღერა გადაბმულია.

მაყრულში ვანსაკუთრებულ ლექსებს არ ზღერიან. შაირობენ სხვადასხვა მოკლე ლექსებით. მაყრულის გათაეების შემდეგ დაღეს დედოფლის ოჯახში შეიყვანენ. მაგრამ დედოფალს მაშინვე არ აჩვენებენ. მაყარი ცოტათი რომ შეისვენებს, მედლოე სახლის კარებთან შეხვედრის პიმნს დაუერავს და დედოფალს დაღესთან მაშინ შეიყვანენ. დედოფალს თავზე ლეჩაქი (ფატა) ხურავს და სახეზედაც მარჯვენა ხელი აქვს აფარებული.

დაღე დედოფალს ტკბილეულსა და ვერცხლის ფულებს თავზე გადააყრის, მომყვანსაც 5-10 მანეთამდის დაასაჩუქრებს.

სასიძოს ნათესავეებმა, მაყარმა და დაღემ არ იციან, თუ როგორია დედოფალი. ამიტომ აღელვებული დაღე მაშინვე მივარდება და დედოფალს პირზე ლეჩაქს ჩამოხდის და ეს მღელვარება სისარულით ან წყენით შეიცვლება. დაათვალიერებს თუ არა დაღე დედოფალს, ეს უკანასკნელი ისევ უკან მიჰყავთ. იქ დედოფალს უცდის საკუთარი დაღე, რომელიც მას კაზმავს და უელის. აქ დედოფალი ლეჩაქს (ფატას) მოიხდის და წაყვანამდის აღარ დაიხურავს. საქორწილო ლეჩაქი სირმითა და ოქრომკედით არის მორთული.

მაყრებს სადილზე მოიწვევენ. ორი კაცი მათ ხელს „დააშვენებზებს“ (დააბანიენბს) და შერბეთს ჩამოურიგებს. შერბეთი წყლისა და თაფლისაგან (ან შაქრისაგან) მზადდება. სტუმრებს მიართმევენ აგრეთვე „მაჯუნს“, რომელსაც ბრინჯისა და თაფლისაგან ამზადებენ. ამას მოჰყვება ტკბილეული.

როცა შერბეთსა და მაჯუნს ყველას ჩამოურიგებენ, შერბეთის მწდე ერთ დიდ ჰიქას შერბეთით გაავსებს, მაყრებში ამოარჩევს ყველაზე თვალსაჩინო პირს და ამ ჰიქას მას დაუდგამს წინ. ჰიქაზე მერდინია გადაფარებული და მან ეს ჰიქა უნდა გამოიყიდოს („და-

იხსნას“). ქიქის პატრონი შერბეთს შესვამს და ქიქაში 3-5 მანეთს ჩა-
ავლებს, მერდინს კი თვითონ წაიღებს.

ასეთივე წესით აწვდიან შერბეთიან ქიქას ღაღღს და ისიც საჩუ-
ქარს გაიღებს.

მაყრები თუ შორიდან არიან, სუფრიდან მალე ენგოლინები
შემდეგ სუფრაზე მეორე ოთახში მოიწვევენ ქალებს, რომლებსაც
იმვე სასმელებითა და ტკბილეულობით უმასპინძლებიან. ამ დროს
რამდენიმე მოხუცი, დაახლოებით სამი კაცი სიძისა და სამივე დე-
დოფლის მხრიდან, ხოჯის თანხლებით, განცალკევდებიან, ეზოში ქი-
ლობს გაშლიან და დასხდებიან. აქ იწყება „აღდის“ გაკვეთა, ე. ი.
ამ ორ დამოყვრებულ ოჯახს შორის წერილობითი პირობა უნდა და-
იდვას. ეს პირები თავიანთ შორის ორ კაცს ვეჭილად გამოჰყოფენ
(ერთს ნეფიზა და ერთს დედოფლის მხრიდან), სხვები კი მოწმეები.
პირველი სიტყვა დედოფლის ვეჭილს ეკუთვნის. დაიწყება ბჭობა
იმის შესახებ, თუ რამდენი უნდა იყოს „აღდში“ ჯარიმა გათვალის-
წინებული სიძის მიერ დედოფლის დაწუნების შემთხვევაში.

დედოფლის მხარე აღდის გამოანგარიშებას „შეჯამებული“ თან-
ხიდან იწყებს. მაგალითად, ათას მანეთ ოქროდან; ნეფის მხარე კი
იწყებს ასი მანეთიდან, მაგრამ მათ შორის ჯარიმის რაოდენობის და-
მდგენი და გადამწყვეტი მაინც ხოჯაა. ვთქვათ, ჯარიმა 50 მ. განსაზ-
ღვრეს. მაშინ ამაზე ხოჯა შეადგენს პირობის ქაღალდს, რომელსაც
„ნიქაზი“ ეწოდება.

ხოჯის მიერ დაწერილ „ნიქაზზე“ ორივე მხარე აწერს ხელს და
შემდეგ მას შესანახად დედოფლის მშობლებს გადასცემენ.

ამის შემდეგ „აღდი“ უკვე გაკვეთილია და თუ ქალს „ჯეიზი“
(მზითვევი) აქვს, იმასაც აწერენ, ურემზე დაუდებენ და ნეფის სახლ-
ში გაგზავნიან; ამასთანავე დედოფალსაც წასაყვანად მოამზადებენ.
წითელი ფერის ქსოვილისაგან ხოჯა „ღუაღს“ შეეკრავს და წაყვანის
წინ დედოფალს თავზე გადმოახურავენ. მაგრამ რათა „ღუაღი“ თავ-
ზე კარგად დაადგეს, დედოფალს თავზე მუყაოსაგან გაკეთებულ წო-
წოლა ქუდს დაახურავენ და ზედ „ღუაღს“ წამოასხამენ. ახალგაზრ-
დები ოჯახში მხიარულობენ, მღერიან და ცეკვავენ: ხორონს, ბაღ-
დათურს, ყოლსამას, ყარაბაღს და სხვას. მაყრები ერთმანეთს თო-
ფის სროლაში ეჯიბრებიან.

დადე დედოფალთან იმყოფება და როცა დედოფალს ფეხსაც-
მელს მოუტანენ, დადემ ფეხსაცმელში ფული უნდა ჩააგდოს და ეს
მომტანის საჩუქარია. პატარძლის მორთვას რომ მორჩებიან, დადე
დოღსა და ზურნას დაუძახებს: დამკვრელები ქალების ოთახში შე-
ვლენ და იქ ოზარტება ცეკვა-თამაში. შემდეგ სიძლერით გარეთ გა-

მოდინ: პირველი სიძის დაღე გამოვა. ამ დროს დედოფლის ნათესავეებიდან ერთი ვინმე კარს მოულოდნელად ჩაეკეტავს და ვიდრე სიძის მაყრიდან საჩუქარს არ მიიღებს, კარს არ გააღებს.

დედოფალი ქალებს გამოჰყავთ და ცხენზე შესაჯდომად მოსწოდებენ; უკრავენ გამოსამშვიდობებელ ჰიმნს. ცხენზე შეჯდომისას დედოფალს ფარდაც შემოაფარებენ, რომ ის ამ დროს არავინ დაინახოს. დედოფალი მშობლებს თვალცრემლიანი ეთხოვება და თავისი დაღის თანსლებით ნეფისას გაემგზავრება. გზაში დედოფალი ორ ხელს მომკიდეს მიყავს, რომ დუღჩამოფარებული დედოფალი გზაში ცხენიდან არ გადმოვარდეს.

ნეფის სახლს მიუახლოვდებიან თუ არა, მაყრიონი მაყრულს წამოიწყებს. სახლში მოსვლისას, ცოტა მოშორებით დადგებიან და გზას გააართავენ, სახლიდან სიძე უნდა გამოვიდეს და ამ გზით მივიდეს დედოფალთან.

მაგრამ ნეფის სახლიდან ჯერ ვინმე მოხუცი გამოვა და სტუმრებს მოიწვევს:

— მობრძანდით, ბუარუმს. პაწაჲ მეღწიეთ, ნამეტარი შორაჲ დედოფალი!

ამაზე მაყრიონიდან ვინმე უპასუხებს:

— აქედან ფეხს არ წაედგამ წინ, აფერი შორ არაა!

— გთხოვთ, პაწაჲ მეღწიეთ!

— რისა, პაწაჲ გამეღწი, მეც დევნახო სიძე!

— რათ გინდა, არ იცნოფ თუ?

— რაჲა არ ვიცნოფ!

— მაშ, რა გინდა?

— რა მინდა და ერთი დევნახო, რაფერია ნეფაობაში.

ჩოჩქოლი მიწყნარდება. ერთი რომელიმე მოხუცი სიძეს წინ გაიშურებდა და დედოფლისაკენ წამოვლენ.

— აბა, ნოწით-მეღწიეთ, სიძე მუა, მაშალლა (ჯვარი სწერია) უთხარით!

უველანი იძახიან: „მაშალლა, მაშალლა“...

— რას ერჩი, ძიავ, კაჲ სიძე გვეოლია.

— მაგიერში დედოფალსაც კას გაძლევთ, — ისმის პასუხი.

სიძე მიუახლოვდება დედოფალს. ჯიბიდან ვერცხლის ფულებს ამოიღებს და თავზე გადააყრის. აქ დედოფალი ლეჩაქის ქვეშ პირველად მოჰკრავს თვალს თავის ნეფეს. ნეფე კი ამას მოკლებულია, რადგანაც დედოფლის პირი „დუღით“ არის დაფარული. ამის შემდეგ ნეფე უკან მარტო ბრუნდება და, თუ მორცხვია, გაიქცევა ხოლმე.

26125-21
ONE-PIECE

የቤተ ክርስቲያን ገቢዎች (የቤተ ክርስቲያን)

ასლა მაყარი შესაწევარ „ყურბანს“ მოითხოვს:

„იმფერი დედოფლები გამევიარეთ, რუმე ერთი ყურბანი დედოფალზე „ფარჩია“ — აუცილებელიაო.

ნეფის ოჯახი მაყარს მოუყვანს ხარს, ძროხას ან ცხვარს.

მაყარი მას დედოფლის გარშემო სამჯერ შემოატარებს. ყურბანს დაკლავს ან გაუშვებენ. ამას შემდეგ დადებენ „ფარჩიას“ ხლის კარებთან მიიყვანს და სანამ დედოფალი სახლში მარჯვენა ფეხს შედგამს, კარებთან გაჩერდება ორი კაცი ხმლებით. ხმლის წვერებს შალა ერთმანეთს გადაადობენ და ქვეშ დედოფალს გაატარებენ; შემდეგ კი ამავე ხმლებით კარის თავს დასეხენ. ხალხის რწმენით, დედოფალს ახალ ოჯახში ბოროტი და მანვე სულელები რომ არ შეპყვენ, საჭიროა მათი ხმლებით დაფრთხობა და გარეკაო.

დედოფლისათვის ოთახში გამართულია დასაჯდომი ტახტი. მასზე დედოფალს დასვავენ და მას გვერდში დადე მოუჯდება. მაყრებისა და სტუმრების ვასშის დასრულებამდის დედოფალი დუღაწა-მოფარებული ზის. ნავახშმევს კი პირის ამხდელს მოიწვევენ. პირისამხდელი დედოფლის ძმა უნდა იყოს. თუ ძმა არა ჰყავს, მამინ დედოფლის ბიძაშვილს შეუძლია პირის ახდა. პირისამხდელს მოსვლამდის, დედოფალს წინ პატარა სუფრას „ფეშქუმს“ დაუდგამენ, რომელზედაც „სინი“ არის მოთავსებული. „სინზე“ აწყვია ხაქაპურები და მოხარშული ქათამი. შემოდის პირისამხდელი და ხახლის წვერით დუღას სამჯერ ცოტათი აწევს, შემდეგ ის ხანჯალს სინაზე დაჰკრავს, ქათამსა და ხაქაპურებს ხანჯალზე ააგებს და გარეთ გავარდება.

პირის ახდის შემდეგ, დედოფალს დუღას მოხდიან და გამკვირვალე ქსოვილს ჩამოაფარებენ. დედოფალი მორცხვობს და პირსახეს ხელით იფარავს.

პირის ახდის შემდეგ იწყება დედოფლის ნახვა. როცა დედოფლის მნახველები მოგროვდებიან, დადე დროგამოშვებით დედოფალს პირსახეს ახდის. დედოფალი თვალბდახუჭული დგას, სანამ დადე მას პირზე ხელის აფარების ნებას არ მისცემს. ქმრის ნათესავების ოთახში შემოსვლისას, დედოფალი ფეხზე უნდა ადგეს. ოთხი წლის მაზლიც რომ შევიდეს დედოფალთან, დადე დედოფალს იმ წამსვე ფეხზე წამოაყენებს და სანამ ის არ გავა, დედოფალი ვერ დაჭდება.

მაყრონი ღამეს ათენებს. შუალამისას „ფეშქუმს“ გაშლიან და ნეფეს მოითხოვენ. ნეფე მოხუცთა თანხლებით ფეშქუმზე მივა, მიესალმება მაყრონს. შემდეგ მოხუცი და ნეფე მათ „თემენა“-ს (ხელების გაშლით მისალმება) გადაუხდიან. გათენებისას ვაიმართება

თოფების სროლა და ცეკვა-თამაში. ამავე დროს ნეფეს მიიყვანენ დადესთან, რომელიც ნეფეს პირველად ნახულობს. დაღები ნეფეს დედოფალთან მიიყვანს და მის სახეს აჩვენებს. ამისათვის ნეფემ დადეს 10-15 მანეთი უნდა აიხუქოს.

ინათებს თუ არა, მაყრიონი ეზოში გამოევა და დაეგონოს ნეფეს, რომელიც „გვევზობის“ მოწყობის თადარიგს იძლევა. ჩქარა „გვევზობაც“ გაიმართება და ნეფის ოჯახში შეიქმნება ერთი ორომტრიალი: მაყრები თოფებით ხის ტოტებს ამტვრევენ, ატყევენ ლობებს, ჩამოაგდებენ კიშკარს, ხოცავენ ქათმებს და სხვა. ამით ქორწილი თავდება და შეზარხოშებული მაყრიონი მასპინძელს ეშვებება და მიდის.

ორშაბათს ნეფის ოჯახში მრავალი მნახველი და მომლოცავი მოდის. ნეფე სტუმრებს ერიდება და გაურბის. ნეფე-დედოფალს იმავე ღამეს ერთად აწვენენ, მაგრამ გათენდება თუ არა, ორივე ერთმანეთს შორდება და თითქმის ერთ თვემდის დღე ერთმანეთს არ ეჩვენებიან და ხმასაც არ სცემენ.

ნათესაებს პატარძალთან ან, როგორც აპარლები უწოდებენ, „გელინთან“ საჩუქრები მიაქვთ და ულოცავენ გაბედნიერებას. თუ მნახველთა შორის მოხუცია, პატარძალი ვალდებულია მას ხელზე აკოცოს.

გაივლის ერთი ან ორი კვირა და პატარძლის სანახავად მისი მშობლები მოვლენ და „სადილს“ მოუტანენ. სადილი შედგება სხვადასხვა ნამცხვრისა და ტკბილეულისაგან. სუფრას გაშლიან, სტუმრებს მოიწვევენ და პატარა ნადიმს გადაიხდიან.

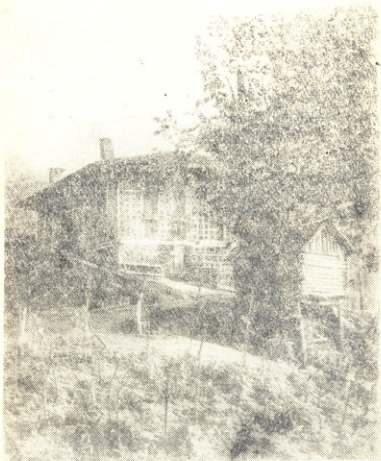
შემდეგ კვირაში „გელინი“ მშობლებთან მიყავთ, სადაც ის ერთ კვირას რჩება. პატარძლის წამოსაყვანად მიდის სიძე ათიოდე კაცის თანხლებით. სიძე ვალდებულია ცოლის დედ-მამას მისალოცი „ბახჩიში“ მიუტანოს, მისალოცის რაოდენობა სიძის შეძლებაზე დამოკიდებული. პატარძლის ოჯახი სიძეს მზიარულად ზედება და პატარა ნადიმსაც იხდის.

წინათ აპარაში თუ წვეულება ჰქონდათ, ქორწილში ძღვნის მიტანა იცოდნენ. მიჰქონდათ ნამცხვრები, ქათმები, ბრინჯი, ყველი და სხვა, რაც დიდ ხარჯს იწვევდა. ოქტომბრის რევოლუციის შემდეგ ხალხმა ძღვნის მიტანა მოსპო და ფულადი შესაწევარი დააწესა.

1929 წლიდან ადგილობრივმა საბჭოთა ორგანიზაციებმა ჩაატარეს დიდი პროპაგანდა ფულადი შესაწევარის მოსასპობად. კომუნისტური ახალგაზრდობა დღეს ებრძვის ამ ძველ მანერე ჩვეულებას; ქობულეთის, ბათუმისა და ქედის რაიონებში ქორწილის ძველი წე-

სები თანდათან ისპობა. რაც შეეხება ხულოს რაიონს. აქ შედარებით, ქორწილის ძველი წესები ჯერ კიდევ შენახულია და განსაკუთრდება ზემოთ აღწერილი ქორწილის წესებისაგან.

ჩვენ აქ მოვიყვანთ ქიბარ კახაძის მიერ შექმნილ ლოელთა ქორწინების წესებს, აქარული კილოს დატყობიანება „დედ-მამას რომ გაეზღება „დელიყანდი“, იტყვიან, რომ ჩვენ გვინდა ერთი რძალივო.

აქარული სახლი, ნალვა (სასიმიონე) და ეზო.

აბა, წვედეთ და მოვნახოთ საცხავო: ეტყვიან შვილს, რომ შენ ვინ გინდაო. ბიკსაც შერცხვება და ვერაფერს ვერ იტყვის, თქვენზე დამიტყვიო, რაც გინდანან, ის ქენიოთ.

წავა მემრე მამამისი, მოკარს საცხა, რომე გოგო იქნებოდა. მუა
სახში და თუ სადმე გეგო რამე, თავის ცოლს ეტყვის. რომე ამ
ამოვალ კაც პოლია ერთი გოგოვო. ცოლი ეტყვის:

— ნეტა: რაფაა ა, კარქია თუ გონჯიავო, ვერაფერს ვიკითხებ?

— ვერ დეენახევო, ეტყვის ქმარი.

ქალი უჩივის:

— აბა, მე წავლ და ბელქი ენახავო.

წავა ქალი სანახავათ. გოგოს პატრონმა თუ გოგოვო, არ
ანახებებს. თუ ვერ გოგოვო, ჩუმათ ნახავს. ეითამ სტუმარი, მივა და
ნახავს. იმიზა, რომ ქალი ქალს არ დ: ვფარისებმა კახთუ გლახა,
თქერ დეენახეს, მაინც და ითხეოს გოგო თუერ დეენახეს, გვარს
მოძებნიან გოგოჯის, კახევარია თუ გლახა. კახ გვარის თუ არის, მა-
შინ გტგზენიან „ელის“, შემავალს, რომ გოგო მომცეს იმ კაცმავო.

შემავალი გოგოსი ქირისუფალინდა იყოს, შემავალი მივა ახლა
გოგოსას, ეტყვის, რომ გოგონდა მისცე ამამულა, (ე. ი. ამა და ამ
კაცს) რძალად. ის კაცი, თუ კი არ უნდა მიცემა, თლათ უარს ეტყ-
ვის, — არ მოგცემო. თუკი უნდა მიცემა, ეტყვის: რომ „ბაშლული“
მომცეს იმ კაცმაო. ბაშლულს ზოგიერთვან „არიშვეთი“ ჰქვია, ე. ი.
ქრთამი. პატარა გლეხი ცოტა ფარას მეფთხოვს და დიდი გლეხი
ბევრ ფარას შეფთხოვს. ცოტაჲ იქნება, თუ ბევრი იქნება, ვაკეთ-
დება საქმე.

მერე ბიჭის მამა იტყვის: „ახდი ვქნათო“ — (პირობა დავდვა-
თო), ჩემი რძალინდა წვეყვანოთო. რომელცხა დღეს დარქმენ, ესე-
ნი ორეე დაჰპაჰჯებს თავის ქირისუფალს, მეგობარს და მოყვარეს.
შიელენ ხოჯასთან. ხოჯა ედწერს გოგოს სახელს, ბიჭის სახელს; ნი-
ქახს გადასწყვედენ: ბიჭმა, რომ გუშვას, ი ნიქახი უნდა მისცეს გო-
გოს მერე. ნიქახი დეჲ წყობს 50 მანათიდან და ავა 1000 მანაფამ-
დის. ავიც გლეხიდაგვარია; მერე სუყველამფერი საქმე გადასწყდება
და მორიდდებაინ. მერე გოგოსი ვექილი იქნება, ბიჭის ვექილიც.

ხოჯა ეტყვის გოგოს ვექილს, რომე მაჲ გოგო თუ ბიჭს მიდევს,
დამტკიცე შენ ავიო. მაშინ გოგოს პირიდან წამოყვანილი ეყოლება
იქ ვორი კაცი „მოწმე“, ადგებიან ისინი და დაუმოწმებენ.

„ჩვენ ვიცით, რომ მიდევს მათ გოგო იმ ბიჭს“.

ხოჯა მაშინ იკითხავს არაბულათ დუას: გოგოჯს ვექილი იტყ-
ვის: „მე მივდევარ“. ბიჭის ვექილიც იტყვის: „მე ვთხონილობო“;
მერე ხოჯაც მუასპობს საქმეს. ბოლოს ადგებიან და მიეხვევიან ერთ-
ქვანებს სუყველაჲ.

המחולאים

ამ ხალხს მიცემენ შექერს, ან იქნება პატარა კმელობა. ხარ-
ჯიც იქნება ბიჭის კედაროდან.

ბიჭის მამაც იტყვის, რომ ახლა წევყვანო ჩემე რძალს მომე-
ციო. გოგონს მამაც ეტყვის, რაც რომ წესი არის ტახტისეული
როდობა, ვერცხლეულობა, სუყველა წესი ათავე, მოუტახე შენ
რძალსაო და წეა ყვანეო.

ეგვე წავა. ლარიბია, თუ მდიდარია, აქს, არა, მაინც უნდა მო-
უტანოს ყველამფერი თავის რძალს. „ბიჭის ტერეფი იყიდის ალ-
თუნს — ოქროს, თუ დიდარია ხუთ-ექსს. ქემერს, ბეკედს, „ყური
ქუფიებს“ — ყურსაკიდს, იყიდის კაბაებს ხასსაც და ხამსაც. შექ-
ლებული კაცი იყიდის 3-4 კაბას, ლარიბი ნაკლებს. იყიდის: ფესსაც-
მელს, თავშალს, „ჩერჩებს“ — ჩადრს, იყიდის „მაკარიას“ — პატარა,
ლამაზ ყუთს. მაკარიასი ჩავაწყობთ: დუხს, საპონს, მაზონს, ძაფს,
ლემს, ლილებს და სხვა წვრიმალებს.

ბოხჩაზე დავადებთ მაკარიას და გუგზანით გოგოს ელჩის ხე-
ლით, ვინც რომ საქმე გავეთა. ბოხჩის მომტანს მიცემენ ერ წყვილ
წინდას და ერთ მასრამას — თავსაკრავს. მემრე ბოხჩას შეკრავენ,
გოგო გალამაზდება და ბიჭსაც დაჰპაჩებენ. — ამას ქვია „ნიშა-
ხლი“.

ბიჭს წაყვება 5-6 კაცი. ისინი გოგოს სახში დარჩებიან ვორ და-
მეს: პირველ ღამეს გოგოს შეყვანებენ ბიჭთან. გოგოს ბიჭთან
5-6 ქალი შეაყვანს. აქაც კაცები შერბეთ სვამენ, ქალები — არა. ქა-
ლები არც დაედებიან, ზეზე დვანან. მემრე კაცებიც და ქალებიც გა-
მოვლენ, ჯერ კაცები გამოვლენ. ბიჭის მეტი. მემრე ქალებიც გა-
მოვლენ და ბიჭი და გოგო დარჩებიან ერთად. გოგო გოგა (ვითომ)
წამოპყვება ქალებს. მაგრამ ბიჭი გადაუდგება წინ კართან და გადა-
უყრის კარს. გათენებამდი გოგო და ბიჭი ერთად დარჩებიან.

დილას იალონზე ბიჭი გამოძრება და შევა მის აფხანაკებთან.

ოღაში აფხანაკები ეტყვიან: რაჟერ გულზე ხარო, დუწყებენ
მასხრობას. მემრე გოგო იმ ოღაღან გამჭა და შევა დედ-მამასთან.

ვინც რუმე იმ ოღაში ლოგინს დუგებს, იმას ფულს აჩუქებენ.
ვინცხა, რომ ქალები შეყვებიან, იმასაც ფულს აჩუქებენ. — აჩუ-
ქებს ბიჭი. დილაზე ლოგინს გოგო ასწევს, ათაკრავს.

მეორე დღეს ბიჭი თავის აფხანაკებით წავა სახლში. მემრე რი-
შანლებს და იქნება. როცხა მუნდება, წავა გოგოსას მარტო, გაათეეს
ღამეს და წამუა.

მეორეთ რომ მივა, ამას ქვია — „ფხნაქცევი“. ფხნაქცევათ
ძისლის დროს ბიჭი ერთ ყოჩს წეაყვანს. პურს გამოაცხოებს 7-ს ან

9-ს. ერთ ქათამს, ერ თავ შაქარს. მერე ბიჭი ძარს ერ წლამდე, ერ წელიწადში გოგოს და ეყოლება „ბაღვი“ (ბავშვი). და არა, თუ გოგოს ქორწილამდი ეყოლა ბაღვი, მაშინ ქორწილზე გოგოს მათარს ფაფას გუკეთებენ და ჩვენში ეს სირცხვილია. ამისათვის ქორწილამდი ბაღვს არ იყოლიებენ. — რაღამეც სულ ოუთავებს, ან ღვინო, ან თქმული იყო იმას, მაშინ ეტყვის, რომ მე გოგო ან ღვინო, ან თქმული ხოვო. გოგოს მამაც ეტყვის: გამოგზავნე 50 ქალი ნახველები და ქორწილის ამბავი მერე ვილაპარაკოთ.

ისიც წავა, მის ქირისუფალს დაჰპაჰეებს და წეჰყვანს. მივლენ, რძალს ნახვენ და აჩუქებენ: ზოგი ფარას, ზოგი ალთუნს, ზოგი ზმას და კი წველენ სახლში.

მერე ეტყვის ბიჭის მამა, რომ ახლანდა წევყვანოვო. ისიც ეტყვის: ქორწილი ქენი და წეჰყვანე, უქორწილოდ ვერ გავატანო. თუ კი შოუძლია, დიდ ქორწილს იზამს, თუ კი არ შოუძლია — პატარა ქორწილს.

დეჰწყება ქორწილი. გოგოს მამა მოსთხოვს ბიჭის მამას: საკლავს, ერბოს, მერე თაფლს, შტანს ბრინჯს, — რაც ხარჯი იქნება, სულ ბიჭის მამიდანდა იყოს. თავისი ხარჯი თავის სახლში — იგიც მან უნდა ქნას. დეჰწყება ქორწილი. ორივე კედარო თავის ქირისუფალს დაჰპაჰეებს ქალ ან-კაც ან-ბაღვინანა, სულ.

ქორწილი უფრო კვირას და ხუჩაფათს შეხტება. ხანდახან სხვა დღეშიც იქნება. ეთქვათ და ქორწილია ხუჩაფათს. იმ დღეს ბიჭის მათარი წამტა დილით ზოგი ცხენოსანი, ზოგი ფეხოსანი. ერთსაც ქალს გამეჰყოლავებენ, — ბიჭის ან და იქნება, ან მამიდა, ანდა რძალი, მავას ქვია დაღე.

მოვლენ, შქამენ, სმენ. კაჰ კაცები თუ არიან, — ათი კაცი დაედება ერთ სუფრაზე, თუკი ავი კაცები არიან, იგინი დაედებიან: 4 კაცი, 3 კაცი ან ვორი კაცი.

მერე მეჰთხოვენ მავინი სუფრაზე, რომელიც არ იშოვნება. მიხეზს ეძებს ახლა. რომ არ მეჰტანენ და დავამტრიო, დავამსხრიო ყველამფერიო. თუ კი ვერ იშოვეს და არ მეტანეს, სუყველამფერს დამტერეს, დამსხერეს: თივას დასწევას, ჩალას დასწევას. თაროს დამტერეს, გუგუშს — თუნგს და კიდევ სხვას.

იტყვიან „დასაბმელს“ — გამოცანას, რომ ვერ ოუხსნას ვერიკაცმა: „შარშანდელი მამაჩემი, წელსა ჩემი შვილი იყო, ჩემ ძუძუზე გამაძლარი დედაჩემის ქმარი იყო“....

ერთი გოგო იყო გათხოვილი. ყავდა შვილი და ქინდა ძუძუ. ამ გოგოს არა ყავდა მამისა და დედის მეტი არაფერი. მამა დაჰკაცეს და ჩავდეს სატუსალოში.

ორმოცი დღის განმავლობაში მამა უნდა დახვრეტოდა: ორ-
მოც დღეს არ უნდა ეკმიათ საქმელი; მამას გარეთ გამოსვლის წება არ
ქონდა, არც საქმლის შიგ შეგზავნისა, რომ ვინმეს შეეტანა. ნება ჰქო-
ნდა მარტო თავისი შვილი — გოგო შესულიყო და ეჩქოუ ნუჟოუ
არაფერს არ შეატანდნენ. შესლიხან ობისკს გუკეფილს: როსეჟეჟე
მელი არ შეატანოსო; 40 დღის განმავლობაში გოგომ არჩინა თავისი
მამა ძუძუჟოთ. ორმოცი დღე გათავდა, გამე ძუყანეს მამა, ნახეს, რომ
მამა გასუქებულია. ამ დროზე გოგომ უთხრა, რომეო: მოდი, ერთ
დასაბმელს გეტყვი თქვენო: თუ კი ამიხსენით, დაიხვრეტება და ეს
არეო. თ უერ ამიხსენით და მაჩუქვეთ მამაო. ვერ აუხსნეს და გაუ-
ვეს მამა.

ვორი კაცი შეეკაზმება, წვერს გამეძბამს მატყლიდან. გაბტები-
ან საშიშარი კაცები. შუაში ერთ ლამაზ ბიჭ აცეკვებენ. ეგენი გარე-
შემოუყარებიან. მაგათ ქვიან „ფადიყო“. მერე მოვლენ ხალხში.
მე ძ თხოვენ დავლზურნას. გაეარდება სე დარი და რხინი, სმა და სიმ-
ლერა. შუადღემდი სე დრობენ. შუადღე რომ გაბტება და ჩტახაზირე-
ბენ ცხენებს, ჟე ძი ერთი საათით წინ წავა.

ბიჭის მაყრები რომ იჯებიან კაცებში, ისე იჯება დადეც კა-
ლებში. გევეზობს და ყოლიმფერს მეძ თხოვს. რამე დასაბმელს იტყ-
ვის: მაგალითად, „გორზე თევი არ იქნება, რომც იყოს, მარილი არ
ექნება, ახლობაში რომ იქმის, გახმეს, მისლემში არ იქმება“. ეგ
არის ირემი — ყველწელში რქას წეძელის; რომ წეძელის, იმ ორ
დღეში რქის ძირი ბილია და გემრიელათ იქმება. მესამე დღეში გა-
ხმება და მემრე აღარ იქმება. კიდეც: „მივა-მოვა, იქავ არი“ და სხვა.

მემრე დედოფალს გამეძყვანს მისი მამამთილი. თავზე დახურა-
ვენ ტუალს. შეაუდუნებენ ცხენზე. ბიჭიდან მოსული დადე იქნება
სულ წინ. აქიდანაც ათი ქალი და ერთიც დადე. დადეთ და არ იქნე-
ბა. იქნება: ბიბია ძ ან აბლა ძ, ან ხალა ძ — დეიდა; წევლენ დავლით,
ზურნაძოთ, რხინით და თოფის სროლით. მაყარი სულ წავა იქითა ძ ც,
აქეთა ძ ც.

სახლს რომ მუახლოვდებიან, მაშინ წავა მახარობელი წინ ვო-
რი ან ვოთხი კაცი. ახლა მახარობლები დედოფლის კაცებია. ამათ
ასმენ შერბეთს. ამათ გოგოდან მიაქნენ პატარა ბალიში; ბიჭს უნდა
მისცენ ხელში. ბიჭს ახლოს არ მუშვებენ, ატყვილებენ და ერხან არ
გუქნევენ ბალიშს. მემრე, თუ კი გოუქნიეს და ბიჭმა დეძკავა, კაძ
თუ ვერ დეძკავა, სირცხვილია და იცინებს ხალხი.¹

მემრე მახარობლები ადგებიან და თოფებს ისერიან. უკან გაბ-

¹ ასეთი ჩვეულება ძველად ქობულეთშიც იყო გავრცელებული.

რუნებიან მისცემენ: პურს, ხორცს და წეღებენ. მივლიან და მათ აფხანაკებს აკმევენ. ეზოში მისლამდი სიმღვოსა რივიან:

„დედოფალი მოყვანო.
საჩუქარი რა შეყვანო.
წენიანი თხა შეყვანო.“

ეროვნული
ბიბლიოთეკა

ამას ბიკის მაყრები ებნევიან.

ახლა გოგოს მაყრები ჩივიან:

„ჩვენი ნეფის მაყრებო.
ფეტატამა ბლაყეუბიო.“

მემრე მივლენ ეზოში, ცხენებს აკენებენ ყანებში. დედოფალს კარგს ხან ცხენიდან არ ჩამეყვანებენ. იმიზა, რომე საჩუქარს სთხოვენ.

ზემო აკარამი ყურბანი არ იციან. მის მაგივრად საჩუქარს თხოვლობენ: ართმევენ საჩუქარს: ერთ ხარს ან ერთ ძროხას. ან 2 თუმნიდან 100 მანეთამდი. მემრე ჩამეყვანებენ დედოფალს და ჩააბარებენ დედამთილს. შეაყვანს დედამთილი სახლში: კერაზე ხელს მუასმევიენებს, მემრე ცოში ხელს აკრევიებს, კიღობანში ჩახედვიებს, მემრე ყველა ოდას მუარონიებს და შეაყვანს თავის სამყოფ ოდაში.

თავისი დად ები და მომყოლი ქალები — „წვევლები“ იქნებიან დედოფლის ერთად. ეზოში ახლათ მოსულ დედოფალს ნეფე ფარას და შექერს გადაყრის.

ქედის რაიონში კი დედოფალს ფულებს მამამთილი გადაყრის კარებთან. დედოფლის ცხენი რომ გეა ცლება, მაშინ ერთი დედოფლის მაყარი შეყდება ზეთ. აკენებს და არი. მის დღემში არ ჩამტა, თუკი ფარას არ მიცემენ.

ხანდიხან დედოფლის მაყრები არ წაეღენ ოდ ეებში დასაქდომად: ცხენები გვიდა თითოს თითოვო. ცხენებათაც უნდათ ისტეველე კაცები. მივლენ კაცები, ნეფის მაყრები და მისცემენ ზრუგს. დედოფლის მაყრები შეყდებიან ზეთ და შეაყვანებენ ოდაში. ზოგი ბეჩობს, ზოგი ჰკვიანათ ყდის, მე მთხოვენ ვახშამს, ქვეყანაზე რაც არი, არ ალი, იქ უნდა მტატანიონ, მაგინმა ძალით და კამონ.

მე მთხოვენ: ყოჩს დასაყლაუათ ან შეწულ ქათმებს, მე მთხოვენ თაფლს, ფალაყას, თუთუნს და სხვას. ამ მოთხოვნას „რუსუმი“ ჰქვია.

კამის მემრე დედოფლის ახლო ნათესაეები შევლიან დედოფალთან და დედოფლის ძმა ტუალს ახდის. ყამის წვერით აძრობს ტუალს და გადეჰქნევს კარისკენ და მემრე გამოვლიან გარეთ. მემრე დადგები აყენებენ დედოფალს. დედოფალი შარფწამოსხმული ფეხზე დგას.

მემრე შამუა დედამთილი და „პირს ახლის“ — ჰატრბს შარფს და საჩუქარსაც მიცემს: ოქროს, ფულს, ან ბეჭედს.

გახტება შუალამე. ნეფის პირისუფალი ქალები შედგებიან დედოფალს: მოგვეცი, წევყვანთ ნეფესთანავო. მემრე ეს ქალები უკესუხებენ: კარქ საჩუქარს თუ მოგვეცი, გაატანთ თუ დამკამყოფილეს საჩუქარით, გაატანებენ. თუ არა და მათ წასვლამდი დედოფალი მათთანაა.

ერთი ოდა, პაწა ნეფე-დედოფლისთვინ ცარჯელია. თუ გატანა, ი დედოფალი დილას საჩქაროთ კიდევ შევა მის მომყოლ ქალებთან. მაყარს დილას „ხეფსს“ — საუზმეს მიცემენ. მაშინ წყალობა არი, რასაც მუტანებენ, იმას კამენ.

შუა სადილობა, მაშინ დაედებიან სუფრაზე. რაც შეაძლება, იმისთანა ავობას იგვეუზებენ. სამა, სიმღერა, დავლი და ზურნა ყველთვინ არის.

დალამებამდი რომ დარჩება ერთი ან ვორი საათი, მაშინვე წავლიან. წასლიხან დედოფლის მაყარები ბევრ ზარალს დააყენებენ: ლობეს წაქცევენ, ნალას წაქცევენ, ხიჩალს დასწვავენ, წისქველ წაქცევენ, ჰოდა წავლენ თოფის სროლით და ყველა მილაგდება თავის სახლში.

დედოფალი მ დღეს თავის ოდაში იქნება, კარში არ გამუა და ნელა-ნელა სახლი გტას და წყენს. თანდათან უმატებს მუშავობას და ერთ თვეში მორენებსავე იქნება.

მამამთილს შეაძლება არ და ელაპარაკოს 7 წელიწადს, ან ეოც წელწადს, ან სულ არა.

თუ მოწიფული მახლი ხავს, ან მის ქმარზე თუ უმფროსია — მას მის დღემში არ და ელაპარაკება. გელინი დედამთილს დეფას ეტყვის, მამამთილს — მამას, მახლ ეტყვის ალაბატონს, მულს ეტყვის გორუმხანუმს, მახლის ცოლს — შილს ეტყვის.

აქარულ ქორწილთან დაკავშირებულია აგრეთვე „ნაკეტვისა“ და „ფადიკოს“ წესები.

ჩ ა კ მ ტ ვ ა

„ნაკეტვა“-ს ასრულებს ნეფის ოჯახის მტერი. მისი მიზანია ნეფე-დედოფლის გაუბედურება. ამ ბოროტების ჩამდენი პირი ჩუმად მიიმალება იმ გზის პირას, სადაც ნეფე დედოფალმა უნდა გაიაროს. მას თან მიაქვს ქარქაშიანი დანა. გზის ერთ მხარეზე ის დანას დააგდებს და მეორე მხარეზე კი ქარქაშს. დედოფალი მაყრიო-

ნით რომ გაივლის, ის კაცი აიღებს დანას და ქარქაშში ჩააგდებს „ჩაპკეტავს“. ამის შემდეგ, ხალხის შეხედულებით, ხეფე-პატრონის ბედ-იღბალი ამ კაცზეა დამოკიდებული და სანამ ეს კაცი ცოცხალია ქარქაშიდან არ ამოიღებს, ცოლქმრული კავშირე წინებულთა შორის შეუძლებელია. ამ ნიადაგზე ცოლ-ქმარს ერთ-მანეთიც შეძულებათ და თუ ასეთი მდგომარეობა ღიძხანს გაგრძელდა, შეიძლება ერთმანეთს კიდევ გაეყარონ. „ჩაპკეტილი“ ცოლქმარი ამის გამო იტანჯებიან და მათი მშობლები ვაფაციცებით ეძებენ დამნაშავეს.

ცრუმორწმუნე აქარელს „ჩაპკეტვა“ ღღესაც სწამს და მრავალი შემთხვევით ამტკიცებს ჩაპკეტილების ტრაგიკულ თავგადასავალს. ჩაპკეტვა ან „ჩასკენა“, ხალხის რწმენით, სხვა ხერხითაც შეიძლება მოეწყოს. ამ მიზნით, მექორწინეთა მიმართ მტრულად განწყობილი პირი ქორწილამდის 15 დღით ადრე ქათამს დაკლავს და მის თბილ სისხლს შერდინს წასცხებს. შემდეგ ამ სისხლიან მერდინს რამდენჯერმე გასკვნის და სანამ კვანძი არ გაიხსნება, ნეფე-დედოფალს შორის სქესობრივი კავშირი შეუძლებელი იქნება.

ფ ა დ ი კ ო

„ფადიკო“ ერთგვარი თამაშია. ამ თამაშს აწყობენ ქორწილში ღამის თორმეტ საათზე. „ფადიკოსათვის“ ექვსი კაცი და ერთი ქალია საჭირო. ერთ კაცს ქალის ტანისამოსს ჩააცეამენ და ცალკე ოთახში გაიყვანენ; მას ფადიკოს უწოდებენ. შემდეგ ერთი მოთამაშე ცხენივით დაოთხილი დადგება და მას ფადიკო შეაჭდება. ცხენს აღვირით ერთი წამოიყვანს, სხვები კი სიმღერით მოსდევენ; ორი მათგანი ერთმანეთს შეეცილება ფადიკოს დანარჩუნებისათვის. ვინც პირველად მოასწრებს და თეთრ ფულს გადააყრის, ქალიც მას რჩება. ბოლოს ეს ორი მოქიშპე მაინც შერიგდება და იტყვიან: „ერთს დღე ა გვეყვდეს, მეორეს ღამეო“ და ორივე გადააყრის ფულებს. შემდეგ ფადიკოს „ყურბანს“ (საკლავს) შემოაველებენ და დაკლავენ. ამას ცეკვა-თამაში მოჰყვება. ფადიკოს გაეთამაშება ის ორი კაცი, მაგრამ ცეკვის დროს ფადიკო უეცრად დაიმალება. ამაზე ისინი ერთმანეთს შარს მოსდებენ, ატყდება ჩონჩქოლი და ყველა-ბი ფადიკოს ეძებენ.

ბოლოს ფადიკოს იპოვიან და ვახშმად დასხდებიან. ნაეახშმევის ერთ მათგანს დაეძინება, მეორე კი ფადიკოს მოუწევება და ეალერსება. ამ დროს პირველი იღვიძებს; დაინახავს, რომ მისი ამხანაგი

ფადიკოსთან საქმობს, წამოხტება, ხმალზე ხელს გაიკრავს, ამხანაგს დაკრის და ფადიკოს გაიტაცებს. ქალი ეწინააღმდეგება, არ მტყუვება, თან გაიძახის: „ის შენზე მეტად მიყვარსო“. ის კი ფადიკოს ეხვეწება: „მე წამომყევი, მასზე უკეთესი ვარო“ და თან ქორწილს უკრძალავს. ბოლოს ქალი თანხმდება და მიჰყვება.

ფადიკოს გათამაშებას ქორწილში შეაქვს მხიარულება. არის სიცილი, ერიამული და ფადიკოს გაშაირება.

ბაღის მღვომარეობა

პატარძლის მღვომარეობა აჭარაში სახარბიელო არ არის. ზოგიერთ ჩამორჩენილ და კონსერვატიულ ოჯახში გათხოვილი ქალი მძიმე პირობებში ექცევა, მას უხდება მრავალი სიღუფის ატანა. ცოლ-ქმარი ერთმანეთს სახელს ვერ დაუძახებენ. ქობულეთისა და ბათუმის რაიონში ერთმანეთისადმი მიმართვის დროს ცოლ-ქმარი სახელის ნაცვლად „შენ“-ს ხმარობს. მაგალითად, „სად მიდიხარ შენ?“ „რა გინდა შენ?“ და სხვა.

ხულოს და ქედის რაიონში ქმარი ცოლს „გო“-ს ეძახის: „ჰა მდე, გოე“. ცოლი ქმარს — „უო“-ს: „ჰად იყავ, კო“ და სხვა. „გელინი“ მამამთილს „აღაბაბას“ ეძახის, დედამთილს „ფაშანენეს“, მაზლს „აღაბატონს“ და მულს „ფაშაბატონს“.

პატარძალს ახალ ოჯახში დიდი სიფრთხილე ჰმართებს, ის ყველას თავმდაბლად უნდა ექცეოდეს. ამიტომ ქალს გათხოვებისას მშობლები მას ასე არიგებენ: მამამთილს წელს ზევით არ უნდა შეხედო, როცა ის ყანიდან დაღლილი მოვა, ფეხზე გახადე და თბილი წყლით დაუბანეო. დედამთილმა, რაც უნდა გიბრძანოს, ყველაფერი უსიტყვოდ შეასრულე და ბატონობით უპასუხეო. ასევე უნდა მოექცე მაზლსა და მულსა და სხვა.

პატარძალს თუ ახალ ოჯახში ღმობიერი და გულყეთილი წევრები შეხვდენ, ეს ხომ მისთვის უსაზღვრო ბედნიერება იქნება. მაგრამ თუ ის ცუდ ოჯახში ჩავარდა, მისი ტანჯვა აუტანელია და ამ შემთხვევაში ერთადერთი გამოსავალი ოჯახიდან გამოყოფა და ცალკე დასახლებაა.

მაგრამ თუ ქმარი სუსტი ნებისყოფისაა, ცოლიც ნაკლებად უყვარს და ან ძმა არა ჰყავს, მაშინ ქმარი მშობლებს ვერ გამოეყოფა და ქალიც იძულებულია ყველაფერი მოითმინოს.

აჭარელი ქალი ოჯახის დიასახლისია. ზემო აჭარაში კი, სადაც მესაქონლეობას მისდევენ, ქალებს უფრო საქონლის მოვლა ევა-

ლებათ. მესაქონლეობაში აქ უმთავრესად ქალის შრომა გამოყენებული.

მამაკაცი თავის საქმიანობაში დედაკაცს არაერთაზრად ანგარიშს არ უწევს და არც ქალს აქვს უფლება მამაკაცის საქმიანობაში ზოგი აკარლის აზრით, ის კაცი, რომელიც ქალს უფლებიერებაში თში გაეზმება და უბედურებას ვერ აცდება, ვინაიდან მას მიაჩნია, რომ ყოველგვარი უბედურების მიზეზი ქალებია: ქალის კვება ბარდზე წერია, ბარდი თხამ შექამაო. — ამბობენ ხოლმე.

მძიმეა აგრეთვე სულით ავადმყოფის მდგომარეობა. ხალხის წარმოდგენით, სულით ავადმყოფის სხეულში დასადგურებულია ეშმაკი, რომელიც მას მოსვენებას არ აძლევს. სულით-ავადმყოფს ეშმაკი რომ მოშორდეს, აკარლის აზრით, საჭიროა სხეულის წამება. ამიტომ ავადმყოფი დახელოვნებულ „ჩინდარჯთან“ (ექიმბაში) მიყავთ და ის შეუღდება შეშლილის სხეულის დაწვას. ექიმბაში გაახურებს რკინის ჯაჭვს და მასში გაატარებს ავადმყოფს. შემდეგ აიღებს გახურებული რკინის შანთებს და სხეულს ამოუწვავს. ამასთანავე ექიმბაში ულოცავს, აშინებს და ზოგჯერ სცემს კიდაც.

ასეთი ბარბაროსული მკურნალობით სულით ავადმყოფი, რასაკვირველია, ვერ მორბება და უვიცი ექიმბაშის ხელში ტანჯვა-წამებით წუთისოფელს გამოესალმება.

11. ცრუმორწმუნეობა

აქარელთა რელიგიური საკითხების შესწავლას და მასალების შეგროვებას განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვს. აქ ისტორიულ წარსულში იბრძოდა სამი სარწმუნოებრივი მიმდინარეობა: წარმართობა, ქრისტიანობა და მაჰმადიანობა. თითოეულმა მათგანმა ღრმა კვალი დატოვა აქარელთა სარწმუნოებრივ შემეცნებაში და ამ სინკრეტული რწმენის გადანაშთები ცრუმორწმუნეობის სახით დღესაც ცოცხალია აქარის ზოგიერთ ჩამორჩენილ კუთხეში.

ჩვენ აქ შევეცდებით ავწეროთ მისი ზოგიერთი მომენტი. დავიწყებთ ახალი წლის შეხვედრიდან.

ახალი წლის შეხვედრა

ახალ წელს აქარელის ოჯახი დიდი მოწიწებით ეგება. სახლსა და ქურქელს ასუფთავებენ, ყველანი ახალი ტანისამოსით იმოსები-

ან და მხიარულობენ. ხალხის რწმენით, ახალ წელს თუ ვინმე დასა-
ნებულია, იგი მთელი წლის განმავლობაში დალონებული და წუ-
ხარე იქნება. ახალი წლის წინა ღამით ბალიშის ქვეშ მკაღის ლეკვას
ამოიდებენ და თითოეული ოჯახის წევრი, დიდი თუ მცირე, წყლის
ლობს გათენებამდის გამოიღვიძოს, შენახული მკაღის ქვეშ
რაფოდ პირში ჩაიდოს, რათა მამლის ყვილმა ან რომელიმე ჩიტის
ძახილმა ის არ დაძლიოს და, ამგვარად, დამარცხებული არ დარ-
ჩეს.

ახალ წელს აპარელი გლეხი გამარჯვებას და ოჯახის ბედნიე-
რებას მოელის, მაგრამ, მისი რწმენით, ოჯახის ბედ-იღბალი „მფერ-
ხავზეა“ (მეკვლე) დამოკიდებული. „მფერხავს“ მიაწერენ აღმთიანის
კარგად ყოფნას და ჰირონახელის დოვლათიანობას. ამიტომ ოჯახში
ირჩევენ კარგი ფეხის მეკვლეს.

წლის მდგომარეობის მიხედვით იტყვიან: მფერხავი კაი ან ავი
ფეხისა ყოფილაო.

მეკვლე ოჯახიდან ღამე გავა, გათენებისას სახლის კარებს მოა-
დგება, დიასახლისი მიეგებება და ეტყვის: „მარჯვენა ფეხი შემოდგი
და ღმერთი ახსენე“. მეკვლე სახლში შემოდის და დაილოცება; დია-
სახლისი ტკბილეულით და ხილით უმასპინძლდება. შემდეგ დია-
სახლისი ტკბილეულით ოჯახის წევრებსაც „დააბერებს“ და ახალ
წელს მოულოცავს. მეკვლე მთელი დღე ოჯახში რჩება, ის სხვაგან
ფეხს ვერ გადადგამს, რათა სახლის ბარაქა თან არ გაჰყვეს.

ახალ წელიწადს თოფებს ისვრიან მტრებზე გამარჯვების ნიშნად.
მონადირე სანადიროდ გავა, რომ თოფი ბედნიერად „გატეხოს“ და
ნიშანს არ ააცდინოს, წინააღმდეგ შემთხვევაში მთელი წლის გან-
მავლობაში მას ნადირობაში ბედი არ ექნება. ახალ წელს სანადიროდ
მიშავალს გზაში კურდღელი თუ შეეფეთა, მაშინვე უკანვე გამობ-
რუნდება, თუ ტურა შეხვდა, ეს კარგი ნიშანია და მხიარული მო-
ნადირე გზას განაგრძობს.

ცხრა მარტობა

ცრუმორწმუნე აპარელი გლეხი ცხრა მარტის მიხედვით ცდი-
ლობს გაარკვიოს წლის ამინდი და მოსავლიანობა. ხალხის რწმენით,
ცხრა მარტს ხმელეთზე გამოდის ზღვის კაცი; ამ დღეს თუ კარგი
დარი დაიჭირა, ის გათბება და დაილოცება; ამის გამო წელიწადი
კარგი და მოსავლიანი იქნება. თუ ავი დარი დარჩა, მაშინ
ზღვის კაცი დაიწყევლება და იმ წელიწადის მოსავალიც ცუდი იქ-
ნება.

ბაირამის მოახლოებისას აქარლები შეუდგებიან სამზადისს ბაირამის შესახველრად. ყველა ცდილობს ამ დღესასწაულს მხოლოდ ღალად შეხედეს: იმოსებიან ახალი ტანისამოსით, იმარაგებენ სრულყოფილ სანოვაგეს, რომ ოჯახში რაიმე ნაკლოვნებას ადგილი არ ჰქონდეს. ყველგან გაისმის: „დღეს არაფა, ხვალ ბაჰრამი“. არაფა (ცნობა) ბაირამის წრია დღეს ჰქვია, ხალხი მას „შელლულით“ (თოფის სროლით) ეგებება.

ბაირამის წინ „რამაზანის“ მარხვავა, რომელსაც ყველანი მტკიცედ იცავენ; რამაზანს რამაზანის მთვარეზე მარხულობენ. რამაზანის პირველ დღეს თოფის სროლით ხედებიან და არ რჩება ოჯახი, რომ თოფი რამდენჯერმე არ დაცალოს. მაგრამ ვინც რამაზანის უკანასკნელ დღეს თოფს გაისვრის, ეს მას დიდ ცოდვად ჩაეთვლება. რამაზანის პირველ ღამესვე იწყება „თერავის ლოცვა“, რომელიც 30 მუხლისაგან შედგება, ე. ი. ლოცვის დროს მუხლი 30-ჯერ უნდა მოიყარონ და პირსახეც იატაკზე 30-ჯერ დაიტანონ. ეს ლოცვა და მარხვა გრძელდება მთელი ერთი თვის განმავლობაში. „თერავიდან“ მამაკაცები რომ გამობრუნდებიან, დედაკაცები შუალამის გადასვლისას, ოჯახში ასლულის მზადებას შეუდგებიან. ეს ღამის საკმელია და მას ღამის მიწურულში ჰამენ. მაშინვე დაღვევენ ბევრ წყალს, რომ მეორე დღეს არ მოსწყურდეთ. გათენებისას მოღლილი მლოცავი ცოტათი წაიძინებს; ყველაფერი ეს მთელ თვეს გრძელდება.

ხალხის თქმით, „თმენა“ (მარხვა) სამი დღით უნდა ყოფილიყო, რადგანაც თვით წინასწარმეტყველ მაჰმადს მარხვა სამი დღე დაუღვენიაო. მაგრამ ხოჯებს ვერ გაუგიათ, თუ რომელი სამი დღე უნდა იმარხულოს მორწმუნემო, ამიტომ ხოჯებს „თმენა“ დაუწყებიათ მთელი რამაზანის მთვარეზე, რომელშიც ის სამი დღეც მოჰყვებაო.

რამაზანი რომ გათავდება, ბაირამი იწყება, მაგრამ ეს მორწმუნეს აშკარად არ უნდა გაუხარდეს, თორემ დიდ ცოდვად ჩაეთვლება და ასეთ პირს „ჯეპენები“ (ჯოჯოხეთი) არ ასცდებაო.

ბაირამი წელიწადში ორია. ერთი იწყება რამაზანის გათავების შემდეგ, მეორე კი — რამაზანის ბაირამიდან 70 დღის გასვლის შემდეგ.

პირველ ბაირამს „ფითრე“-ს უწოდებენ; ამ დღეს შეძლებული მორწმუნე ღარიბებსა და ლტაცებს „ფითრეს“ შესაწევარს უზრუნველყოფს, და ამიტომ მას „ფითრე-ბაირამს“ ეძახიან.

ამ დღეს მამაკაცები ჯამეში ლოცულობენ. დედაკაცები ოჯახ-

התעלה
החדשה

התעלה החדשה

„ში ფუსფუსებენ და სადღესასწაულო სუფრას ამზადებენ. ახლა
ზრდობა სხვადასხვა თამაშობებით იქცევს თავს: ზოგი „დათვობი-
რის“ (ცეცხლი) თამაშობს, ზოგი „დათვობია“-ს და სხვს.

დათვობიას თამაშის დროს ირჩევენ მთავარს, მსაჯულს და მწველს. მწველი ფეხს, რომელსაც განასკული ყაბალახი უქირავს. მეობრები მწველს დათვობა და ის მეფის წინ წელში მოხრილი დგება. მთავარი დათვ-
სცემს, გარშემო უვლის და ეუბნება:

— დათვო, გძინავს, თუ გღვიძავს?

ამაზე დათვი უპასუხებს:

— არც მძინავს, არც მღვიძავს.

ამას სამჯერ იმეორებენ. შემდეგ მსაჯული ეტყვის:

— ცეცხლი გამოგიშალო?

— რაფერ გამომიშლი.

— ასე, და მსაჯული მას ფეხს გამოჰკრავს. მოთამაშენი მოშო-
რებით დგებიან და დათვის გამოჰქცევას ელიან. ყველანი მზად არი-
ან გასაქცევად, რომ დათვს თავი არ დააქერინონ.

ახლა დათვი შეეკითხება მსაჯულს:

— ჩემი თხები სა წვიყვანე?

— აქეთ გადავყარე, — თითო უჩვენებს, — ზოგი შეეკამე და
ზოგიც ტყეშიაო, — ეტყვის მსაჯული დათვს და ცემით გაისტუმ-
რებს.

დათვი გაიქცევა, მსაჯული გამოევიდება და რამდენჯერაც დაე-
წევა, იმდენჯერ განასკული ყაბალახით სცემს და სხვა.

ამავე დროს ჯამეში ლოცულობენ და ხოჯა ქადაგობს. ლოცვის
შემდეგ ყველანი ვარეთ გამოდიან და თოფებს რამდენჯერმე გაისვ-
რიან. ეს იმის ნიშანია, რომ „ბაირამის მოლოცვა“ დაიწყო და ოჯა-
ხის დიასახლისები მზად უნდა იქნენ სტუმრების მისაღებად. ნაც-
ნობ-მეგობრები მისალმებისას ერთმანეთს კოცნიან და „ბაირამ-
მუბარეკ ოლსუნ“-ს ეტყვიან. მოლოცვისას ამბობენ: „ღმერთმა მრავ-
ალ წელს გაგვითენოს ბაირამი მხიარულად და უყლისად“-ო. ამ
დღეს ოჯახებში იმართება წვეულება და დროს მხიარულად ატარე-
ბენ.

ფიორე ბაირამიდან 70 დღის გასვლის შემდეგ, მეორე დღი,
ანუ „ყურბან ბაირამი“, იწყება. „ყურბანი“ მსხვერპლს ნიშ-
ნავს და ვისაც შეძლება აქვს, საკლავი უნდა დაკლას. ამასთანავე
ყველამ შვიდი თავი სხვადასხვა საკმელი უნდა დაამზადოს. ყურბან
ბაირამის დღესასწაული სამი დღე ვრძელდება.

თუ როგორ გაჩნდა, ყურბან ბაირამი, ამის შესახებ არსებობს

შემდეგი გადმოცემა, რომელიც მიამბო სოფ. ლელვას მცხოვრებმა მურად ეფენდი ანანიძემ:

„—იბრაიმ ფეაღამბერს — (აბრამ წინასწარმეტყველი) არ ყავდა შვილი და ღმერთს შესთხოვა: ღმერთო, შვილი მამაკაცს მსგავსად რელს ყურბნათ დაგიკლავო. ამაში იბრაიმ ფეაღამბერს იმედა, რუმ არ უთხრა საქონელს დაგიკლავ ყურბნათ და უთხრა: საყვარელს დაგიკლავ ყურბნათო. იბრაიმს ეყოლა შვილი. მემრე ღმერთისგან მჭვდა ბძანება, რუმე ყველაზე უმფო საყვარელი შენი ყურბნათ უნდა დაკლავო. მან დაკლა: რამდენიმე დევე — (აქლემი), რამდენიმე ცხუარი, მარა ღმერთმა „ყაბული“ არ გუხდა — (არ მიიღო). მემრე ბრძანება მუედა, რუმ შვილი უნდა დაკლა ყურბნათო. იბრაიმმა შვილის დედა მუატყუა, რუმ ბალანას შიშაზე წვეყვანო. შეკაზმა და წეყვანა.

შვილმა გეაგო გზაში, რუმ მამამისი კლავდა. იგი მას ეშმაკმა უთხრა. შვილმა უთხრა ეშმაკს: თუ ღმერთისაგან ნაბრძანებია, დამკლასო. ტყეში რუმ მიედენ, შვილმა უთხრა მამას, რუმ ღმერთის ნაბრძანები შასრულევო. მარა ხელ-ფეხი შამიკარი, თ არა ზორს მოგცემ დაკლაზე, „ბელქი“ (შეიძლება) პერანგს სისხლი წაეცხება, დედა გეაგებს და შეწუხდებავო.

როცხა მამამ ხელ-ფეხი შტკრა, მთელი სურ ძელები: ნადირი, ჩიტი შემოესია მას და ყურება დუწყეს. შვილს შერცხვა და მამას უთხრა: შამიხსენი ხელ-ფეხი, იგინს ჰგონიან, რუმ შენ მე ძალით მკლავო. მემრე მამამ ხელ-ფეხი შუხსნა. შვილმა გადუწია კისერი. იბრაიმმა 70 გზის დანა გამუხიხია კისერში შვილს და არ გასკრა. იქანა საჯენი სიძალდე ქვაა იყო. იმ ქვას შემოჰკრა ი დანა და შტაზე გაპო. მემრე იბრაიმმა ღმერთი ახსენა და „მელაიქ ჯებრაილმა“ (ანგელოზ გაბრიელმა) ზეციდან ყოჩი ჩამუყვანა და დაკლა იგი. ღმერთმა შამუთვალა იბრაიმს, რუმე მე შენ ის გიბრძანე, რუმ შვილის სიყვარული დაკალი, შვილს ნუ შე ყვარებ, თუ არა შვილის დაკლა არ მიბძანებიაო. იქიდან დამწესებულია ქაბე. იმ ქაბეში იბრაიმმა ყურბანი დაკლა და „ზიაფეთი ქნა“ — (ღბინი გამართა) და შამეაღ ლეს ბაღრამი. მემრე იმ ბაღრამზე ყველა მდიდრებმა ყურბანი უნდა დაკლას და ყველამ: მდიდრებმაც და ღარიბებმაც 7 ხელი საკმელი უნდა გააკეთოს“.

აშურა

დღეობა აშურას განსაზღვრულ მთვარეზე დღესასწაულობენ. აშურა უძველესი დღეობაა და მას მაჰმადიანი აქარლები დიდის მო-

წიწებით იხდიან. ამ დღეს ამზადებენ „აშურა“-ს. ეს საკვანძობო შეზავებული წვენიანი საკმელია, რომელშიაც უნდა იყოს თითო ან ორი მარცვლი ყველა იმ თესლისა, რასაც ადამიანი თესავს და საკმლად ხმარობს. მაგალითად, აშურაში ურევია: ხორბული, მწვანე, სიმინდი, მხალი, ქინძი, ქერი, ფეტვი და სხვა მრავალეული მცენარეული თესვა.

ხალხური გადმოცემით, „აშურა“-ს დლეობა ნოეს კიდობანთან არის დაკავშირებული:

წარღვნის დროს, როცა ქვეყანა წყლით დაფარულა, მაშინ თავისი გემით ნუხფელამბერი (ნოე წინასწარმეტყველი) დარჩენილა, ნუხს ამ გემზე ჰყოლია მისი სამი ვაჟი: „სამ“, „ნამ“, და „დაფეთი“. ერთი ქალი და ყველა ჯურის ცხოველები წყვილად. დედამამალი. ხალხი ხომ გაწყვეტილა, ნუხს გადაუწყვეტია, რომ ხალხი გამრავლებულიყო, თავისი ქალის თავისასავე ვაჟზე მითხოვება. მაგრამ ქალი ერთი ჰყავდა და ვაჟი კი სამი. ნუხფელამბერი დაღონებულა. მაშინ ღმერთს ჯებრაილი მოუგზავნია ნუხისთვის და უბრძანებია: შენ რომ დედალი ვირი და ძალი გყავს, დამე შენს ქალთან ერთად ოთახში დაამწყვდიეო. ნუხს ბრძანება შეუსრულებია და დილას ოთახში სამი ქალი დახვედრია. ნუხს თავისი ასული ველარ უცვნია. თითო ვაჟისათვის თითო ქალი დაურჩებია. შემდეგ ნუხს თავისი ქალის ცნობა გადაუწყვეტია. ერთი კვირის შემდეგ მიუტანია ერთ-ერთი ვაჟისათვის სადილი და უკითხავს: როგორია ჩემი ასულიო?

ვაჟს უპასუხია: კარგია, მაგრამ ცოტა მეტი ლაპარაკი უყვარს. ნუხს უცვნია, რომ ეს ძალის ჯიშიდან არისო.

მეორე კვირას მეორე შვილისათვის მიუტანია სადილი. გამოკითხვის შემდეგ გაუგია, რომ მისი ქალი კარგია, ცოტა ინათიანი — ჯიუტი რომ არ იყოსო. ამ გზით ნუხფელამბერს, თვისი პირმშო ასული გამოუცნია და უნდა ეიფიქროთ, რომ ქორწილის შემდეგ „სადილის მიტანა“ ჩვენში ამ ნიადაგზე უნდა იყოს გავრცელებული.

როცა დედამიწა ზღვით დაფარულა, ნუხფელამბერი თავისი შვილებით და ყველა წყვილი დედამამალი ცხოველებითა და ფრინველებით გემში შესულა. ნუხის ერთი შვილი გემის გარედ გადარჩენილა, რადგან ძალზე მალალი ყოფილა. გადმოცემის მიხედვით მისი წელსზევითა ნაწილი ღრუბლებს სცილდება, მიწიდან ფეხის კოკებამდის 60 არშინი ყოფილა. მას სახელად „ეჯაჩილე“ ჰქმევიდა და უცოცხლია 6.565 წელიწადი. იგი ღმერთს მიტომ გადაურჩენია, რომ მამისათვის გემის საშენი მასალა მოუტანია. ზღვის დაშრობის შემდეგ, გადარჩენილები ხმელეთზე გადმოსულან. ნუხ-

ფეხ ღამბერის ბრძანებით, რამდენიმე ცალობით ყოველთვის მარცვალ შეუფროვებით და მოუმზადებით საქმელი „საქმელი“

დღეობა აშურა მთელს აჭარისტანშია გავრცელებული ამ მოვარეს, რომელზედაც აშურას დღესასწაულობენ, აშურას მთვარეს ეძახიან; არაბულად მას „მუხბერემე“ ეწოდება. აშურას ეძახიან ამ მოვარის მე-10 დღეს ხდება. აჭარაში ვისაც არ უნდა შეეხოთ: რა არის აშურა? ყველა დაუფიქრელად გეტყვის: „საქმელი“-ო, მაგრამ შესაძლოა ვერ გიპასუხონ შეკითხვაზე, თუ რატომ ამზადებენ აშურას.

ღადები

პირველ სექტემბერს აჭარლები დადგეს უძახიან.

დადგე ღამეს ყანაში სიმინდს „შებეკდენ“ ე. ი. სიმინდის ფურცლებს სანთელს მიაკრავენ, რომ ავმა სულმა ჭირნახულს ბარაქა არ გამოუღოს: „ყანები შებეკდე, ჯაზებმა (ავმა სულემა) რამე არ აწყენოს“-ო, იტყვიან. ყველა ოჯახის დიასახლისი ბავშვებსაც ყურის ძირში სანთელს მიაწებებს, რომ ქაჯებმა არ ავნოს. სახლის კარებში უმცროს რძალს დააყენებენ და ეტყვიან:

„რძალო, კარები დაკლიტე, ამაღამ ბაღნებს არაფერი ევნოს“.

ნადირის დაკოვმა

„ნადირის დაკოვას“ ასრულებენ, როდესაც საქონელი გარეთ დარჩებათ. აიღებენ მაკრატელს, სეარცხელს, დანას და კლიტეს. ყველა ამას ქამრით შეკრავენ და თან ამბობენ:

„მგელი მუა, მგელოსანი, თვალი მუაქ ცეცხლოსანი. ღმერთო, ღმერთო, გადაჰყარე ცხრა კილტული, კილტოსანი, მგელსა პირი შეუკარი, მის მეგობრებს ხელფეხიო“.

შელოცვის შემდეგ შეკრულებს კერასთან დადებენ და ზედ ქოთანს დაამხობენ. ამას ასე ინახავენ, სანამ საქონელი არ მოიძებნება, შემდეგ გახსნიან.

სამხთო

ადამიანის და ოჯახის კეთილდღეობის მიზნით, აჭარლები საღმრთოს იხდიან. დედაჩემის თქმით, საღმრთოს გადახდა ასე ხდება:

ქართული
ლიბრერი

თოქის ვრეხა ხის ქერქისაგან რევოლუციამდელ აპარაში.

„ერთი მოსახლისას ბევრი რომ მოკტება, ბაღისა და მარტო-ბა, მაშინ სამხთოს იქმენ. იყიდინ ცხვარს ან თხას, იქმენ ბოჯას და ღდელს; იგინმა ი ცხვარი უნდა დაკლას; დაბაძებენ შვიდ წვერიან კაცს; იმ ცხვარს მოხარჩავენ მოღუჯივე უღუჯელში; რომ მოხარჩება, მერე ბილს წართუმენ. **ფრეს ღოროთე წვე-**რია ან გათხოვილი ქალი, ან გაყოფილი ვაჟი, ყველას მე ყვახებენ, ყველა ერთათ მოაყრის თავს, გაკეოებენ კიდევ სხვადასხვა საქმელებს. იმ ბილ ხორცს და საქმელებს ქამენ.

ბილი ხორცი მარტო ხოჯას, ღდელს, დაბაძებულ წვერიან კაცებს და რძალს ექმევა, სხვას არა, თუ გინდა გაყოფილი იყოს ცალკე.

როცა საქმელის ქამას გაათავებენ, მთელ ძვალს და მის ნაწილებს მიტკალში შ ხოვენ და შეხო ულს დადებენ. გარშემო შამ ასხდებიან: ხოჯა, ღდელი და მისი წვერებიც, ვინც დაბაძებული არიან. ხოჯა ჭერ კითხულობს, დუას შრება, ღმერთს ეხვეწება. წვერიანი კაცები და სხვა ვინც იქ არის, ამინს ამბობს, რომ ნაბედგარი, ნაფიცარი, ან გადაცემული არ იყოს ეს ოჯახით. მეგრე ღდელი დეაწყებს კითხვას მისებურა, იგიც ღმერთს ეხვეწება: დეა სხენი, ღმერთო, ეს ოჯახი ნაფიცარიდან, ნაწყევარიდან, რაზედაც იყოს გადაცემული, გაბრიელ საბრალოს გადანაცემარიდან!

მეგრე მიტკალში შეხოვილ ძელებს მეზელულზე წეაღებენ. მოთხრიან მიწას და ჩადებენ შით, დამარხვენ. შ ეხვეწებიან ღმერთს, რომ, ღმერთო, იმ ოჯახში სიკტილიდან ნუღარ ავნებ ნურაფერსო!“.

ძველად საღმრთოს შესრულება ადამიანის მოტაცებასთან ყოფილა დაკავშირებული. ბატონყმურ საქართველოში ტყვეების მოტაცება და მათი ოსმალეთ-სპარსეთში გაყიდვა ჩვეულებრივი ამბავი იყო. ამას მებატონეებიც ხელს უწყობდენ, რადგანაც ეს მათთვის შემოსავლის წყაროს წარმოადგენდა. მაგრამ ადამიანის მოტაცება მისი ახლობლის დაუხმარებლად შეუძლ ძნელი იყო. ამიტომ ტყვის მოტაცებაში მონაწილეობას ღებულობდა ვინმე მოსყიდული ნათესავი, რომელიც ამ საქმეს ზერხიანად აწყობდა.

ასეთ პირს მოტაცებულის მშობლები წყევლიდენ და ვინც ასეთი შემთხვევის გამო დაწყევლილია, ხალხის რწმენით, მის ოჯახს სიკვდილი არ მოშორდებაო. ამიტომ დამნაშავე პირი, რომ ოჯახი სიკვდილიანობისაგან დაიხსნას, მოიწვევს ხოჯას, მღვდელს და საღმრთოს გადაიხდის, დაკლავს ცხვარს და ადამიანის მაგიერ მის ძელებს მიწაში დამარხავენ.

ეს წესი წინათ უფრო გურიის მოსახლერე სოფლებში იყო

გაერკელებული, განსაკუთრებით — ქობულეთის რაიონში, ეს იმით
აიხსნება, რომ ტყვეების მოტაცება-გაყიდვაში გურიის მებრძოლებს
პირველი ადგილი ეკუთვნის და ამიტომ დამნაშავე აქარელ ხალხს
მართზე ქრისტიანთა მღვდელსა და ხოჯასაც ერთად იწვევდა და
ღმერთს შეცოდების მოტყვევებას შესთხოვდა.

ამასთანავე, აქარლის ოჯახთან დაკავშირებულმა სსსრკ-ის
კრემორწმუნებმა: მაგ., კერის ცეცხლზე ბლის შეშას არ დაუდებენ,
რადგანაც, სანამ კერაზე მისი ხაცარი იქნება, ოჯახში ავად-
პყოფობა არ გამოიღვევო. ცეცხლზე არც სუროს დაწვავენ: საქონ-
ლის ზარალი მოგვივო. კერაზე ფეხის გადაბიჯება არ შეიძლება:
კერა გაცივდებო. კერაზე ჩამოჯდომაც აკრძალულია და იტყვიან:
ეს დაფუხრებას ნიშნავსო და კარზე მევალე დაგვიჯდებო. რო-
დესაც კეცზე მკადს დააკრავენ და ზედ „საჯს“ (თუნუქს) დააფარე-
ბენ, ასტამით ნაღვერდალს ისე დაყრიან, რომ ნაკვერჩხალი არ გად-
მოვარდეს; თუ გადმოვარდა, კეცზე არ დაუმატებენ: „ვალს ვალს
დაემატება და ველარ გადავიხდიო“.

ვაიჰოლი ტყვეთა მოტაცებიდან

ტყვეების მოტაცების შესახებ დედაჩემმა შემდეგი მიაჩნო:
„შვილო, ძველად ხდებოდა ცოცხალი ადამიანების მოტაცება:
მეცემოდა ქართველი მუსულმანს, მოსტაცებდა: ცოლს, შვილს,
დატყვედენ მართო კაცს აწიოკებულს, ატირებულს, ცეცხლმიკიდებულს.
ი კაცი გამწარებული მწყერიდა ხალხს თავს; წე, ყვანდა.
დაცემოდა კაცს ჭიხურზე; ჭიხურს ერთი კარის მეტი არ ქონდა.
ლაშე იგიც დაკილტული იყო. რუმ ვერაფერს უშველებდენ, სალო-
რეში ღორს აჰყვირებდენ. კაცი კარს ცოტას გამჭალებდა და ღორს
წაჭახებდა, ერთქვანები არ დარჩოსო. ერი კაცი კართან იყო ჩუმათ
ამოტუხებული. იგი უცეფ დუქნევდა ყამას და თავს მოშკრიდა.
მეგრე გნლებდა კარს, შევლოდენ სახლში; მოიტაცებდნენ ქალს, ბა-
ლანას. ქალს რომ არ ეყვირა, პირში ცხვირსახოცს ჩაჭლებდნენ. წა-
იმ ტყვეებს გაყიდდენ: ზოგს სამას ყურუშათ, ზოგს ხუთას ყუ-
რუშათ. ამ ტყვეებს ყიდულობდენ: ბეგები და ალაები“.

მოაღებდენ, ვეშს, ყოლიფერს.

ასევე მოუტაცებია დედაჩემის ბაბუას, სულეიმან ხაბაზს, რო-
მელსაც ორას ოცი წელი უცოცხლია, ვინმე ბოლქვაძის ქალი გუ-
რიიდან. ქალი ძალზე ლამაზი ყოფილა, გასაყიდად ველარ გაუმეტე-
ბია და ცოლად შეურთავს.

სამუსულმანოდანაც, თურმე, ასევე იტაცებდნენ ტყვეებს ბავშვი ყანაში სადილს რომ წაიღებდა, გზაზე დახედვით დენს სადილს შექამდნენ, ბავშვს წაიყვანდნენ და საქართველოში გაყიდდნენ.

ბაბუას მამამ, მემიშ ნოღაიდელმა, ერთი დღის წყევლით, თურმე, ყანაში, რომელიც ფართხნალში მდებარეობდა, მისთვის სადილი ბაბუას უნდა მიეტანა. როცა სადილობის დრომ მოაწია, დედამ ჩაულაგა ბაბუას სადილი გორიცაში და ყანაში გაგზავნა.

მემიშმა მთელი დღე უცადა. სადილი რომ არვინ მიეტანა, სალამოს შინ დაბრუნდა. სახლს რომ მიუახლოვდა, ცოლი გამოეგება და ოსმანი სად არისო, — ჰკითხა. გამოირკვა, 10 წლის ოსმანი გზაში დაკარგულიყო. ბევრი ეძებეს, მაგრამ კვალს ვერ მიაგნეს. მესამე დღეს კი ოსმანი სახლში მოვიდა. მშობლებს ძალზე გახარებით დაკარგული ბავშვის დაბრუნება და გამოუკითხავთ, თუ სად იყო.

ბაბუაშენმა მიაპზო:

„სადილი რომ წველე, ნადირის მეშინოდა და გზადაგზა ვმღეროდი. სატახიეს ტყეში რომ შევედი, გზის პირზე ვორი კაცი დევხახე, იქდენ. ახლო რომ გაუარე, წამოცვინდენ და დამიჭირეს. სადილი მომპარეს ზრუგიდან და პირში მახრამა ჩამიბუშტეს. იქით-აქეთ ჩამომიდგენ, მომკიდეს ხელი და ტყეში წამიყვანეს. დიდხანს მარონიეს ტყით. დავისვენეთ. მე ხელები შემიკრეს და იგინმა ჩემი სახლიდან წამოღებული სადილის ქამა დეა წყეს. პაწა მეც მაქამეს. დიდი ხნის სიარულის შემდეგ, ერთ დიდ ტყეში დაგვილამდა. ხელები შემიხსნეს, დაწვენ და მე შტაში ჩამიწვივნეს. ზევიდან ნაბადი გვეხურა. მე ვითამ ჩამეძინა. დავკუჭე თვალები და გავეწყვილდი. ცოტა ხნის შემდეგ ერთმანეთს დაელაპარაკენ: ბაღანას ჩაეძინა, აწი ჩვენც დავიძინოთო. მალე ხვრინვა ამოუშვეს. როცა დავრწმუნდით, ორივეს ღრმად ეძინა, ფრთხილათ დავიწყე ფეხებისკენ ნაბიდან გაძვრომა. დავალწიე თავი. ფრთხილათ წამოვდექი, მოვისახრე საიდანაც მოვედით და ნელი ნაბიჯით გავემართე. იგინს ეძინა. პაწა რომ გამოვიარე, ხმელ ბოლს თურმე, ხელი მოვკვიდე და მოტყდა. მაშინათვე გვერდზე გადავხტი და ბუჩქებში ჩავიმაღლე. ხმაურობაზე ერთს გამოვლვიძა და მეორეს უყვირა: ბაღანა ა გაპარულაო. მაშინვე წამოცვივდენ და დამიწყეს ძებნა. შავი, უკუნეთი ღამე იყო, თვალში თითი არ იკრებოდა. ერთმა ბელჩქეთან გამოაარა. კახამ ფეხი წამკრა. გეაქცენ მონავალი გზით. ცოტა ხნის მემრე მეც წამოვდექი და ფეხაკრეფით უკან გავხევი იგინს. ხანდახან გავჩერდებოდი, გულს დავიმშვიდებდი და ყურს დაუგდებდი, ახლოს ხომ არ

არიან-მეთქი. ცოტა ხნის შემდეგ ხევის მეორე ფერდზე ლაპარაკი შემოქმედდა: „იგი ამდონზე წამოსვლას ვერ გაბედავდა, საღმრთო ასლის იქნება, წამოვიდეთ და იქ მოვიქნებოთ“.

უკან გამობრუნებულებმა მალე შემიარეს გვერდისკენ და არაბრუნებულ არე უგზო-უკვლოთ და რომ თენდებოდა, გამოვბრუნებულნი ვხვდებით ბოლებიანი ხე; ავედი ზეთ და ბოჯიყაში ჩავიმაღე. მესამე დღეს ჩოლოქზე გამოვედი, ვნახე მეყანე ხალხი და იგინს გამოვხევი“.

მთქმელი ქვემო ოსმანის ძე ნოლაიდელი. სოფ. წყაროკა.
ცალკე გამოცემა — თბილისი, სახელგამი, 1935 წ.

ძვირფასი საუნჯე

მდიდარი და მრავალფეროვანია აჭარული ხალხური ზეპირსიტყვიერება, რომელშიც განსაკუთრებით გამოირჩევა შრომის ლექსები და სიმღერები (ნადური).

თურქეთის სამასწლიანმა ბატონობამ აჭარაში შრომის ლექსებისა და სიმღერების ხასიათი ოდნავადაც არ შეცვალა. აღსანიშნავია ის, რომ ქობულეთში ნადური, ყანური სიმღერების მეტი წილი ოთხ ხმაზე სრულდება, რაც ჯერჯერობით საქართველოს სხვა კუთხეებში დადასტურებული არ ყოფილა. ეს ფაქტი დიდი მნიშვნელობისაა და აშკარად ქართველი ხალხის უძველეს და მაღალ მუსიკალურ კულტურაზე მეტყველებს.

ნადურ-ყანურ სიმღერებში ოთხი ხმა მონაწილეობს: მთქმელი (იგივე მომღერალი, და მწყები, ან ამყვანი), გამყვიანე (წვრილის მთქმელი ან მოკრიმანქულე), შემხმობარი და ბანი. ყურადღების ღირსია ის ფაქტი, რომ „შეხმობა“, როგორც ხმა, მხოლოდ ნადურ სიმღერებში გამოიყენება, სხვაგან არსად ცნობილი არაა.

ნადური სიმღერების მეტად მდიდარი და მრავალფეროვანი რეპერტუარი შეუძლებელია ქობულეთის მხარეში. გადმოგვცემენ, რომ დასავლეთ გურიასა და ქობულეთის მხარეში ყანაში დილიდან მოყოლებული საღამომდე სულ სხვადასხვა სიმღერას მღეროდნენ, რაც დაახლოებით ოცდაათორმეტამდე აღწევდა.

დღეისათვის დადგენილია შემდეგი ნადურ-ყანური სიმღერები: „მოვიდოდა მშვიდობაო“, „ვაი, თუ დილას ყურდღელმაო“ (ორივე დილის სიმღერებია), „შავი შავი ჩიოდაო“, „ქალი ვიყავ აზნაური“, „ელია თუ მელიაო“, „მთას ხოხობი აფრენილა“ (სასადილო), „შარშანდელსა ნაყანევსა“, „მთას ირემი დაწოლილა“, „ბებურს ზიდსა ვაკეთებდი“, „ვაი, თუ იელი ელობდაო“, „მურვან, მურვან

შენსა მზესა“, „ჩიორაი ჩიოდაო“, „ვაი, თუ მუხა წიხინაო“, „ყარა-
ნაი“, „ეელაზურაი“ „ბერი კაცი ჩაჩქნა-ბერი“, „ქალო, შავი, შავი-
თაო“, „ალვის ხეი მოხეთქილა“ (გორდელა), „ლელაქუ ეფუქიქი“,
„ლორჯო ირემს გაჰკიღია“, „ჯურყვეთული“, „ლეგებე-ჩიქიქიქი-
რეს“, „კურდღელმა სთქვა“, „ფარჯანული“, „ელამა, თუ მელამაო“,
„გველი ხრილსა მიძვრებოდა“ და სხვ.

ზემოთ ჩამოთვლილი ნადური სიმღერების უმრავლესობას ამ-
ჟამადაც მღერიან. ჯერ კიდევ ცოცხლები არიან, რომელთაც შეუძ-
ლიათ იმღერონ ნადური სიმღერების ნაწილი, მაგრამ მთელი რიგი
ნადური სიმღერები გვაქვს, მათი სახელწოდება და ტექსტებიც მოგ-
ვეპოვება, სიმღერა (ჰანგი) კი აღარავინ იცის. ასეთებია მაგალითად,
„ლელა“, „ლუპაი“, „ლორჯო ირემს გაჰკიღია“, „ჯურყვეთული“,
„ფარჯანული“, „ელამა, თუ მელამაო“ და სხვა.

საჭიროა მოვძებნოთ, იქნებ მოვნახოთ გურიაში ან აჭარაში
ადამიანები, რომელთაც ეცოდინებათ დასახელებული სიმღერის ჰა-
ნგი, რომ მომავალ თაობას არ დაეუკარგოთ ეს მდიდარი განძი.

საჭირო და აუცილებელია ოთხხმიანი შრომის სიმღერების —
ნადურის სიმღერების შესწავლა, დამუშავება და თვითმოქმედი კო-
ლექტივების საშუალებით ხალხში გავრცელება. სასურველია აგრე-
თვე შრომის სიმღერებთან ერთად სხვა ჟანრის სიმღერებიც დამუ-
შავდეს. მაგალითად, თრევასთან, სიმინდის რჩევასთან, რთვისთან და
წეწვასთან, რგვასთან დაკავშირებული სიმღერები: „ელესა“, „ხელ-
ხვაი“, „ხერტლის ნადი“, „ჩაღმა ჩაყრილო ვენახო“, ასევე სატრ-
ფიალო, სალხინო და მგზავრული.

ჩვენი ფოლკლორის განყოფილება დიდ მუშაობას ეწევა აჭარის
ხალხური საუნჯის შესაგროვებლად. მარტო 1959 წელს ერთი თვის
მანძილზე ექსპედიციამ 173 მთქმელთან იმუშავა, შეაგროვა 261
ზღაპარი, 234 დიდი და 163 მცირე ზომის ლექსი, 33 ანდაზა, 114
გამოცანა და ა. შ.

აჭარულ ზეპირსიტყვიერებაში პროზა ჭარბობს; პოეზია ცოტა
გვაქვს. პროზიდან საკმაოდ დიდი ადგილი ზღაპარს ეთმობა. დიდი
პოპულარობით სარგებლობს ე. წ. საყოფიერო ხასიათის ზღაპრები,
აგრეთვე ცხოველთა ეპოსიც.

გავრცელებულია დამრიგებლობითი ხასიათის ზღაპრებიც, საკ-
მაო პოპულარობით სარგებლობს აგრეთვე ისეთი ზღაპრები, სა-
დაც მღვდლისა და ხოჯის „ოინები“ და საეშმაკონია გამომქლავ-
ნებული.

საერთოდ, ჩვენი ექსპედიციების შეკრებილი მასალები მრავა-
ლფეროვანია. ზღაპრები — მდიდარი და მრავლის მთქმელი; ლექ-

სების შესახებ შემდეგი უნდა აღინიშნოს: მათი დიდი ნაწილი შეკრებილ იქნა ავტორ-მთქმელთაგან. ლექსებში საკმაოდ ადგილი ეთმობა საბჭოთა პერიოდის შრომის თემატიკას. რევოლუციონერულ შრომის ლექსებს თითო-ოროლან თუ შევხვდებით. ხელსაყრელ გარემოში გამონათქვამთ მხატვრული ბრწყინვალეობა აკლავს სიანსებს. ჩაწერილი ანდაზებიდან მცირე ნაწილი შეიცავს სიანსებს. გამოცანებიდან ნაწილია ახალი, თორემ უმეტესობა ჩაწერილისა და დაბეჭდილის ვარიანტს წარმოადგენს.

გაზ. „საბჭოთა აპარა“, 1960 წ. 25 ოქტომბერი.

აპარული (კოზულეთური) სამიწათმოქმედო შრომის ლაქსეზისა და სიმღერების ზოგადი დახასიათება

აპარულ ზეპირსიტყვიერებაში შრომის თემატიკას მნიშვნელოვანი ადგილი უჭირავს. წინამდებარე სტატიის მიზანია რევოლუციონერული პერიოდის სამიწათმოქმედო შრომის ლექსებისა და სიმღერების ზოგადი დახასიათება.

შრომის პროცესის ამსახველი ლექს-სიმღერები ადამიანის მეურნეობრივი საქმიანობის ყველა სფეროს ეხება. მასში ასახვას პოულობს მიწათმოქმედება, მესაქონლეობა, ხელოსნობა, ხის დამუშავება და სხვა საქმიანობა.

შრომის ლექს-სიმღერები საქართველოში ყველგანაა გავრცელებული, მაგრამ, შრომის პირობების განსხვავებულობის გამო, ისინი ყველა კუთხეში განსაკუთრებული თვისებებით ხასიათდებიან.

თუ აღმოსავლეთ საქართველოში ხენისათვის საჭირო იყო გუთნეულის გამართვა და მასთან დაკავშირებულ გუთნურ სიმღერებთან გვაქვს საქმე, დასავლეთ საქართველოში ყანები უმთავრესად თოხით მუშავდებოდა და ამიტომ ნადურ-თოხნურ სიმღერებს ვხვდებით; თუ აღმოსავლეთ საქართველოში „სამკალსა“ და „რიგრიგას“ გვერდით გვაქვს ინდივიდუალურად შესასრულებელი სიმღერები „ურმული“, „აღზევანს წავალ მარილზე“, დასავლეთ საქართველოში საერთოდ, და განსაკუთრებით კი აპარაში, გავრცელებული იყო კოლექტიური სიმღერები: „ნადური“, „ხელხვაი“, „ხერტლის ნადი“, „ელესა“ და სხვ.

უცხოელ და ქართველ მოგზაურთა და მკვლევართა მოწმობით, ნადი და მასთან დაკავშირებული სიმღერები ფართოდ ყოფილა გავრცელებული სამეგრელოსა და იმერეთში, გურიასა და აპარაში.

ნადური სიმღერები თავისი ძრავალფეროვნებით განსაკუთრებით აქარაში გვხვდება. ამ მხრივ ქობულეთის რაიონის გურიის მოსაზღვრე სოფლები გამოირჩევა, სადაც ხალხის გადმოცემით, 32 სიმღერა შესრულებოდა ნადზე და თითოეულს თავისი ლექსი ჰქონდა. ჯერ-ჯერობით 24 ნადური სიმღერის ტექსტები შეგროვებულია მოხერხდა. თუმცა ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ ზარბაზნაძის სრული ტექსტი ვერ დავადგინეთ და ფრაგმენტის სახით არის შემორჩენილი. ასე, მაგ., ნადური სიმღერა „ლეღას“ ერთი ტაეპიდაა შემორჩენილი, ხოლო სიმღერა „ლუჰას“ შესრულებისას, რომელიც ჯერჯერობით არ არის დადგენილი. როგორც ჩანს, გამოყენებული ყოფილა ცნობილი ლექსი: „სანთლის გუთანს ავაშენებ, შიგ შევაბამ უღელ დეგსა“.¹

საქართველოში ურთიერთ დახმარება, ნადი,² როგორც ჩანს, უძველესი დროიდან ყოფილა გავრცელებული. ნადის მუშაობას თან ახლდა ნადური, ანუ თოხნური, ლექს-სიმღერები, რომელიც იმდენად დამახასიათებელი იყო ლიხთ-იმერთათვის, რომ დ. არაყიშვილი მას „წმინდა გურულ სიმღერად“ თვლიდა. ჩვენი აზრით, ნადური ლექს-სიმღერები მთელი დასავლეთ საქართველოს კუთვნილებდა. ამას რ. ერისთავის ცნობაც ადასტურებს: ნადური „რიონის პირად იციან ხოლმე საქაიონდლოში“.³ ნადისა და ნადურის შესახებ დ. თომაშვილი (ოკრიბა-იმერეთი), გადმოგვცემს: „ნადობა-ნადი იცოდნენ მაშინ, როდესაც ოჯახს მოძალებული, გადაუღებელი სამუშაო ჰქონდა, ხენა-თესვა იქნებოდა ეს, თუ მარგვლა-მოროდის ნადში ყველა სიამოვნებით იღებდა მონაწილეობას. ხშირად 20-25 კაცისაგან შემდგარი ნადი მოედებოდა სამუშაოს განსაკუთრებული ყიყინითა და სიმღერებით, რომელსაც ნადური ეწოდებოდა. ეს სიმღერა მეტად შველოდა ხელბარაქიანად მუშაობას, დალაღვას აღარავინ გრძნობდა, „სვრელი სვრელზე გამოჰქონდათ“.⁴

საქართველოში საბჭოთა ხელისუფლების დამყარების შემდეგ ვითარება შეიცვალა. წვერილი, ერთპიროვნული მეურნეობები კოლექტიურმა მეურნეობამ შეცვალა, რამაც ძირითადად გარდაქმნა ადამიანთა ურთიერთობა შრომის პროცესში. მეციტრუსეობის, მეჩაიეობის, მევენახეობისა და სხვა კულტურების მაღალ დონეზე განვითარებამ, აგრეთვე სიმინდის და პურეულის ყანების დასამუშაველად მექანიზაციის ფართოდ გამოყენებამ შეცვალა შრომის პი-

1 ვ. კოტეტიშვილი, ხალხური პოეზია, თბილისი, 1935, გვ. 160.

2 სამას განმარტებით ნადი არის „მუშაკნი შეყრილი“, „ნადობდა ნადში მუშაკობდა“ არისო — სიტყვის კონა, თბილისი, 1940, გვ. 243.

3 თ. ოქროშიძე, ლიტერატურული ძიებანი, ტ. X, თბილისი, 1956, გვ. 337.

4. იქვე.

საქართველოს
საქმიანობის

ქიზილი მთა.

რობები. ტექნიკური კულტურების მოვლა შრომის სხვა პირობებს ძლიერ აძლიერებს, რამაც თავისთავად იშვიათი გახადა ნადის მიწოდება აუცილებლობა. ნადური სიმღერები მივიწყებას მიეცა ძველი სიმღერები მწყობრიდან გამოდიან, ახლები მაინც და მაინც არ ეტანებიან ნადურ სიმღერებს და ხალხური შემოქმედების მემკვიდრეები ვანი დარგის შესახებ სულ მალე გაძნელება მასწავლებლის ამიტომ მათი შესწავლა და დამუშავება გადაუღებელია.

ხალხური შემოქმედების ზოგიერთმა გუნდმა სცადა ნადური სიმღერები სცენაზე გადმოეტანა, მაგრამ ამან სასურველი შედეგი ვერ გამოიღო — სიმღერამ აღრინდელი სახე დაკარგა. ამის მიზეზი ზოგჯერ ისიცაა, რომ ზოგიერთი გუნდის ხელმძღვანელი თვითნებურად ცვლიდა ნადურ სიმღერებს, ახდენდა მის ერთგვარ მოდერნიზებას, სახეს უცვლიდა სიმღერის თავდაპირველ და ხალხში ასეული წლების განმავლობაში დამკვიდრებულ წყობას და ტემპს. გარდა ამისა, ნადური სიმღერები უშუალოდ შრომის პროცესში სრულდებოდა. სცენაზე შესრულებული ნადური კი რიტმების უშუალო აღქმას მოკლებულია.

ავაობი ნადური სიმღერების მრავალფეროვნებით, როგორც ითქვა, განსაკუთრებით ქობულეთის რაიონი გამოირჩეოდა, როგორც ძველთაგანვე განთქმული იყო ნადური სიმღერების შემსრულებლობით. ნადური სიმღერების შემსრულებელმა, ს. ლელვას (ქობულეთი) მცხ. 80 წლის ხასან ჭემალის ძე როყვამ გვიამბო:

„ქობულეთში ყანას იქდენ დიდს. წინეთ ეხავისებოდნენ სიმღერა და იზმიდენ ნადს. ამ ნადს თავრობაც ესწრებოდა, დიდვანი ხალხები. საინტერესო იყო მათი ამბავი, ვის კარგი ხმა ჰქონდა, ვინ მეტი სიმღერა იცოდა. ერთხელ, მახსოვს, რკინიგზასთან იყო ნადი; შეხურებული სიმღერა გვაქ და მატარებელიც გამოვიდა. ელიავა და ფილიპე მახარაძე ყოფილიყვნენ იმ მატარებელში. მატარებელი შეჩერეს და გადმოვიდენ ძირში. სანამღი სიმღერა არ გათავდა, მანამღი „ათხოდი“ არ მიაცემიეს. მალადვე ქობულეთოო, დაიძახეს და წავიდენ“.

საინტერესოა აგრეთვე ქახათის მცხ. 72 წლის შოხუცის ზუსენ უსუფის ძე ხახუტაიშვილის ნაამბობი. მისი სიტყვით, ქობულეთში ნადი და ნადური სიმღერები ფართოდ იყო გავრცელებული. ნადური სიმღერების კარგი შემსრულებლები ხალხში დიდი პატივისცემით სარგებლობდნენ.

აქარაში, და კერძოდ ქობულეთში, გავრცელებული ნადური სიმღერების შესწავლა მრავალმხრივია საინტერესო. დღემდე დავიწყებას გადაარჩენილი ქობულეთური ნადური სიმღერების უმეტესობა

„ჩიქურას“ ციკლის სიმღერების სახელწოდებითაა ცნობილი და ორიგინალურია. ზოგიერთი სიმღერა, მაგ., „წერეთი“, იმერეთიდან უნდა მომდინარეობდეს, ხოლო „საჯავახურა“ დას. იმერეთსა და აღმ. გურიაში წარმოშობილი სიმღერა უნდა იყოს.

ქობულეთში ნაღური სიმღერების შესასრულებლად კაცამდე იყო საჭირო. მათ შორის: ერთი მთქმელი მომღერალი, რომელიც ლექსებს მღერის, ორი შემხმობარი, ერთი გამყივანე და ორიც მობანე — ბანის მთქმელი. ბანის მთქმელები რაც უფრო მეტი იქნებიან, მით უფრო სიმღერა კარგი გამოდის, სიმღერა გადაბმულია, აქ მომღერალი იწყებს სიმღერას, ან როგორც ადვილობრივად უწოდებენ „აიყვანს სიმღერას“, ამიტომ მას მთქმელი ეწოდება. შემდეგ მას გამყივანე მიჰყვება, ხოლო აბოლოვებენ შემხმობრები. ზოგიერთ შემთხვევაში შეიკადამო „შიგ საჭიროა ბანის ჩართვა. ასე, რომ ნაღურში ერთ მხარეზე საჭიროა: ერთი მომღერალი — „ამყივანი“, „მთქმელი“, ერთი გამყივანე, ორი შემხმობარი და ორი ან სამი ბანის მთქმელი.

სიმღერა რამდენიმე მუხლისაგან შედგება. ჯერ ნელა იწყება, შემდეგ თანდათანობით აჩქარდება. ყანაში მომუშავეებიც ჯერ ნელა მუშაობენ, მაგრამ სიმღერის აჩქარებასთან ერთად, თვითონაც ექსტაზში შედიან და შრომა ინტენსიური ხდება.

ნაღური სიმღერების მკოდნე სოფლებში არც თუ ისე ბევრი იყო. ამიტომ ვინც დიდ ნაღს დაპატიებდა, მას ადრევე უნდა მიეღო ზომები, ადრევე უნდა გაეგზავნა სოფლებში ხალხი მომღერლების, გამყივანების, შემხმობრებისა და მობანეთა მოსაპატიებლად. მასპინძელი დაინტერესებული იყო კარგი მომღერლების მოწვევით წახალისებინა ნაღის შრომა და მეტი ეფექტი მიეღო.

თუ მოსაზღვრე პირები ნაღს „დაახივებდნენ“, ანუ ერთდროულად დანიშნავდნენ, მაშინ მეზობელ ორ ნაღს შორის მყარდებოდა ერთგვარი შეთანხმება, მორიგეობა „ნაღურის“ შესრულებაში. სიმღერას რიგრიგობით მღეროდნენ, ისე რომ ერთ ნაღს შესძლებოდა მეორის მიერ შესრულებული სიმღერის მოსმენა.

შესრულების თვალსაზრისით ქობულეთში გვაქვს გადაბმული და ჩამყივლიანი სიმღერები. გადაბმული სიმღერების დროს მომღერალთა ორი ჯგუფია გათვალისწინებული: დამწყები და ჩამომართმევი. ჩამომართმევი იმ მოტივზე და იმასვე მღერის, რასაც დამწყები. ისინი რიგრიგობით ასრულებენ ერთსა და იმავე სიმღერას. გადაბმული სიმღერებია მაგალითად, მგზავრული, მყარული და სხვ. ჩამყივლიან სიმღერებში, გადაბ-

მულისაგან განსხვავებით, ჩამყოლი არ იმეორებს იმას, რასაც და-
მწყები, მთქმელი ამბობს. ჩამყოლი დამწყებისაგან განსხვავდება
ჰანგზე აგრძელებს და აბოლოვებს სიმღერას. მაგ., „ხასანბეგუ-
რასა“ და „შვიდკაცას“ დაბოლოება არის ჩამყოლი.

დამწყებსა და ჩამოლ ჯგუფებში არ არის სავალდებულო ნიშ-
ნის რაოდენობა ერთნაირი იყოს. ასე, თუ „ხასანბეგურას“ შესრუ-
ლების დროს დამწყებთა, მთქმელთა ჯგუფში საჭიროა სამი ხმა:
მომღერალი (მთქმელი ან იგივე დამწყები), გამყივანე
(წერილის მთქმელი) და ბანი. ჩამოლში მონაწილეობს ორი
— ჩამყოლის მთქმელი და ბანი.

ნადური სიმღერები და „ხელხვაი“ შედარებით რთული სიმღე-
რებია. ნადურში ოთხი ხმა მონაწილეობს: მთქმელი, გამყივანე, შემ-
ხმობარი და ბანი. მომღერალი იწყებს სიმღერას, მას მიჰყვება გამ-
ყივანე. ერთი მუხლის დამთავრების შემდეგ შემხმობრები შეუხმო-
ბენ, დააბოლავენ. 1 მუხლის დამთავრებისას იწყება ჩამყოლის
თქმა. ჩამოლს ისევ დამწყები აბოლოებს, ამასვე აკეთებს მეორე
მომღერალი და ა. შ.

ნადურ სიმღერაში მისამღერ ტექსტს — ლექს მხოლოდ მომ-
ღერალი-დამწყები-მთქმელი ამბობს; არც გამყივანე, არც შემხმო-
ბარი, არც ბანი სიტყვებით არ მღერიან. მომღერალიც პირველ
მუხლს აგრეთვე უსიტყვოდ მღერის, მას მარტო ჩამყოლის დროს
უხდება ლექსის მიმღერება. ეს დაახლოებით ასე წარმოგვიდგება:

მომღერალთა პირველი ჯგუფი: მომღერალთა მეორე ჯგუფი:

მომღერალი: ჰო-ეო, ჰოიდა!
შემხმობარი: ჰო-ო-ო-ო!
მომღერალი: ჰოო-ეო!
შემხმობარი: ჰო-ო-ო-ო!
მომღერალი: ვო-დი-ლა და
დი-ა ვოდელისაო ჰაა!
ორი-რამა-ჰო!
შემხმობრები: ჰო-ო-ო-ო!
მომღერალი: ვა, თუ დილას ყუ-
რდგელმაო, კიდევ გვერდი
მირბინაო ჰოო!

ჰო-ეო, ჰოიდა.
ჰო-ო-ო-ო!
ჰო-ეო!
ჰო-ო-ო-ო!
ვო-დე-ლა-და დი-ლა-ეო-დე-
ლისაო ჰაა, ორი-რამა-ჰო!
ჰო-ო-ო-ო!
ვა, თუ დილას ყურდგელმაო კი-
დევ გვერდი მირბინაო ჰოო.

ნადურში მომღერალი და გამყივანე ერთსა და იმავე დროს
მღერიან. ხმის შეწყობა უტექსტოა. დაახლოებით ასე:

გამყივანე: ვო-რი-რა, ვო-რო ვი-
რუ-რი-რა-ვო რე-რა ვო-
რე-რო-ვო-და. ვი-რი-ო-ჰო უ-რუ-ჰოო, ვირუ-
ჰოო, უ-რუ-ჰოო, ვირუ-ჰოო, ურუ-
ჰო-ჰო!

შემხმობრები სიმღერაში ჩაერთვიან პირველი მუხლის დამთავ-
რების შემდეგ, ხოლო შეხმობის შემდეგ მომღერალი იწყებს ლექ-
სის სიტყვების გამოყენებას, ე. ი. პირველ ხანებში, როგორც დავი-

ნახეთ, სიმღერაში შემხმობრები შუაში ჩაერთვიან. ჯერ სიმღერა ნულა იწყება, ხოლო შემდეგ თანდათან აჩქარდება და მეორე მუხლზე გადასვლისას უახლოვდება დასაწყისს, ბოლო მუხლს კი შემხმობრები და დამწყები ერთად იწყებენ.

ამრიგად, ნადური სიმღერები რთულია. ჯერ ერთი, მსმელის წინააღმდეგ მონაწილეობს: მომღერალი, გამყვივანი, შემხმობრები და ბანი; მეორეც სიმღერა ორპირია და ჩამყოლი ახლავს, რომლის როლს თვითონ მომღერალი ასრულებს.

ნადური სიმღერების თემატიკა ძალზე მრავალფეროვანია. უწინარეს ყოვლისა, ნადურ ლექს-სიმღერებში წითელი ზოლივით გასდევს სოციალისტური უთანასწორობა და მასთან შეურთებლობა; საყოფაცხოვრებო-სატრფილო ლექსებთან ერთად მასში გადმოცემულია აგრეთვე საწესჩვეულებო და საგმირო ხასიათის ლექსებიც. ნადურში გამოყენებულ ლექსებში ფართო გასაქანს პოულობს მონადირეობაც, რაც წინათ ეგზომ დამახასიათებელი იყო საქართველოსათვის.

როგორც გურიაში. ისე ქობულეთში ნადურ სიმღერებში გამოყენებულ ლექსებს საჩივარი ეწოდება.¹ ამ საკითხთან დაკავშირებით გურული ნადური სიმღერების აღმწერი აპ. წულაძე წერს: „ნადური სიმღერა ძველია, ისტორიულია, შეთხზულია ბატონყმობის დროის ყმა გლეხების მიერ; მასში ცხადად ჩანს ბატონყმის წინააღმდეგ შეთქმულება — ჯანყი, შეტევა, იერიში და გამარჯვება, ბატონების განადგურება და მათი „მოთხრა“...“

სიმღერას იწყებდა ერთი მთქმელი, დაბალი ხმით, გაუბედავად, წუწუნით. არ მოსწონდა თავისი ვაგლახი ცხოვრება, უჩიოდა მას; სწორედ ამიტომ ნადური სიმღერების ტექსტებს საჩივარს ეძახდნენ. არც ერთ გურულ სიმღერას არა აქვს იმდენი ტექსტი, რამდენიც აქვს ნადურს. ძალიან ხშირად მთელი სიმღერა ერთი ან ორი საჩივრით თავდება... ერთ მთქმელს, ერთ მომჩივანს მეორე მის ბედშივე მყოფი აპყვებოდა, პირველის საჩივარს კვერს დაუკრავდა და იმეორებდა.

ამ ორ მომჩივანს შეუერთდებოდა გამყვივანი ანუ გადამძახებელი და მაღალი ომახიანი ხმით უყიოდა, უძახოდა, უხმობოდა სხვებს, მოუწოდებდა ამხანაგებს. სხვებიც — ტანჯულები, არ აყოვნებდნენ, უერთდებოდნენ, ებანებოდნენ, — ბანს ეუბნებოდნენ. ბანი სიმღერის კილო როდია მარტო, იგი ნიშნავს თანხმობას, აყოლას, აზრის გაზიარებას, ხშირად იტყვიან. ბანი დამაწია, მომებანა, ბანი მითხრა,

1 ა. წულაძე, ეთნოგრაფიული გურია, „მნათობი“, 1939, № 3, გვ. 184-185.

ბანი დამძინა. ბანს შემხმობარსაც ეძახიან; შემხმობი ნიშნავს შემხმელელებელს — ცეცხლში ხმელი საწვავის შემკეთებელს, ცეცხლის ამაგიზგიზებელს, დამლალადურებელს, ამაპრიალებელს. ამრიგად, შემხმობი, ბანი ცეცხლს აგიზგიზებს, ყმებს აჯანყებინა და ბრძოლისაქენ მოუწოდებს.

ამრიგად, მთქმელი მოთავეა, ორგანიზატორი, ამოწყვეთელი, ამოცივანი ხმა მკვეთრია, შორს მიდის, ამღერებელი ყიჟინია, ბანი კი მასაა და გამარჯვებაც ამ მასაზეა დამოკიდებული. სიმღერა სწორედ ბანზეა დამყარებული. ბანი თუ ძლიერია და სწორი, სიმღერაც გამართული იქნება...¹

აბ. წულაძის ეს ცნობა მეტად საყურადღებოა, მაგრამ ყოველთვის არ არის ზუსტი. წულაძეს შეეცდომით აქვს აღნიშნული, „ბანს შემხმობარსაც ეძახიან“. შეხმობა რომ იგივე ბანი იყოს, მაშინ ისინი ერთ სიმღერაში ვერ მოთავსდებოდნენ, სიმღერაში ან ერთი იქნებოდა გამოყენებული, ან მეორე, მაგრამ როცა ერთ სიმღერაში ერთი გამოიყენება და მეორეც, მაშასადამე ისინი სხვადასხვა ფუნქციისა და დანიშნულების ყოფილან. ეს მართლაც ასეა. შეხმობა მხოლოდ ნაღურ სიმღერაში გამოიყენება, მხოლოდ ნაღურისათვისაა დამახასიათებელი, ხოლო ბანი თითქმის ყველა სიმღერაშია საჭირო.

საქვკვა აგრეთვე, რომ ნაღური სიმღერა ბატონყმობის დროს შეეთხზათ ყმა გლეხებს. სულ სხვა საკითხია, თუ ვიტყვით, რომ ნაღურ სიმღერებში ბატონყმური ურთიერთობის პირობებში შევიდა სოციალური უთანასწორობის ამსახველი ლექსები. საერთოდ მოტო ბატონყმური ინსტიტუტის სიმძიმით არ შეიძლება აიხსნას ნაღურ სიმღერებში ლექს-საჩივრის გაჩენა. მართალია, ქართველ გლეხობას ჰყავდა შინაური მტრები — თავადებისა და აზნაურების სახით, მაგრამ ყველაზე უფრო საშიში მისთვის მაინც გარეშე მტერი იყო.

საქართველოს ისტორიაში მრავალი შემთხვევა ყოფილა, როცა სოციალური უსამართლობის გამო, შინააშლილობის მიუხედავად, გამოჩენილა თუ არა გარეშე მტერი, დროებით დაუეფიწყნიათ შინაური აშლილობა და სამშობლოს დასაცავად ბრძოლის ველზე შეერთებული ძალებით გამოსულან, თუმცა შინაური სოციალური უთანასწორობის წინააღმდეგ ბრძოლა მაინც არ იყო მოხსნილი დღის წესრიგიდან.

აბ. წულაძე აღწერს აგრეთვე სამუშაოს დამთავრების შემდეგ

1 ა. წულაძე, ეთნოგრაფიული გურია, „მნათობი“, 1939, № 3, გვ. 340.

ნადის მიერ თოხებით ხის მოჭრის ჩვევასაც. ეს ჩვევა მას „ბატონობის მოთხრის დამახასიათებელ მოსაგონარად“ მიაჩნია.

დ. ჯანელიძის მოწმობით ეს ჩვეულება წარმართული კულტის გადმონაშთი უნდა იყოს.¹

ს. მაკალათიას აზრით, „ეს მშვიდობის, მტერზე გამარჯვების ნიშნად ითვლებოდა“.²

თოხით ხის მოჭრის ჩვეულება ჰქონდათ აპარაშიც, კერძოდ, ქობულეთში, რასაც, ჩვენი აზრით, არავითარი კავშირი არ უხდა ჰქონდეს ბატონყმურ ურთიერთობასთან. არც დ. ჯანელიძის ცნობა უნდა იყოს სწორი.

სავსებით ვეთანხმებით თ. ოქროშიძეს, რომელიც წერს:

„რას გულისხმობენ მკვლევარები ამ წარმართულ კულტში, არ ვიცი. თუ ხის კულტზეა ლაპარაკი, მაშინ მისი მოთხრა, მოსპობა, განადგურება რატომ უნდა ნიშნავდეს დღეგრძელობასა და გამარჯვებას. ხის კულტი მოითხოვდა წმინდა ხისადმი თავყვანისცემას, სასოებით მოპყრობას, ხელშეუხებლობას. „ფშავის სამლოცველო ხატების გარშემო მდებარე ტყეები წმინდაა და შეუვალი. იქიდან ნაფოტის გამოტანა არ შეიძლება... წერს ეთნოგრაფი ვ. ბაოდაველიძე: მისივე აღწერით: „წმინდა ცაცხვი რკონში ჯავახიშვილების საგვარეულო სალოცავად ითვლებოდა. როცა მათ გვარში ვინმე ავად გახდებოდა, მოდიოდნენ ცაცხვთან და ათვალეირებდნენ მას. თუ ცაცხვს ტოტები ყველა მთელი აღმოაჩნდებოდა, მაშინ ავადმყოფი მორჩებოდა, წინააღმდეგ შემთხვევაში ის სასიკვდილოდ იყო განწირული“.³

ჩვენი აზრით საკითხი შემდგომ საფუძვლიან კვლევას მოითხოვს.⁴

დასკვნა

ქობულეთური ნადურის ერთ-ერთი თავისებურება, გურულ ნადურთან რეპერტუარის მრავალრიცხოვნებაში მდგომარეობს.

ქობულეთურისაგან განსხვავებით რამდენადმე თავისებურია აპარისწყლის ხეობის ნადური სიმღერები. აქ ნადურ სიმღერას ას-

1 დ. ჯანელიძე, ქართული თეატრის ხალხური საწყისები, თბილისი, 1948, 83-89.

2 ს. მაკალათია, სამეგრელოს ისტორია და ეთნოგრაფია, თბილისი, 1941, 83-87.

3 თ. ოქროშიძე, ნადური ლექს-სიმღერები, ლიტერატურული ძიებანი, თბილისი, 1956, ტ. X, გვ. 339.

4 ნაშრომში შემდეგი სასიმღერო ლექსებია განხილული. ასეთები უფრო ვრცლად იხ. ზემოთ. რედ.

რულებს ერთი დამწყები (რომელსაც ქობულეთში „მოქმედრალს“
ეძახიან), ერთი გამყივანე და სამი ან ოთხი ბანი „შემზობარი“
ანუ მეოთხე ხმა აქაურ ნადურს არ ყავს. სამაგიეროდ სიმღერა ძი-
რითადად ბანს ემყარება (ქობულეთში კი ბანი სიმღერის შემადგენ-
გაა საჭირო).

ზოგიერთ მკვლევარს გურული ნადის თავისებურებახი გაიგი-
ვებული აქვს საერთოდ დასავლეთ საქართველოს თავისებურებე-
ბთან.¹ ქობულეთის მასალებიდან ჩანს: აქ ნადი ყოველთვის მთლია-
ნად მღეროდა ნადურ სიმღერებს. მხოლოდ ამის შემდეგ, სიმღერის
დაძლევისა და სამუშაოს დამთავრების ნიშნად „ელესას“ ასრულე-
ბდნენ, რომელიც არსებითად ხის დამუშავებასთან (ხის გამოთრე-
ვასთან) დაკავშირებული კოლექტიური, ნადური სიმღერაა.

¹ ვ. შილიკაძე, ქართული ხალხური მუსიკის შესწავლისათვის, თბილისი,
1949, გვ. 39.

თავი I

შრომის სიმღერები

აჭარული ნადური ლექს-სიმღერები

შრომის სიმღერები ნადურის სახით ჩვენამდე მოღწეულია ზოგჯერ ე. წ. უსიტყვო, გაბმული შეძახილებით, რაც დამახასიათებელი უნდა იყოს ლექსის განვითარების არქაული საფეხურისათვის.

უსიტყვო ტექსტები, უფრო სწორად, ჩვენთვის გაუგებარი სიტყვები, უხვად არის გამოყენებული ნადურ სიმღერებში.

ნადური ლექს-სიმღერების თემატიკა მრავალფეროვანია. ისინი შეიძლება დავეყოს რამდენიმე თემატურ ჯგუფად: საწესჩვეულებო, საყოფაცხოვრებო, საგმირო, სატრფიალო და სხვ.

დასავლეთ საქართველოში, კერძოდ კი აჭარასა და გურიაში, ნადი ორ გუნდად იყოფა. ისინი შენაცვლებით ასრულებენ საწესჩვეულებო, საყოფაცხოვრებო, საგმირო თუ სატრფიალო ლექს-სიმღერებს, რომლებიც აქ ბლომად გვხვდება.

შევუდგეთ მათ აღწერა-დახასიათებას.

1. „ვაი, თუ დილას კურდღელგაო“

შინაურ ცხოველთაგან ქართველი კატას ავსულად თელიდა. ამასთან ბევრი ცრურწმენაა დაკავშირებული. ფრაზა: ჩვენს შორის შავმა კატამ გაიარაო, რომ იტყვიან, მტრობა იგულისხმება. კატამ გა-

დამირბინაო, როცა ამბობდა ცრუმორწმუნე ქართველი უბედურე-
ბას მოელოდა. ოთახში, სადაც მიცვალებული ასვენია, კატას არ
დატოვებენ: მავნეა, მიცვალებულს თვალებს ამოსკამსო. ერთი
სიტყვით, ისტორიულად კატა, და მით უმეტეს შეგვეჩვეუ-
ველს უბედურების სიმბოლოდ წარმოუდგენია. გიგლინიძე

ეს ითქმის აგრეთვე კურდღლის შესახებაც. „ვაი, თუ დილას ყუ-
რდგელმაო“. — ნათქვამია ერთ ხალხურ ლექსში. ხალხის ცრურწმე-
ნით, დილით სამუშაოზე მიმავალს თუ პირველად კურდღელი
შეგხვდა, ცუდის მომასწავებელია, იგი უნდა მოკლაო. თუ ვერ მოკ-
ლავ, მაშინ სამუშაოზე ხელი უნდა აიღო, თორემ უბედურება შე-
გემთხვევაო. მონადირე რომ სანადიროდ მიდის, თუ პირველად ტუ-
რა დაინახა, აგრძელებს გზას, ხოლო თუ კურდღელი შეეფეთა და
ვერ მოკლა, უკან უნდა დაბრუნდეს.

რატომ ერიდებოდნენ საქართველოში მუშაობის დაწყებამდე
კურდღლის შეხვედრას? იქნება მარტო იმისათვის, რომ იგი ჩამო-
გავს კატას? რატომ არ ჰკამენ აკარაში კურდღლის თავს? იქნებ იმი-
ტომ, რომ მას მეურნეობისათვის ზიანი მოაქვს. ვფიქრობთ, რომ
არა; კატისა და კურდღლის ბოროტ, მავნე სულებად წარმოდგენა
ქართველი ხალხის შორეულ წარსულს უკავშირდება.

დამახასიათებელია, როცა მშრომელი დილით ყანაში მიდის და
მუშაობას იწყებს, პირველად იგი მღერის ან „მშვიდობას“, ანდა
მღერის კურდღლის შეხვედრისა და მასზე გამარჯვების სიმღერა-
საჩივარს:

„ვაი, თუ დილას ყურდგელმაო,
კიდევ გვერდი მირბინაო,
აბა, დაეხვი შარაზეო.

კიდევ ვტვორცნე ისარიო,
აბა, მოკვალ ყურდგელიო“...

როგორც ჩანს, ხალხის რწმენამ კურდღელში მხვერავეები,
მტრის მოწინავე რაზმი განასახიერა. ეს ჩანს ამ ლექს-საჩივრის გაგ-
რძელებაში. კურდღელი, რომელიც მოკლეს, ოთხივე ფეხზე ოქროს
ნალით დაკედილი აღმოჩნდა. მაშასადამე, იგი მტრის ცხენის მაგიერ
ეხსენიება.

კურდღლის ოქროს ნალიანად წარმოდგენაში სიმბოლურად
ზომ არ იგულისხმება მტრის დახარბება ოქროზე, სიმდიდრეზე?
დილით შეხვედრილი კურდღლის მოკვლის აუცილებლობა კი-

დეკ იმით იყო გამოწვეული, რომ მას მტრისათვის ცნობები არ მი-
ეტანა. ლექს-საჩივარი ასე გრძელდება:

„აბა, მოკვალ კურდღელიო,
ოთხივეზე დაქვდილი.
აბა, სალი ავადრეო,
აბა, ნალი რაისაო?
აბა, ნალი ოქროსაო,
კიდევ შივე მწვედელსაო.
აბა, რაის მწვედელსაო?
კიდევ ოქროს მწვედელსაო.“

კიდევ თოფი ვაქვდიო,
კიდევ მოხმარ-მოხმარაო,
კიდევ შივე მწვედელსაო,
აბა, რაის მწვედელსაო,
კიდევ ოქროს მწვედელსაო,
აბა, ცუდი ვაქვდიო,
კიდევ ცუდი პერძნელიო.“

მტრისწინა
გაყვანილობა

დასამრულს, ეს ლექსი იმითაც არის საინტერესო, რომ კურდ-
ღლის მოკვლისა და ნაღების აყრის შემდეგ, თითქოს, იწყება სამ-
ზადისი მტერთან დახვედრისა. ხალხი მოპოვებული მადნით, ოქრო-
თი მკვდელს აქედენებს თოფსა და ბერძნულ ცულს, ისეთ იარაღს,
რაც მტერთან ბრძოლაში გამოდგებოდა.

აქვე უნდა შევნიშნოთ, რომ დასახელებულ ლექსში სიტყვა
„თოფი გვიან უნდა იყოს შესული. შესაძლებელია, თოფის მაგიერ
მახვილი იყო ლექსში თავდაპირველად. ხოლო თოფის გაჩენის შემ-
დეგ, სიტყვა მახვილი (სატევარი, ხმალი) სიტყვა თოფით შეცვალეს.“

2. „მშვიდობა“

ნაღურ ლექს-სიმღერებში მნიშვნელოვანია, აგრეთვე „მშვიდო-
ბა“. ქართველი კაცის ოცნება იყო და არის მშვიდობა ან გამარჯ-
ვება ომის შემთხვევაში. ომში კი ის მხოლოდ მაშინ ებმებოდა, რო-
ცა მტერი თავს ესხმოდა. ამიტომ, სათანადო ლექს-სიმღერა
იწყება:

„მოვიდოდა მშვიდობა,
მშვიდობა, თუ გამარჯვება“.

შემდეგ ლექს-საჩივარში ალეგორიულად მტრის ჯარის შემოსე-
ვა უნდა იყოს გადმოცემული.

„მოვიდოდა წვალი შავი,
მას მოჰქონდა გველი შავი“...

„შავ წყალში“, უთუოდ, მტრის ლაშქარია ნაგულისხმევი. რაც
შეეხება იმას, რომ ამ შავ წყალს მოჰქონდა „გველი შავი“, აქაც
ალეგორიულად ნავარაუდევია უნდა იყოს ლაშქრის მეთაური, დარ-
ბევა-აწიოკების უფროსი.

საერთოდ, ფერი „შავი“ გლოვის სიმბოლოა, ხოლო „გაქმნილი შავი“ ვერაგი მტერია, რომელსაც გლოვა მოაქვს.

ლექს-საჩივრის შემდეგ სტროფებში მოცემულია სამხედრო მტრის დასახვედრად:

„აღვა ვაჟმა, შეიკაზმა, —
ტანს ჩაიკვა საომრები,
გადიკადა წელსა ხმალი,
ხელსა შუბი დაიკირა.
შეედა ცხენსა, ბედაურსა;
შეხედა წყალსა კოდმის პირსა“.

როგორც ჩანს, შეიარაღებული და ამხედრებული ქართველი ჯარი მტერს მიუსწრებს მოუმზადებელს, რომელიც ხევში დაბანაკებულს, და ადვილად ამარცხებს.

„გადუხელა მალდიანა,
იწვა გველი ლილაზო,
თავი ხონდა ქვიშაზეო“.

ბუნებრივია, რომ მტრის ჯარი გულხელდაკრეფილი არ დახვდებოდა ქართველ ჯარს, მაგრამ აქ ქართველი ჯარი მაინც ამარცხებს მტერს. გველის მოკვლის ამ ამბავში გადმოცემული უნდა იყოს ორთაბრძოლა.

„გადაწვალე შუბის წვერი, ამოვიღე გველი შავი, ამოვიღე: დავდე ქეასა, დავდე ქეასა რვალისასა, მაწუენარი კაცის თავსა.	ჯიბეს ხელი გავიკარი, ამოვიღე ჩაევა დანა: გოუქნიე, შვა გაეკარი, გავასხმიე სისხლის შხამი“.
---	---

შემდეგ იწყება დამარცხებული მტრის მოსპობა-განადგურება:

„ავჩარიქე, დავჩარიქე,
ორ ყურ ქებაში ვერ ჩაეტიე,
ქოთანაში არ ჩანაო!
ვადულე და ვაჭაფაფე,
გავიტანე მალა სერზე,
გაქნიე და გაეპროლე“.

აქ საჭიროა ლექს-საჩივრის უკანასკნელი ორი სტრიქონიც გავიხსენოთ:

„ქვარი გეწვალობს,
ქვარცმულეში,
ჩვენ რას გეწუენს მცდურები“.

ეს სიტყვები ლექსს ორგანულად არ უკავშირდება.
თუ ვივარაუდებთ, რომ ლექსი „მ შ ვ ი დ ო ბ ა“ ადრე გაჩნდა, ვიდრე საქართველოში ქრისტიანობა გავრცელდებოდა, მაშინ

აღნიშნული ორი სტრიქონი გვიანდელ დანართად უნდა შევიტყუოთ.

ლექს-საჩივარში ერთგან ნათქვამია:

„მოვლევ, დავლევ მებას,
დავლევ ქვასა რეალოსას,
მაწყენარო კაცს თავას“.

ქართველნი
გინჯნიერთესა

„მაწყენარ კაცში“ უნდა იგულისხმებოდეს მოღალატე, გამცემი, ვინც უღალატა თავის ხალხს.

3. „ქალი მიხვამ აზნაურნი“

ხალხურ პოეზიაში, განსაკუთრებით შრომის სიმღერებში, ხაზგასმულია სოციალური ამბები. ურთიერთობა მაღალ და დაბალკლასებს შორის. აქ ერთმანეთთან დაპირისპირებულა გლეხკაცი და აზნაური.

გლეხკაცს შეუყვარდება აზნაურის ქალი. მაგრამ ქალი უარზეა, თაკილობს გლეხკაცზე გათხოვებას. საქმე იქამდე მიდის, რომ გლეხი მას მოიტაცებს. გზაში მრავალჯერ იმართება დიალოგი ქალსა და კაცს შორის. ქალს კაცი ცხრა მთას გადაატარებს ზურგით. მეათეზე დასვამს. კაცი დაჩოქილი ევედრება ქალს, რომ შეიყვაროს იგი. შემდეგ რიონში ჩაგდებითაც დაემუქრება. მაგრამ არ იქნა და არა, ქალი ვერ დაითანხმა! ბოლოს თავმობეზრებული გლეხი ჩააგდებს ქალს რიონში და აბრჩობს.

ამ ლექსის პირველი ნაწილია:

„ქალი ეუფე აზნაური,
გლებმა კაცმა მიოხუაო.
დღეს მიოხუა, ხვალ მოვხეარ.
არ მივხევათ თავის ნებით.
მომიტაცა, წამიყვანა,
ცხრაი მთაი ზრუვით მზიდა.
— გლებო, შენსა ჩახუნასა,
რიონს ჩაჭრა შირჩონია!..
ასწია და წაიყვანა,
რიონს პირსა მოიყვანა.

დაეჩოქა, შეეხევეა:
— ქალო, ჩემო პედნიერო..
მეათეზე დამსვა ზეთა.
მომობრუნდა, ერთი მკითხა:
— თუ ჩემი ხარ, ჩამხევე,
თუარა რიონს ჩავაგდეფო!..
— გლებო, შენსა ჩახუნასა,
რიონს ჩაჭრა შირჩონია!..
სტაცა ხელი, შით უბიძგა“..

ეს ლექსი ფეოდალური ურთიერთობის პერიოდში უნდა იყოს შექმნილი. იგი ჩამოყალიბებულია მას შემდეგ, რაც საქართველოში ქრისტიანული სარწმუნოება გავრცელდა ან ეს ნაწილი მასში შემდეგაა ჩამატებული.

ქართული
ნაციონალური
ბიბლიოთეკა

მამ. მუსხიშვილი. 1909

დაღუპულ ქალს მშობლები მიციტხავენ: — დედ-მამა, და-ძმა და ბიძა. ის კი მათ რიონიდან ამოსძახებს:

„დედაწემო, ბედნიერო,
ნუ აქედან ჯერ ამოვალ,
შენ ნუ ჩამოიხრჩობ თავსა,
დაძევი და ის არჩივ,
რაც უნდოდეს წვაღში“

მზრნეალო...
წაღწალებულს საცოვეთა,
ასი წირვა, ასი ლოცვა,
ასი მისი პანაშვილი, **ერკონეული**
იმ დენიზა მოშვებულა **გიგულიძისა**

წირვა, პანაშვილი და სხვა ქრისტიანული სარწმუნოებისათვის არის დამახასიათებელი.

4. „მთას ხოხობი აფრენილა“

ლექსი ასეთია:

„მთას ხოხობი აფრენილა,
დაბლა ქალას ჩაფრენილა.
ქუეკობაზე კიჭესა კამლა,
მოღობაზე მოღასაო“...

მთაში ხოხობის აფრენა იმ დროს უკავშირდება, როცა ბუნება ზამთრის ძილისაგან იღვიძებს, მდელო მწევანდება და შრომა იწყება. სიმღერის სიტყვებია:

„ვამოსულან მეხოხბენი,
იხეს ჩვერენ შევარდნითა!
ნეტაე იგი შაცოდინა,
ვინ ასწავლა ქორსა ფრენა
და შევარდენს ნადირობა“.

ლექსის ფრაგმენტი: „ვინ ასწავლა ქორსა ფრენა და შევარდენს ნადირობა“... გავრცელებული ყოფილა არა მარტო დასავლეთ, არამედ აღმოსავლეთ საქართველოშიც. ამის საბუთია თედო რაზიკაშვილის მიერ ჩაწერილი ხალხური ლექსები:

„ქორო, ფრენა ვინ ვასწავლა,
შევარდენო, ნადირობა?
ნადირაი ნადირობდა,
კალი მხარე ამძიმებდა.
ესა მგელმა, ვამოსკამა,
დაეკარჭა ნადირობა“.

ამის შემდეგ ნადი სადილს მოელის:

„თუ მაინძელს ნადი უყვარს,
გაღიწურა სადილობა“.

დასავლეთ საქართველოში, ძირითადად, ხენა-თესვა გავრცელებულ-ზე იწყება. წინათ თესავდნენ ღომს, ფეტვს; შემდეგ — სიმინდსა და ბრინჯს.

აქარის მთის მოსახლეობა საშემოდგომო კულტურებსაც თესავდა. მაგალითად, პურს, შვავს, ქერს და ფეტვს. ძირითადად იწყებდნენ ნოემბრის პირველ სამშაბათს, ხოლო ნათესების აღებას — ივლისის პირველ ხუთშაბათს (ძველი სტილით).

საგაზაფხულო მარცვლეულის თესვა აქარაში ძირითადად იწყება აპრილის პირველ სამშაბათს, ხოლო აღება — ოქტომბრის პირველ ხუთშაბათს.

ნადის მოწვევა შეიძლებოდა სიმინდის როგორც თესვის (თხხის), ისე მარგვლ-ის დროსაც, ხოლო ღომის — მხოლოდ თესვის დროს. ღომისა და ბრინჯის მარგვლის დროს ნადი საზარალო იყო და მას არც იწვევდნენ. ნათესებს სარეველა ბალახებისაგან უმთავრესად თოხით კი არ წმენდნენ, არამედ ხელით; თოხს მხოლოდ ხშირი ბრინჯისა და ღომის „გაპრის“ (გამეჩხრების, გაიშვიათების) მიზნით იყენებდნენ.

5. „მურმან, მურმან, შენსა მზესა“

მორიგ, მე-5 სიმღერად ყანაში შეიძლება შესრულდეს ლექს-საჩივარი „მურმან, მურმან, შენსა მზესა“. ამ ნაღურ სიმღერაში გამოყენებულია „ეთერიანის“ ნაწყვეტი: ლექსის თავისებური, ხალხური ვარიანტი გაშლილია აბესალომისა და მურმანის დიალოგში.

ჩვეულებრივად, აბესალომი ეკითხება მურმანს, თუ რასა იქმს ეთერი:

„მურმან, მურმან, შენსა მზესა,
მურმან, ცოლის ქებას გკითხავ:
— რადგან მკითხე, მოგახსენებ“...

აქ უკვე იწყება დახასიათება იმ ციხე-კოშკისა, სადაც ეთერი ცხოვრობს. ხალხის ფანტაზიას ეთერის საცხოვრებელი ციხე-კოშკი ისე დაუხატავს, რომ ის თითქოს მიუვალაია. ამას გადმოგვცემს მურმანი პასუხში აბესალომისადმი:

„შენც რომ იცო ბოლოს ციხე ცის კიდეზე ნაშენია, ცალი ქოშე დაბალი აქ, ცალი უფრო მაღალი აქ; ჯარეთ ოქროს ჩაღდალი აქ, შიგნით ოქროს კოშკები აქ. მით ბრანდება მურმანს ცოლი.	ჯაიშვილი კლავზე უწევს, მარგალიტის კაქალია. ცხრაი მული თავს ადგანან, ყველა პირის ფარეშია; მამული კარებში დგას, გველეშაპის მულაპაია“.
--	--

„ეთერიანი“ პროზის სახით აქარაში ჯერ არ შეგვხვედრია.

ამ სიმღერას ზოგან „საჯაეახურას“ უწოდებენ, ზოგან — „ქაქუთურას“. ერთიცა და მეორეც იმაზე უფრო უფრო უფრო რომ ეს სიმღერა გავრცელებული ყოფილა როგორც ზღაპრული რომელიც გურიას ეკუთვნოდა, ისე ქობულეთში, ქაქუთში — ე. ი. აქარის სოფელში.

ქობულეთის რაიონში ჩაწერილი ლექსთაგანია:

„შარშანდელსა ნაჟანესა
ჩიტე აჩენს ნაველევა.
ერთი იყო ელისფერი,
დაეუძახეთ მეძებრებსა,
დაეუძახეთ, შოირბინა.
ერთი იყო ელისფერი
და მეორე მველისფერი.
ჩაუუენე ჩიტის კვალში,
დაუსუნა, გაეკიდა,
ისმის შორეთ ყეფა მისი,
ყეფა, მისი, წუნწკულება,
ავდექი და წავაუტრე,
წავაუტრე ყეფაზეო.
ჩივა ლეკვი და წუნწკულებს!
— იმიფრინდა ჩიტი პაწაი,
იმიფრინდა, ხესა შეედა,
შეედა ხესა, ხე მალაღსა,
ავდექი და მიველ ძირსა.

შეედა ხელი, ჩამოვიღე,
ლაპარაკი, ჰურღულუბა.
ნამოვიღე, დაედევ ძირსა,
ჩიტმა შექმნა ლაპარაკი,
თურმე იყო ბერი ჩიცივი,
ლაშიჩოქა, შემეხვეწა.
— შენ, ბატონო, კარქო კაცო,
კარქო დედა-მამის შეილო,
უკეთესი სახლის შეილო!
შინ გამიშვი, შინათასა,
ვოვოს ვეტყვი თინათასა
და სიძესა ვვალისასა,
ძღვენს მოგიტან გვარიანსა,
დედალ-ყვერულ ვარიასა.
მივიკლტება, მოვიმატებს?
კლტა რამე ზორცისასა,
მივიკლტება, მოვიმატებს,
კლტა რამე ჰურისასა“.

ამ ლექსის იმერული და გურული ვარიანტი სხვაგვარად იწყება: „შარაზედა კვალი ვნახე, პატარაი ნადირისა“. სხვაობა დიდია: თუ აქარულში ჩიტის ნაკვალევი უპოვნიათ, იმერულსა და გურულ-ში პატარა ნადირის კვალია ნაპოვნი.

აქარაშივე გავრცელებულ ნადირობის ლექს-საჩივარში დასახელებულია მეძებრები. ლექსში ამ მეძებრის ფერიც კია აღნიშნული:

„დაეუძახეთ მეძებრებსა,
დაეუძახეთ, შოირბინა.
ერთი იყო ელისფერი
და მეორე მველისფერი.
ჩაუუენე ჩიტის კვალში,

დაუსუნა, გაეკიდა,
ისმის შორეთ ყეფა მისი,
ყეფა მისი, წუნწკულება,
ავდექი და წავაუტრე,
წავაუტრე ყეფაზეო,
ჩივა ლეკვი და წუნწკულებს“...

საყურადღებოა, რომ აქ მეძებრებიც ადამიანებივით ლაპარაკობენ. ცხოველთა და ფრინველთა ამეტყველება ყველა ვარიანტისათ-

1 ბ. უშიკაშვილი, ზალხური სიტყვიერება, I, თბ., 1937, გვ. 329-360.
2 ა. წულაძე, ეთნოგრაფიული გურია, ქუთ. „მნათობი“, № 3, 1936.

უფრო ვრცელი და სრული გაგრძელება აქვს აქარულ ლექს-
ჩივარს „შავი შაშვი ჩიოდაო“. მას რომ ნაღურ, ყანურ სიმღერაში
იყენებდნენ, ეს იქიდან ჩანს, რომ იმ კაცს უსურვებენ მშვიდობას,
ვინც ყანაში თოხით მოვიდა.

ჩვენში რომ მუშაობას დაიწყებდნენ, მამითაღი
ლერად „მოვიდოდა მშვიდობაო“ შემოსძახებდნენ და ყველა ხაირს
შელს, ვინც თოხით მოვიდოდა, მშვიდობას უსურვებდნენ: —

„...ღმერთო, მშვიდობა მიეცე,
ვინც აქ მოვიდა თოხითა“...

პ. უმიკაშვილის ვარიანტში შავი შაშვი ლაპარაკობს, ხოლო
აქარულ ვარიანტში — ჩივის. როგორც ვიცით, ჩივილი ლაპარაკის
მაგიერ ერთობ დამახასიათებელია გურულ-აქარულის სასიმღერო
ლექსებში. აქედან უნდა დავასკვნათ, რომ პ. უმიკაშვილის მიერ მო-
ტანილი ლექსი იმერული ვარიანტია.

მამასადამე, რახან ამ ლექსის იმერული და აქარული ვარიანტი
გვაქვს, უნდა ვივარაუდოთ, რომ გვექნება გურული და მეგრული
ვარიანტიც, რის საფუძველზეც შეიძლება გავაკეთოთ დასკვნა, რომ
ლექს-საჩივარი „შავი შაშვი ჩიოდაო“ დამახასიათებელი ყოფილა
მთლიანად დასავლეთ საქართველოსათვის (იქნებ აღმოსავლეთისათ-
ვისაც). ამ ლექსის მოკლე შინაარსი ასეთია:

შავი შაშვი ჩივის მთაში წასვლას, მიფრინავს კიდევ, მაგრამ
მთებში თოვლია ჩაწოლილი. ისევ ბრუნდება ბარში, ბარშიც თოვ-
ლი ხვდება. მეზობლებს სთხოვს, მოეხმარონ ნიჩბითა და არნაბით,
რათა მთა გადათხარონ და ბარში გადაიხედონ.

შესაძლებელია ვიფიქროთ, რომ დიდ ზამთარში, დიდი თოვ-
ლის მოსვლაში ხალხი მტრის შემოსევას გულისხმობს და მშვიდო-
ბიანი შაშვიც მთასა და ბარს დახმარებას სთხოვს...

ბოლო ნაწილში ნათქვამია, რომ ბარში ხე გაზრდილა და მას
შემოხვევია სურო (ფათალო), რომლის ნაყოფიც შაშვის საყვარელი
საყენებია ზამთარში.

იმერულ ვარიანტში გვაქვს „ხესა სურო შეყოლია“, ხოლო აქა-
რულში:

„ხე გაზრდილა, ხე შალაღ,
ზეთა სურო შეხოვია“
(შემოხვევია).

შემდეგ ჩიტო ჩიტს ეპატიეება:

„...ღე, ჩიტო, სურო ეპამოთ!
— სურო ეპამოთ, სურო
მოველაეს.“

არანდარა, უქმელობა...
აუფა ჩიტმა, ზეთ შეფრინდა
უეხი დაქერა მახევეო“...

იმერულსა და აქარულში ლექსის ფინალი, თითქოს, ერთნაირია. იმერულში ვკითხულობთ:

„შევყავი და ზედ შევეფრინდი,
ზეთა მახე შეწყობილი.
შევეფრინდი და დამიჭირეს, —

თავი დაღმა, ფენი ჯმა
სული ღმერთსა შევეფრინდი,
მძორი მტერსა ჩქიქიქსულნი

გიგლიძე

აქარული ლექსის დასასრული ასეთია:

„ადგა ჩიტმა, ზეთ შეფრინდა,
ფეხი დაჭრა მახეზეო, —
კლივი აღმა, თავი დაღმა,
იგი ღმერთსა ეხვეწება:
-- ღმერთო, სული შემარჩინე,
სამოთხეში წაიყვანე“...

ბ. „ძორი თითრი, მანდარზეო“

ეს ლექს-საჩივარი სრული სახით აღარ შემოგვრჩენია. იგი ფრაგმენტის სახით შესულა ჩიქურაში — „ელია, თუ მელიაო, ჩიტი მომიწველიაო“:

„იგი ლომი არ მოვიდა,
თეთრი ქორი მოსულაო.
თეთრი ქორი კანდარზეო,
მოწყენილა კანდარზეო“...

ნაღური სიმღერების უზუცესმა მცოდნემ ხასან როყვამ (სოფელი ლელვა) გადმოგვცა და შემდეგ ეგვევ ხუსეინ იზეთის ძე ნოლაიდეღმა (სოფელი წყაეროკა) დაადასტურა ის, რომ წინათ ეს დამოუკიდებელი სიმღერა ყოფილა და მას მისი, საკუთარი ლექს-საჩივარი ჰქონებია. მათ სრული ტექსტი არ ახსოვთ, ხოლო ფრაგმენტი მოაგონდათ. აი, ესეც:

„ქორი თეთრი კანდარზეო,
მოწყენილა კანდარზეო,
ბაზიარში ნაქები ხარ,
ქორი მე მყავს ბედაური“...

ეგების, ამისი ნაწილია ცნობილი ჩიქურას „ელია თუ მელიაო“ — ეს ტექსტი:

---ლომსა შინა ელიანო.
იგი ლომი არ მოვიდა,
თეთრი ქორი მოსულაო.
თეთრი ქორი კანდარზეო,
მოწყენილა კანდარზეო.
ბაზიარი მოვიდოდა, მოტიროდა:
— ქორი მე მყავს ბედაური.

ერთ წამს ქორი ავით გაბტა!
შე თუ ქორი ქე მომიცტა,
ისე ვირბენ სამ წელიწადს,
არას არ ეკამ ხორცისოულსა,
იხვისა და ხობბის მეტსა,
ასე ვიმგლოვ სამ წელიწადს,
არას ფხარზე გამოვიდევ.

1 გახდა, რედ.

უბრძოლველ თოდის მეტსა.
არას ფხარზე ვადვილდვს,
გაქედლი ხმალის მეტსა.
არას ტანზე არ ჩავიცვამ,
იმ სკალატის ზოხის მეტსა.

არას ღვსზე არ ჩვეცვამ,
წაღაწულა, მესტის მეტსა.
არას ცხენზე არ შევიდები,
არაბულზე შევახმელსა.

ქართული
ლიტერატურის
სახელმწიფო
ბიბლიოთეკა

თუ ზემოაღნიშნული ლექსი ნაწილია „ქორი ზეო“-ისა, მაშინ პეტრე უმიკაშვილის მიერ ჩაწერილი ლექსი უნდა წარმოადგენდეს (თუმცა საკმაოდ განსხვავებულს, მაგრამ მაინც) პიროვნის ვარიანტს.

მის დასასრულში ლომზეა ლაპარაკი:

„აღე, ბიჟო, მეჭინბე,
წყალი ასვი და ავამე!
თუ არ ავმევე, მოგოვედბა!
... თუ ეს ლომი მომიკვდება,
სამს წელიწადს ხორცს არა ესკამ.
იხვისა და ხოხბის მეტსა:
ქუღსა არას დაიხურავ,
იმერულის ქუღის მეტსა!“

ამ ორი ლექსის დასასრული თითქმის ერთი და იგივეა. განსხვავება იმაშია, რომ უმიკაშვილისეულ ვარიანტში ლომის გამო აღქმას (რომ სამ წელიწადს იგლოვებს) მეჭინბე დებს, ხოლო ავარულში — ბაზიარი (თეთრი ქორის გამო).

9. „მთას ირემი დაწოლილა“

ამ ლექს-საჩივრის ვარიანტი ლიტერატურაში არ შემხვედრია. ის ჩვენ ქობულეთის რაიონის სოფელ ხუცუბანში მცხოვრებ მომღერალ მამუდ მესხიძისაგან ჩავეიწრეთ. შემდეგ იგივე დაადასტურეს: მუხაესტატეში — ელიას ბაბილოძემ, წყაუროკაში — ხუსეინ ნოლაიდელმა და ხუსეინ ლაზიშვილმა, ლელვაში — ხასან როყვამ და აძეამად ბათუმში მცხოვრებმა ესედ მესხიძემ.

ტექსტში იხსენიება სამი ძმა გორსაძე:

„მთას ირემი დაწოლილა,
გვერდსა ხუერი მისწოლია.
ვინაა მისი მონაღირე?
სამი ძმაი გორსაძეი,
ქაჯახმულან მელისფერად“...

1 ბ. უმიკაშვილი, ხალხური სიტყვიერება, I, გვ. 230-231.

როცა ჩვენთვის ცნობილი გახდება, ისტორიულად გვარი გორსაძე საქართველოს რომელ კუთხეში სახლობდა, მაშინ შეგვეძლება ვთქვათ, აღნიშნული ლექს-სიმღერა გურული, იმერული თუ ახალგაზრდალი წარმოშობისაა.

ამ ლექსის შინაარსი დაახლოებით ასეთია: **ქაჯაყაშუღა** ირემს, რომელსაც გვერდში ნუკრი უწევს, მოულოდნელად მონადირეები წამოადგებიან. გამოღვიძებული ირემი ევედრება მონადირეებს, რომ ნურც მე მომკლავთ და ნურც ჩემს შვილსაო. სამაგიეროდ ირემი ასწავლის მონადირეებს:

„აგერ გაღმა, მუხს ძირში,
ფერი წევს და ხარი ღვანა!
მისი ხორცი სულ ქონია,
მსუქანი და გემრიელი.“

ის ეყოფა შენსა ჯარსა,
ხორცი მისი საჭენგელად,
ხორცი მისი საპენკელათ,
ტყავი მისი ჩასაცმელათ“...

თვით ირმის ევედრებაში აშკარად გამოსკვივის ის აზრი, რომ ეს გორსაძეები უბრალო მონადირეები არ არიან, რომ ისინი რომელიღაც ჯარის ნაწილს წარმოადგენენ...

ეს სიმღერა ძველი უნდა იყოს. ტექსტში მოგვეპოვება სიტყვები: საჭენგელათ (საძლომად) და საპენკელათ (თავშესაქცევად).

10. „პაი, თუ მუხა წოწინაო“

სიმღერას „გორღელაც“ ეწოდება. სიტყვა „გორღელა“ სიმღერაშიც გვხვდება: „პაიდა, გორღელა, პაიდა გორღელა“ და ასე შემდეგ, რაც „იო“-ზე გადადის.

ეს ნაღური „გორღელა“ საკუთარ სახელს გორღელას ან გური-აში ცნობილ გვარ გორღელაძეს შეიძლება უკავშირდებოდეს, ან შეიძლება გორღელა გეოგრაფიული სახელი იყოს (შდრ. სხვა ნაღურები: „საჭაეახურა“, „ქობულეთურა“).

როგორც ითქვა, სიმღერა „გორღელა“-ში იყენებენ ორ ნაღურ ლექს-საჩივარს: „ვაი, თუ მუხა წოწინაო“ და „ალვის ხეი მოხეტქილა“ (სიზმარი). თუ გორღელა სრულდება პირველი ლექს-საჩივრით, მაშინ საფიქრებელია, რომ იგი ქობულეთში ან მის მეზობლადაა გაჩენილი. შინაარსით მუხას, რომელიც ქარიშხლისა, თუ სხვა მიზეზის გამო ძირში მოხეტქილა, კენტრიშის წყალი ჩასდგომია. ასეთი მდინარე ქობულეთის რაიონს ჰყოფს შუა. ამ ჩამდგარ წყალში გაჩენილა კალმახი, რაც ერთობ დამახასიათებელია მდ. კენტრიშისათვის.

სიმღერაში ამის შემდეგ იწყება მზადება კალმასის დასაჯერებად. საჭიროა ბადე, ბადისათვის კი — კალმა,¹ მძივი. დიდი ამბის შემდეგ კალმასს ბადეში ახვევებს, მაგრამ ეს გამარჯვება ხალხს ჯერ არაღებავს. მცირე გამარჯვებად მიაჩნია. ბოლოს ალევორიულად არის ჩაქოქებული.

...ორი თვეში გამოხვესო,
მოხარჩეს და მომიტანეს,
ტაუის ყურში ჩამოდვესო...
გინჯილიყთეჲა

ამრიგად, ლექსის დასაწყისში ვგვბულობთ:

„ვაი, თუ ბუხა წოწინაო, ბუხა ძირ მოხეთქილაო. აბა, მისა ნახეთქუო, კიდევ წყალი ჩამდგარაო. აბა, წყალი — რა წყალიო?	კიდევ წყალი კინდრიშიო. შითა თვეზი ვაჩენილა? აბა, თვეზი! — რა თვეზიო? კიდევ თვეზი კალმახიო“.
--	--

ლექსში აბრეშუმის ბადე და ოქროს მძივი იხსენიება:

...აბა, ბადე რაისაო,
ბადე აბრეშუმისაო“.
„კიდევ იმას ძივი უნდა,
აბა, ძივი რაისაო?
— კიდევ ძივი ოქროსაო“...

11. „ჩიორაი ჩიოლაო“

ყანაში მღერიან ლექს-საჩივარს „ჩიორაი ჩიოლაო“. მასვე „ჩიორ-ჩიტიც“ ეწოდება.

აღნიშნული ლექს-საჩივრის სრული სახით აღდგენა ჯერჯერობით ვერ შეეძლებოდა. იგი შექმნილია ბატონყმობის პერიოდში, მაგრამ შედარებით გვიანდელ ტექსტში სიტყვები: თოფი, ფიშტო გვხვდება.

„ჩიორაი ჩიოლას“, ანუ „ჩიორ-ჩიტის“, არასრული ტექსტი ასეთია:

„ჩიორაი ჩიოლაო...
— ნეტა, რასა ჩიოლაო,
ჩიოლა თუ ტიროლაო!
თოფი ბატონს წაერთმია.
თურმე, იმას ჩიოლაო,
ჩიოლა და ტიროლაო.
ფიშტო ჰქონდა მოჭედილი,
იგი ბატონს წაერთმია,
თურმე, იმას ტიროლაო,

ტიროლა თუ ჩიოლაო.
სმალი ჰქონდა მოჭედილი,
იგი ბატონს წაერთმია,
თურმე იმას ტიროლაო,
ტიროლა თუ ჩიოლაო.
ცხენი ჰყავდა შეკაზმული,
იგიც ბატონს წაერთმია,
თურმე იმას ტიროლაო,
ტიროლა თუ ჩიოლაო“.

1 კალმა ბადის საქსოვი ჩხირია.

12. „ბებურს ხიდსა ვაკეთებდი“

ამ ლექს-საჩივრის მრავალი ვარიანტი მოგვეპოვეს. პ. უმიკაშვილი მას „კოკლი გოგოს“ სახელწოდებით წარმოგვიდგენს, ალ. გომიაშვილი და რ. გვეტაძე — „სამგორისა მინდორზედა“ (სამგორსა გორც ეს ვ. კოტეტიშვილს აქვს), ხოლო აბ. წულაძე „მინდორშია“ თისა მინდორშია“¹ აპარულში კი ეს ლექსი შედარებით ვრცლადაა წარმოდგენილი.

სახელწოდება „ბებურს ხიდსა ვაკეთებდის“ ვარიანტია „გეგუთს ხიდსა ვაკეთებდი“. გეგუთი გეოგრაფიული სახელია (იმერეთში მდებარეობს). რადგან წარმოდგენილი ოთხი ვარიანტიდან სათაური ყველას სხვადასხვა აქვს, უნდა ვიფიქროთ, რომ ლექს-საჩივრის სახელწოდება პირობითი უნდა იყოს.

ლექსის შესავალი ნაწილის აპარული ვარიანტია:

„ბებურს ხიდსა ვაკეთებდი,
ვაკეთებდი, ვაშენებდი“...

გურული ვარიანტის შესავალში ვკითხულობთ:

„გეგუთისა მინდორშია,
სისვი ცხენი მოგოგავდა“.

ალ. გომიაშვილსა და რ. გვეტაძეს თავიანთ გამოცემაში კოტეტიშვილისეული ვარიანტი „სამგორისა მინდორზედა“ შეუტანიათ, ოღონდ მათ ბოლო ნაწილი შეუკვეციათ.

შრომის ლექს-სიმღერები აპარამ, განსაკუთრებით ქობულეთში, შემოგვინახა. პირველად აქვე შევნიშნეთ ხალხური სიმღერების ოთხხმიანობა ნადურის ბაზაზე. აქვე ვაქვეყნებთ ნადურის ერთ-ერთ ჩვენ მიერ ქობულეთში ჩაწერილ და მრავალ ადგილას შეჭერებულ აპარულ ვარიანტს:

ბებურს ხიდსა ვაკეთებდი,
ვაკეთებდი, ვაშენებდი.
ზეთ სახელურს ვუყუთებდი.
გვეიხედე მინდორშია,
მოვიდოდნენ ბებუთლები
ცუკითა და თამაშითა.
მოვიდენ და ზედ შემოდგენენ;
გადუბრუნდათ ჩემის ლეშმა.
გვეიხედე მინდორშია,
მოგოგავდა სისვი ცხენი.

ზეთა იქდა ვეი ბიჭი,
ქონდა ულუაში ქერა.
უკან მოზღვეს კოკლი გოგო.
— ბიჭო, აქეთ მოიხედე,
სიკოკლითა რასა მწუნოთ,
„ბებურს ხიდსა ვაკეთებდი,
განა კურდღელს მადვენეფო!
სახლსა კარქა შეგინახავ,
თაროს დაგყრილავო;
ვაეიშვილსა კას გავიბდი.“

1 პ. უმიკაშვილი, ხალხური სიტყვიერება, I, გვ. 367.

2 ხალხური პოეზია, რჩეული, შეადგინეს ალ. გომიაშვილმა და რ. გვეტაძემ, თბ., 1950, გვ. 145-146.

3 აბ. წულაძე, ეთნოგრაფიული გურია, „მნათობი“, 1939, № 3.

აქვანს მოგიწერიალევო:
სადილს ადრე გაგოკოფე.
ვახშაშს მოგიგვიანევო:
ჩამებს კარქა დაგირეცხავ,
კოვებებს დაგიწერიალევო:
სადეიქროს მოუქლები.

მაქოს დავატოილევო:
უაგ-აბრეშუმს კას გეკოფე,
პერანგს ვაგეწერიალევო:
სიუვართლიც კაი ვიც
კლავებ ვაგოვოგოტრე

ნადურის სხვა ლექსის მიხედვით, ხიდის აშენება იძულებით ყოფილა გამოწვეული. მეფეს სურს მოიშოროს შვილი. ის მას ავალებს ზღვაზე ხიდის აგებას. შვილი გასაქირშია, მაგრამ ცოლი იხსნის. ერთი ფიცარი მრუდედ დარჩება მიშენებული. მეფე გაბრაზდება, შვილი ზღვაში გადახტება, ხიდი ჩაიქცევა, შვილი გადარჩება და მეფე დაიღუპება.

13. „ვაი, თუ იელი ელოზდაო“

ლექსში მოთხრობილია, რომ დიდი მდინარის ორივე მხარეს იდგა კარვები, შიგ იწვა მეკარვე ქალი. ვიღაც ამბობს: მწოლარე ქალს, რომელსაც პირზე დოღბანდი ებურა, ერთხელ ვაკოცეო და ფერი ვუქციეო; მეორე კოცნით პირზე ავხადეო; მესამე კოცნით სისხლი ვადინეო, ხოლო მეოთხე კოცნის შემდეგ ქალი მოკვდაო.

ამ ლექს-სიმღერას ახლო კავშირი უნდა ჰქონდეს ამირანის თქმულებასთან (შდრ. ეს ქალი და დალი).

ქობულეთის რაიონის სოფელ ლელვაში მცხოვრები მომღერალი მამუდ მყავანაძე ამ ათიოდე წლის წინათ მაწერიანებს (სამწუხაროდ, მეორე წელს გარდაიცვალა) აი ამ ლექსს:

„ვაი, თუ იელი ელოზდაო,
კიდე ზღვაი ხელოზდაო.
აბა, გაღმა-გამოღმითა,
კიდე კარვებო იდგაო.
შით მეკარვე ქალი იწვა,
კიდე პირზე ებურაო.
აბა, თეთრი დოღბანდიო,
კიდე პირზე ავხადეო,
აბა, ერთი ვაკოცეო.
ვაი, თუ ერთი კოცნითაო,
კიდე ფერი ვუქციეო.
აბა, ორჯერ ვაკოცეო,
კიდე ორჯერ კოცნითაო,
ვაი, თუ პირზე ავაძრეო.

აბა, სამჯერ ვაკოცეო.
კიდე სამჯერ კოცნითაო,
ვაი, თუ სისხლი ვადინეო.
აბა, ოთხჯერ ვაკოცეო,
კიდე ოთხჯერ კოცნითაო,
ვაი, თუ სული ავხადეო.
კიდე მისა ნაწოლზეო,
აბა, ია დაეთესეო.
ია ვარდათ მოვიდაო.
ღამა დაი დაჰპატიეა
მარგალიტის საკრფელშიო.
საკრფელათ წვიტაო,
საქონელათ დიღია“.

სევანურ თქმულებაში „ამ სამი გზით წმინდა გიორგი მიქელ მთავარანგელოზი და გაბრიელი მოდიოდნენ“. გურულ-აქართული გადმოცემის მიხედვით კი წმინდა გიორგი, მიქელ მთავარანგელოზი და გაბრიელი „ჩვენს კალოზე დაბრძანდება“. მხოლოდ ერთი რამ კია აღსანიშნავი: ზოგიერთ შემთხვევაში წარმართულ წიგნებში წმინდანი „წმინდა გიორგი“ გურულ-აქართულ ვარიანტში შეცვლილია ქრისტიანული დროის წმინდანით — „წმინდა ნინოთ“.

მაგალითად: გურულ-აქართულ ხელხეავის ლექსში, რაც კალოზე, სიმინდის რჩევის დროს სრულდება, ზოგჯერ წმინდა გიორგის მაგიერ გვაქვს წმინდა ნინო:

„მიქელა და გაბრიელა!
კალო ვაგვიხეავრიელა:
ბელღები პურით ვაგვივსო,
სხაერის ღვინით — სანაჯელ...
წმინდა ნინო! მობრძანდება,
ჩვენს კალოზე დაბრძანდება...“

დასახელებული ლექს-სიმღერა უფრო ადრინდელია, ვიდრე სიმინდის კულტურა განმდებოდა საქართველოში. ეს იქიდან ჩანს, რომ ტექსტში გვაქვს: „ბელღები პურით ვაგვივსო“ და არა სიმინდითო. ლექსით ვგებულობთ აგრეთვე, რომ საქართველოში ვაზი ყოფილა წამყვანი კულტურა. მრავალრიცხოვან ჭიშთა შორის ყველაზე მეტად გავრცელებული ყოფილა ჩხავერი.

რომ ვაზს ქართველი ხალხი უხსოვარი დროიდან დიდ პატივს სცემდა, ეს იქიდანაც ჩანს, რომ ქართველთ განმანათლებელი წმინდა ნინო ვაზის გვირგვინით (ჭვრით, რედ). შემოდის საქართველოში. ლექსიდან ჩანს, რომ ქართველები მტრებს ვაზს არ ასპობინებდნენ. ამის გამო უნდა იყოს თქმული:

„პატრიონს სხედან თათრები,
სატყუას ამბობენ ძნელსაო:
— ამტეტას ჩავერით ვენახსა,
მ-ვ დავასაზღვებთ ელსაო“.¹

ჩვენი აზრით, დასავლეთ საქართველოში, კერძოდ კი გურიასა და აჭარაში, უძველესია ის სიმღერები, რომლებსაც უტექსტოდ მღერიან ან მღერიან ტექსტით, მაგრამ იგი ჩვენთვის გაუგებარია; ასეთებში გასაგებ ტექსტს მხოლოდ ერთი — მთქმელი ანუ დამწყე-

1 გურულ ვარიანტშია „მიქელამ და გაბრიელამ“... რედ.

2 იქვე — „წმინდა გრიგოლ“... რედ.

3 ნ. ბერძენიშვილი, ვ. დონდუა, მ. დუმბაძე, გ. მელიქიშვილი, შ. მესხია, პ. რატიანი, საქართველოს ისტორია, 1, თბ., 1958, გვ. 303.

ბი მღერის, ხოლო დანარჩენი ხმები უტექსტოა. სამხმინი სიმღერებიდან უძველესია ის სიმღერები, რომელშიაც მოქმედებს და ბანთან ერთად მონაწილეობს წვრილი ხმა — გაყვილება, კრიმანტელი.

მაშასადამე, სიმღერებში: ვალობა იქნება ის, თუქმელი, მბრძანებელი სიმღერა, მონაწილეობენ ხმები: მთქმელი, მბრძანებელი და ბანი. ეს შედარებით გვიანდელი სიმღერებია, რადგან თუ საშივე არა, ორი ხმა მაინც გასაგები ტექსტით მღერის. ასეთებია: იგივე „შაშვი, კაკაბი“, „ვაი, შენ, ჩემო თეთრო ბატო“ და სხვ.

შედარებით ძველ სიმღერებად მიგვაჩნია შრომის სიმღერები, ყველა ნადური: „ყანური“ იქნება ასეთი თუ „ხელხვაი“, „ელესა“ თუ სხვა სახის შრომასთან დაკავშირებული სიმღერები: „მვხავერული“, „მაყრული“, „აბადელია“, „შეიდკაცა“ და სხვ.

აი, როგორ იწყება „შეიდკაცა“:

„დე-ლი, ვო-დე-ლი, ვო-დე-ლა და აბა-დელი, დელო-და...“

„ქანგების თვალსაზრისით ამ სიმღერების განხილვას რომ ვითარცა უფრო რთულ ამოცანას, ამეამად თავი დავანებოთ. — ამბობს ღვაწლმოსილი მეცნიერი ივ. ჯავახიშვილი, — მათი სიტყვების გულდასმით დაკვირვებაც საკმაოდ საგულისხმო დასკვნის გამოყვანის საშუალებას გვაძლევს. მაგ., თავისთავად ცხადია, რომ „ალილო“ არას გზით წარმართული სიმღერების ჯგუფში ჩასათვლელი არ არის, არც „ვინცა კაცია, არნანო“ და, მით უმეტეს, „ბედზე დავნატრი, ბარათო“. პირველი მათგანი ქანგითაცა და შინაარსითაც ქრისტიანული, საეკლესიოა: მეორე—იმიტომ, რომ აქ ჩონა იხსენიება, რომელიც უძველესი ხანის ძეგლებში არა ჩანს და მხოლოდ არაბთა ბატონობის დროს, IX-ითვან მოყოლებული გვხვდება ძეგლებში და უცხო სიტყვაა...“

იგივე უნდა ითქვას „ვაი, შენ, ჩემო თეთრო ბატო“-ზეც, რომელშიც ახალი სპარსული სიტყვა ბატია ნახმარი: IX ს-ზე აღრინდელი ასეთი სიტყვის შემკველი ლექსი არ შეიძლება იყოს, ვაცილებით ამაზე უფრო გვიანდელი კი რომ არის იგი, ცხადია!¹

ხმების შესახებ, გაკვრით, საუბარი გექონდა ჯერ კიდევ 1935 წელს გამოქვეყნებულ წიგნში,² სადაც აღნიშნულია, რომ აქარულში გვაქვს: მოქმელი, ანუ მომღერალი, გამყივანე, შემსმობარი და ბანი.

1 ივ. ჯავახიშვილი, ქართული მუსიკის ისტორიის ძირითადი საკითხები, თბ., 1936, გვ. 13-14.

2 ჯ. ნოღაიდელი, ეთნოგრაფიული ნარკვევი აქარულთა ყოფიანობებიდან, თბ., 1936 (იხ. ზემოთ).

1936 წელს ხმების შესახებ წერილობით შედეგებსა და კლემინ-
კოსი ივ. ჯავახიშვილი. მე ღვაწლმოსილ მეცნიერს წერილობითვე
ეუბასუხე. მან წერილის ოფიციალური ნაწილი მთლიანად გამოაქ-
ვეყნა თავის წიგნში: „ქართული მუსიკის ისტორიული კრებული“
...საერთოდ აქარა და კერძოდ, ქობულეთის რაიონი განთქმულია
ნადური სიმღერებით.

ნადური სიმღერებისათვის კი საჭიროა 12, არა უმცირეს 8 კა-
ცისა. ნადურისათვის საჭიროა: 1 მთქმელი, თვითონ მომღერალი,
რომელიც ლექსებით მღერის, 2 შემხმობარი, 1 გამყივანე და 2-3
მობანე — ბანის მთქმელი. სიმღერა გადაბმულია“.

აქ მომღერალი იწყებს სიმღერას. ამიტომ მას მთქმელი ეწო-
დება. შემდეგ მას გამყივანე მიყვება და აბოლოვებენ შემხმობრები
(ლაპარაკია ერთი ტაქტის დაბოლოებაზე), ხოლო სიმღერის დროს,
შიგადაშიგ საჭიროა ბანი. ასე რომ, ნადურში ერთ მხარეზე სა-
ჭიროა: 1. მომღერალი, — „მთქმელი“, 2. გამყივანე,
3. შემხმობარი და 4. ბანის მთქმელი“.

1940 წ. გამოცემულ წიგნში: „აქარის ხალხური სიტყვიერება“
(წიგნი მეორე) პირდაპირ მივუთითებთ, რომ აქარასა და
გურიაში ნადური სიმღერები ოთხხმიანია,
რომ ნადურ სიმღერებში გამოიყენება ხმები: 1) მთქმელი ანუ
მომღერალი, 2) გამყივანე, 3) შემხმობარი და 4) ბა-
ხი. გასათვალისწინებელია ის გარემოება, რომ აქარა-გურიაში
ყველა ნადურ სიმღერას ბანი არ ახლავს. მაშასადამე, გვაქვს
სიმღერები უბანო და ბანიანი. როცა ნადურ სი-
მღერას ბანი არ ახლავს, მაშინ იგი სამხმიანია. მონაწილეობს ხმე-
ბი: მთქმელი, გამყივანე და შემხმობარი.

თუ ნადურ სიმღერებში ბანი არახშირად გამოიყენება, სამაგი-
ეროდ, სხვა სიმღერებში იგი წამყვანი ხმაა. ამიტომაც არის, რომ
სიმღერა მით უკეთესი გამოდის, რაც უფრო მეტი ბანი მონაწი-
ლეობს მასში.

შემხმობარი, როგორც დამოუკიდებელი ხმა, გამოიყენება მხო-
ლოდ შრომის სიმღერებში.

შემხმობას წამყვან როლს აკეთებენ ნადურ სიმღერებში.
სიმღერა რომ გამრუდდეს, შემხმობამ უნდა გამოასწოროს, სიმღერამ
რომ ტონალობით ზევით აიწიოს, შემხმობამ უნდა დაადაბლოს და
ა. შ.

მაშასადამე, ნადურისათვის ძირითადია ხმები: მომღერალი

(ძტქმელი), გამყივანე (წვრილი) და შემხმობარი. თუ ნაღვრის
ლერებს ბანი არ ახლავს, მაშინ იგი სამხმობიანი...
ჩაერთვის თუ არა ბანი, ოთხხმობიანი ხდება.

ეროვნული
ბიზლიონი

14. „პარანაი“

ეს სიმღერა ყანაში სრულდება. ჩანს, „ყარანაი“ ჩიტსაც რქმე-
ვია და კაცსაც. ლექსი „ყარანაი“ ასე იწყება:

„ყარანაის ყანაშიო,
ყარანაი მისმოვია“...

ყარანაი პატარა შავი ჩიტია, რომელსაც ყანაში უყვარს ცხო-
ვრება.

ხალხს „ყარანაი“ გაზვიადებულად ჰყავს წარმოდგენილი. მას
სხაპით დაიჭერენ: ფეხებზე ასაქედად იყიდიან ორმოც ოცა ნალს,
ხუთას ოცა ქერს და ზედ რომ შეჯდებიან, თერქზე შემოიღებენ. ყა-
რანაზე შემჯდარ კაცს წინ მელანი (ამირანი?) შეეყარა და შეემუ-
შტრა: ყარანაი გამიცვალე ცხენშიო. როცა ყარანაი, ამის გამო, შე-
ტორტმანდება, პატრონი მას ამხნეებს:

„შენ, ყარანაე, რას ქუშმაშობ,
არცნ ვაგველის ცხენშიდაო“...

ხსენებული გაზვიადების მაგალითია ისიც, რომ ლექსში ალე-
გორიულადაა ტქმული: მისი ყელის გამოჭრაზე ფრანგული ხმალი
გავტეხეო ან ბერძნული ცული გავტეხე იმის შუა ძვალზედაო; ისე
დიდი იყო ეს ყარანაი, რომ „ასი ლიტრა ქონი ეკრა იმის თირკმე-
ლზედაო“, ასი ფუთი ხორცი გამოვიდა, და ბოლოს, ასეთი „ყა-
რანაი“ ერთი პატარა ლექმა ჩანს ან დიდი ვაჭრის ლექმა აღმოჩნ-
დება.

მშრომელი ხალხისათვის, გლეხებისათვის, თავად-აზნაურებთან
ერთად საძულველი იყო დიდი ვაჭრებიც, რომლებიც ხალხს სისხლს
სწოვდნენ და ცნობილი იყვნენ გაუმადლობით. ლექსი პირდაპირ
ამბობს:

„...ასი ფუთი ხორც გამოვიდა,
ასი კაცის ხსენ იყო,
დიდ ვაჭრის ლექმა იყო“...

„ყარანაი“ მეტად პოპულარული ნაღვრი სიმღერაა. როგორც
ჩანს, იგი გავრცელებული ყოფილა როგორც დასავლეთ, ისე აღმო-
სავლეთ საქართველოში.

3. უმიკაშვილის მიერ წარმოდგენილი „ყარანაი“ ჩაწერილი უნდა იყოს ზემო იმერეთში ან ქართლში, რადგან მასში ავ. თბის ბიშნის მაგიერ გვხვდება ამ, მო ზმნისწინის მაგიერ **ეჩიქუხეჟუღუ** მა. აი, ეს ლექსიც:

„ყარანაი ყანაში ტრფავთ
გაუქებულაო.
წავალ, ყარანას დავიშვრ,
თოჯ ჩავაბამ ეულზედაო.

შევარამ და შემოვივოგებ
იმ მაღალა სერზედაო.
წინ კაცი შემამყარა: ცხემს
არ გასცალი ცხენზედაო?...

„ყარანაის“ გავრცელების არე რომ ფართო იყო, ეს იქიდანაც დასტურდება, რომ მისი ვარიანტი ჩვენ 1958 წელს ექსპედიციაში ყოფნის დროს ჩავიწერეთ ხულოს რაიონის სოფელ ალმეში, ახლანდელ ოქტომბერში, რეფრეფ შელაძისაგან. თუმცა მან სიმღერის შესრულება ვერ შეძლო, მაგრამ ლექსის ეს თავისებური ვარიანტი მაინც ჩაგვაწერინა:

„ყარანაი ყანაში
მეტე გასტქებულაო.
ეს ყარანა შექიშმაშდა.
კანანზე რომ გედვიორა,
კანანზე რომ გედვიებედა,
ფეხზე ოდგა ისევ განა!
ამ ყარანას დავლაზე

თორბეტი დანა გავტებე.
ამ ყარანას ავამქებე
ბერძნული ცული გავტებე,
ორყური ქვამში ჩავუარე,
კაქვანაში აღარ იყო.
ასი კაცი ვერ შექამდა,
მოწინელი ლტემა იყო?!

გაცილებით ვრცელია ქობულეთის რაიონში ჩვენ მიერვე ჩაწერილი ეს ვარიანტი:

„ყარანაის ყანაში
ყარანაი მიშნოვია.
აქა უსვამს, უშაშია,
მეტედ გასტქებულაო.
სხამს დავუწკობ, დავუჭირავ,
თოჯს შევაბამ ეულზედაო.
ორმოც თვა წალს ეიფილი,
ზედ ვაძვედ ვეწხედაო:
ხელის თვა ქერს ეიფილი,
ჩამოკიდებ თერქზედაო.
გადარჩატავ, ზედ შევეძებო,
ვაივოგვებ სერზედაო.
წინ მელანი შევეყარა,
შევემეტრა ყარანაში:
— ვაჩიკვალე ცხენშიდაო.
იმ ყარანამ შექეშმაშდა,
გადვარდა კლდეშიდაო.

— შენ ყარანა, რას ქვშეშაობ,
არეინ გააცალის ცხენშიდაო.
ფრანგული ხნალო გავტებე
მისი ეულის კრახედაო.
ბერძნული ცული გავტებე
იმის შეთქვალზედაო.
მა ლიტრა ქონი ვერა
ინის თრქმელზედაო.
იმ ყარანას დავლაზეო
ვარდს ეიკრეფდი კალთაზეო.
ასი ღუთი ზორც გამოვდა,
ასი კაცის ხინე იყო.
დღე ვაპარის ღუტმა იყო.
დავებამეთ მეზობლებსა,
ბეზობლებსა საყვარლებსა.
ვისაც გაბტა — დავუროცე,
ვისაც არა, ვეღარაიო?!

1 ბ. უმიკაშვილი, ხალხური სიტყვიერება, I, გვ. 362.

2 ფოლკლორის განყოფილების ფოხბი, I, გვ. 213.

3 ჩაწერილია ქობულეთის რაიონის სოფელ ლედეაში, 1948 წ., მამულ მგავა-ნაძისაგან.

ამ ლექს-საჩივარში მოთხრობილია, რომ მოუწყველიათ ჩივი, რძე ჩაუსხამთ კოთხოში და დაუტენიათ. კოთხო ქალაქში, ქალაქი ნიათ და კარგ ფასად გაუყიდიათ. მაგრამ შეუმჩნევიათ, რომ ქალაქი ლაქენი აღელვებულნი დადიოდნენ ქალაქში, ვიღაც გმირს მოელოდნენ. გმირის მაგივრად თეთრი ქორი მოსულა, დამკდარა ქანდარაზე და მოუწყენია.

ვინ უნდა ყოფილიყო ის გმირი, ვისაც ასე გულმოდგინედ მოელოდნენ? თვით ლექსის სათაური „ელია თუ მელია“ მიუთითებს, რომ საქმე გვაქვს ძველ მითოლოგიასთან — ელია წინასწარმეტყველთან. ქართულ მითოლოგიაში ცნობილია ელია წინასწარმეტყველისა და წმინდა გიორგის ერთად მოგზაურობა. რახან რძის მოწველასთან გვაქვს საქმე, ეს ლექსი საქონლის მოშენებასა და მეჯოგეობას უნდა დაუკავშიროთ. რომ გმირი არ მოსულა და მოსულა მხოლოდ თეთრი ქორი, ესეც წმინდა გიორგიზე უნდა მიუთითებდეს, რადგან ქართულ მითოლოგიაში წმინდა გიორგი თეთრი გიორგის სახელითაც არის ცნობილი.

შემდეგ ბაზიერი ჩივის, აღთქმას დებს, რომ მე, თუ ქორი მომიკვდა, სამს წელიწადს ვიგლოვო და ჩამოთვლის:

„ქორი მე მყავს ბელაური.
ერ წამ ქორი აეთ ვახტა.
მე თუ ქორი ქე მომიტა.
ისე უირბენ სამ წელიწადს,
არას არ ეკამ სორკოსოვლსა, —
იხუისა და ზოხზის მეტსა.
ასე ვიგლოვ სამ წელიწადს,
არას ფხარზე გამოვიდეფ, —
ყირიული თოდის მეტსა;

არას ფხარზე ვადვილეფ, —
ვაქედლი ზმალის მეტსა.
არას ტანზე არ ჩავიცემ,
იმ სკალატის ჩოხის მეტსა.
არას ფეხზე არ ჩევიცემ
წაღა-წულა მესტის მეტსა.
არას ცხენზე არ შევედებო,
არაბულეზ მოკაზმულსა.“

ცოტა გაუგებრობას ბადებს ერთი რამ: ლექსის დასაწყისში მოქალაქენი გმირის მოუსვლელობით არიან შეშფოთებულნი, ხოლო შემორე ნაწილში ბაზიარი, ქორის ავადმყოფობის გამო, აღთქმას დებს, რომ, თუ ქორი მომიკვდა, სამ წელიწადს ვიგლოვებო. ვფიქრობთ, რომ ეს ლექს-საჩივარი „ელია თუ მელიაო“ ორი დამოუკიდებელი ლექსისაგან შედგება.

სულ სხვა შინაარსისაა ლექსის დასაწყისი და დაბოლოება. როგორც ჩანს, მეორე ნაწილი წარმოადგენს გურიასა და აქარაში ფართოდ გავრცელებული ლექსის „ქორი თეთრი ქადარზეო“-ს გაგრძელებას, რომელიც, ჩვეულებრივ, ყანაში მერვე სიმღერად სრულდება.

ლექსის მეორე ნაწილში მოყვანილია ყირიმელი თოვტი, რომლის წარმოება შედარებით გვიან პერიოდს ეკუთვნის.

3. უმიკაშვილის მიერ ჩაწერილი ლექსი უნდა წარმოადგენდეს „ელია თუ მელიაო“-ს წინა ნაწილის ვრცელ და აქვეყნებულ ვარიანტად განსხვავებულ ვარიანტს.

16. „გორდელა“

ამის შესრულებისას ტექსტად, ე. ი. ლექსად, იყენებენ „სიზმარს“, ანუ „აღვის ხეი მოხეტოქილა“. ლექსი „სიზმარი“ საქართველოში საყოველთაოდ ცნობილი ლექგენდა.

შვილ: სიზმარს უყვება დედას, დედა კი უხსნის შვილს, თუ რას ნიშნავს იგი. „გორდელაში“ შეიძლება სხვა ტექსტი გამოვიყენოთ. მაგ., „ვაი, თუ მუბა წოწინაო“. იგი ზემოთ მეთათე სიმღერად გვაქვს განხილული.

„სიზმარი“ ნაღურ სიმღერებში თავისებურად არის გადაკეთებული.

იყო:	გვაქვს:
„აღვის ხე წამოქცეულა, ნეტავ, დედა, რაო? — ის რომ შენი ტანის არის, ვაი, შენს დედასაო“...	„აღვის ხეი მოხეტოქილა, ნეტავ, ნენვე, რაო? — შვილო, შენი ტანი არი, ვაი, შენს დედასაო“...

17. „ლელა“

ეს ნაღური პანგიოაც და ტემბრიოაც განსხვავდება სხვა ნაღურთაგან. ერთგან მომღერლებმა მითბრეს: კარგი სიმღერა იყო, ძველები მღეროდნენ, ჩვენ აღარ ვიცითო.

ლექსის შემორჩენილი ფრაგმენტია:

	ან კიდევ:
„ლელაო, ჩემო ლელაო, ლელაო, ვაბა კრელო, მოხევი ნელა-ნელაო, ახალკბეს გათხოვებენ, ბერს გაძლევან, ლომისა საცხებელო“... ¹	„ლელაო, ჩემო ლელაო, მოხევი ნელა-ნელაო, სხალკობეს გავხაენან, ბერს გაძლევან, ლომისა საცხებელო“... ²

ლელა, როგორც ჩანს, დაბალი კლასის წარმომადგენელია. მას მოხუცზე გათხოვებას უპირებენ, საქმრო სასულიერო პირი ან მაღალი წრის წარმომადგენელი, ან კიდევ მდიდარი ვინმეა; მას ლელამ ძნელი საქმეც უნდა უკეთოს — ღომი უცეხვოს.

¹ ჩაწერილია სოფელ ლელვაში ზაბოთ მამუდის ძე შავანაძისაგან.

² ჩაწერილია სოფელ მუხანესტატეში ელიას შაბილოძისაგან. სულ სხვაა 3. უმიკაშვილის ვარიანტი.

ეს ხალხური ლექსი საყოველთაოდ ცნობილია მთელს საქართველოში და მასზე აღარ შეეჩერდები.

ეროვნული
ბიბლიოთეკა

19. „ქალო, შავო, შავითაო“ (წარბთიეი)

როგორც ლექს-საჩივრიდან ჩანს, ეს ლექსი იმერეთში უნდა იყოს შექმნილი, კერძოდ, საწერეთლოში და წერეთიე ამაზე უნდა მიუთითებდეს.

იგი იმ დროს უნდა იყოს შექმნილი, როცა თურქები სამხრეთ საქართველოს იპყრობდნენ. ლექსში დასახელებულია ახალციხე, სადაც, როგორც ჩანს, ზეცის ქალი თურქეთის ფაშას მოუტაცებია და ცოლად ჰყავს. ეს ქალი ზის დიდ ოდაში, წინ დაუდგამს სელის სკამი, ზედ ქალაღდი დაუფენია და წერს წერილს; ქალი რომ მოტაცებულია, ეს იქიდან ჩანს, რომ ის ტირის და წერს:

„კომელი ახალციხეს,
ჩასაღღსა დიდ ოდაში,
დამეძარხოთ ფაშის ცოლი,
ფაშის ცოლი, ზეცის ქალი.“

წინ დაუდგა სელის სკამი,
ზედ ქალაღდი დაუფენია,
წერსა წერილს ქალაღღზეთ,
კერქაღღს ურღია კალთაღვეთ.“

ლექსის დასაწყისში აღწერლია ქალის სიღამაზე:

„ქალო, შავო შავითაო,
შოქარღღსა კლოთაო,
ღამ შოქარღღსა ოღმ შოქარღღსა,
ღამ ვოღღსა წარბა წარბაღღსა,
წარბა წარბაღღსა, შებღღ
ბრტეღღსა.“

თელ-წამწაში მელნის ღერაღ,
დეღამა თუ დეღამა?
— არც დეღამ, არც დეღამა,
საყარღღმა შამიღამა,
— შან მელანი ხად იშოღენა?“

ამ მხატვრული ლექსის ვარიანტს ჩვენ, ქობულეთის გარდა, ვერსად წაეჩყდით.

„ქალო, შავო შავითაო“ დამოუკიდებელი სიმღერაცაა.

წერილის მაგიერ რომ წიგნია ნახსენები, ეს ჩვეულებრივია ჩვენს ძველ მწერლობასა და ხალხურ სიტყვიერებაში.

20. „ლუპაი“

„ლუპას“ უკვე ვეღარ ასრულებენ. ახალგაზრდა შემსრულებლებმა სიმღერის პანგი არ იციან, ხოლო ძველ მომღერალთაგან ცოცხალია მხოლოდ მოხუცი ხასან როყეა, რომელიც აცხადებს, რომ

„ლუპა“ ცალკე იმღერებოდა და კარგი იყო; მე მარტო დანაწილის მახსოვს, მაგრამ ბოლომდე ვერ გავალო.

იგივე განაგრძობს: „ძველად განთქმულმა მომღერლებმა იტონდნენ ერთმანეთზე გადაკიდება, შეჯიბრება. ვინც გამაჩქარებდა ხალხში დიდი მოწონება და დაფასება ჰქონდა. ბანტონის ცნობილი მომღერლები მარაგად ინახავდნენ თითო-ოროლა სიმღერას, სხვას არ ასწავლიდნენ, საკირო შემთხვევაში თითონ იმღერებდნენ, მოწინააღმდეგე ვეღარ გაიმეორებდა, ან როგორც ვიტყვოდით, ვეღარ ჩამოართმევდა და ამრიგად, პირველი, ხალხის თვალში გამარჯვებული გამოდიოდა, ხოლო მეორე, მოწინააღმდეგე — დამარცხებული“.

ასე ყოფილა „ლუპას“ შესახებაც. იგი სანიკიძის, ცეცხლაძისა და ნოღაიდელის სიმღერა ყოფილა.

„ლუპაში“ გამოყენებულია საყოველთაოდ ცნობილი ხალხური ლექსი „სანთლის გუთანს გავაკეთებ“.¹

ამ ლექსის ერთი აქარული ვარიანტი ასეთია:

ლუპაი
„ზეცანი ჭირთს გავისერა,
ჩამოვარდება, ფშნილს უხამ;
ათას ფუთსა ფოლად რქიანს,
კბილს დაეადებ, კნატს უხამ.
ალაზანსა და რიონსა,
პირს რომ დაეადებ, ულას უხამ.
სანთლის გუთანს ავაშენებ,

შიგ შევაბამ უღელ დევსა;
ზღვაში ვხნავ და ზღვაში ვთვსავ,
ხმელეთზე გადავური ბზევა.
მიშინოს ხაბაკს ავკიდებ,
ჯორს რომ მიეტყვებ მწუვრსა,
როცა ამ ფიქრს შევასრულებ,
მშინ ვიღებ შენზე ზელსა!“²

იმავე რაიონის სოფელ ალამბარში ჩაწერილი ელიას ყემბერის ძე სანიკიძისეული ვარიანტი:

„აილილავ აღმა ღილსა,
დაბლა შივაჰენებ ვირსა.
გავაკეთებ სანთლის უღელს,
შიგ შევაბამ თეთრსა დევსა.

ზღვაში გუთანს დაეაბრუნებ,
ვინაღირებ ხმელეთს თევზსა,
აილილავ აღმა ღილსა,
დაბლა შივაჰენებ ვირსა“.

როგორც ჩანს, პეტრე უმიკაშვილისეული ვარიანტი ჩაწერილია აღმოსავლეთ საქართველოში. ამას გვაფიქრებინებს ის, რომ ავთემის ნიშნის მაგიერ აქაც ნახმარია ამ თემის ნიშანი (გავლუწავ — გავლუწამ).

თუ შევადარებთ უმიკაშვილისეულ და კოტეტიშვილისეულ ვარიანტებს, დავინახავთ, რომ უმიკაშვილთან გვაქვს:

1 პ. უმიკაშვილი, ხალხური სიტყვიერება, I, გვ. 364. რედ.

2 ჭალს მიმართავს.

3 ჩაწერილია სოფ. სამებაში შუქრი აღის ძე კიკიაშვილისაგან. 54 წლის წერა-კითხვის მცირე მცოდნე, ლექსი ჩაწერა და მომწოდა ქ. ა. ტაყაიძემ.

„სამთლის გუთანს ავაშენებ, შიგ შევაბამ უღელ თევზსა“, კოტეტიშვილთან კი პირიქით — „სანთლის გუთანს გავეკეთებ, შიგ შევაბამ უღელ დევსა“. უმიკაშვილთან წერია: „თაგვებს ვაბვეყინებ ქერსა“, კოტეტიშვილთან კი თაგვები არც არის ნახსენებია.

ამ ლექსში გადმოცემულია შეყვარებულთა ურთიერთკამათი იმას კი არ ეუბნება, რომ თუ ლექსში ჩამოთვლილი პირობები დაეძლე, მაშინ ჩემი იქნებიო, არამედ, პირიქით, ეუბნება, თუ ლექსში ჩამოთვლილ პირობებს დაეძლევ, მაშინ ავიღებ შენზე ხელსო. პირობები კი ისეთია, რომ იგი ადამიანის ძალ-ღონეს აღემატება.

21. „ლორჯო ირემს ბაჰკიღია“

როგორც ადგილობრივად გადმოგვეცემენ, ეს სიმღერა დამოუკიდებელი ნადური სიმღერა ყოფილა, მაგრამ იგი ყოველ მომღერალს არ სცოდნია; მას, თურმე, ზოგიერთი ცნობილი მომღერალი ასრულებდა შეჯიბრების დროს (ასახელებენ სოფელ ლელვაში ვინმე ტაქიძეს). ახლა მას ვეღარ მღერიან.

ამ ლექს-საჩივრის ქვემოწარმოდგენილი ფრაგმენტი ჩვენ ჩავეწერეთ:¹

„ოი, რა ვითბრა მართალი,
ლორჯო მიზღვედა ირემსა.
მეწეოდა ირემსა.
ატეხინებდა კისერსა!
კიდევ რა ვითბრა მართალი,
ჩიტი ფრიხავდა ცალუხარი“...

ამისაგან განსხვავდება ჩვენ მიერვე ქობულეთის რაიონის სოფელ ლელვაში ხასან ჯემალის ძე როყვას სიტყვებით ჩაწერილი ეს ლექსი:

„ლორჯო ირემს გაჰკიღია,
გაჰკიღია, მიწვეია;
თითო ლელვა სორცს აღლუბთა!
როგორც იგი მართალია,
ვაიარე ზამიარია“...

22. „ელამა, თუ მელამაო“

ამბობენ, რომ „ელამა და მელამაო“ კარგი ნადური სიმღერა იყო, მაგრამ ჩვენ მისი შემსრულებელი და ლექსი ვერ მოვიპოვეთ.

¹ მხარაძის რაიონი სოფ. ხეარბეთი, მიხაკო სიმონის ძე: ვაჩიშვილი, 71 წლის კოლმუერნე, არსად ნამყოფი არაა. ლექსი გაუგონია ე. სიმონიშვილისაგან.

ტექსტის შესახებ დედამ მითხრა: მაგ სიმღერას მამაშენი მღეროდა და, თუ გამახსენდა, ლექსს გეტყვიო. ცოტა ფიქრის შემდეგ ჩამაწერინა:

„ელამა, თუ მელამო,
ჩიტი მოკლა ხველამო,
შაშვი — თავის ტეხანაო,
მივა გურიტი სანახავად,
არ გაუშვა დედამო,
— შიშველი ბევრი ენახე,
შოშველი ვეღარაო“...

ეროვნული
ბიბლიოთეკა

ზოგიერთი სიმღერის მხოლოდ სახელწოდებალა შემოგვრჩენია, ჰანგი და ტექსტი კი აღარ გვაქვს. მაგალითად, ასეთია სიმღერა „ჭურყეთულა“. ჭურყეთი, ანუ ჭურუყეთი, სოფელია ლანჩხუთსა და სუფსას შორის.

ასეთივე ბედს იზიარებს „ფარჯანულა“, რომელიც ყანაში რიგის მიხედვით შეიძლება შესრულებულიყო.

„ცელაზურა“ ანუ „სელაზურა“ კი, რომელიც დამოუკიდებელი სიმღერაა, მომღერლების თქმით, უღეჭსოა, ე. ი. საკუთარი ლექსი არა აქვს. მისი შესრულების დროს შეიძლება გამოყენებულ იქნას ჭიქურას ყოველი ლექსიო.

23. „ავთანდილ გადინადირა“

ზოგიერთის ცნობით, იგი დამოუკიდებელი სიმღერაა, ზოგის აზრით კი „ჭიქურაა“. ასეა თუ ისე, „ავთანდილ გადინადირა“ უძველესი სიმღერა უნდა იყოს.¹

24. „ლეკებმა რომ დამივირეს“

ამ ლექს-საჩივრის აპარული ვარიანტია:

„ლეკებმა რომ დამივირეს,
დამღევ იყო მკათათვისა,
ასი შთა გადამატარეს,
შთები კაცკასიონისა.
გავხედე ჩერტვზ მიწდორსა,
ნისლი იდგა შავი ზღვისა.
სამი ჭალი თივას თიბდა,
სამივ ჩერტვზ ბატონისა.

ხელში ეჭირათ ცელები,
კბილები აქეთ აღშასისა,
მარმარილოს საღესავით
იმთ აღწუობენ პირსა,
სამნივ ისე დასძახიან,
როგორც ანგელოზნი ცისა,
არ მენახა, გამიკვირდა
შეშაობა დიაცისა“.

¹ ტექსტები იხ. უმიკაშვილი, ციტ. კრებული, გვ. 263; ვ. კობეტიშვილი, ციტ. წიგნი, გვ. 99; აპარული ვარიანტები შედარებით მოკლეა.

როგორც ტექსტიდან ჩანს, ეს ლექს-საჩივარი შექმნილია უნდა იყოს კავკასიის მთის კალთებთან. საქართველოშიც ვხვდებით შემთხვევები, რომ ქალი გენახათ თესვაში, თოხნასა და მარგალიტში, შკასა და ტეხვაში, კრეფაში და სხვ. მაგრამ ცელვა მამაკაცების საქმეს წარმოადგენდა. ალბათ, ამიტომ მოტაცებულ ტყვეს, როცა ცელით მომუშავე ქალები დაუხანავს, თუმცა აჭარის მთიან ჭაარვში სათიბავშიც მონაწილეობდნენ ქალები.

25. „ბიჰანმა უთხრა თხასსო“

ამბობენ, ეს ლექს-საჩივარი ცალკე სიმღერა არ იყო: მას ვიყენებდით ნადურებზე მისამღერებლად. ზოგიერთის გადმოცემით, ესეც ცალკე სიმღერა იყო. ლექსის სრული ტექსტი ჯერჯერობით ვერ მოვიპოვეთ. მისი ეს ფრაგმენტი სოფელ ლელვაში მოხუცმა მომღერალმა ხასან როყვამ ჩაგვაწერინა:

„მუქამა უთხრა თხასსო,
რომა მივკრა ბქასსო,
ჩმას წაიღებ შეველთან,
ღანას დავაგებ ტრასსო,
ღმას გავაღო, ლელი
ვუნდა (ვა) ლახტაკასო“...

ასეთივე სიმღერებია: „ნიაბავრულა“ და „კანი-ეთურა“, მაგრამ ისინი უკვე იმდენად მივიწყებულია, რომ ჰანგიკი არა, ლექსიც კი ვერავენ ველარ მოიგონა.

26. „გველი ხრილსა მიძვრებოდა“

უძველესი სიმღერაა. იგი იმ პერიოდს მიეკუთვნება, როცა სწამდათ დედამიწაზე გველეშაპების არსებობა, როცა ეს გველეშაპები ადამიანად იქცეოდნენ და როცა მათ მღევებივით ადამიანურ თვისებებს მიაწერდნენ.

მოცემულ ლექსში მრავალჯერ არის აღნიშნული, რომ გველმა ცხრა დას შორის ყველაზე უკეთესი და უმცროსი აირჩია და ცოლად წაიყვანა. ეს უმცროსი და რიგრიგობით სწერს წიგნს მამას, დედას, ძმას, დას, ბიძას და თხოვს შველას.

ამ ლექსის სიძველეზე ისიც ლაპარაკობს, რომ მასში ბრძოლის ძველი იარაღები (მუბი, ხმალი) იხსენიება.

საინტერესოა ის გარემოება, რომ მოტაცებულს დედა, მამა, და, ძმა ერთნაირად პასუხობენ:

მაგრამ ბიძა ასე არ პასუხობს. პირიქით, იგი სათანადოდ შეიარაღდება, ამხედრდება ბედაურზე და მიდის დის შეყვარებულს (გენია) გამოსახსენლად.

ბიძ-ნიწიქა

საყურადღებოა, რომ ამ სიმღერას მხოლოდ საღამოს ასრულებენ, მუშაობის დამთავრებისას. ხალხმა გველუშაპი ბოროტ სულად განასახიერა და ღამე, სიბნელე, როგორც ბოროტების ბუდე, მას დაუკავშირა.

„გველი ხრილსა მიძვრებოდა“ ქობულეთის რაიონში ჩავიწერეთ რამდენიმე ვარიანტად. ჩვენ აქ უვრცეს ვარიანტს ვაღვწით:

„გველი ხრილსა მიძვრებოდა,

ცხრა დაი, დანშულები,

მოხვებიან სერი-სერსა.

წინა გველი შეეყარა.

დაარჩია ცხრა დანებში,

აარჩია, დაარჩია.

უწეროსი და უკეთესი

გველმა ცოლად წაიყვანა,

აიყვანა, წაიყვანა.

მღარაში შეიყვანა

გველმა მორთო ხრილით,

პაწა გოგომ წყრილით.

სწერა წიგნი და აგზავნა:

— მამაჩემო, ბედნიერო,

შენ მიშველე, მომხმარე!

შენი სიძე წითურია;

ღღვი კაცათ მეჩვენება,

ღამე გველუშაპიო.

— ცოლქმრობისა სიყვარული

ჩვენაც გამოგვიცდიაო.

სწერა წიგნი და აგზავნა:

— დედაჩემო, ბედნიერო,

შენ მიშველე, მომხმარე!

შენი სიძე წითურია;

ღღვი კაცათ მეჩვენება,

ღამე გველუშაპიო.

— ცოლქმრობისა სიყვარული

ჩვენაც გამოგვიცდიაო.

სწერა წიგნი და აგზავნა:

— დამეშო, ბედნიერო,

მიშველე და მომხმარე!

შენი სიძე წითურია;

ღღვი კაცათ მეჩვენება.

ღამე გველუშაპიო.

— ცოლქმრობისა სიყვარული

ჩვენაც გამოგვიცდიაო.

სწერა წიგნი და აგზავნა:

— მამაჩემო, ბედნიერო,

მიშველე და მომხმარე!

შენი სიძე წითურია;

ღღვი კაცათ მეჩვენება,

ღამე გველუშაპიო.

— ცოლქმრობისა სიყვარული

ჩვენაც გამოგვიცდიაო.

სწერა წიგნი და აგზავნა.

რეი წლისა უბარ ბიძას:

— ბიძაჩემო, ბედნიერო,

შენ მიშველე, მომხმარე!

შენი სიძე წითურია;

ღღვი კაცათ მეჩვენება,

ღამე გველუშაპიო.

აღდა ბიძა, შეიყვანა,

ტანს ჩაიყვანა სომრები.

ვალყიდა წელზე ხმალი,

ხელსა შემი დაიჭირა.

შეცდა ცხენსა ბედაურსა.

და გაუფრა სერი-სერსა.

უშველა და მომხმარა.

სასტუმალთან წიგნი დასტა.

ასწია და წაიციხა.

სასტუმალთან თეი დასტა.

საფერხელთან — წიგის ძვლი.

გველმა ხრილი გაიარა,

იქვენმა მტერმა და ორგულმა.

დედომიწა გაიარა“.

ეს ყანური სიმღერა არ არის, მაგრამ იგი შეიძლება ყანაშიც შესრულდეს.¹ ის ძირითადადში მაინც სიმძიმის ერთი აღქმის დასაშვანსაზე, ორე ადგილზე გადატანის დროს იმღერება.

„ელესა“ ძირითადად სამი ტაქტისაგან შედგება, მაგრამ სულ სხვადასხვაგვარად სრულდება ყანაში და სიმძიმის გადატანასთან დაკავშირებით.

ყანაში დაახლოებით ასე სრულდება:

I ჯგუფი

ელესო-და-ორი ელესო,
ო-და-ელესო-ო-და-ჰე!
ელესო-და-ორი ელესო,
ო-და-ელესო-ო-და-ჰე!

II ჯგუფი

ელესო-და-ორი ელესო,
ო-და-ელესო-ო-და-ჰე!
ელესო და ორი ელესო,
ო-და-ელესო-ო-და-ჰე!

I გადაშეება:

ელესო-და-ორი ელესო,
ო-და-ელესო-ო-და-ჰე!

ელესო-და-ორი ელესო,
ო-და-ელესო-ო-და-ჰე!

II გადაშეება:

ელესო და ოეო ჰე!

ელესო და ოეო ჰე!

ბოლოს შეიძლება გადავიდეს, როგორც ნაღური, „აიო“-ზე.

მაგრამ სხვაგვარია „ელესა“, როცა იგი გამოყენებულია ტყი-
დან საწნახლის, ხიდის, ხის თუ სხვა სიმძიმის გამოსათრეველ. სანამ
სიმძიმეს სწორ ვაკეზე გამოათრევენ, მანამდე მღერიან:

ნეთაური:

— ელესა,
ელესა!
— მომეხმარეთ,
დაეოდეთ!

ჯგუფი:

— ელესა,
ელესა!
— ელესა,
ელესა!

როცა ვაკეზე გამოდიან და სიმძიმის გასათრეველ დიდი ენერჯია
აღარ არის საჭირო, მაშინ ჯგუფი ორ გუნდად გაიყოფა და რიგ-რი-
გად მღერის:

I ჯგუფი:

— ელესო-და ორი ელესო,
ო-და ელესო და ჰე!

II ჯგუფი:

— ელესო-და ორი ელესო,
ო-და ელესო და ჰე!

„ელესა“ აქარაში ყველგან გავრცელებულია. იგი აგრეთვე საყ-

¹ ი. შვერელიძე, ნაშრომი აქარულ მუსიკაზე — „ლიტერატურული საქართველო“, № 42 (1264), 1961 წ. 13 ოქტომბერი.

მაოდ გავრცელებულია ლაზურ მოსახლეობაში.¹ შესაძლოა, რომ იგი პირველად სწორედ აქ შეიქმნა, რადგან ლაზურ ენაზე ზღვის სანაპიროს ბინადარნი არიან და უსსოვარი დროიდან მეთევზეობას მისდევდნენ, ხოლო ზღვიდან წავის გამოსათქმელად მათთვის ძალიან იყო საჭირო.

„ელესა“, როგორც შრომის სიმღერა, გურიაშიც საკმაოდაა გავრცელებული.

გურიაში „ელესას“ გაჩენას უკავშირებენ შემდეგ ხალხურ თქმულებას თუ გადმოცემას: „ყოფილა ვინმე ქალბატონი ელე. მეტად ავი და გოროზი. ერთხელ ელეს ყმებს ტყიდან დიდი საწნახელი უხდა გამოეთრიათ, რომ საწნახელი კლდეზე არ დაქანებულიყო და ხრამში არ ჩავარდნილიყო, ელეს მოურავი ყმა გლეხებს სისტემატურად აფრთხილებდა: „ელესია, ელესა“ და ამრიგად გაჩნდა გურიაში „ელესაო“.

„ელესაში“, ისე როგორც ნადურში, ოთხი ხმა მონაწილეობს. მაგრამ ელესას შეხმობა არ სჭირდება. მასში მონაწილე ხმების სახელწოდება ასე უნდა ჩამოვყალიბოთ: მთქმელი (გამძახებელი), გამყვიანე და ბანი. „ელესაში“ მთქმელი (გამძახებელი), გამყვიანე და ბანიც ერთმანეთისაგან ტერციით არიან დაშორებული. ასე, მაგ., ბანზე ტერციით მაღალია მთქმელი, მთქმელზე ტერციით მაღალია გამძახებელი, გამძახებელზე ტერციით მაღალია გამყვიანე.

28. „ხელხვავი“

მას, რაც ამაზე უკვე ვთქვით, ზოგიერთ ცნობას დავუმატებთ: „ხელხვავი“, როგორც სახელწოდება გვაუწყებს, ხელით შრომას, ხელის ხვავს, ხელის ბარაქას გულისხმობს. „ხელხვავი“ სიმინდის რჩევასთან არის დაკავშირებული.

ისე როგორც ნადური სიმღერები, „ხელხვავიც“ რამდენიმე მუხლისაგან შედგება. ჯერ ნელა იწყება. შემდეგ მუხლი თანდათან მცირდება და ამის კვალობაზე სიმღერა ჩქარდება. „ხელხვავის“ ბოლო (უკანა მუხლი) ტაშა და ცეკვაში გადადის.

„ხელხვავი“ გადაბმული სიმღერაა. მასში ორი დამწყები და ჩამომართმევი ჯგუფი მონაწილეობს. ისინი მორიგეობით მღერიან და შეიძლება მთელი საათით გაგრძელდეს სიმღერა. ხელით სიმინდს არჩევენ და მღერიან. „ხელხვაის“ რომ მღერიან, ყველა ზის, მხო-

¹ სერგი ელენტი, ჰანური ტექსტები. არქაბული კოლექციი, თბ., 1938. გვ. 155-156. რედ.

ლოდ მოცეკვავეს შეუძლია ბოლო დროს ადგეს და ჩამოეცროს.
 „ხელხვაი“ სამხმიანი სიმღერაა. მასში მონაწილეებს სწავლია
 მთქმელი, ანუ იგივე მომძახნელი (გამძახებელი), გამყიყნე და ხანი.
 იწყებს მხოლოდ მომღერალი, წერილი ან იგივე გამყიყნე და ხანი.
 მომღერალს უსიტყვოდ მიჰყვება.

ამჟამად „ხელხვაიში“ მომღერალმა შეიძლება ნებისმიერი ლექსი გამოიყენოს. მაგალითად, „ხელხვაეს“ ხშირად იწყებენ ლექსით:

„ღადმეღლიანის ბუკობა
 განთქმულა ქვეყანაზეო.
 სვანეთიდან წამოსულა,
 მოდის ქვიფით გზაზეო.“

ქეთაისს ფიქრო შევქნა,
 ნახობი ეარ რაცხაზეო.
 ყობს, შვილან რომ მიბრძანოთ,
 დანაწაული რაზეო“...

მაგრამ, „ხელხვაი“, როგორც ჩანს, უძველესი დროის სიმღერაა. ლექსში მოხსენებულია როგორც წარმართული, ისე ქრისტიანული დროის წმინდანები. უნდა ვიფიქროთ, რომ „ხელხვაი“ სიმინდის რჩევას შემდეგ დაუკავშირდა.

„ხელხვაიზე“ მისამღერი ძველი ლექსის ორი ვარიანტი ჩვენ გურია-აჭარაში ჩავიწერეთ. ერთ-ერთი ვარიანტია:¹

„მოქელა და გაბრიელა,
 კალო ვაგვიხვადრიელა.
 ბელღები პურიოთ ვავეფსო,
 შავი ღვინით შარანი.
 შეიღო ვაჟიშვილი მოგვეცხ,
 პირზე ხონდეს ბანალი
 ქალო, ქალო, ველქანა,
 ღამაზი ხარ, სუქანა.
 მენ რომ ეახშამს ამზადებდი,
 მე ვიღებქი უჯანა“...

„ხელხვაის“ მისამღერებელ ლექსში პურის კალოა მოყვანილი; სიმინდის კალო არც ერთ ვარიანტში ნახსენები არ არის. ზოგ ვარიანტში წმინდა ნინოს მაგიერ წმინდა გიორგია გამოყვანილი. აქედან უნდა დავასკვნათ, რომ სიმღერა გაჩენილა წარმართულ პერიოდში და დაკავშირებული იყო პურის კალოსთან, ხოლო ქრისტიანული ხანიდან ლექსში წმინდა ნინო შევიდა და მეჩვიდმეტე საუკუნიდან მოყოლებული „ხელხვაი“ სიმინდის კულტურას დაუკავშირდა.

¹ ჩაწერილია სოფელ ლღვაში, მიმღერალ ალი ტაყიძისაგან, 1959 წ.

ნადური სიმღერების ჰანგები

ნადური სიმღერების ჰანგები, გადაშვებებთან ერთად, რაც იწვევს სიმღერის თანდათან შემოკლებასა და ტემპის აჩქარებას, შევძელი დამემუშავებინა ძმებთან ერთად (ნადური სიმღერების შესრულებაში ხშირად მეც მიმიღია მონაწილეობა). **გ ი ზ ლ ი რ თ ე ჯ ა**

ჩემი ძმები, ხუსეინ და იბრაიმ ნოღაიდულები, ამჟამად სოფელ წყაეროკაში ცხოვრობენ. უფროსმა ძმამ, ხუსეინმა ნადური სიმღერები მაამისაგან ისწავლა. ხოლო უმცროსი, იბრაიმი, ახლო წარსულში ცნობილი გამყიფანე იყო.

ხუსეინი 68 წლისაა, იბრაიმი — 62 წლის.

ჩვენ შევეცადეთ რამდენიმე, უფრო მეტად გავრცელებული, სიმღერა აგველო და თანმიმდევრობის, ყანაში შესრულების რიგის დაცვით, დაგვემუშავებინა. აი, ეს სიმღერებიც:

I მ შ ვ ი დ ო ბ ა

I ჭგუფი

მთქმელი: პო-ვო-პო-და

შემხმობარე: ვო-ო-ო-ო

მთქმელი: პო-ვო

შემხმობარე: ვო-ო-ო-ო

მთქმელი: ოპო-პო-პო-ი-ი-

უ-ი-და ორი-რამა-პო

გამყიფანე: ვო-რო-ვო-რო-

რი-ო-ლი-ლი-ლო-ვო-რო-

ლო-ლი-ლო

შემხმობ. პო-ო-ო-ო

მთქმელი: მო-ვი-დო-და შვი-

დობაო, ეორი-რამა ვო-

პო

გამყიფანე: ვო-რო-ლო-ლი-

და-ო-ლა-რო-ვო - რე-რა-

ვო-რე-რა-პო

II ჭგუფი

მთქმელი: პო-ვო-პო-და

შემხმობ. ვო-ო-ო-ო

მთქმელი: პო-ვო

შემხმობ. ვო-ო-ო-ო

მთქმელი: ოპო-პო-პო-ი-ი-

უ-ი-და ორი-რამა-პო

გამყიფ. ვო-რო-ვო-რო-რი-ო-

ლო-ლი-ლო-ვო-რო-ლო-

ლო-ლო

შემხმობ. პო-ო-ო-ო

მთქმელი: მო-ვიდო-და შვი-

ი-დო-ბაო, ეორი-რამა-

ვო-პო

გამყიფ. ვო-რო-ლო-ლი-ლა-

ო-ლა-რო-ვო-რე-რა - ვო-

რე-რა-პო.

I გა და შ ვ ე ბ ა :

მთქმელი: პა-და-ვო-მო-ვი-

დო-და-ვო, შვი-დო-ბა-

ვო-ვო-პო

გამყიფანე: ვო-რო-რი-რო-

რი-რა-ლო-ლო - ლო-ვო-

ლო-ლო-პო

შემხმობ. ვო-ო-ო-ო-ო-ო

მთქმ. პა-და-ვო-მო-ვი-დ-ო-

და-ვო-შვი-დო-ბა, ვო-

ვო-პო.

გამყიფ. ვო-რო-რი-რი-რა-

ლო-ლო-ლო-ვო-ლო-ლო-

პო

შემხმობ. ვო-ო-ო-ო-ო-ო.

II გადაშვება:

მთქმელი: პო-ვო-პო-ირი-
რამა-ვო-პო
გამყიფ. ვო-რია-რია-რია-რია-
ლო-ლო-ვო-ლო-ლო-პო.
შემხმობ. პო-ო-ო-ო-ვო

მთქმელი: პო-ვო-პო-ირი-
რამა-ვო-პო
გამყიფ. ვო-რია-რია-რია-რია-
ლო-ლო-ვო-ლო-ლო-პო
შემხმობ. პო-ო-ო-ო-ვო.

ბოლოს გადადის „აიო“-ზე.

2. სასადილო „მთას ხოხობი აფრენილა“

I ჯგუფი
მთქმელი: პა-ი-ა-ა-პა-ი-და,
მთას ხოხობი აფრენილა-
პო
გამყიფანე: მთას ხო-ხო-ბი-
აფრენილა-პო
(ტერციით)
შემხმობ. პო-ო-ო-ო-ვო

II ჯგუფი
მთქმელი: პა-ი-ა-ა-პა-ი-და,
მთას ხოხობი აფრენილა-
პო
გამყიფ. მთას ხოხობი აფრე-
ნილა-პო.
(ტერციით)
შემხმობ. პო-ო-ო-ო-ვო.

I გადაშვება:

I ჯგუფი
მთქმელი: ვო-ი-ო-პო-ი-და-
ვო-ი-და, მთას ხოხობი-
და აფრენილა-პო
გამყიფანე: ვო-ლო-ლე-ლი-ო-
ლო-ლო-ვო-ლო-ლო-ლო.
შემხმობ. პო-ო-ო-ო-ვო

II ჯგუფი
მთქმ. ვო-ო-ო-პო-ი-და-პო-
ი-და, მთას ხოხობი-და
აფრენილა-პო.
გამყიფანე: ვო-ლო-ლე-ლი-ო-
ლო-ლო-ვო-ლო-ლო-ლო.
შემხმობ. პო-ო-ო-ო-ვო.

II გადაშვება:

მთქმელი: ვო-პი-ო-პა-ი-და-
პო-ი-და, მთას ხოხობი
აფრენილა-პო.
შემხმობ. პო-პო-ვო-პო-პო-
პო-ო-ო-ო-ო.
გამყიფანე: ლო-ლო-ლო-ლო-
ლი-ლა-ვო-რი-რა ვირუ-
ო-პო, ურუ-ო-პო, ვირუ-
ო-პო, ურუ-ო-პო-ვო-პო-
პო-პო

მთქმელი: ვო-პი-ო-პა-ი-და-
პო-ი-და, მთას ხოხობი
აფრენილა-პო.
შემხმობ. პო-პო-ვო-პო-პო-
პო-ო-ო-ო-ო.
გამყიფ. ლო-ლო-ლო-ლო-
ლი-ლა-ვო-რი-რა ვირუ-
ო-პო, ურუ-ო-პო, ვირუ-
ო-პო, ურუ-პო-ვო-პო-
პო-პო.

III გადაშვება:

I ჯგუფი

მთქმელი: მთას ხო-ხო-ბი-და

გამყივანე: ვო-რო-ლო-ლუ-ლი-ო-ლო-ლო

შემხმობ. პო-ო-ო-ო-ო-ვო

II ჯგუფი

მთქმელი: მთას ხო-ხო-ბი-და

გამყივანე: ვო-რო-ლო-ლუ-ლი-ო-ლო-ლო

შემხმობ. პო-ო-ო-ო-ო-ვო.

ჰ. საჯავახურა „შარშანდელსა ნაყანევსა“

I ჯგუფი

მთქმელი: პო-ი-და-ვო-პო

პო-ი-ვო-დე-ლი-ა-და-ვო-პო-პო-ი-ნა-ნა-და

შემხმობ. პო-ო-ო-ო-ვო

მთქმელი: პა-ი-და-ვო-ვო-პო-პო

შემხმობ. პო-პო-ო-ო-ო-ო

მთქმ. ჩამყ. პო-ი შარშანდელსა ნაყანევსა-ვო-პო-პო-პო

გამყივანე: ვო-რო-ლო-ლუ-ლი-ო-ლო-ლო-ვო-პო-პო-პო

II ჯგუფი

მთქმელი: პო-ი-პო-პო

ბო-ი-ვო-დე-ლი-ა-და-ვო-პო-ი-ვო-დე-ლი-ა-და-ვო

შემხმობ. პო-ო-ო-ო-ვო

მთქმელი: პა-ი-და-ვო-ვო-პო-პო

შემხმობ. პო-პო-ო-ო-ო

მთქმ. ჩამყ. პო-ი შარშანდელსა ნაყანევსა-ვო-პო-პო-პო.

გამყივანე: ვო-რო-ლო-ლუ-ლი-ო-ლო-ლო-ვო-პო-პო-პო.

I გადაშვება:

I ჯგუფი

მთქმელი: ვო-პო-პო-პო-ი-ა-ვო-პო

გამყივანე: ვო-რო-ლო-ლო-ლი-ა-ვო-პო

შემხმობ. პო-ო-ო-ვო

გამყივანე: ი-ა-ვო-პო

(ტერც.)

შემხმობ. ვო-ო-ო-ვო

მთქმელი: იო-ალალო-და-ო-ი შარშანდელსა ნაყანევსა-და

ბანი: ჰე-პეი-ჰე-ა-ვა-ჰე-ვა-ჰე-ვა-ჰეი

მთქმელი: ვო-პო-პო-პო-ი-ა-ვო-პო

გამყივანე: ვო-რო-ლო-ლო-ლი-ა-ვო-პო

შემხმობ. ვო-ო-ო-ვო

გამყივანე: ი-ა-ვო-პო

(ტერც.)

შემხმობ. ვო-ო-ო-ვო

მთქმელი: იო-ალალო-და-ო-ი შარშანდელსა ნაყანევსა-და.

ბანი: ჰე-პეი-ჰე-ა-ვა-ე-ვა-ჰე-ვა-ჰეი

შემხმობ. პო-ო-ო-ვო
გამყივ. ვო-რი-რიო-რიო-
რიო-რიო-რიო-ვო-პო

II ჭგუფი

ამ ტექსტის რამდენჯერმე განმეორების შემდეგ ხდება პაუზა.

შემხმობ. პო-ო-ო-ვო
გამყივ. ვო-რი-რიო-რიო-
რიო-რიო-რიო-ვო-პო.

ქრონოსული
ნივლითაჲსა

II გადაშვება:

I ჭგუფი

მთქმელი: ო-ვო-დელა-ოდე-
ლა-ნა-ნი-ნა-და. ბეჯანმა
უთხრა თხასაო, ძირში
მიგაპრი რქასაო-და

შემხმობ. პო-ო-ო-ო

მთქმელი: ვოდე-ლა-სა-ნა-
ნაე-და-ვო-ი შარშანდელ-
სა ნაყანესა-და

შემხმობ. პო-ო-ო-ო-ო

გამყივანე: რიო-რიო-რიო-
ლო-ლო - ლო-ლო-ლო-
ლო-პო

ბანი: ჰე-ჰე-ჰე-ჰე-ი-ვა-ჰე-
ვა-ჰა-ჰა-ჰე-ი

II ჭგუფი

მთქმელი: ო-ვო-დელა-ოდე-
ლა-ნა-ნი-ნა-და. ბეჯანმა
უთხრა თხასაო, ძირში
მიგაპრი რქასაო-და.

შემხმობ. პო-ო-ო-ო

მთქმელი: ვოდე-ლა-სა-ნა-
ნაე-და-ვო-ი-შარ - შანდე-
ლსა ნაყანესა-და

შემხმობ. პო-ო-ო-ო-ო

გამყივ. რიო-რიო-რიო-ლო-
ლო-ლო-ლო-პო

ბანი: ჰე-ჰე-ჰე-ჰე-ი-ვა-ჰე-
ვა-ჰა-ჰა-ჰე-ო.

III გადაშვება:

I ჭგუფი

მთქმელი: ო-დე-ლა-სა-ი-ოვ-
დელა-ჰა-დი-ლე-ო-დე-ლა

შემხმობ. პო-ო-ო-ვო

გამყივანე: ლო-ლო-ლო-ლო-
ლო-ჰა-დი-ლეო-დე-ლა
(ტერციით)

ბანი: ჰე-ჰე-ჰე-ი-ვა-დი-ლეო-
დე-ლა.

გადადის „აიო“-ზე.

II ჭგუფი

მთქმელი: ო-დე-ლა-სა-ი-ოვ-
დე-ლი-ჰა-დი-ლე-ო-დე-
ლა

შემხმობ. პო-ო-ო-ვო

გამყივ. ლო-ლო-ლო-ლო-
ლო-ჰა-დი-ლეო-დე-ლა
(ტერციით)

ბანი: ჰე-ჰე-ჰე-ი-ვა-დი-ლეო-
დე-ლა.

4. ყ ა რ ა ნ ა ი

I ჭგუფი

მთქმელი: პო-ი-ყარანაის ყანაშიო ყარანაი მიშწოვია-პო. იქა უსვამს, უჟამია, მეტად გასუქებულაო-პო-ჰა-ჰა-ა-ა-ვო-პო-პო-პო

შემხმობ. პო-ო-ო-ო-ო-ო

გამყევ.: იქა უსვამს, უჟამია, მეტად გასუქებულაო-პო (ტერციით)
ვო-ლო-ლიო - ლო - ლო-ლო-ლო-ლო-ჰე.

II ჭგუფი

მთქმელი: პო-ი-ყარანაის ყანაშიო ზემსმობ-ვია-პო. იქა უსვამს, უჟამია, მეტად გასუქებულაო პო-ჰა-ჰა-ა-ა-ვო-პო-პო-პო.

შემხმობ. პო-ო-ო-ო-ო-

გამყევ. იქა უსვამს, უჟამია, მეტად გასუქებულაო-პო (ტერციით)
ვო-ლო-ლიო - ლო - ლო-ლო-ლო-ლო-ჰე.

I გა და შ ვ ე ბ ა :

I ჭგუფი

მთქმელი: ვო-ი-ყარანაის ყანაშიო ყარანაი მიშწოვია-ჰა-ჰა-ჰაი-დი-ლავ-და

შემხმობ. პო-პო-ვო-პო-პო-ვო-პო-პო-პო-პო-ვ-პო-ო-ო-ო-ვო.

მთქმელი: ყა-რა-ნა-ის ყა-ნა-ში-ო-მეტად გასუქებულაო-პო-ი-ჰა-ი-ჰა-ი.

გამყევანე: ლო-ლო-ლო-ლო-ლო-ლო-ლო-ლო

II ჭგუფი

მთქმელი: ყარანაის ყანაშიო ყარანაი მიშწოვია-ჰა-ჰა-ჰაი-დი-ლავ-და.

შემხმობ. პო-პო-ვო-პო-პო-ვო-პო-პო-პო-პო-ვო-ო-ო-ვო.

მთქმელი: ყარანა-ის ყა-ნა-ში-ო-მეტად გასუქებულაო-პო-ი-ჰაი-ჰაი.

გამყევანე: ლო-ლო-ლო-ლო-ლო-ლო-ლო-ლო

II გა და შ ვ ე ბ ა :

I ჭგუფი

მთქმელი: ყა-რა-ნა-ის-და

შემხმობ. პო-პო-ვო-პო

გამყევ. ვო-რო-ლო-ლი-ლო-ვო-ლა-ლო-ვო.

გადადის „აიო“-ზე

II ჭგუფი

მთქმ. ყა-რა-ნა-ის-და

შემხმობ. პო-პო-ვო-პო

გამყევ. ვო-რო-ლო-ლი-ლო-ვო-ლა-ლო-ვო.

5. ჩიორჩიტი

I ჯგუფი

მთქმელი: ვა-ა-ა-ა-ა-ჩიო-რა-
ი ჩივოდავო
სულო-ვარალო
შემხმობარი: ვა-პა-პა-პა-პა-
და-ვო-პო-პო

II ჯგუფი

მთქმელი: ვა-ა-ა-ა-ა-ჩიო-რა-
ი ჩივოდავო
ლო
შემხმობ. ვა-პა-ვა-პა-პა-და-
ვო-პო-პო.

I გადაშეება:

I ჯგუფი

მთქმელი: ჩიორაი-და-ჩივო-
და-ვო-და
შემხმობარი: პო-პო-ვო-ვო-
ვო-პო-პო-პო-ვო-ვო
პო-პო

II ჯგუფი

მთქმელი: ჩიორაი-და-ჩი-ო-
დავო-და
შემხმობ. ვო-რო-რა-რა-რა-
რა-რა-ვო-რო-რო-ვო-რო-
რო.

II გადაშეება:

I ჯგუფი

მთქმელი: ჩიორაი-დაო
შემხმობ. პო-პო-ვო-პო
გამყივ. ვო-რ-ორ-რ-ო-ლო-
ლო

II ჯგუფი

მთქმელი: ჩიორეი-და
შემხმობ. პო-პო-ვო-პო
გამყივ. ვო-რ-ორ-რ-ო-ლო-
ლო.

III გადაშეება:

I ჯგუფი

მთქმელი: ი-ა-პო-ი-ე
შემხმობ. პო-ო-ვო
გამყივ. ვო-რო-ო-ლო-ლო

II ჯგუფი

მთქმელი: ი-ა-პო-ი-ე
შემხმობ. პო-ო-ვო
გამყივ. ვო-რი-ო-ლო-ლო.

შეიძლება გადავიდეს „აიო“-ზე.

6. ბერიკაცი

I ჯგუფი

მთქმელი: პა-ი-და-ბერი-კა-
ცი ჩაჩნებერი,
ჩაჩნა-ჩამარგალიტული.
აღვა ბერმა,

II ჯგუფი

მთქმელი: პა-ი-და-ბერიკა-
ცი ჩაჩნაბერი,
ჩაჩნა-ჩამარგალიტული.
აღვა ბერმა,

მიღვა-მოდვა,
 ტანს ჩაიცვა საომრები,
 ვადიკიდა წელსა ხმალი,
 შეჯდა ვირსა,
 კუდჯონჯალსა ა-თარალე.
გამყვიანე: ვო-რო-ლი-ლო-
 ლო-რი-რა
მთქმელი: ჰა-ი-ვოვ-დე-ლია-
 პო-ოვ
გამყვი. ჰა-ი-ვოვ-დე-ლი-ა-
 პო (ტერციით)
შემხმობ. პო-ო-ო-ო-ვო-
მთქ. ჩამყოლი: ბერი-კაცი
 და ჩანაბერი-ო-პო
გამყვიანე: ვო-ლო-ლუ-ო-
 ლო-ლო-ვო-პო-პო-პო.

მიღვა-მოდვა,
 ტანს ჩაიცვა საომრები,
 ვადიკიდა წელსა ხმალი,
 შეჯდა ვირსა,
 კუდჯონჯალსა ა-თარალე.
გამყვი. ვო-რო-ლი-ლო-ვო-
 რი-რა.
მთქმელი: ჰა-ი-ვოვ-დე-ლი-
 ა-პო-ოვ
გამყვი. ჰა-ი-ვოვ-დე-ლი-ა-
 პო (ტერციით)
შემხმობ. პო-ო-ო-ო-ვო.
მთქ. ჩამყოლი: ბერი კაცი
 და ჩან-ნა-ბერი-ო-პო
გამყვი. ვო-ლო-ლუ-ო-ლო-
 ლო-ლო-ვო-პო-პო-პო.

I გადაშვება:

I ჭკუფი

მთქმელი: პო-ი-ა-ა-ი-და
გამყვიანე: პო-ი-ა-ა-ი-და
 (ტერციით).
შემხმობ. პო-ო-ო-ვო
მთქმელი: ვო-ი-და-ბერი
 კაცი და ჩანაბერი-
 პო
გამყვიანე: ვო-რო-ლო-ლი-
 ლო-ვო-რე-რა-ვო-ლო
 ლო-პე.

II ჭკუფი

მთქმელი: პო-ი-ა-ა-ი-და
გამყვიანე: პო-ი-ა-ა-ი-და
 (ტერციით).
შემხმობ. პო-ო-ო-ვო
მთქმელი: ვო-ი-და-ბერი
 კაცი და ჩანაბერი-
 პო
გამყვიანე: ვო-რო-ლო-ლი-
 ლო-ვო-რე-რა-ვო-ლო
 ლო-პე.

II გადაშვება:

I ჭკუფი

მთქმელი: ბერიკაცი,
 ჩანაბერი.
გამყვიანე: ვო-რიო-რიო-
 რიო-ლო-ლო
შემხმობარი: პო-ო-ო-ვო-პო

II ჭკუფი

მთქმელი: ბერიკაცი,
 ჩანაბერი.
გამყვი. ვო-რიო-რიო-რიო-
 ლო-ლო
შემხმობარი: პო-ო-ო-ვო-პო.

III გადაშეება:

I ჯგუფი

მთქმელი: ბე-რი-კა-ცი-და.
 გამყვანე: ეო-რიო-რიო-
 ლო-ლო.
 შემხმობ. პო-ვო-პო

II ჯგუფი

მთქმელი: ბე-რი-კა-ცი-და.
 გამყვანე: ეო-რი-ო-რი-ო-
 ლო-ლო. ბიზ-ნი-ნი-ნი-ნი
 მთქ. ჩამყოლი: ბერიკაცი

შეიძლება გადავიდეს „აიო“-ზე.

7. გორღელა

I ჯგუფი

მთქმელი: პო-ვო-პო-ი-და-
 შენხმობ. პო-ო-ო-ო
 მთქმელი: პო-ი-და
 შემხმობ. პო-ო-ო-ო
 მთქმელი: ეო-დე-ლი-ა-სა
 ეო-და-პა-და-პა-პა
 გამყვანე: ეო-რო-რი-რო-
 ეო-რი-რო-ეო-რი-რო-
 ეო-ლო-ლო-პო.
 შემხმობ. პო-ო-ო-ო.
 მთქმელი: (პო-ი-და)*
 ჩამყოლი: პო-ეო-დე-ლა-და-
 პა-და-აგრე და ნეტავ-
 ნენე-ეო-პო
 გაყვლეება: რი-რი-ო-რი-ო-
 ლო-ლო-ლო-ლო-ლო-პო.

II ჯგუფი

მთქმელი: პო-ვო-პო-ი-და-
 შემხმობ. პო-ო-ო-ო-
 მთქმელი: პო-ი-და
 შემხმობ. პო-ო-ო-ო
 მთქმელი: ეო-დე-ლი-ა-სა-
 ეო-და-პა-და-პა-პა
 გამყვანე: ეო-რო-რი-რო-
 ეო-რი-რო-ეო-რი-რო-
 ეო-ლო-ლო-პო.
 შემხმობ. პო-ო-ო-ო
 მთქმელი: (პო-ი-და)*
 ჩამყოლი: პო-ეო-დე-ლა-და-
 პა-და-აგრე და ნეტავ-
 ნენე-ეო-პო.
 გაყვლეება: რი-ო-რი-ო-რი-ო-
 ლო-ლო-ლო-ლო-ლო-პო.

I გადაშეება:

I ჯგუფი

მთქმელი: ეო-ი-ნეტაი, ნე-
 ნეე, ის რა იყო-ვო-და,
 პო-ვო-პო
 შემხმობ.: პო-ვო-ო-ო-ო-ო-
 ეო,
 პო-ო-ო-ო-ო-ო-პო.

გაყვლ. (ტერციით) ეო-ი-
 ნეტაი, ნე-ნეე, ის რა
 იყო-ვო-და, ეო-რი-რა-
 ეო

II ჯგუფი

მთქმელი: ეო-ი-ნეტაი, ნენეე,

* კვადრატულ ფრჩხილებში ჩასმული „პო-ი-და“ დედანში არ წერია! ნეთუ მთქმელი უნდა დუმდეს?! რედ.

ის რა იყო-ვო-და, პო-
ვო-პო
შემხმობ: პო-ო-ო-ო-ო-ო-ვო,
პო-ო-ო-ო-ო-ო-პო.

გაყვილ. (ტერც) ვო-ი-ნე-ბა-
შემხ. პო-ო-ო-ო-ვო-ვო-და.
ვო-რი-რა-ვო

ერეკნული
ნიგლიჩიქა

II გადაშეება:

I ჭგუფი

მთქმელი: ო-ი-ა-ი-ა-გორდე-
ლა
შემხმობ: პო-ო-ო-ო-ო-ო-ვო
გაყვილება: (ტერც.) ო-ი-ა-
ი-ა, გორდელა.

II ჭგუფი

მთქმ. ო-ი-ა-ი-ა-გორდელა
შემხ. პო-ო-ო-ო-ვო-
გაყვილ. (ტერც.) ო-ი-ა-ი-ა,
გორდელა.

II გადაშეება:

I ჭგუფი:

მთქმელი: გორ-დე-ლა
შემხმობ. პო-ო-ვო
გამყვიანე: ლო-ლო-ლო-ლო-
ლო-ვო

II ჭგუფი

მთქმელი: გორ-დე-ლა.
შემხმობ. პო-ო-ვო.
გამყვიანე: ლო-ლო-ლო-ლო-
ლო-ვო.

ბოლოს გადაღის „აიო“-ზე.

თავი II

სანსიკველუბო სიყვიჩაქა

მდიდარია საქართველოს ბუნება. კიდევ უფრო მდიდარია ქარ-
თველი ხალხის ტრადიციები.

ქართველ ხალხს მრავლად შემოუნახავს უძველესი ტრადიცია,
ზნე-ჩვეულება. ბევრი წარმართული წესი შერწყმულია ქრისტიან-
ული პერიოდის ტრადიციასთან, ზნე-ჩვეულებებსა და წესებთან.¹

მე-17, საუკუნემდე აკარა, ეს საქართველოს განუყოფელი
ნაწილი, საერთო ქართულ ფერხულში იყო მოქცეული და საქარ-
თველოს სხვა კუთხეებთან ერთად მოწინავეთა რიგებში იდგა; მაგ-
რამ შემდეგ, მე-17 საუკუნიდან მოყოლებული, აკარა თურქებმა და-
იპყრეს და მისი ბუნებრივი განვითარება შეაფერხეს, ხალხს ცხო-
ვრება აუროეს.

¹ ვ. ბარდაველიძე, სვანურ ხალხურ დღეობათა კალენდარი, I, თბ., 1939, რედ.

ქართულ საწესჩვეულებო რიტუალთა შესწავლათ ცნობილად რომ მასში ბევრი წარმართული დროის ჩვეულებაა შემონახული. მასთანავე შერწყმულია ქრისტიანული საწესჩვეულებო რიტუალებიც. აქარაში კი მღვთმარეობა ცოტათი თავისებურია.

აქარაში წარმართული დროის საწესჩვეულებო რიტუალები ისეთივე რიტუალები შემონახულია, როგორც მთელ საქართველოში; ქრისტიანული პერიოდის საწესჩვეულებო რიტუალთაგან კი აქარაში მცირე რამ დარჩენილა. მათ ადგილებზე აქ ხშირად მაჰმადიანური საწესჩვეულებო რიტუალის დანაშრებებს ვხვდებით.

ამრიგად, თუ საქართველოში საწესჩვეულებო რიტუალთა შესწავლა წარმართულისა და ქრისტიანული დროების დანაშრებებით განისაზღვრება, აქარაში მათ მე-სამეც — მაჰმადიანური ხანის დანაშრებებიც ემატება.

საწესჩვეულებო რიტუალთა შესწავლა ორგეარ ასპექტში უნდა განვიხილოთ:

კალენდარული საწესჩვეულებო რიტუალი და საყოფაცხოვრებო რიტუალი (ქორწილი, ტირილი, გლოვა და ა. შ.).

ჩვენ აქ შევეცდებით, კალენდარის დაცვით განვიხილოთ თითოეული საწესჩვეულებო რიტუალი.

1. ცხემლის შრა¹

აქარაში უკვე აღარ იციან ის წესები, რაც ქრისტიანობას უკავშირდება და, მასთანადამე, დამახასიათებელია საქართველოს სხვა კუთხეთათვის. მაგ., ქრისტეს შობა, ქრისტიანული მარბევები, აღდგომა და სხვა. სამაგიეროდ, წარმართული რიტუალები აქაც შემონახულია. მაგ., აქ იციან „ცხემლის შრა“.

ოჯახის უფროსი მამაკაცი ურმით მიდის ტყეში, შეარჩევს ხშირტოტებიან ცხემლას, მოჭრის, ტოტებს შეაჭრის, ტანს მორებად დაჭრის, დააწყობს ურემზე და მოიტანს სახლში. ამ მორებს ანაწილებს შემდეგნაირად: შეშისათვის, ცეცხლზე მისაწყობად დააპობს რამდენიმე მორს და ერთმანეთზე გარდიგარდმო დააწყობს. რამდენიმე მორს დააწყობს კარიასთან (საჭათმესთან), რათა ქათმებმა გადაიარონ მათზე, ცხემლის რამდენიმე ტოტს დააწყობენ ახო-

¹ შტრ. ტ. მამალაძე. Народные обычаи и поверья грузинцев. — Собрание материалов для описания местностей и племен Кавказа. ტ. XVII, том 4, 1893, განე. 11, გვ. 15, რღ.

რის წინ, რომ ზედ საქონელმა გადაიაროს. რამდენიმე ტრეს და-
ლაკებენ კობის წინ, სადაც თჯაის წევრები გაიღობნენ. სობრებ-
ზე ვადაივლიან. ახალ წელს დილით, დიასახლისი რომ სკვებს და
ცეცხლს დაანთებს, პირველად ცხემლის შემას შეუწყოფს ცეცხლს.

„ცხემლის ჭრა“ წარმართულ დროს უნდა მკვიდრებულა. მამინ
ჭართელები ხეებსაც სცემდნენ თავიანთს. უკეთესი მსეთი
ხე ცხემლა (რცხილა) ყოფილა.

ქართული ვადმოცემით „მუსა წმინდაა, იმის შესა ხატისააო
და ხელს სღიბაც აკრძალულია. ერთხელ, როცა გლეხი დასწვდა
ერთ დიდ ტოტს, ხმელა მუხის ტოტი წმინდა გიორგის განრისხე-
ნულ ხატად იქცა. პირიდან ცეცხლსა პყრიდა...“¹

ახლა გასაგები უნდა იყოს, თუ რატომ ეპყრობოდა ასე მოწი-
წებით ქართული ხალხი საკულტო ხეებს ქრისტიანობის ხანაშიც
და ხელს არ ახლებდა მათ. მცენარეთა სახელებთან დაკავშირებუ-
ლი სიტყვიერების ოთხი მესუფიდი საწესჩვეულებო წარმოშობისაა?²

„ცხემლის ჭრა“ აქარაში, გადმონაშთის სახით, გურიის მო-
სახლერე სოფლებში შემონახულა. „ცხემლის ჭრა“ სალამოს შეიკრი-
ბებიან ახალგაზრდები და დედებაც. უფრო მეტად შეიკრიბებიან
მომღერლები და მგალობლები. ისინი ასრულებენ ახალი წლის სა-
გალობელს, ე. წ. „მეკელეს“.

2. საახალწლო

გურიის მსგავსად, აქარაშიც საახალწლოდ „ჩიჩილაკს“³
აკეთებენ. თუ ახლა, კულტურულ ქვეყნებში, ბავშვთათვის საახალ-
წლოდ ნაძვის ხეს ამზადებენ, როგორც ჩანს, უხსოვარი დროიდან
ქართულ ხალხს ნაძვის ხის ნაცვლად „ჩიჩილაკი“ გამოუყენებია.

„ჩიჩილაკი“ ასე კეთდება: მასალა, რომლისაგანაც ჩიჩილაკი
უნდა დამზადდეს, არის თხილის ან ლუკუმის სწორი ტოტები. მას
კერ დანით გარეკანს გააცლიან, შემდეგ ერთი ბოლოთი ზოლებად
კანს ააცლიან. ხოლო მეორე ბოლოთი რჩება დამაგრებული ხეზე.
„ჩიჩილაკს“ შეიძლება გაუკეთდეს ფეხი, საყრდენი, იგი დადგეს
საკუთარ ტანზე და ზედ შეიძლება დააკიდონ სხვადასხვა სათამა-
შოები.

1 „დროება“, დამატება, 1909, № 1.

2. შ. ჩიქოვანი, ქართული ხალხური სიტყვიერების ისტორია, თბ., 1956, გვ. 266.

3 შვეტლა ჩიჩილაკი, იბ. ს. მავალათია, სამეგრელოს ისტორია და ეთნოგრაფია, თბ., 1941., გვ. 296. ჩედ.

ახალწელ საღამოს ჯგუფები დაიწყებენ სოფელში სიარულს კარდაკარ, დადიან თითქმის გათენებამდე, ვალობით ულოცავენ ოჯახებს ახალი წლის მოახლოებას და ისინიც აძლევენ სასტუმარს.

მიმლოცველების სიმღერის ტექსტია:

— „შემოდგი ღებ, ვალობა
გწალობღეს წმინდა ბახილა,
იმისი მადლით იყავით
პურიც და ღვინის ავსილი“.

ეროვნული
გიგლიჩიძე

საჩუქრებად გამოიყენება: ფული, ნამცხვრები და ხილეულობა. მათ შემდეგ მიმლოცველები იყოფენ. სულ ბოლოს მიმლოცველები თავიანთ ოჯახებს უმღერებენ და მიულოცავენ. დილიდანვე ოჯახებში იწყება ქეიფი, დროს ტარება და „ვიზიტი“ (გადასტუმრება).

ისე როგორც გურიაში, აქარაშიც ახალი წლის დადგომის მეორე დღეს ქათმის ფერხვა იცაან (იხ. ქვემოთ). სამაგიეროდ, აქარაში ქათმის ფერხვის შემდეგ საქონელს „ფერხვავენ“: გურიაში კი ამ დროს „აგუნა“, ე. წ. „ვაზის ფერხვა“ სრულდება და საწნახელზე ღორის თავს ურტყამენ. აქარაში ამის მოსპობა უშუალოდ თურქეთის ძალმომრეობას უკავშირდება. ჯერ ერთი, იმ პერიოდში, როცა თურქები ცეცხლითა და მახვილით ავრცელებდნენ მაჰმადიანურ სარწმუნოებას, აქარაში ვაზის კულტურა და მეღორეობა უაღრესად განვითარებული ყოფილა. მუსლიმანური სარწმუნოება, როგორც ცნობილია, კრძალავდა ღვინის სმასა და ღორის ხორცის ჭმას.

მაშასადამე, აქარაში საწესჩვეულებო რიტუალიდან ამოღებული აღმოჩნდა მეღორეობა და ვაზი, დარჩა მეფრინველეობა და მესაქონლეობა. საქართველოს სხვა კუთხეებში ვაზის კულტურასა და მეღორეობას გარკვეული ხედვითი წონა ღღესაც აქვს. გურიაში თქვენ ვერ ნახავდით ოჯახს, რომ საახალწლოდ ღორი არ დაეკლა, ვერ ნახავდით ოჯახს, რომ საახალწლოდ ჭურში ღვინო არ ჰქონოდა, მაგრამ მათ გვერდით წამყვანი როლი ენიჭებოდათ აგრეთვე პურის, სიმინდის კულტურას, მეფრინველეობას, მესაქონლეობას.

ამიტომაც იყო, რომ ახალი წლიდან მოყოლებული ქართველი ცდილობდა დაეცვა ჭირნახული და გარკვეული წეს-რიტუალის შესრულებით ცდილობდა მისი ბარაქიანობის ზრდას.

3. ქათმისფერხვა

ახალი წლის მეორე დღეს „ქათმისფერხვა“ (მეკვლეობა) იწყე-

ბა. აჭარაში ქათმისფერხვის წებები ცოტათი სხვაგვარია, ვიდრე სხვაგან. აჭარაში ქათმისფერხვა ოჯახის რიგით წევრს შეუძლია მაინც ქათამს უფრო მეტად იმას აფერხვინებენ, ვისაც იცნობენ. როგორც კარგი ფეხისას, რომ მის მიერ წინათ ფერხვის შემდეგ ქათმები გამრავლდნენ, ბევრი კვერცხი დადევს და წინააღმდეგობა ჩეკეს (ოჯახში მშვიდობა იყო წლის განმავლობაში).
 დილით აღრე მფერხავს კოთხოთი მისცემენ ბევრ საკენეს (სიმინდს, ქატოს), რომ ქათმებს შიმშილობა არ დაჰყვეს მთელი წლის მანძილზე და ყოველთვის მაძღარნი იყვნენ.

მფერხავი გამოუშვებს ქათმებს საქათმიდან, დაუყრის საკენეს და თან ულოცავს:

აქი, ჭიჭი, დედალა,
 ჭიჭი, ჭიჭი, მამალა.
 ასი დედალ, ასი მამალ,
 ასი მისი მოჩხოროზი²
 ზვით შია ნეფერები,
 ქვეით დალიანებო.
 უველა ამას გეხევენით,
 შორეთ ნუ დეიარებითო.
 ტვეში სურო, ზღვაში ქეიშა,
 ღმერთო, იმდენი ამრავლეუ³.

ამ დალოცვას მფერხავი სამჭერ ამბობს და თან უყრის საკენეს. საკენეს დაყრას რომ მოათავეებს, ცარიელ კოთხოს თავზე ჩამოიმზობს, — ქოჩორა ვარიები გამოვაო. მფერხავი იმ დღეს სხვაგან ვერ წავა, სახლში უნდა დარჩეს, თორემ ქათმები შორს წასვლას დაიჩემებენო. მფერხავი ფერხვის შემდეგ აიჩრევის ერთ სკამს ან ჯორკოს და მთელ დღეს მხოლოდ იმ ერთზე უნდა ჯდებოდეს, თორემ კრები ბუდის გამოცვლას დაიწყებსო.

4. ცეცხლის შენახვა

ცეცხლს დედაკაცი ემსახურება და არა მამაკაცი. ამას მნიშვნელობა აქვს იმ მხრივ, რომ ამ ამბავს გადაყვევართ შორეულ წარსულში, მატრიარქალურ წყობილებაში, როცა ცეცხლს დიდი შავიური ძალა ჰქონდა და მისი გაქრობა დიდ უბედურებად ითვლებოდა. იმისათვის, რომ ნაახალწლევს ცეცხლი არ გაქრეს ოჯახში, და-

1. შტრ. II. В. Мегрелидзе, *Кавказский и мегрельский слон в грузинском, Мозкоვი-ლენინგრადი*, 1936, გვ. 173-174.

2. შტრ. ვ. ბარდაველიძე, *ქართველების უძველესი სარწმუნოების ისტორიები*, თბ., 1941, გვ. 34, 40; ტ. მამალაძე, *ცოტ. ნაშრომი*, გვ. 36, რედ.

წოდის წინ ოჯახის უფროსი დიასახლისი ცხემლის შეშისაგან და-
რილ ნაკვერცხლებს იქით-აქით მიაყრის, შემდეგ ნაღვერდალს ში-
რის აქეთ-იქით. ცეცხლმოკიდებულ მუგუზლებს შუაზე დააწყოებს
ნაკვერცხლებს მიაყრის და შემდეგ ნაღვერდალს გადააყრის, დას-
ვეტავს, სავსებით დაფარავს ნაკვერცხლებს და თან უღოცავს!

«ცეცხლო, ელოდე, მელოდე,
მე მელოდე, მზეს ელოდე,
მთვარეს ეთაყუაწებოდე,
დილას ადრე ავღვებოდე,
დონჩხაურად დამხვებოდე».¹

როცა ქალი ცეცხლს შესთხოვს, რომ „ელოდე, მელოდე, მე
მელოდე, მზეს ელოდე“, აქ უბრალოდ მზის ამოსვლის ლოდინი
არ უნდა იყოს მოცემული. აქ ცეცხლში მზე უნდა იყოს განსახიერე-
ბული და, ცეცხლი, როგორც მზის ნაწილი და სითბოს მომცემი,
მეორე დღეს მზის ამოსვლას გაუმჭრალი უნდა დახვედროდა.

ცეცხლის შენახვის რიტუალი საქართველოს ყველა კუთხეში
გვხვდება; იგი საკვირო იყო როგორც ბარის, ისე მთის მოსახლეო-
ბისათვის.

5. ახალ მთვარესთან შეხვედრა

ახალი წლის შემდეგ პირველად რომ ახალი მთვარე გამოჩნდე-
ბა, აჭარელი მამაკაცი, რა საქმეზეც არ უნდა ეშურებოდეს, შეჩერ-
დება, განწყობა იმისათვის, რომ მთვარეს შეულოცოს. იგი სამჯერ
ფეხის ცერებზე შედგება, მთვარეს შეხედავს და ხმამაღლა შეულო-
ცავს:

„მთვარე ენაზე ნებაზე,
ჩვენსა ვახარებაზე.
მთვარე, რა მოგეიტანე?
— სული შთელი, გული შთელი,
ხელსაქმარი ხეაფრიელი,
ჩემი ნამზად-ნარიგები,
მიწის უხეაფრიელესი,
შაქრის უგემრიელესი“.

ახალი მთვარის გამოჩენა ახალი წლის დადგომის სიმბოლური
გამოსახულებაა. მეორე მხრივ, მამაკაცი მთვარეს ეკითხება, თუ რა
მოგეიტანეთო. მთვარე კი პასუხობს: „ჩემი ნამზად-ნარიგები, მიწის
უხეაფრიელესი, შაქრის უგემრიელესი“.

¹ შტრ. ი. შვებელიძე. «Лазский и мегрельский слои в гурийском»,
გვ. 112.

მთვარისადმი თაყვანისცემის რიტუალს შორეულ წარსულში
გადაუყვართ.¹

ეროვნული
ენციკლოპედია

6. რწყილის გადალოცვა

რწყილის გადალოცვის რიტუალს უმთავრესად დედაკაცები ასრულებენ. გაზაფხულის პირას აქარელი გლეხი შეუდგება ოჯახის რწყილისაგან გაწმენდას. რწყილი ადამიანსა და საქონელსაც აწუხებს და მის მოსაშორებლად აქარელი გლეხი სხვადასხვა მაგიურ საშუალებას მიმართავს:

მაგალითად, პირველ მარტს, ქობულეთის რაიონში იციან „რწყილის გადალოცვა“. ეს ასე ხდება: დასახელებულ დღეს, ე. ი.

1 მარტს ძველი სტილით, ადრე დილით, სიტყვის უთქმელად სამ რწყილს დაიკვირენ და ქილაში ჩასვამენ. ასტამით ნაცარს აიღებენ. გაიტანენ თავიანთ ეზოს მიჯნას იქით, სხვის ადგილში გადაყრიან და თან იტყვიან:

„მარტი, მარტმეტი,
ყოველი თვის მეტი-
ჩემსას რწყილი არც ერთი,
სხვისას ნიშნით სახვეტი“.

ასე იციან ქობულეთის მხარეში რწყილის გადალოცვა. ასე იციან გურიაშიც, მაგრამ აქარის მთიანეთში — ხულო. შუახვევი, ქედა — იციან „რწყილის დაყვერვა“.

რწყილმა რომ არ იმრავლოს, მარტის პირველ დღეს დილით ერთი ადის სახლის კერში, მას ხელში ცოცხი უჭირავს. მეორე კი ოთახში რჩება და შესძახებს პირველს:

— მან რას იყვები?

კერში მყოფი უპასუხებს:

— ია და ვარდსაო.

ამას სამჯერ გაიმეორებენ. როცა ოთახში მყოფი კვლავ მეოთხეჯერ გაიმეორებს:

— მან რას იყვები?

¹ ივ. ჯავახიშვილი, ქართველი ერის ისტორია, თბ., 1960, გვ. 58, რედ.

მაშინ კერძოდ პირველი გადმოსახებას:

-- აწეულ ცეცხლად.

ამასთან ერთად ცოცხით გვის კერს და თან აღნიშნულ სიტუაციაში ვაძიებხის.

ეროვნული
საბუნების
განმანათლებლები

7. რეაინტეგრაცია

ხალხის გადმოცემით, რვა იანვარი საშიში დღეა. ამ დღეს მგზავრობას, მათგან, სახლიდან გამოსვლას ერიდებიან: რატომღაც ხალხში ასეთი რწმენა არსებობს, რომ იანვრის რვას შეიძლება მოვიდეს დიდი თოვლი, დიდი ქარბუქი. არსებობს გადმოცემა, რომლის მიხედვით რაღაც საშინელება მოხდა რვა იანვარს მთაში გამგზავრებულ სიძე-სიმამრსა და სიძე-ცოლისძმას შორის.

უმეტეს შემთხვევაში რვა იანვარს (მაგულისხმევია ძველი სტილით) ცუდი ამინდია. ამიტომ ხალხი ამბობს:

იანვრის რვაა
ჩუ ვნდობი მთასა;
ჩუც სიძესიძეობსა
ჩუცა ცოლის ძმათ.

თუ რა მოხდა რვა იანვარს, ჯერჯერობით არა ვიციოთ რა.

8. ნასესხები

ნასესხები მარტის ბოლოს მოდის. ნასესხები იწყება მაშინ, როცა მარტის სამი დღეა დარჩენილი.

ნასესხები სულ ექვსი დღისაგან შედგება. ამ ექვს დღეში შედის: მარტის უკანასკნელი სამი დღე და აპრილის სამი დასაწყისი დღე. ხალხის დაკვირვებით, პროვინოზით მარტის ბოლო რიცხვებსა და აპრილის დასაწყისში (ძველი სტილით) კერძოდ, აჭარაში, საზოგადოდ კი დასავლეთ საქართველოში, ცუდი ამინდებია მოსალოდნელი.

ამიტომ, როგორც ჩანს, ამ ამბავს ხალხმა გადმოცემა დაუკავშირა. გადმოგვცემენ, რომ ერთ მეცხვარეს, თურმე, ბევრი ცხვარი ჰყოლია. მარტის ცუდი ამინდებისაგან ცხვარი ძალზე შეწუხებულია, დაძაბუნებულია. მარტის მიწურულში, როცა მისი რამდენიმე დღე

ქართული
ენების ენციკლოპედია

ქვემო ქართლი

იყო დარჩენილი, ცოტათი დამბარა, კარგი ამინდი დაუტყვია. მაშინ შეცვარის ცოლს უთქვამს:

„აღვიღა წყველი მარტმეტა,
გამწვრღება ზემო თიჯანი,
კრავიო“.

ეს გაუგონია მარტს და გაჯაერებულა. მარტის სამი დღე მის განკარგულებაში იყო, სამი დღეც აპრილისაგან უსესხებია. გამოუშვია წვიმა, თოვლი და სეტყვა და მწყემსის ცხვარ-თიჯანი სულ ერთიანად გაუწყვეტია.

ამიტომ არის ნათქვამი: „როცა მარტი წინ გიღვეს, ზამთარს ხურც აქებ და ხურც აძაგებო“.

9. ხვანა-თმსუა და ხარბის ავი თვალისაგან დაცვა

დადგება, თუ არა გაზაფხული, აჭარელი გლეხი ხვანა-თმსვის თადარიგს შეუდგება. როცა იგი გუთნის უღელში ხარებს! პირველად შეაბამს, ხარებს შუბლზე კვერცხს მიამტვრევს, რათა იმ წელიწადს, კვერცხის გულივით ყვითელი და კარგი სიმინდი მიიღოს. იმისათვის, რომ ხარები ბოროტი სულისაგან, ან ავი სულისაგან, დაიცვას, ხარებს უღელში წითელი ვაშლის, წითელი ტყემლის, ზღმარტლის ან ასკილის ხის ტაბიკებს (აქუტრებს) უკეთებს.

ხალსის წარმოდგენით, ხარები რომ დაცული იქნას ავი თვალისაგან და ხიფათს ასცდეს, საჭიროა, ხარებს უღელში ჰქონდეს გაყრილი წამოთვლილი ხეებისაგან ტაბიკები. სხვა ხისაგან გაკეთებული ტაბიკი არ ვარგა. ეინაიდან ამ შემთხვევაში ხარები არ იქნებიან დაცული უბედურებისაგან. სატაბიკე ზე უთვოდ წითელ ნაყოფს უნდა ისხამდეს. ასეთ ხეს ჯერ კიდევ ნაყოფის დროს დანიშნავენ, რომ აღრე გაზაფხულზე ადვილად მოიგნონ მას და ტაბიკები გამოკრან.

წითელი ნაყოფის ხისაგან გაკეთებულ ტაბიკს მაგიური ძალა აქვს, ამის შესახებ აჭარელთა შორის არსებობს ასეთი თქმულება.

„ყანის მუშას გაზაფხულზე პირველად შეება გუთანში ხარები და თურმე მიწას ხნაედა. ახლო გზა ყოფილა და იქ ერთ ვლესს გაუვლია. ეს გლეხი თურმე მახლობლად ცხოვრობდა. სახლში რომ მისულა, თავისი ვაჟისათვის უთქვამს: შეილო, ამა და ამ ადგილას

1 მთლამი განსაკუთრებული ყურადღების შესახებ იხ. თ. სახოკია, მოგზაურობანი, გ. ზიტაის რედაქციით, თბ., 1950, გვ. 172. რედ.

წადი, იქ ერთი გლეხი ყანას ხნავდა. ახლა ხარი დაკლული უნდა იყოს, ხორცი გამოართვი და ამოიტანეო. შეილი წასულე, უნდა იქნას. რომ გლეხს ვუთანში ხარები უბია და მიწას ხნავს, დაბრუნებულა სან-
ლში და მამისათვის ნანახი მოუხსენებია. მამას გუფრეხულო-
ვამს: „აღმათ, წითელი ვაშლის ან წითელი ტყემლის ხარები უნდა
ხია გაკეთებული, თორემ მე ისეთი თვალი მაქვს, რომ უთუოდ მო-
კლავდა ხარსო.“¹

აქ ყურადღება ერთ ასეთ გარემოებას უნდა მიექცეს: როგორც ჩანს, საერთოდ, საქართველოში და, კერძოდ, აქარაში დიდი მავიური ძალა აქვს წითელ ფერს.

მეორეს მხრივ კი, და ეს განსაკუთრებით საყურადღებოა, ახალგაზრდა, გასათხოვარი ქალები, ან კიდევ ახალგაზრდა ვათხოვილი ქალები აქარაში, უმეტეს შემთხვევაში წითელი ფერის კაბებს იცვა-
ბენ. ეს ამბავი უფრო მეტად შეიმჩნევა აქარის მთიანეთის მოსახ-
ლეობაში. წითელ ფერს აქარლები დიდ მავიურ ძალას აკუთვნებენ და ფიქრობენ, რომ წითელი ფერი ავი სულისაგან იცავს ცხოველებსა და ადამიანებს.

მესამე მხრივ, საყურადღებოა ის, რომ იმ ოთახს, სადაც ბატონებით დასწრებული ადამიანი წევს, წითლად ამკობენ; წითელ ფარდაგებს, კედლებზე წითელ მატერიას გააკრავენ, წითელ ყვავილებს გაუკეთებენ.

„ბატონებს სხვადასხვანაირად უნდა შეფერება. წითელას დროს, წითლად რომ გამოაფენდა, ოთახში სულ წითლებს დააფენდნენ, სუფრაზე ტკბილეულობას დააწყობდნენ, ჩხუბი არ შეიძლებოდა“ (საქ. სსრ მეცნ. აკადემიის ლიტ. ინსტ. არქივი, 32583).

ხენა-თესვის დაწყების წინ, როგორც საქართველოს სხვა კუთხეებში, ისე აქარაშიც, დიდ ხუთშაბათს, ე. წ. წითელი პარასკევის წინ, ყანაში და ბახჩაში მოაპნევენ ყოველგვარ თესლს, რაც უნდა დათესოს კაცმა. მაგალითად: სიმინდს, ლობიოს, ღომს, ბრინჯს, პურს, ხაშს, კიტრს, მწვანილეულობასა და სხვა თესლებს. დიდ ხუთშაბათს იმიტომ შერებოდნენ ამას, რომ ნაყოფი დიდი გაიზრდებო.

10. ქაშატობა

ქაშატობა ლაზარობას არ ნიშნავს. პირიქით, ქაშატობა ლაზარობის საწინააღმდეგო რიტუალია. თუ ლაზარობა შეიძლება შესრულდეს გვალვის, სიცხეების შესაწყვეტად ან კიდევ წვიმების შესაწყ-

¹ შტრ. ზემოთ — აშურა.

ყვეტად, ქაშატობა, როგორც საწესჩვეულებო რიტუალი, იმისათვის სრულდება, რომ დიდი წვიმა არ მოვიდეს. ნიაღვარი არ დადევს ნათესები, კირნახული არ დაღვაროს, არ წაიღოს და წაღვეოს.

აქარის მთიანეთში გვალვის საპირისპიროდ ქყეფორი (ღვარჯია, წვიმიანი წელიწადი) არ იცის. მისი საპირისპიროა ღვარჯიას ღვარჯის საწინააღმდეგო რიტუალია ქაშატობა. **ბიზლიჩთეჟა**

აქარა საზოგადოდ, როგორც საქართველოს განუყოფელი ნაწილი, მთაგორიანია. აქ უმეტეს შემთხვევაში, კირნახული ითვისება მთის დაქანებულ ფერდობებზე. ამიტომ აქარაში ნათესებისათვის, როგორც გადაქარბებული სიციხეები (გვალვა), ისე მოქარბებული წვიმაც საშიშია. გვალვის შემთხვევაში დაქანებული ფერდობები ადვილად და მალე შრება, ნიადაგი იფიტება, ხოლო ხშირი წვიმების, ე. წ. ღვარჯის შემთხვევაში ფერდობებიდან ნიადაგი ხევებში ირეცხება და იფიტება. ამით კირნახულს საფრთხე მოელის. ამის წინააღმდეგაა მოგონილი ქაშატობა, რომელიც საქართველოს სხვა კუთხეებში არ იციან. ამ რიტუალს ასრულებენ აპრილის პირველ შაბათს. ქაშატობა დღეს რკინეულს — თოხს, ცულს, სახნისს, ჭილას და სხვას — სახნავ მიწაზე არ გაატარებენ, დაქედით ხარბსაც კი არ გაიყვანენ. რათა ნიაღვარმა ყანები არ წაღვეოს, მაგრამ თუ არ გაწვიმდა, თუ გვალვა დაიჭირა, მაშინ აქარლები სხვა რიტუალს მიმართავენ.

11. ლაზარია

„ლაზარობა“ საქართველოს ყველა კუთხეში გვხვდება.

როგორც ჩანს, ამინდის მართვის დასახელებული წესები მართკართული მოვლენა არ ყოფილა. მ. ჩიქოვანის აღნიშვნით, „ამინდის მართვის ქართული ჩვეულების ანალოგიური წესები გვხვდება სხვა ქვეყნებშიც“.¹

თუ გვალვა დაიჭირა, წვიმის მოსაყვანად აქარლები „ლაზარიას“ აწყობენ. ამისათვის სოფლის გოგო-ბიჭები დედოფალს აკეთებენ და ცეკვა-თამაშით სოფელს დაუვლიან და თან „ლაზარიას“ მღერიან.

ჩვენ აქ „ლაზარიას“ ხასან გორგაძის სიტყვებით აღწერთ: „ბაღეები შეკაზმევენ გოგოს სურათს, ციცხვს თავს გუკეთებენ, გუკეთებენ კლავებს, ჩაცმევენ გოგოს ტანისამოსს, მოიკუჭკვიან ბაღ-

1. მ. ჩიქოვანი, ქართული ხალხური სიტყვიერების ისტორია, 1931, გვ. 80.

ვები. ერთ-ერთი კლავზე მოჰკიდებს ხელს, მეორე მეორეზე და წე-
ილებენ სოფელში. ყველა კარზე მიიტანებენ და უფლოცავენ. ერ-
თი იტყვის, იმღერებს:

ეროვნული გინჯიჩითეჲა

„ლაზარ მოღვა კარსა,
აღურღუღლებს თავსა.
შინო-შინო, შინაო,
ჩიტა შეჰმინაო;
ცალი ვხარი მომტება,
ცალო შემარჩინაო.
აბლახანემ ეაღხსანა!
აღ ქულეგა ვარ სანა?¹
აბლა მოღვა თაროსაო,
დიემწავესა მთვარესაო“.

თუ გვალვაა, იტყვიან:

„აღარ გვიღა ბზისა თვალი,
ღმერთო, მოგვე წვიმა-წყალი“.

თუ წვიმებია, იტყვიან:

„აღარ გვიღა წვიმა-წყალი,
ღმერთო, მოგვე ბზისა თვალი“.

დანარჩენები ამინს დაიძახებენ.

შავალს მასპინძელი გამოუტანს კვერცხს, ყველს, ფქვილს და
საჩუქრებს. ესენი ყველგან კარდაკარ დადიან. ყველგან ამბობენ
„ლაზარისა“. „მოუტუჰკავენ“: კარაქს, კვერცხს, ყველს, ფქვილს. მო-
ხეცილ ხორავს მიიტანებენ ერთ ადგილზე, გაიკეთებენ და ჭამენ“.

აჭარლები წვიმის მოსაყვანად, გარდა „ლაზარობისა“, სხვა
წესსაც მიმართავენ. ეს წესი გავრცელებულია მხოლოდ იმ ადგი-
ლებში, რომლებიც მთაგორიანია. აქ ნათესებრისათვის საშიშია, რო-
გორც გვალვა, ისე ღვარვა.

საერთოდ, უნდა აღინიშნოს, რომ აჭარის ბარის მოსახლეობაში
(შავი ზღვის სანაპირო ზოლში) ლაზარობა და ჭამატობა არ ტარ-
დება, რადგან აჭაურ ნიადაგს მაინცადამაინც ვერ აწუხებს ვერც
სიცხე და ვერც წვიმები. ამ რიტუალს იყენებენ აჭარის მთიანეთ-
ში — ხულოს, შუახევისა და ქედის რაიონებში.

ოთხმოცი ათასი ქვის კენჭის შელოცვა.

მაშინ, როცა სიცხეები დაიპყრდა, გვალვა იყო და ნათესებს სა-
ფრთხე მოელოდა, ერთ ჯამზე მოსიარულე ხალხი,² აბლანდელი გა-
გებით, სასოფლო საბჭოში შემავალნი მოიყრიდნენ თავს, დაახ-

1 აბლახანემ ადექი.

2 თაროზეა კარაქი.

3 აჭარაში რამდენიმე სოფელი ერთ ჯამეს აკეთებდა.

ლოებით ასი, ორასი კაცი. ხოჯა შეგროვებულ ხალხს ორ ჯგუფად გაყოფდა: ერთ ჯგუფს უნდა მოეგროვებინა ოთხმოცი ათასი კენკი, მნიშვნელობა არ ჰქონდა, კენკი მოზრდილი იქნებოდა, თუ პატარა. სასურველი იყო პატარა კენკები, რადგან ოთხმოცი ათასი კენკი ერთ გოდორში უნდა ჩატეულიყო.

კენკების შეგროვება ყველას შეეძლო, მაგრამ შელოცვა ყველას არ შეეძლო. ამისათვის გარკვეული პირობა იყო საჭირო. კენკის შემლოცველი უცოდველი უნდა ყოფილიყო. ცოლის გარდა, მან არაფერი არ უნდა იცოდესო. ამრიგად საქმეს ისევ ხოჯა ხელმძღვანელობდა; ერთი ჯგუფი აგროვებდა კენკებს, მეორე ჯგუფი კი ულოცავდა შემდეგი არაბული სიტყვებით:

«გებელღებო, იენზილღელ
ღესე, შინ ბევი,
მაყნეტუ, ეიენშურუ,
რუხმეთთუჰუ, ვეჰუ, ველ,
ველულ, ხემიდ».

თითოეული კენკისათვის უნდა შეელოცათ ამ სიტყვებით. შემდეგ ჩაყრიდნენ გოდორში და ამ კენკებს გოდორით მიიტანდნენ მდინარესთან და ჩადგამდნენ ტბაში ისე, რომ კენკები წყლით უნდა დაფარულიყო.

იქ, სადაც კენკებით გოდორს მდინარეში ჩადგამდნენ, მოიყვანდნენ ხარს და დაკლავდნენ, გაატყავებდნენ, დაჭრიდნენ ნაჭრებად და ქერივ-ობლებს დაურიგებდნენ. ამ რიტუალის შესრულების შემდეგ მოელოდნენ დიდ წვიმას. თუ დიდი წვიმა მოვიდოდა, იმის შიშით, რომ წვიმის ღვარებმა ნათესები არ წააღებოდა, გოდორს წყლიდან ამოიღებდნენ.

რას უნდა მოასწავებდეს ეს რიტუალი?

შესაძლოა, ანალოგიური რიტუალი მუსლიმანურ ქვეყნებში არსებობდეს და აქარაში ხოჯების საშუალებით გადმოინერგა. ამას გვაფიქრებინებს ის ამბავი, რომ კენკებზე შელოცვა არაბული სიტყვებით წარმოებს. მეორე მხრივ, რიტუალი მსხვერპლის შეწირვით რომ ხდება, ამ რიტუალის წარმომავლობას მაჰმადიანური ქვეყნებიდან შემოსულად გულისხმობს.

აგრეთვე ანგარიშვასაქვეია ის ამბავი, რომ ამ რიტუალის შესრულების დროს მსხვერპლად წირავენ არა ყველა ცხოველს, არამედ მხოლოდ ხარს. ხარი კი მშრომელ ადამიანს კულტად ჰყავს წარმოდგენილი და მისი მსხვერპლად შეწირვა დიდ რამეს უნდა ნიშნავდეს.

ყოველ შემთხვევაში, დასახელებულ რიტუალში ქრისტიანული არაფერია. იქნებ ამ მსხვერპლის შეწირვაც წარმართული დროი-

დან მომდინარეობს და აქ წარმართული დროისა და მკვიდრიანური პერიოდის რიტუალთა შერწყმა გვექონდეს.

ის ამბავი, რომ აქარაში ამინდის მართვის გამო, სამი სახე-დასხვა რიტუალი: „ლაზარობა“, „ქაშატობა“ და „ქარაში“ მკვასი ქვის კენჭის შელოცვა“ გვაქვს, იმაზე უნდა მივხედოთ, რომ სამი ეპოქის მონაცემი უნდა იყოს.

12. ბზობა (ბზობა)

„ბზობა“ ქრისტიანული საწესჩვეულებო რიტუალია. იგი გაზაფხულზე ტარდება. ბზობა საქართველოს ყველა კუთხეშია ცნობილი. აქარაში კი ბზობა გზობით უნდა იყოს შეცვლილი. აქარაში გზობა იციან დიდი ხუთშაბათის მომდევნო წითელ პარასკევს და ეს „გველის დღეობაა“. ამ დღეს სახლში შეშას არ მოიტანენ, — დღეს გველები მოგზაურობენო, და მათი შიშით ტყეში ვერ მიდიან. ვინც გზობა დღეს სახლში შეშას მოიტანს, ხალხის რწმენით, მას შინ გველი მოჰყვება და იმ წელიწადს ის არ მოშორდებაო.

საქართველოში გავრცელებული „ბზობა“ და აქარაში არსებული სახელშეცვლილი „გზობა“ ორივე „წითელ პარასკევს“ უნდა უკავშირდებოდეს. წითელ პარასკევს, როგორც ცნობილია, ქრისტიანებს ჯვარს. აქარაში მაჰმადიანური რელიგიის ძალდატანებით გავრცელების შემდეგ, ბუნებრივია, რომ მაჰმადიანები „ბზობას“ ვეღარ შეასრულებდნენ. ალბათ, ამიტომ არის, რომ „ბზობას“ „გზობა“ დაარქვეს.

უნდა აღინიშნოს, რომ ქართველ ხალხში ასეთი ტენდენცია შეინიშნება: თუ რომელიმე წეს-ჩვეულება, რომელიც წარმართული დროიდან მომდინარეობს და ხალხს ძვალსა და რბილში ჰქონდა გამჭდარი, ქრისტიანულ პერიოდში რომელიმე ქრისტიანული რიტუალისათვის დაუკავშირებიათ ან უცვლელად, ან სახეშეცვლით. ასევე მოუშოქმედნიათ აქარლებსაც. ზოგი წარმართული დროის რიტუალი ან ქრისტიანული ეპოქის წესებთან, ან მაჰმადიანური პერიოდის საწესჩვეულებო რიტუალთან დაუკავშირებიათ.

13. ფერცვალობა

„ფერცვალობა“ საქართველოს ყველა კუთხეში არის გავრცელებული. იგი ბუნებაში მომხდარ ცვლილებებს უკავშირდება. ხალ-

ერთმა კაცმა უთხრა, რომე მე ვასწავლიო, თუ არ შეგეშინებ-
ბაო. იმ კაცმა უთხრა: შეიდი ლემსიო, ერთი ბადეო, სამი მახასიო,
ესენი ჩეიდე ჳიბეში და თუ არ შეგეშინებაო, ჩადი ახორშიო, გეხ-
ვე ბადეშიო, დაჯექი იქავო და როცხა ესენი გექნება, ეგრეოც
ხავს, შამუა და დეიწყებს წველასო. შაატაი ხელი დაჯექიოც
რა იცოდეო, ახლავენ გაფრთხილედო, რომ ყველაფრათ გადეიქ-
ცევა და ზელი არ გაუშვაო. ხელს მოდედო, გადეიქცევა გველათო;
თუ არ გაუშვი, გადეიქცევა გველუშაათო; კიდევ თუ არ გაუშვი,
გადეიქცევა დათვათ, გელათო და ბოლოს და ბოლოს ცეცხლათ გა-
დეიქცევაო.

კაცმა გააკეთა ეს საქმე ასე: დეიქირა, შეხედა, მისი მეზობლის
გოგოა (აიშე), შამვალო კევის ქალი. ეს გამეიყვანეს მეიდანზე ხალხ-
ში. როდისაც ეს შეიტყვეს ხალხმა, ეს ოთხი სოფლის ხალხი, ვისაც
შიედლო, მოვდენ. ამ ქალს დაკითხეს, რუმ ეინ გიახლა კიდევ
შენო?!

— უწინ იყო, — უპასუხა, — მიახლა კოშოლი აბაზაი.

— ჰად იარებითო, რაფერ იარებითო, ახორში რაფერ იარები-
თო, ეინ ვასტავლაო?

იმ კოშოლის და იმ გოგოს რომ თოკვი მუუჭირეს კისერში,
მაშინ გამოტყდენ და თქუეს, რომ ვილაპარაკებთ, რაც რომ ვიცი-
თო.

— ჩვენ გვასტავლის რომპაპის შეილიო.

— რაფერ იჯებითო, ჰაიდან იყავით, სა იარებითო.

— ჩვენაო ჩვენ სახლებში გევზრობლით ჩვენ ურუბასო, გად-
მოვარუნებლით ურუბასო, ჩევცვამლით ვადმობრუნებულს. მოგვი-
ტანდა ჩვენი მწკვართავი წამალსო და ამ წამალს ამოვისმევლით
ლღიებშიო და ავშებოლით ბუხარშიო. ჩევდოლით ძერვენახის'
ქვაძეო. ეს ქვა წაყულებული იყო მართლა. გავაბიჯებლით იქიდან მა-
რცხენა ფეხს და შევდიოლით რომპაპთან.

რომპაპი დაბმულიაო, სიმძიმე ექნება ათი ფუთიო; რამოდონე-
თი ქალი იქ არისო, კაცებიც არიანო, შუახნის ზედაი ხალხიო, რომ-
პაპი კაციო. წისქვილია, ერთი წისქვილიო. საქონლიდან რომ რძე
მუაქვან, იმით აფქვევენ რომპაპის საქმელს და აკეთებენო. ვინცო
რომე რძე არ აქვან, ქალეზსო და ბაღნებს ვერ აქუმენ, ის რძე მია-
ქვან რომპაპთან და ჰამს რომპაპიო.

წამოსლიხან ქალეზი ზოგი რჩებიან იქა. ვინც რუმ რჩება ადგი-
ლზე რომპაპთან, ესენი ებნევიან წამოსლიხან, რომ რა ნდა მუუტა-
ხით რომპაპს საჩუქვარიო.

— ამა და ამ სახელობის, ამა და ამ ქალის რძე, ძროხა მოწველოს, იმის რძეც. ეს ავი უბნებაო: თუ შეძლებთო, თვალს კაცალი გამუართვით შეიღსო. ზოგმა სისხლი გამუღდინეთ. მე ტანეთო.

ამ ხალხში ერთი თავშეხოვლი კაცი ჯდას, რომააპი რომა დაბმული, იგი რკინისვეტზე ურო დადებულია სვეტთან. ეს იძულებულია გამსტარი, რომააპი, რატომ ვარ დაბმულიო. არის კუნჭრუქაი ჩიტიც. იგი ამ უროზე ჯდას. ცავს სვეტს, რომ არ მეიგლიჯოსო; მისი ყარაული ის არის. როდესაც იეჭანება პაწას სვეტი, მოჩონჩვილდება, მივა კუნჭრუქაი და სვეტის თავზე დაედება. რომააპი ხელს ვერ მუუსტვენს სვეტს, რომააპიც სვეტს ცავს, რომ არავინ დაამაგროს, მე რომ წამუაქანედო.

კუნჭრუქაი რომ სვეტზე დაედება, მაშინ უროს სწევს რომააპი და დაარტყამს იმ კუნჭრუქას, ვითომ კუნჭრუქაი ასობს სვეტს. რომ დაარტყამს, კუნჭრუქაი გეიქევა, ურო დიეცემა პასალს და დედამიწაში გაარონიებს. მოწყობილია პოლიტიკა და მის პასალ მას ასობიებენ.

ახლა დუუბრუნდეთ იმ კაცს, თუ რატომ წევდა იქა, პირშეხოვლი კაცი. ეს კაცი იმუშავებს, მუა სალამოს ეს დაღალული კაცი, დუუდებენ ვახშამს, თვითონ ქალი და დედა არ დაეღებთან მასთან, ვახშამს არ ჭამენ. ეს კაცი მეილალის, მიგორდება ქალამნით. მის ქალსა და დედას შიან, უნდა ჭამონ რომააპთან. შეიტანებენ ესენი სუნელის სანაყავ ქალის ქვას, ჩადებენ ცეცხლში: გაახურებს დედამისი, ფეხს გააძრობს მის შვილს, მიძნარეს იმ ცხელ ქვას ფეხზე მიაღებს. რომ ვერ შეიტყოფს, ადგებიან და წევლიან. ამას აკეთებენ ავობით დედამისი და მისი ქალი.

ბოლოს თქვა რუმე, ერთი დედაჩემი და ჩემი ქალი ჩემთან საკმელს არ ჭამენ, ერთი არ უნდა დევძინო, დავცავო, რას ჭამენ, რას იჯებიანო.

იმათ გადააბრუნეს ურუბა, შეისვეს ის წამალი ღლიებში და იალლა, მიდიან. ამანაც წამოხტა ზეთ, გამოაქცია ურუბა, მეისვა ი წამალი და გეიქცა თვითონაც. მისი ქალი და დედა საცხა მივდენ, მივდა იქა თავშეხოვილი და დაედა. უყურა, რაც მდგომარეობა იყო და დედამისს დაავალეს, რუმე შენ შვილსო მარჯვენა თვალი უნდა გამოთხაროო და მოიტანო აქაო, ისო გეკირიაო. შვილი კი არ უფიქრია, დიეკითხა: რაფერ გამუართვა თვალიო?

მაშინ უთხარეს: ახლა რომ მიხვალ შენაო, შენი შვილი ხარების კლას დეიწყებს, ორი ხარის კლასო. ამაზე გადერდიანებული იქნება, რომ ჯახებმა ორი ხარები რაფერ შემიჭამესო. მაშინ ამ კლასიო,

ნახევარი რომ დაკლული ეყოლება და დანა ხელში ეჭნუძარა. ბუ-
ხათ გადვიქცი და მიაჭექი თვალბშიო.

იმ პირშეხოვლ კაცს უთხრეს: შენო, მიხვალ ახლო! ათეწი არ
უნდა აჩუქვო რომპაპსო!

— რა მაქ აქა, რომ ვაჩუქვოვ!

— აბა, შემოკარ ორი ქვის კენკი კიბილებზეო.

შემოკრა და წამოიდა. დედამის რომ დაავალეს, ეს გერგო.

სახში ხარების კლა რომ დეიწყო, ერთი ამხანავი გაფრთხილე-
ბული ყავდა: მე რომ დანას გავაბუცებ, ხარი მაგრათ დეიკავეო.
დააედა ბუზი თვალზე, დააგლო დანა, დაარტყა ორნივე ხელები.
დააედა კიდევ, კიდევ ასე გააკეთა. მესამე და მეოთხეზე ბუზი შე-
იშყრია ხელებში და მოკლა. ნახა, რომ დედამისია მკტარი. მობრუ-
ხდა და ცოლიც მოკლა.

ახლა ვიკითხოთ: რატომ დაკლა იმ კაცმა ხარები? ხარები იმი-
ტომ დაკლა, რომ იგი შეპირებული იყო რომპაპზე. კენკი შამუაკრე-
ვიეს და ხარები დააკლევინეს.

მაშინ დეიწყეს ამ ხალხმა ძებნა, რუმ ვინ არის ჯაზიო. ვითომ
ორი ქალის მეტი ჯაზები არ აღმოჩნდა. ეს ორი ქალი არიან ჯაზები,
ხემ დედაბრები. იმ დედაბრებს უთხრეს: იმ ვოგოს და კოსოლის
თოკი მუუჭირეთ, ისე მოვიკორებთო თქვენცო: თქვით, რომ ჯაზები
ხართო. არ იტყვით და დავარჩობთო. არც ერთმა არ თქვეს. წიყ-
ვანეს. გადაკიდეს სიღზე. კიდე არ თქვეს. დუუძახეს ამ თავყრილო-
ბა ხალხმა, რომ დაარჩევთო. დასკრეს თოკები და ჩაყარეს წყალ-
ში ყველა.

ერთი დაყურყულდა: როგორც ქვა წავა, ისე წვედა. მეორე
შორცვა თავზე, რომ დაძირა, ჩაცეინდენ, ამეიყვანეს და გადაარ-
ჩინეს. მეორე რომ არ დაძირა, ცოდვიანია, წყალმა არ მიიღო,
ჯაზიო, გამეიყვანეს და მოკლეს. ამას იქით გათავისუფლდა, აფე-
რი აღარ იქნებაო.¹

როგორც დავინახეთ, ჯაზი, ავი, ბოროტი სული, ხალხის წარმო-
დგენით, ყველა ოჯახში შეიძლება გამოეროს. „დადეგი“, პირვე-
ლი სექტემბერი, სწორედ ჯაზების დღეა.

დადეგ ღამეს ყანაში სიმიდს „შებეკდავენ“, ე. ი. სიმინდის
ფურცლებს სანთელს მიაკრავენ, რომ „ავმა სულმა პირნახულს ბა-
რაქა არ გამოუღიოსო“.

¹ ჩაწერილია შეახვეის რაიონის ჭვანის სასოფლო საბჭოს სოფ. ტაყიებში
დურსენ ტაყიისაგან, 80 წლისა, არსად ნამყოფი არ არის, იცის მხოლოდ ქარ-
თელი ენა.

— „ყანები შებეკდნ, ჯაზებმა (აჲმა სულებმა) რამე არ აწყვი-
ნოსო“, — იტყვიან ხოლმე.

ყველა ოჯახის დიასახლისი ბავშვებსაც ყურის ძირში სანთლის
მიაწებებს, რომ ჭაჭებმა არ ავნოს. სახლის კარებზე კვეთს რძის
დააყენებენ და ეტყვიან: — „რძალო, კარები დაუკრულა ჩვენი
ნებს არაფერი ევნოს“.

ჯაზების (ავე სულების) მეთაურად, როგორც დავინახეთ, „რომ-
პაპი“ ანუ „როკაპი“ ცხადდება. რომპაპი კი ჯაჭვით არის მიბმული
რომელიდაც კლდეში პალოზე. რომპაპის ახლოს ურო დევს, რომ
პალო არ მოითხაროს. ამას ჭუნჭრუქა ჩიტი დარაჯობს (ზოგან —
ტანტრუქა, ქობულეთში — მამზაყუნაი).

ყოველივე ეს ამირანის მიჯაჭვას ჩამო-
გავს.

აქარულ ზეპირსიტყვიერებაში რომპაპის ნაცვლად აჭ-
ერჯალს“ გაიგონებთ. ამ ბოლო ხანებში აქარულ ზეპირსიტყვი-
ერებაში ვიპოვეთ სახელწოდება „დედჯალი“ და „ჭერჯალი“.

„რომპაპი“, „როკაპი“ სახეშეცვლილი ამირანია; „ჭერჯალი“,
„დედჯალი“ კი — დარეჯანი.

„მრავალი საუკუნის განმავლობაში ადამიანმა დაკვირვებისა და
ცრუ წარმოდგენების საფუძველზე წლის ყოველ მნიშვნელოვან
პერიოდს“ და მასთან დაკავშირებულ მოვლენებს მისტიკური თე-
სებები მიაწერა და სხვადასხვა ჩვეულება დაუკავშირა მას. სამეურ-
ნეო ფუნქციის წყალობით ასეთი წეს-ჩვეულებები ყოფაცხოვრება-
ში განმტკიცდნენ და ზეპირ ლიტერატურაშიც თავიანთი გამოვლი-
ნება პოვეს“.¹

* * *

საყოფაცხოვრებო სიტყვიერებიდან, რომელთაც უმთავრესად
სეზონური ხასიათი აქვთ, ჩვენ რამდენიმეს დავასახელებთ. თუმცა
რსიც უნდა აღინიშნოს, რომ თუ მიხვილ ჩიქოვანი განმარტავს,
ორწმენიანობა იგრძნობა როგორც დღესასწაულში, ხატობაში, ისე
მის პოეტურ სამოსელშიო, აქარისათვის ჩვენ სამ-
რწმენიანობა უნდა დავასახელოთ. თუ მთლიანად
საქართველოსათვის აღინიშნება პოეზიამ ქრისტიანული სარწმუ-
ნობის დიდი გავლენა განიცადა, ამას აქარულში მაჰმადიანურიც
დაემატა. ამან კი ზეგავლენა მოახდინა ზეპირსიტყვიერებაზე. ამი-
ტომ შესაძლოა, რომ როცა ჩვენ სეზონურ საწესჩვეულებო სიტყვი-
ერებას აღვწერთ, შიგ მაჰმადიანური ელემენტებიც გამოვრიოს.

1 მ. ჩიქოვანი, ქართული ხალხური სიტყვიერების ისტორია, 1956, გვ. 2-7.

აქარაში „ბერიკობა“ დამოუკიდებლად არ სრულდება. მაგრამ მაინც გავრცელებულია. იგი უმთავრესად დაკავშირებულია ქვეყნის მართვასთან. ქობულეთში იგი სრულდება ღამით, დაახლოებით ღამის ხუთსაათზე. აქარის სხვა კუთხეებში კი შეიძლება დღისითაც შესრულდეს. მას „ფადიკო“ ეწოდება.

როგორც წესი, ფადიკოს ასრულებენ მაშინ, როცა ძილი მოუწოდებთ. ფადიკოს შესრულებისათვის სულ ექვსი კაცი და ქალი საჭირო.

ერთ ახალგაზრდა ქალს, რომელსაც ფადიკოს შეარქმევენ, ჩააცვამენ და ცალკე ოთახში გაიყვანენ. შემდეგ ერთი მოთამაშე ცხენით დაოთხილი დადგება და ზედ ფადიკოს შესვამენ. ცხენს ალვირით ერთი წაიყვანს, სხვები კი სიზღვრით მისდევენ. ორი კაცი შეიარაღებულია ხის ხმლებით და ფადიკოს დანარჩუნებისათვის ერთმანეთს ეცილებიან. ვინც პირველად მოასწრებს და თეთრ ფულებს გადააყრის, ქალიც მას რჩება. ბოლოს ეს ორი მოქიშპე მაინც შერიგდება და იტყვიან: „ერთს დღეი გეყავდეს, მეორეს ღამეო“ და ორივე გადააყრის ფულებს. შემდეგ ფადიკოს „ყურბანს“ (მსხვერპლს, საკლავს) შემოავლებენ და დაკლავენ. ამას ცეკვათამაში მოჰყვება. ფადიკოს ის ორი კაცი გაეთამაშება, მაგრამ ცეკვის დროს ფადიკო უეცრად დაიმალება. ამაზე ისინი ერთმანეთს შარს შოსდებენ. ატყდება ჩოჩქოლი, გაჩაღდება ხის ხმლებით ორთა ბრძოლა, ბოლოს შეარიგებენ და ყველანი ფადიკოს ეძებენ. დაბოლოს, ფადიკოს იპოვნიან და ვაჟშად დასხდებიან. ნავასშემეს ერთ მათგანს დაეძინება, მეორე კი ფადიკოს მიუწვება და ეალერსება. ამ დროს პირველი გაიღვიძებს, დაინახავს, რომ მისი ამხანაგი ფადიკოსთან საქმობს. წამოხტება, ხმალზე ხელს გაიკრავს. ამხანაგს დაკრის და ფადიკოს გაიტაცებს. ქალი ეწინააღმდეგება, არ მიჰყვება, თან გაიძახის: „ის შენზე მეტად მიყვარსო“.

გამტაცებელი კი ფადიკოს ეხვეწება: „მე წამომყევი, მასზე უკეთესი ვარ!“ და თან ქრთამს ჰპირდება. ბოლოს ქალი თანხმდება და მას მიჰყვება.

ფადიკოს გათამაშებას ქორწილში შეაქვს მხიარულობა. არის სიცილი, ყრიაშული და ფადიკოს გაშაირება.¹

ფადიკოს შესახებ ზემო აქარაშიც გავიგონია:

„ვორი კაცი შეიკაზმება, წვერს გამეიბამს მატყლიდან; ვახტე-

¹ ქ. ნოღაიდელი, ეთნოგრაფიული ნარკვევი აქარელთა ყოფა-ცხოვრებიდან, თბ., 1935, გვ. 32-33.

ბიან საშიშარი კაცები. შუაში ერთ ლამაზ ბიჭ აცეკვებენ, ვაჟი გა-
რეშემო უვარებიან. მაგათ ქვიან „ფადიკო“. მერე მოვლენ ბატონი,
მეითხოვენ დავლზურნას. ვაჟარდება სერი და რხინი, სმა და სიმ-
ლერა, შუადღემდი სერიობენ. შუადღე რომ გახტებოდა, სერი-
რებენ ცხენებს, ჭეიზი... წინ წაეა“!

ბიჭ-მეცხე

„ბერიკაობა“ და „ფადიკო“ რომ ერთსა და იმავე საწყისიდან
მომდინარეობენ, ეს ზემოთქმულიდან აშკარად ჩანს. თითქოს ის ამ-
ბავიც ბუნებრივად გვეჩვენება, რომ ამ წესის შესრულებას აშკარად
უძველეს ფალოსის კულტთან მიეყვართ. ვაჟის ქალურად მორთ-
ვა, ანდა მისთვის ქალის ნიღბის ვაყვება და ხის ხმლით შეიარა-
ღებული ორი მამაკაცის ქიშპობა სხვა არაფერია, თუ არა ფალოსის
კულტი. საერთოდ კი ბერიკაობის შესრულება საქართველოს სხვა-
დასხვა კუთხეში და აქარაში ჭორწილის დროს ფადიკოს ვათამაშე-
ბა, მტრის ჭარების გამასხარავება-დამცირებას უნდა წარმოადგენ-
დეს.

მ. ჩიქოვანის მიერ აღწერილი „ბერიკაობის“ ვარიანტის ერთ-
ერთი სახეცელილი „დათვობის“ სახელი აქარაშიც გვხვდება.

„დათვობია“, როგორც თამაშობა-ვართობა, ეწყობა დღესას-
წაულების თუ ჭორწილის დროს. დათვობია დღისითაც და ღამითაც
შეიძლება მოეწყოს. ჩვენ უფრო მეტად ღამით თამაში გვინახავს. ამ
თამაშობაში მონაწილეობენ: მეფე, ანუ მსაჯული, ბატონი, ანუ დათ-
ვი, და ყმა-გლეხები, ანუ თხები.

ათი-თორმეტი ახალგაზრდა ერთად თავს შეიყრის (შეიძლება
მეტეც იყოს). ჰყრიან წილს (ყურს მოსწევენ). წილის ყრით აირჩე-
ვენ მეფეს, ანუ მსაჯულს. აგრეთვე ირჩევენ ბატონს, ანუ დათვსაც.
დანარჩენები ყმა-გლეხები, ანუ თხებია. ყაბალახის ყურს გამონას-
კვავენ და ხელში მსაჯულს მისცემენ. დათვსა და მსაჯულს რიგ-
რიგობით ირჩევენ. იწყება თამაში. დათვი მიდის მსაჯულთან და მის
წინ დაოთხილი ჩერდება.

მსაჯული — სამჯერ შემოუვლის დათვს, გამონასკვეულ ყაბალახს
ატრიალებს, ურტყამს და თან ეკითხება:

— დათვო, გძინავს, თუ გლვიძავს?

დათვი — არც მძინავს, არც მლვიძავს!

მსაჯული — დათვო, გძინავს, თუ გლვიძავს?

დათვი — არც მძინავს, არც მლვიძავს!

მსაჯული — (ეკითხება მესამეჯერ) დათვო, გძინავს თუ გლვიძავს?

დათვი — არც მძინავს, არც მლვიძავს!

1 იქვე, გვ. 29.

მსაჯული — ფეხი გამოგიშალო?

დათვი — რაფერ გამომიშლი?

მსაჯული — ასე! (ეტყვის და დათვის წინ ფეხს გამოჰკრავს). არის შემდეგ დათვი აიმართება, წელში გასწორდება და ექიბება:

დათვი — ჩემი თხები სად წაიყვანე?

მსაჯული — აქეთ გადავყარე (მიუთითებს რომელიმე მხარისაკენ).

დათვი — აქედან მოვალ.

მსაჯული — იქით გადავყარე! (უჩვენებს საწინააღმდეგო მიმართულებას).

დათვი — იქიდან მოვალ!

მსაჯული — ზოგი შევკვამე და ზოგი ტყვეშია...

გარბის დათვი თხის დასაპერად, მსაჯული მისდევს და გამოიხსნის ყველ ეახლას ურტყამს. დათვი მანამ დარბის, სანამ რომელიმე თხას არ დაიპერს. თხები კი თავს შევლიან და ცდილობენ, რომ დათვს თავი არ დააპერინონ. თუ დათვმა რომელიმე თხა დაიპირა, მაშინ თამაში შეწყდება და ახლა, წილის ყრით, მსაჯულის, დათვისა და თხების როლში სხვები ჩადგებიან.

ამ თამაშის მიზანი ის არის, რომ თხები ცდილობენ, დათვმა რომელიმე მათგანი არ დაიპიროს. დათვი ცდილობს, რაც შეიძლება ნაკლები დარტყმა მოუწიოს მსაჯულისაგან. ამიტომ ცდილობს ის, რომ მალე დაიპიროს რომელიმე თხა.

თამაშში სიმძიმის ცენტრი გადატანილია სისწრაფესა და მოქნილობაზე. ვინც სწრაფია, ვინც მოქნილია, ვინც სწრაფად დარბის, იგი მუდამ გამარჯვებულია.

ასეთ თამაშს ძველ დროში ერთგვარი სამხედრო წრთობის ხასიათი უნდა ჰქონოდა.

16. ცეცხლობია

ის საყოველთაოდ ცნობილი სახალხო გართობა-თამაში, რომელიც აქარაში „ცეცხლობიას“ სახელწოდებით არის ცნობილი, უძველესი საწესჩვეულებო რიტუალი უნდა იყოს.

„ცეცხლობიას“ ანუ „ცეცხლის მოტაცებას“ თურქულად „ათე-შოინი“ ეწოდება, მაგრამ ეს სახელი ქართულში თურქულის გარეშეც შეიძლება არსებულებო.*

* შ. ბ. ატროშანი. იხ. ივ. ჯავახიშვილი, ქართვ. ერის ისტორია, I, 1960, გვ. 108, რეგ.

ახალგაზრდები ცეცხლობიას თამაშს შემდეგნაირად ასრულებენ: დაახლოებით თხუთმეტი-ოცი კაცი ერთად შეიკრიბებიან. სააკის მიხედვით ისინი შეიძლება იყვნენ ათი წლიდან ოცდაათ წლამდე. საასპარეზოდ დიდს, ვრცელ მინდორს აირჩევენ. კანტილით დაშორებულ ორ ცეცხლს მოამზადებენ. კანტილიდან (გამოსავალი პუნქტიდან) სარბენს, ანუ შემოსასვლელს, გადაზომავენ, რომელიც ორივე ცეცხლიდან თანაბარი მანძილითაა დაშორებული. პირველ მორბენალს, რომელიც ერთ-ერთი ცეცხლიდან გარბის, ცეცხლი მიაჭვს. მიიღებენ ამ შემოსასვლელთან და გაჩერდება. ამ ბარიერის პირდაპირ გადალახვა არ შეიძლება.

დაეუშვათ, რომ თავშეყრილია 12 ახალგაზრდა. ეს 12 კაცი ორ ჯგუფად უნდა განაწილდეს. ვთქვათ, რომ კენტები: I, III, V, VII, IX, XI ერთ მხარეზე აირჩიეს და ლუწები: II, IV, VI, VIII, X, XII — მეორეზე. ესენი დაიკავებენ თავთავიანთ ცეცხლს. ერთ-ერთი ცეცხლიდან ერთი ცეცხლს გაიტაცებს და გარბის, მიიღებენ შემოსასვლელთან და გაჩერდება. მაშინ მეორე ცეცხლიდან გარბის მეორე, უფრო სწორად II დაედევნება, რათა დაეწიოს პირველს და ცეცხლი წაართვას, ანუ დაბოინოს.

ეს ასე ხდება: ვთქვათ პირველი ჯგუფიდან I გარბის, მას მეორე ჯგუფიდან II ბოინავს. მეორეს დაედევნება. პირველი ჯგუფიდან III, შესამეს მისდევს მეორე ჯგუფიდან მე-4, მეოთხეს პირველი ჯგუფიდან მე-5 და ამრიგად ცეცხლის წართმევაში, ან დაბოინებაში, ორივე ჯგუფი თითქმის მთლიანად იღებს მონაწილეობას, ოღონდ ერთის პირობით: ცეცხლის, გამოსავალი პუნქტის, უპატრონოდ დატოვება არ შეიძლება. ერთი ვინმე უთუოდ უნდა იცავდეს ცეცხლს. თორემ თუ მოწინააღმდეგე ცეცხლს დაეპატრონება, მაშინ თამაში მთლიანად წაგებულია. ერთს, რომელიც პირველად გაიჭვა, შეუძლია ცეცხლთან მიიღბინოს, ცეცხლი აიღოს და მოწინააღმდეგის ცეცხლიდან მოთარეშედ გასული ყველა დაბოინოს.

თამაშის მეორე პირობა არ არის, რომ როცა, ვთქვათ, X მისდევს XI-ს, ამავე დროს მას შეუძლია დაბოინოს: VII, V, III და I; ე. ი. ცეცხლიდან მასზე ადრე გამოსულები, მაგრამ X-ს დაბოინვა შეუძლია მხოლოდ XI-ს. როდესაც ერთი ვინმე დაბოინდება, დაბოინილ მხარეს ეთვლება ერთი ჭულა და თამაში ისევ თავიდან იწყება.

ახლა მეორე ჯგუფიდან გარბის, ვთქვათ, მეორე, მას მისდევს — I, 1-ს მე-4 და ასე შემდეგ. აგრეთვე სარბენის მიმართულებით მოთამაშეებს შეუძლიათ გაიჭიმონ ხელების ჩაკიდებით, მაგრამ თუ ხელები ჩაკიდებული არა აქვთ და კავშირი გაწყვეტილია, მაშინ მათ

არ შეუძლიათ მოწინააღმდეგენი დაბოინონ. ამ შემთხვევაში მან უნდა მიიღოს ცეცხლთან, მას ხელი უნდა მოუსვას და შემდეგ დაედევნოს მოწინააღმდეგეს დასაბოინავად.

გუნდის ჯგუფის გაყოფის დროს თითოეული გუნდი უნდა იქონიებდეს ცდილობს, თავის მხარეზე რაც შეიძლება სწრაფი, შეიძლება გაზრდები აირჩიოს, რათა გამარჯვება მოიპოვოს.

როგორც აღნიშნული გვაქვს, „ცეცხლობიას“ შორეულ წარსულში გადავყავართ. როცა პირველყოფილმა ადამიანმა ცეცხლი გაიჩინა, და როგორც ბევრი სიკეთის მომცემი, იგი გააღმერთა, მასზე განსაკუთრებული ზრუნვა და დაცვა დააწესა.

როგორც ჩანს, პირველყოფილ ადამიანს ყველაზე მეტად ცეცხლის გაქრობის ეშინოდა. ცეცხლის შენახვისათვის წარსულშიც და ახლაც ქალი ზრუნავს, მაგრამ ცეცხლი რომ სხვა ტომის ხელში არ გადასულიყო, რომ იგი სხვა ტომს არ ჩაეგდო ხელში, ბუნებრივია, ამაზე მამაკაცს უნდა ეზრუნა.

„ცეცხლობია“ გატაცებული ცეცხლისათვის თავგამეტებული ბრძოლის ერთგვარ სახალხო ინსცენირებას უნდა წარმოადგენდეს. ან იქნებ „ცეცხლობიაში“ მოტაცებული ცეცხლის დასაკუთრებისათვის ტომთა შორის ბრძოლა იყო მოცემული. იქნებ ეს თამაში ამირანის მითოლოგიასაც უკავშირდებოდეს. ზევსმა ხომ ღმერთებს მოსტაცა ცეცხლი!

ასეა თუ ისე, ფაქტია ის, რომ ამ თამაშს ჩვენი ხალხის შორეულ წარსულთან აქვს კავშირი.

„ცეცხლობიას“ თამაშის დროს ყურადღებას იქცევს ორი გაუგებარი სიტყვა: „ბოინა“ და „არადანი“.

როდესაც მოთამაშე მოწინააღმდეგეს დაეწევა და ხელს დაარტყამს, ხმამაღლა დააყოლებს: „ბოინა“, რაც დაახლოებით უნდა ნიშნავდეს ჩაგვკერი, და დაგამარცხე, დაგიმორჩილე.

„არადანი“ გამოყენებულია მოთამაშეთა ორჯგუფად გაყოფის დროს. მოთამაშეთაგან ორი მეთაური გამოეყოფა; ისინი მკლავებს ერთმანეთში გადასკვნიან და ერთი მათგანი იწყებს: „არადანი მე“. მეორე პასუხობს: „არჩევანი მე“. ამის შემდეგ პირველი პირველად ასახელებს, ვინც მას სურს; შემდეგ — მეორე და ა. შ.

17. სამგლოვნიარო წეს-ჩვეულება

აკარაში მიცვალბულთა ტირილი და გლოვა ისევე იცინა, როგორც საქართველოს სხვა კუთხეებში; თურქეთის სამასწლიან ბატონობას ამ მხრივ გავლენა თითქმის ვერ მოუხდენია.

ზოგიერთი დეტალი მაინც შეინიშნება; აქ ერთს დავასახელებ.

ეს არის მიცვალებულზე საფლავში ე. წ. „ლორფინების ქრისტობა“
იმგვარად; რომ კუბოზე მიწა არ ეყრება; ამის გამო ნახევარ საფ-
ლავი ცარიელი რჩება. ლორფინად თითქმის ყოველთვის თხემლაა
გამოყენებული; იგი ადვილად იპობა და მიწაში ~~დაკრძალვის~~ შესრულ
წესი ქრისტიანმა ქართველებმა არ აციან. **ბიზლიჩისეკა**

აქარაში ადამიანის სიკვდილს მწვავედ განიცდიან საერთოდ და
გლოვაც ხანგრძლივი იციან, მაგრამ გლოვის სიმწვავე დამოკიდებუ-
ლია იმაზე, თუ ვინ მოკვდა, მოხუცი, თავისი ბუნებრივი სიკვდილით
(ხალხის რწმენით, ასეთი ცხონებულია და არა საცრემლო), თუ ახა-
ლგაზრდა. განსაკუთრებულად მწვავედ განიცდიან ახალგაზრდის
მტრის ხელით დაღუპვას.

აქარაში მკვლევლობას ძირითადად ან სოციალური უთანასწო-
რობა ეღვა საფუძვლად, ანდა იგი ეკონომიურ ნიადაგზე იყო გამო-
წვეული. წარსულში აქარელი გლეხი მიწის ნაკლებობას მწვავედ გა-
ხიცილიდა, ანდა, საზოგადოდ, ღარიბი იყო. მტკაველი მიწისათვის ქი-
შპობა და დაეა ტყდებოდა, რაც ზოგჯერ მკვლევლობაშიც გადაიზრ-
დებოდა.

შურისძიება და სისხლის აღება აქარის საზოგადოებრივ ყოფას
დღეს უკვე აღარ ახასიათებს, მაგრამ მის რეციდივს ზოგჯერ მაინც
აქვს ადგილი. არის შემთხვევა, როცა ორი გვარის ოჯახი ერთმანეთს
გადამტერება და მათი წევრები შურისძიების მსხვერპლნი ხდებიან.
მკვლევობა შეიძლება აგრეთვე საქონელზე დაეამ გამოიწვიოს.

აქარული ადათით მოსისხლეთა შერიგებაცა და სისხლის გამო-
ყიდვაც შესაძლებელია შემდეგ შემთხვევებში:

1. როცა მკვლევობა მტრობითა და უცაბედი შემთხვევით ან,
როგორც ხალხი იტყვის, მკვლევობა „ყეზათ“ მოხდა.
2. თუ მკვლელს შეცდომით ერთის მაგიერ მეორე შემოაკვდა.
3. როცა სისხლი ერთი გვარის წევრებს შორის „დაწვება“.
4. როცა მკვლელი განზრახვით მკვლევობას ჩაიდენს, მაგრამ
დაზარალებული მძიმედ დაიჭრება და არ მოკვდება.
5. როცა სისხლის ამღები თავის მტერს მოყიდულ პირს მოა-
კვლევინებს.

ერთი სიტყვით, სისხლის გამოყიდვა ზოგიერთ შემთხვევაში შე-
იძლება, მაგრამ თუ შერიგება არ მოხდა, მტრობა შვილიშვილზეც
გადადის. ასე, მაგალითად, მოკლულს რომ ბავშვი დარჩეს ან მის
ფეხმძიმედ დარჩენილ ცოლს ვაჟი ეყოლოს, როცა ეს ვაჟი წამოიზ-
რდება, ვალდებულია მამის სისხლი აიღოს. თუ არ აიღებს, ამას მას
ვინმე ხალხში წამოსძახებს და შეარცხვენს.

მომაკვდავ ადამიანს მოკეთებები და ახლო ნათესაებები ღამეს

უთვევნი. როცა ის გარდაიცვლება, მაშინვე ცხედარს ხელ-ფეხს უსწორებენ, „გააწყობენ“ და ქალები წივილ-კივილს ატყევენ. ამით სოფელი გაიგებს ავადმყოფის გარდაცვალებას.

რევოლუციამდე აჭარაში მიცვალებულს 24 საათის განმავლობაში ბაში ასაფლავებდნენ.

საბჭოთა რევოლუცია
გინჯს იმყოფება

ავადმყოფი თუ ღამით მიიცვალა, მისი მოკეთე ახალგაზრდები ღამითვე მიდიან ახლო-მახლო სოფლებში და ნათესავენს გარდაცვალების შესახებ აუწყებენ. მაშინვე მიცვალებულის შესუდრვას და დასაფლავების თადარიგს შეუდგებიან.

ცხედარი შუა ოთახში, ტახტზე ასვენია, თავთან დედა უზის, შემდეგ ცოლი, შვილები, დები და ახლო ნათესავეები მოუსხდებიან. ყველას საკინძე გახსნილი აქვს და მოთქმით ტირიან. ხმამაღალი, მოთქმით ტირილი განსაკუთრებით ახალგაზრდა ქალებს ევალებათ. შორიდან მომავალი ახლო ნათესავი მიუახლოვდება თუ არა ეზოს, ასტეხს წივილ-კივილს, შვევა მიცვალებულთან და მოთქმით ტირილს დაიწყებს.

მოთქმით ტირილში იგი ჩამოთვლის ყველა იმ დადებით თვისებებს, რაც მიცვალებულს ახასიათებდა. მოთქმაში დაახასიათებს მიცვალებულს, თუ როგორი იყო ის, რა დამსახურება მიუძღვის, ვის რა გაუკეთა და მას როგორ აფასებენ...

მოთქმით ტირილში მნიშვნელოვანია ის, რომ როცა ერთი ხმამაღლა, მოქთმით, რეჩიტატივით ტირის და ყველა მის დადებით თვისებებს ჩამოთვლის, დანარჩენები სულგანაბლები უსმენენ და ყოველი დაბოლოების შემდეგ, ხმამაღლა ამოიკენესებენ. თითქოს მოთქმით მოტირალს ბანს აძლევენო. მოთქმით ტირილი რიგრიგობით იციან, ერთი რომ დაიღლება და დაამთავრებს მოთქმას, მეორე ჭირისუფალი იწყებს და ასე შემდეგ.

გურიასა და სამეგრელოში, მიცვალებულის ახლო ნათესავი თუ შორს ცხოვრობდა, დასაფლავების დღეს სპეციალურად წაიყვანდა მომტირალთ, რომელთაც მოზარეებს უწოდებდნენ. მიცვალებულის მოთქმით დატირება აჭარაში, და საერთოდ, გლოვის მსგავსება საქართველოს სხვა კუთხეებთან გვაფიქრებინებს, რომ მოზარეები აჭარაშიც უნდა არსებულებოდნენ.

მიცვალებულის ოჯახში ყველანი ერთმანეთს შველიან: ერთი მამაკაცათაგანი „ლორფინის“ ხეს თლის, ორს ან სამ კაცს საფლავის გასათხრელად გზავნიან. მესაფლავენი, ჩვეულებრივად, სამარეს ორი არშინის სიღრმეზე გათხრიან და ძირში კუბოს დასასვენებელ თაროს გაუკეთებენ. კუბოს ოსტატს შეუკვეთენ.

ზემო და ქვემო აჭარაში მამაკაცების ცხედარს თაბუთს

(კუბო) საერთოდ არ უკეთებენ. მიცვალებულ მამაკაცს აქ უთაბუ-
თოდ მარხავენ. საფლავში თუ წყალი დგება, მაშინ შეიძლება გამო-
ნაკლისი დაუშვან და თაბუთი გაუკეთონ, ხოლო რაც შეეხება
ქალებს, ზემო და ქვემო აჭარაში მას თაბუთით ვერცხავენ.

მიცვალებულის შესუდრვა ხოჯას ევალება. ეს უკანასკნელი რა-
მდენიმე მოხუც კაცს მოიწვევს და საფლავში ჩასატანებელ „ქეფენ-
ის“ (ტანისამოსი) გაწყობას შეუდგება. დასაფლავების დღეს მიც-
ვალებულს თბილი წყლით ტანს დაბანენ. ტანის ბანის დროს ტირი-
ლი აკრძალულია, რადგან ხოჯა მიცვალებულს ყურანიდან ნაწ-
ყვეტს, ე. წ. „იასინს“ უკითხავს.

ტანის დაბანის შემდეგ ხოჯა მოატანინებს მიტკლისაგან შეკე-
რილ ქეფენს (სუდარა), ჯერ გააწყობენ კუბოში და შემდეგ შიგ
მიცვალებულს ჩაასვენებენ, ქეფენში შეახვევენ და მიცვალებულის
ოთახში დაასვენებენ. აქ მიცვალებულს ყველანი მოთქმით დაიტი-
რებენ. გასვენებისას კუბოს ოთახიდან ოთხი კაცი, ოთხი ახლობელი
გამოიტანს. მოტირალ ქალებს კუბოს მოაცილებენ და შემდეგ ცხე-
დარს ჩამეში შეასვენებენ.

აქ უნდა აღინიშნოს ერთი თავისებურება, რაც, ალბათ, აჭარის
გამაჰმადიანების შემდეგ გავრცელდა. საჭართველოს სხვა კუთხეებ-
ში მიცვალებულს რომ სახლიდან გამოასვენებენ, მას საფლავამდე
ქალებიც და კაცებიც მიაცილებენ, ხოლო აჭარაში ქალებს სახლის
ეზოდან გადმოსვლა აკრძალული ჰქონდათ. ისინი მიცვალებულს სა-
ფლავამდე ვერ გაყვებოდნენ.

ცხედარს ჩამეში დაასვენებენ და მამაკაცები ხოჯის ხელმძღვა-
ნელობით „ჯანაზის“ (მიცვალებული) ლოცვას შეუდგებიან.
ლოცვის დამთავრების შემდეგ ხოჯა ე. წ. „დუას“ იზამს. ხოჯაც
და ხალხიც ხელებს ალაპყრობენ. ხოჯა ჩამოთვლის მიცვალებულის
დამახასიათებელ ნიშნებს, თუ რამე ვინმესთვის დაუშავებია. აპა-
ტიოს და შეუნდოს. შეავედრებს მიცვალებული სულს, რომ ღმერთ-
მა მას „ჯენეთი“ (სამოთხე) დაუმკვიდროს. ხალხი კი ხელაპყრობი-
ლი „ამინს“ ამბობს.

ამის შემდეგ კუბოს სასაფლაოზე წაასვენებენ და იქ გამზადე-
ბულ საფლავში ჩაუშვებენ.

ლორფინის მიწყობისას, ხოჯა მიცვალებულს ფეხის ცერთან და-
წერილ ქაღალდს ჩაუდებს. ეს ქაღალდი უბრალო არ გეგონოთ! ეს
ქაღალდი, ხალხის რწმენით, მიცვალებულს დახმარებას გაუწევს სა-
იქიოში სამსჯავროს წინაშე. ხალხი გულუბრყვილოდ ეკითხებოდა
ხოჯას: — თუ მან თავის სიცოცხლეში კითხვა არ იცოდა, როგორ-
ღა უპასუხებს საიქიოში სამსჯავროს!

— იქ ისწავლისო, — ხოჯა ეტყოდა.

სამარეს თითო მუკა მიწას ყველა მიაფტკვევს, შემდეგ თიხითა და ბარით მიაყრინ მიწას, კარგად დატკეპნიან და ბოლოს ხოჯა მიცვალებულის დედის სახელს მოიკითხავს, მარჯვენა მხრიდან შემოუვლის საფლავს და გაჩერდება. დამსწრენი გაშეშდებიან და ყუბურისებური სიჩუმე ჩამოვარდება. ეს ის მომენტია, როცა ჩუმი ჩუმი მიცვალებულს „თ ე ლ ყ ე მი“ უნდა ჩასძახოს, საფლავში მკვდარი უნდა გამოაცოცხლოს და მიცვალებულმაც უნდა იგრძნოს, რომ ის მართლაც მკვდარია.

ხალხის რწმენით, როცა ხოჯა საფლავში მკვდარს „თელყემს“ — გამოსადვიებელს — ჩასძახებს, მაშინ მიცვალებულს ერთი წამით სული დაუბრუნდება და გამოიღვიძებს, მიცვალებული გაინძრევა, წამოიწევს, თავს ლორფინს ჰკრავს და მხოლოდ მაშინ დარწმუნდება, რომ იგი მკვდარია. ამის შემდეგ ცხედარს სული მოშორდება და ცაში გაფრინდება.

„თელყემის“ გათავების შემდეგ მკვდართან ორი „მ ე ლ ა ი ქ ი“ — ანგელოზი — მივაო: „ჯებრაილი“ (გაბრიელი) და „ყეზრაილი“ (ისრაილი) და ცოდვა-მადლს გამოიძიებენო. აი, მიცვალებულს ის ქალაღი აქ გამოადგება, რომელიც ხოჯამ მას ფეხის თითებში ჩაუდვა.

თუ მიცვალებულს მადლი მეტი აღმოაჩნდა, ვიდრე ცოდვა, მაშინ მისი ვიწრო საფლავი გაიხსნება და „ჯენნეთად“ (სამოთხე) გადაიქცევაო. თუ ცოდვამ დასძლია, მაშინ საფლავი ერთბაშად დაპატარავდება და მიცვალებულს ისე შეეკუმშავს, რომ ძვალი ძვალში გაეყრებაო.

მაგრამ მხოლოდ დასაფლავებით კავშირი ოჯახსა და მიცვალებულს შორის არ წყდება. ხალხის რწმენით, ორმოცი დღის განმავლობაში მიცვალებულის სული ოჯახში ტრიალებს და მას არ შორდება ღამე, ძილში ოჯახის რომელიმე წევრს გამოეცხადება და ხან ამასა და ხან იმას აყვედრის. ამიტომ ცდილობენ, სულის ესა თუ ის მოთხოვნა ზედმიწევნით დააკმაყოფილონ.

მეორმოცე დღეს მკვდრის ქირისუფალი ახლო ნათესავენსა და ხოჯას მოიწვევს, სასაფლაოზე მიდიან, მიცვალებულს მოთქმით იტირებენ, შემდეგ ოჯახში ბრუნდებიან და ქელეხს გადაიხდიან.

უმთავრესად გლოვა. როგორც აჭარაში, ისე საქართველოს სხვა კუთხეებში, ერთი წლის მანძილზე იცინ. მიცვალებულს თუ დარჩა დედა, ცოლი, და ან შვილი, ისინი მთელი წლის განმავლობაში გლოვობენ, გამოდიან ეზოში, დაჯდებიან და მოთქმით რიგრიგობით ტირიან.

თუ ვაგივლიათ აქარის სოფლებში, თქვენ იქ, ტყის პირას, გზაზე, ხშირად ნახავდით ლამაზ ყუთს, რომელშიაც მცხრელი ტირილი ნამცხვრები ალავია. ეს უბრალო რამე არ გახლავთ, ეს მიცვალებულთა სულის სახსენებელი არის. ზოგიერთგან ამ ყუთებს ლავზედაც აკეთებენ, თუ იგი გზის პირად არის მცხრელი ტირილი ნახავს, ქაშს, პირს გაისველებს და მიცვალებულს შენდობას გაუგზავნისო.

აქარელი, ისე როგორც საქართველოს სხვა კუთხის მცხოვრები, უთუოდ თავისი გვარისა და სოფლის სამარხში უნდა დაიკრძალოს. ამიტომ, როგორც აღნიშნული გვაქვს, თუ აქარელი სადმე შორეულ მხარეში გარდაიცვალა, ქირისუფალი ყველა საშუალებას მიმართავს, რომ მისი ნეშტი სამშობლოში გადმოასვენოს. ერთი ძელის მეტი რომ ვერ იპოვნონ, უკიდურეს შემთხვევაში, იმას მაინც წამოიღებენ და წესისამებრ მშობლიურ მიწას მიაბარებენ.

ამრიგად, აქარულ ტირილსა და გლოვაში საშუალო ეპოქის დანალექი უნდა ვეძიოთ. ტირილსა და გლოვაში ბევრი წარმართული დროის წეს-ჩვეულება გვაქვს, საკმაოა ქრისტიანული წესებიც და, აგრეთვე, ზოგიერთ მაჰმადიანურ წესსაც მოუკიდია ფეხი. ხოლო საქართველოს სხვა ტომთა შორის ტირილსა და გლოვაში ძირითადად გვაქვს წარმართული დროისა და ქრისტიანული ეპოქის წეს-ჩვეულებანი.

როგორც დავინახეთ, აქარაში მიცვალებულის დასაფლავება მთლიანად თითქმის ქართული წესით ხდება. მაგრამ აქა-იქ, შიგა და შიგ ჩართულია მაჰმადიანური წესი, რაც სარწმუნოებრივ ნიადაგზე გავრცელებულად უნდა ვიგულისხმოთ.

აი, რა დეტალებით განსხვავდება მიცვალებულის გასვენება აქარაში ქართული წესისაგან:

1. საფლავში ლორფინების/ჩაწყობა.
2. სუდარის ჩაქმევა. აქარაში მიცვალებული რომ სიცოცხლეში ტანსაცმელს ატარებდა, იმას არ ჩაატანებენ, მიცვალებულის შესასუდრავედ საჭიროა 16 არშინი მიტკალი.
3. დასაფლავების წინ ხოჯა მიცვალებულს ფეხის ცერთან დაწერილ ქალაღს ჩაუდებს.
4. ხოჯა მიცვალებულს საფლავში „თელყემს“ (გამოსალვიძებელს) ჩასძახებს.
5. ქალები სასაფლაომდე მიცვალებულს ვერ მიაცილებდნენ, ეკრძალებოდათ.
6. მიცვალებულს გამოსვენების ხანს და გზაშიც ფეხები წინ

უნდა ჰქონდეს და თავი უკან; აგრეთვე საფლავშიც ფეხებზე წინ, ქააბისაყენ უნდა ჰქონდეს და თავი ჩრდილოეთისაკენ.

7. აქარაში მამაკაცს კუბოს არ უკეთებდნენ.

8. „ხორთლალი“ და სხვ.

ყველაზე მკაფიო გამოსახულება ქრისტიანულ რიტუალისა და მამამდიანური საწესჩვეულებო რიტუალის დახატვების შერწყმისა „სამხთოში“ გვაქვს.

ადამიანისა და ოჯახის კეთილდღეობის მიზნით რომ ოჯახი და ადამიანი დაცული იქნას ბოროტებისაგან, აქარლები „სამხთოს“ იხდიან. „სამხთო“ მიღებულია საღმერთოსაგან.

დღედაღამის გადმოცემით, სამხთოს ასე იხდიან აქარაში: „ერთი მოსახლისას ბევრი რომ მოკვდება, ბალანაი არ შერჩება, მაშინ სამხთოს იქმენ. იყიდიან ცხვარს ან თხას, მეიყვანებენ ხოჯას და ღდეღს. იგინმა ი ცხვარი უნდა დაკლას. დაჰპაიჯებენ შვიდ წვერიან კაცს. იმ ცხვარს მოხარშავენ მთლად დიდ კარდაღში. მერე ბილს შართუმენ.¹ ვინც იმ ოჯახის წვერია, ან გათხოვილი ქალი, ან გაყოფილი ვაჟი, ყველას მეიყვანებენ, ყველა ერთად მეიყრის თავს. გააკეთებენ კიდევ სხვადასხვა საკმელებს. იმ ბილ ხორცს და საკმელებს ჰკემენ. ბილი ხორცი მარტო ხოჯას, ღდეღს, დაპაიჯებულ წვერიან კაცებს და რძალს ეკმევა, სხვას არა, თუ გინდა გაყოფილი იყონ ცალკე.

როცა საკმლის ჰამას გაათავებენ, მთელ ძვალსა და მის ნაწილებს მიტკალში შეხოვენ და შეხოულს დადებენ. გარშემო შამუასხდებიან: ხოჯა, ღდეღი, და მისი წვერებიც, ვინც დაპაიჯებული არიან. ხოჯა ჯერ კითხულობს, დუას შრება, — ღმერთს ეხვეწება. წვერიანი კაცები და სხვა ვინც აქ არის, ამინს ამბობს, რომ ნაბედვარი, ნაფიცარი ან გადაცემული არ იყოს ეს ოჯახიო. შემდეგ ღდეღი დეიწყებს კითხვას მისებურა, იგიც ღმერთს ეხვეწება: დეიხსენი, ღმერთო, ეს ოჯახი ნაფიცარიდან, ნაწყევარიდან, რაზედაც იყო გადაცემული, გაბრიელ საბრალოს გადანაცემარიდანო.

შემდეგ მიტკალში შეხოვილ ძვლებს მეზელულზე წეილებენ. მოთხრიან მიწას და ჩადებენ შით, დამარხავენ. შეიხვეწებიან ღმერთს, რომ, ღმერთო, იმ ოჯახში სიკტილიდან ნულარ ავნებ ნურაფერსო“.

სამხთოში მნიშვნელოვანი ის არის, რომ ადამიანის მაგიერ ცხოველს, უფრო სწორად, მის ძვლებს მარხავენ, რაც მთავარია, რბილს (უძელო ხორცს) მარტო ხოჯა, ღდეღი, მოპატიეებული

¹ რბილ ხორცს შერთმევენ. რედ.

მოხუცები და რძალი ქამს, ე. ი. სხვა გვარის წევრი. მაგრამ კამა
ეკრძალებათ ამ ოჯახის წევრებს, გარკვეულ გვარს. ამ რაღაც რაღაც
მაგვარი რიტუალი გვაქვს და შორეულ წარსულში, გვაროვნულ
წყობაში გადაყევართ.

ძველად საღმრთოს შესრულება ადამიანის მოტაცებასთან
ფილა დაკავშირებული. ბატონყმურ საქართველოში ტყვეების მო-
ტაცება და მათი ოსმალეთ-სპარსეთში გაყიდვა ჩვეულებრივი ამბა-
ვი იყო. ამას მებატონეებიც ხელს უწყობდნენ, რადგანაც ეს მათ-
თვის შემოსავლის წყაროს წარმოადგენდა. მაგრამ ადამიანის მოტა-
ცება მისი მახლობელის დაუხმარებლად მეტად ძნელი იყო. ამიტომ
ხშირად ტყვის მოტაცებაში მონაწილეობას ღებულობდა ვინმე მოს-
ყიდული ნათესავი, რომელიც ამ საქმეს მოხერხებულად აწყობდა.
ამ საწესჩვეულებო რიტუალში ნიშანდობლივი და ხაზგასასმე-
ლი ის არის, რომ იგი აქარაში სრულდებოდა გურიის მოსაზღვრე
სოფლებში, სადაც ტყვეთა მოტაცება და ხალხის გამწარება ხშირად
ხდებოდა.

ტყვეთა მტაცებლებს და ხელის შემწყობთ მოტაცებულის მშო-
ბლები წყველიდნენ და ხალხის რწმენით, ვინც ასეთ შემთხვევის
გამო დაწყველილია, მის ოჯახს სიკვდილი არ მოშორდებო.

აქარაში იცოდნენ ც რ უ ფ ი ც ი ც: თითქოს ხალხს და ღმერ-
თსაც ატყუებდნენ, მაგრამ მორწმუნე კაცი თვითონ ხომ დაჭერებუ-
ლი იყო, რომ მან ეს ბოროტება ჩაიდინა.

ყოფილა ერთი ძლიერი, თავზეხელაღებული კაცი, რომელიც,
თურმე, მალულად ტყვეებს იტაცებდა. შეუტყვეს ეს და ამხილეს,
მაგრამ იგი უარყოფდა. საჯარო ფიცი მოსთხოვეს.

მას, თურმე, სახლში გაკეთებული აქვს აკვანი; სანამ დასაფი-
ცებლად წავიდოდა, ეს კაცი დილით აკვანში ჩაწვა და გაღმოვარდა.
შემდეგ ადგა, წავიდა ჯამეში, დაადგა ყურანს ხელი და დაიფიცა:
„რაც აკვნიდან გაღმოვვარდი, მას შემდეგ მე თუ ტყვე მომეტაცები-
ნოს, ღმერთმა მომსპოსო“.

მას დაუჭერეს: მაშინ ისიც დამშვიდებული წავიდა, მაგრამ შემ-
დეგ მის ოჯახს რომ უბედურება ეწვია, იმას მიაწერა, რომ მე ღმერ-
თიც და კაციც მოვატყუეო.

ამიტომ დამნაშავე პირი, ოჯახი რომ სიკვდილიანობისაგან დაი-
ხსნას, მოიწვევს ხოჯას, მღვდელს, სხვა გვარის შვიდ წვერიან კაცს
და საღვთოს გადაიხდის. დაკლავს ცხვარს და ადამიანის მაგიერ მის
ძვლებს დამარხავენ მიწაში.

ქრისტიანული საწესჩვეულებო რიტუალები, როგორც „შობა“ — 25 დეკემბერს, „ნათლიღება“ — 6 იანვარს, „ლოთის-მშობლობა“, „წითელი პარასკევი“, „გიორგობა“, „სხვა. შეიძლება ითქვას, აქარამ ნაშთის სახით შემოგვინახა. ასე, მაგალითად, დაახლოებით 40-45 წლის წინათ, ბებიანემი მოხარშავდა კვერცხებს, წითლად შეღებავდა და ბავშვებს დაგვირიგებდა. ეს ხომ ქრისტიანული საწესჩვეულებო რიტუალის გადმონაშთია!

ახლა, როცა აჭარელი რაიმე კარგს შეხვდება, თვალი არ ეცესო, ან რომ დაიცივას ბოროტი სულებისაგან, იგი არაბულ დალოცვასთან ერთად, ქართულადაც დალოცავს: „მაშალა სუბხანელა“ — „ჯვარი სწერია“, „ჯვარი აქაურობას“.

ბავშვი რომ დაიბადება, პირველად ნახვამდე, მიდიან ბუხართან, გადმოიღებენ მუგუზალს, ზედ „წაეველებიან“, რომ ამით დასწეან ბოროტი სულები, შემდეგ მიდიან ბავშვთან და ამბობენ: „მაშალა სუბხანელა“ — „ჯვარი სწერია“, „ჯვარი აქაურობას“.

რაც შეეხება მაჰმადიანურ საწესჩვეულებო რიტუალებს, რომლებსაც აჭარლები ასრულებდნენ, აქარაში დამკვიდრდა მაჰმადიანური რელიგიის გავრცელების შემდეგ. ასეთებია: „მეკლუდი“, „რამაზანი“, „ფითრე ბაირამი“, „ყურბან ბაირამი“, „აშურა“ და სხვ. თუმცა „აშურა“ შეიძლება წარმართული დროის რიტუალს მივაკუთვნოთ.

ქრისტიანული ხანისა და მაჰმადიანური პერიოდის საწესჩვეულებო რიტუალები აქარაში მტკიცე აღარ არის. წარმართული დროის საწესჩვეულებო რიტუალსა და მასთან დაკავშირებულ სიტყვიერებას ხალხში უფრო მეტი გამძლეობა გამოუჩენია.

დაშატვა

სიმღერების ერთი კრებულის შესახებ

გამოქვეყნდა ვლადიმერ ახობაძის საერთოდ სასარგებლო წიგნი „ქართული აჭარული სიმღერები“ (ბათუმი, 1961), მაგრამ, სამწუხაროდ, მასში ყველაფერი რიგზე და ზუსტი არაა. საქმისათვის აჯობებდა, რომ ავტორს ნაშრომი წინასწარ გაეცნო მათთვის, რომლებიც მასში შესული მასალების შეგროვების, ასე თუ ისე, მონაწილენი იყვნენ და ზოგიერთი დასკვნაც ჰქონდათ გაკეთებული.

გავისენოთ რამდენიმე ფაქტი.

1958 წლის ივლისში საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის ბათუმის სამეცნიერო-კვლევითი ინსტიტუტის ფოლკლორის განყოფილება ხულოს რაიონის სოფელ ოქტომბერში (ყოფილი ტყუპები) რეზის ჩაწერას აწარმოებდა.

დღის ათი საათი იტევებოდა. ხულოს სასტუმროს წინ გამაცხეს ვანო სარაჯიშვილის სახელობის კონსერვატორიის პედაგოგი მუსიკისმკოდნე ვლადიმერ ახობაძე. მან გაიგო, თუ არა ჩემი გვარი. მი-თხრა: კონსერვატორიიდან ვარ მოვლინებული აქარაში სიმღერის ჩასაწერად. სტუდენტებიც მახლავანო (ზოგი კიდევ გამაცნო); პირ-ველად ჩამოვედი ქობულეთში, ციხისძირში თქვენი სახლიკაცი — ახმედ ნოღაიდელი ვნახე, ღამე მასთან გავათიე და მისგან რამდენი-მე ახალი სიმღერაც ჩავიწიერეო. ვიყავი ბათუმის რაიონში. ქედის, შუაბევის და ახლა ხულოს რაიონში ჩამოვედიოთ. საერთოდ, აქარ-ლები სიმღერებს გულისხმიერებით არ ეკიდებიან, სახარბიელო ვერაფერი ჩავიწერეთო...

მე ვლ. ახობაძეს დახმარება აღვუთქვი და ამასთანავე ვაცნო-ბე ოთხხმიანი ნაღერების შემსრულებელთა გუნდის არსებობის შე-სახებ ქობულეთის რაიონში და ოთხხმიანობის შესახებ ჩემს ნაწე-რებზეც¹ მივეუთითე. აი, პირველად აქ გაიგო ვლ. ახობაძემ ამ ფაქ-ტის შესახებ და ძალიანაც დაინტერესდა.

შეწლევ კი ვლ. ახობაძე თავის წიგნის შესავალში წერს: „ოთხ-ხმიანი სიმღერა „ნაღერი“ გურააში განთქმულ ლოტბარს ვარლამ სიმონიშვილს გუნდის შესრულებით ვერ კიდევ აღრე ჩაწერილი აღმოჩნდა პატეფონის ფირფიტაზე. მასში, ოთხხმიანობა გარკვეულ იქნა მხოლოდ იმის შემდეგ, რაც აქარაში მივაკვლიეთ გან-საკუთრებული ტიპის ოთხხმიან ნაღერ სიმღერებს“ (გვ. 10).

ბათუმის სამეცნიერო-კვლევითი ინსტიტუტი და პირადად ჩვენ შეთანხმებული ვიყავით ინსტიტუტის კონსულტანტ პროფ. გრიგოლ ჩხიკვაძესთან, რომ ის დაგვეხმარებოდა საერთოდ აქარული მუსიკა-ლური ფოლკლორის შეკრებასა და შესწავლაში, კერძოდ — ოთხ-ხმიანი ნაღერების ჩაწერასა და გამოკვლევაში. მაგრამ პროფ. გრ. ჩხიკვაძე 1958 წლის ივლისში დაკავებული აღმოჩნდა ექსპედიციაში კონსერვატორიის ხაზით. ამის გამო ჩვენმა ინსტიტუტმა ფოლკლო-რის განყოფილების თანამშრომელი ალ. მსხალაძე მიავლინა მასთან სათანადო ინსტრუქციებისათვის გუნდთან წინასწარი მუშაობის ჩა-სატარებლად. თვითონ გრ. ჩხიკვაძე კი შეგვპირდა, აგვისტოში ჩა-

1 ქ. ნოღაიდელი, აქარის ხალხური სიტყვიერება, წ. 11, 1940, გვ. 111 და ივ-ჯავახიშვილი, ქართული მუსიკის ისტორიის საკითხები, თბ., 1938, გვ. 80-81.

მოვიდოდა და ჩვენთან ერთად ჩაიწერდა ამ გუნდის რეპერტუარს.
ამის შემდეგ ხულოში შევხვდით მუსიკისმცოდნე ვლ. ახოზაძეს;
მიზანშეწონილად ვცანიტ ინსტიტუტთან შეთანხმებით მასთან ერთად
გვემუშავნა და დაგვეწყოს ამ სიმღერების ჩაწერის საკითხები. პირობების
გამო, ჩვენ თხოვეთი დღით გამოვეთიშეთ მისი მსახურისა და მისი

მიუხედავად შემოაღნიშნული შეთანხმებისა, ვლ. ახოზაძემ არ
გაუწია ანგარიში არც ბათუმის სამეცნიერო-კვლევით ინსტიტუტს,
არც ჩვენ, ისარგებლა მომენტი და შეკრიბა ჩვენი ინიციატივით
მომზადებული ოთხხმიანი ნაღური სიმღერები და პრიორიტეტიც მი-
იწერა!

კრებულის შესავალ წერილში ვლ. ახოზაძეს ისიც კი არ ჰქონდა
აღნიშნული, თუ ვინ მოაქცია ყურადღება ოთხხმიანი ნაღურების
არსებობაზე და ვინ გამოთქვა პირველად აზრი ამ ოთხხმიანობის თა-
ვისებურებების შესახებ.

მხოლოდ მას შემდეგ, რაც კრებულის შესავალ წერილს გაე-
ცხო გამომცემლობა და ინსტიტუტი და ავტორს მიუთითეს, აღნი-
შნა ეს ფაქტი, ვლ. ახოზაძე იძულებული გახდა, სიმართლე ელიარე-
ბინა.

რაც შეეხება ვლ. ახოზაძის მიერ გამოთქმულ მოსაზრებებს
აქარული ოთხხმიანი ნაღური სიმღერების შესახებ, არც აქ არის
ყველაფერი რიგზე.

ვლ. ახოზაძე არაა მართალი, როცა ნაღური სიმღერის ხმებში
„მომძახნელი“ შეაქვს.

ნაღური სიმღერების ხმებია: გამყივანე (წერილის მთქმე-
ლი). მთქმელი (მომღერალი, დამწყები), შემხმობარი
და ბანი (მობანე — ბანის მთქმელი).

ვინც ლექსით სიმღერას იწყებს, მას მომღერალი, დამ-
წყები ან მთქმელი ეწოდება. ვინც წერილი ხმით, უტექს-
ტოდ, მაღალ ტონებში მღერის, მას გამყივანეს ეძახიან. ვინც
ძალიან ბანით უხმობს, მას შემხმობარი ეწოდება, ხოლო
დაბალ ტონებში მომღერალს ბანი ჰქვია.

რაც შეეხება „მომძახნელს“, იგი სხვა ციკლის სიმღერებში,
საზოგადოდ დამწყებს ნიშნავს. მაგალითად, როცა ამბობენ მაყ-
რულს მოუძახეო, ეს ნიშნავს მაყრული დაიწყეო, — იწყებს III
ხმა, — ბანი. როცა ამბობენ, ხელხვავს მოუძახეო, იწყებს პირველი
ხმა — წერილი; როცა ამბობენ შვიდკაცას, ხასანბეგურას მოუძა-
ხეო, — იწყებს მეორე ხმა. მაგრამ ნაღურ (ყანურ) სიმღე-
რებში მომძახნელი არა გვყავს. ნაღურ სიმღერებში
მის მაგიერია მთქმელი, დამწყები, მომღერალი.

ვლ. ახოზაძე წერს: „ზემოდასახელებულმა მომღერალმა ჩვენმა შეასრულეს (!) ნადური სიმღერების ციკლის მხოლოდ ნაწილი. სახელობრ: „მშვიდობა“, „ვამ თუ დილას კურდღელმა“, „მთას ხობი აფრენილა“, „საჯავახურაი“ (შარშანდელსა ნაყანებს), „ერთი ქორი ჭანდარზე“, „ყარანაი“, „გორდელი“ ნაბერი“. რაც შეეხება სხვა ნადურ სიმღერებს, რომლებიც მათ ერთ მთლიან ციკლში აქვთ გაერთიანებული, გადალილობისა თუ სხვა მიზეზების გამო ვერ იქნა შესრულებული“ (გვ. 9).

აქ ვლ. ახოზაძე ნადური სიმღერების მიმართ აშკარად ცდება. ჩვენ ვფიქრობდით, რომ რადგან ამ საქმეს მუსიკისმცოდნემ მოჰკიდა ხელი, უთუოდ საქმეს ბოლომდე მიიყვანს და ნადურებს (ხალხური შემოქმედების ამ მდიდარ განძს) საფუძვლიანად შეისწავლის და შრომის სიმღერების ამ ციკლს მომავალ თაობას გადაურჩენს. თქო, მაგრამ სინამდვილეში აი, რა მოხდა:

ვლ. ახოზაძემ ზერელედ შეისწავლა ცხრა სიმღერა. შეუსწავლელი დატოვა ოცდასამამდე ნადური სიმღერა და, ამის გამო არასწორად წერს: „ამასთანავე აღნიშნავდნენ, რომ ზოგიერთი სიმღერა მხოლოდ ტექსტით განსხვავდება ერთმანეთისაგან, თორემ სიმღერა ერთი და იგივეა“ (გვ. 9).

დაუჭერებელია, რომ გამოცდილ მომღერლებს მისთვის ასეთი მცდარი ცნობა მიეწოდებინათ, რადგან, მართლაც რიგ სიმღერებს შორის მსგავსება არსებობს, მაგრამ არ არის ზუსტი დამთხვევა; ეს სიმღერები ერთმანეთისაგან განსხვავდებიან მათთვის დამახასიათებელი მხარეებით, და სწორედ ეს არის მკვლევარის მიერ შესასწავლი და დასადგენი და არა მომღერლების მიერ მოწოდებული ცნობის შეუმოწმებლად განმეორება.

ამას ადასტურებს ამჟამად ბათუმში მცხოვრები ესეღ ოსმანის ძე მესხიძე; ამასვე გვიმოწმებს სოფელ ხუცუბანში მცხოვრები, კოლმეურნეობის ყოფილი თავმჯდომარე შემხმობარი ხუსეინ ჩიჯავაძე. იგი ამბობს, რომ ერთ დღეს, დიდ ნაღზე 32 სხვადასხვა სიმღერას შეუუხმეო. ჩვენც ვამბობთ, რომ მიუხედავად ზოგიერთი მსგავსებისა, არსებობს თავისთავადი სამი ათეული ნადური სიმღერა.¹

კიდევ უფრო საკვირველია, რომ ვლ. ახოზაძე შეუმოწმებლად იმეორებს მომღერლების ნათქვამს, თითქოს „ქალი ვიყავ აზნაური“.

¹ ზოგს ეეჭვება ზუსტი რიცხვი — 30, მაგრამ ჭერჭერობით სწორედ ასეთ სიმღერათა 30 ტექსტია აღრიცხული და გამოქვეყნებული წიგნში: „ა ინაშვილი, ქ. ხოლაღელი, გ. ჩხიკვაძე, მასალები აქართული მუსიკალური ფოლკლორიდან, თბ., 1961. რედ.

„მთას ირემი დაწოლილა“, „გავიხედე სერზედაო“, იგივეა რაც „თერთი ქორი“; თითქოს ასევე ერთი და იგივეა „მუხა წოწინაო“ და „მშვიდობა!“

ერეკნუნი

არა, ეს სხვადასხვა სიმღერებია.

მეცნიერის მოვალეობაა, თვითონ უშუალოდ შეამოწმოს რეზონანსის ეფექტი რეზონანსის მქონე მასალა და საკითხი გააშუქოს. ვლ. ახოზაძემ კი, სიჩქარის გამო, ნადური სიმღერების მხოლოდ ნაწილი ჩაიწერა იმ დროს, როდესაც ნადურების ციკლში, გარდა მის მიერ ჩაწერილისა, შედის: „მურმანი“, „შავი შაშვი“, „სასადილო“, „მთას ირემი დაწოლილა“, „ვაი თუ მუხა წოწინაო“, „ვაი თუ იელი იელობდაო“, „ბებურს ხიდსა ვაკეთებდი“, „წერეთიე“ (ქალო შავო, შავითაო), „ლელაი“, „ლუპაი“, „ლორჯო ირემს გაჰკიდიო“, „ნიაბაერულიაი“, „ფარჯანულიაი“, „გველი ხრილსა მიძვრებოდა“, რომელთაგან ზოგიერთს თვითონაც კი ასახელებს!

აღვნიშნეთ, რომ დღეში შეიძლებოდა შესრულებულიყო სამი ათეული ნადური სიმღერა. ამით ნადი არა მარტო შრომის ნაყოფიერებას ზრდიდა, არამედ ეს სანახაობისა და გასართობის საგანსაც წარმოადგენდა. ნადს ხშირად ესწრებოდნენ ნადის არამონაწილენიც, — სიმღერის მოტრფიალენი. ნადში ხდებოდა შეჯიბრება. „გადაკიდება“ ხმასა და ცოდნაში: მთქმელი მთქმელს გადაეკიდებოდა, გამყივანე, გამყივანეს, შემხმობარი — შემხმობარს. ბანი ბანს და სიმღერა უფრო საინტერესო და მიმზიდველი ხდებოდა.

დღიდან მოყოლებული საღამომდე მომღერლები ერთმანეთს ეჯიბრებოდნენ სიმღერის ცოდნაში, ხოლო საღამოს, შრომის დამთავრებისას, ერთმანეთს შეეჯიბრებოდნენ — „გადაეკიდებოდნენ“ ხოლმე, ხმაში, ხმით დაძლევაში.

დღიდანვე იწყებოდა სიმღერა ყანაში. სიმღერას იწყებდა ერთი ჯგუფი. ის რომ დაამთავრებდა, მომღერალთა მეორე ჯგუფი სხვა სიმღერას „აიყვანდა“. შემდეგ — მესამე და ასე მომდინარეობდა ყანაში ნადური სიმღერების შესრულება. ასეთი ნადი ჩვენც გვინახავს და მონაწილეც ვყოფილვართ მასში. ასე, რომ სამი ათეული ნადური სიმღერა გვაქვს ქობულეთის მხარეში.

ჩვენ აღრევეც, მაგრამ სისტემატურად 1958 წლიდან მოყოლებული, ვმუშაობდით ნადური სიმღერების ტექსტების შეკრებასა და დადგენაზე. შევკრიბეთ კიდევ.

1958 წელს, როგორც კი გაიხსნა საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის ბათუმის სამეცნიერო-კვლევითი ინსტიტუტი და მე

ფოლკლორის განყოფილების გამგის მოვალეობის შემსრულებლად დამნიშნეს, ჩემი პირველი წინადადება იყო შრომის ღირსებისა და სიმღერების შესწავლა აპარაში.

1958 წლის მარტიდან ჩვენ შევუდექით ქობულეთის რაიონში ნადური სიმღერების შესწავლა-დამუშავებას. ჩავიწერეთ ტექსტები, დავებნეთ სოფლებში ნადურის მცოდნენი, ჩამოვაყალიბეთ ნადური სიმღერების მომღერალთა გუნდი, ინსტიტუტმა თბილისიდან მოიწვია მუსიკისმცოდნე პროფ. გრიგოლ ჩხიკვაძე და შევუდექით საქმეს. შემდეგ, ერთი შეფერხების გამო, ეს ამბავი თავის სასარგებლოდ გამოიყენა ვლ. ახობაძემ და ივლისში რამდენიმე ნადური სიმღერა ჩაიწერა.

ვლ. ახობაძე ცდება, როცა ამბობს: „სიმღერა და შრომა მომძახნელის თოხის დარტყმით იწყებოდაო“. ეს არ არის სავალდებულო.

არც ეს არის სწორი, თითქოს, „თუ ხალხი საჯავახურას გაიგონებდა, მიხვდებოდა, რომ სადილობის დრო იყო (ამას კი ვლ. ახობაძე ხასან როყვას მიაწერს). ეს დაუჯერებელია, რადგანაც სადილობის მოახლოებისას „საჯავახურას“ კი არ მღერიან, არამედ სასადილოს — „მთას ხოხობი აფრენილა“.

ჩვენ მიერ შეგროვებულია აპარული ნადური სიმღერების 19 ტექსტიო, — აცხადებს ვლ. ახობაძე. სინამდვილეში კი ეს ტექსტები ადრევე ჩვენ შევკრიბეთ სხვადასხვა სოფლებში: ჭახათში, კობში, სოფ. ქობულეთში, ხუცუბანში, მუხაესტატეში, ალამბარში, წყავროკაში, ლელვაში, ქაქუთში, აკყვისთავში და სხვაგან, ბეჭდვით გავამრავლეთ და ქამიდ ტაკიდის ხელით გუნდის წევრებს დავურივეთ; ეს სიმღერებიც მათგან გადაიწერა ვლ. ახობაძემ, მას სხვადასხვა სოფლებში არ უშუშავნია, იყო მხოლოდ ლელვაში.

სამუსიკო საკრავები

სამუსიკო საკრავებიდან აპარაში გავრცელებულია გუდასტვირი, ანუ „გუდის კიპონი“. კიპონი ქობულეთში, ჩვეულებრივ, უგუდოა, ზემო აპარაში კი — გუდიანი, მაგრამ გუდასტვირი მარტო აპარული საკრავი როდია. მას აპარის გარდა, საქართველოს სხვა კუთხეებშიც შეხვდებით: რაჭაში, ქართლსა და ფშავში. ასე, რომ „გუდასტვირი“, რომელსაც ზოგჯერ „საზანდარს“ უწოდებენ, და „გუდისკიპონი“, საქართველოში ფართოდ არის გავრცელებული. ისინი ერთისა და იმავე საკრავის ნაირსახეობას წარმოადგენენ.

აჭარის მოსახლერე გურიაში ჩანგური, ანუ ჩონგური, ცელებული, აჭარაში ჩანგური გურიიდან უნდა იყოს შემოტანილი, ხოლო საკუთრივ შეიძლება იყოს დავლი და კიპონი. ამგვარად გვაქვს გუდისკიპონი და კიპონი; ეს უკანასკნელი კი ვისებურ სახეობას წარმოადგენს.

დავლი და კიპონი ძირითადად გავრცელებულია აჭარის ბარის მოსახლეობაში, ახლანდელ ჩაქვის რაიონში. დავლი, ჩვეულებრივ, დიდი ზომის დოლია.

რაც შეეხება კიპონს, მის შესახებ შემდეგი ითქმის: თვითონ კიპონი რთული ინსტრუმენტი როდია, მაგრამ მასზე დაკვრა ყველას არ შეუძლია. გუდისკიპონზე დაკვრა გაცილებით ადვილია. ვინემ კიპონზე, ვინაიდან გუდაში დაგროვილი ჰაერი დამკვრელს საშუალებას აძლევს თავისუფლად ისუნთქოს და დაკვრაც განუწყვეტლევ მიმდინარეობს. კიპონის დამკვრელი ჰაერს პირში აგუბებს. მას შეუძლია მთელი საათის განმავლობაში განუწყვეტლევ აწარმოოს დაკვრა და აგრეთვე ცხვირით ისუნთქოს. ასე, რომ კიპონზე დამკვრელი, ერთსა და იმავე დროს, პირიდან უბგრავეს და ცხვირიდან სუნთქავს, რაც ძნელია. ამიტომ არის რომ კიპონზე დაკვრა ყველას არ შეუძლია. თუ გუდისკიპონზე დაკვრას გუდა არეგულირებს, კიპონის დაკვრისას გუდის მოვალეობას პირის ღრუ ასრულებს.

ვლ. ახოზაძეს თავის ნაშრომში წარმოდგენილი აქვს აჭარაში გავრცელებული საკრავები და ასახელებს კიპონს, ჩონგურს და დოლს. დიდი ზოგადი ქართული მოვლენაა: აჭარაში მას დავლი ეწოდება. რაც შეეხება კიპონს, ვლ. ახოზაძე გულისხმობს გუდისკიპონს, ხოლო საკუთრივ კიპონი (ზურნა) მას არსად არა აქვს ხსენებული.

ერთი დეტალი ჩანგურთან დაკავშირებით: აჭარაში ექსპედიციების დროს, უმთავრესად მოხუცთა მეტყველებაში აქა-იქ, „ჩანგურის“ მაგიერ გავიგონია „ჩხონგური“...

ჩვენი დასკვნა ასეთია:

ვლ. ახოზაძემ თავის აღმოჩენად გამოაცხადა ის, რაც 30 წლის წინათ იყო აღმოჩენილი.

ვლ. ახოზაძემ ჩაიწერა მხოლოდ 9 ნაღური: „საჯავახურაი“, „ცელაზურაი“, „ბერიაცი ჩაჩნაბერი“, „ვაი, თუ დილას კურდღელმაო“, „ყარანაი“, „მთას ხოხობი აფრენილა“, „ჩიორაი“, „ქალი ვიყავ აზნაური“ და „გორდელაი“.

დატოვა შეუსწაველი: „მოვიდოდა მშვიდობაო“.

საქართველო
ზოგადი ინფორმაცია

მეკობრე.

საქართველო
ენციკლოპედია

მეტი ჭეშნები დავლითა და ზურჩითა.

„მურმანი“, „შავი შაშვი ჩიოდაო“, „ვანი თუ გი-
 ლი იელოზდაო“, „მთას ირემი დაწოლიო“, „გე-
 ბურს ხილსა ვაკეთებდი“, „ჭორი თეთრობას
 დარზეო“, „ალვის ხეი მოხეთქილა“, „კრწანულში
 რომ დამიკირეს“, „ავთანდილ გვერდელმა
 კურდღელმა თქვა: ჩირგვში ვზივარ“, „მუხა
 მუხა წოწინაო“, „ქალო, შავო, შავითაო“, „გვე-
 ლი ხრილსა მიძვრებოდა“...

ზოგი ნადური სიმღერის სახელწოდება ვიცით, ზოგის ტექსტე-
 ბი გვაქვს, მაგრამ მათი პანგები აღარ ვიცით. საჭიროა ენერგიუ-
 ლად დაეძებნოთ ხალხი, ვინც ეს სიმღერები იცის და ამით მომავ-
 ლ თაობას ეს ნადური სიმღერებიც გადაუვრჩინოთ. ასეთებია:
 „ღელა“, „ღუპაი“, „ჩურჩუვეთულაი“, „ღორჯო
 ირემს გააქვილია“, „ელამა თუ მელამაო“ და
 სხვა.

ელ. ახოზაძის წიგნში მოყვანილი თანამედროვე სიმღერების უმ-
 რავლესობა მდარე ხასიათისაა და არაა გავრცელებული. რაც შეეხე-
 ბა ამ ტექსტზე აგებულ მუსიკას, პანგს, მისი აკვარჯიანობის შესა-
 ხებ აზრი, დეე, მუსიკისმცოდნეებმა გამოთქვან.

ამ ათობაზე წლის წინათ, ლიტბარია ნესტორ ჯიბლაძემ ქედამი
 გუნდს შეასწავლა გურული სიმღერა „მის დევს გელი ლომ-
 სო“. ელ. ახოზაძემ ეს სიმღერაც აქრულ სიმღერად გამოაცხადა!
 მან აგრეთვე სიმღერები „მწვანესა და უჭუდოსა“ და
 „ჩაგუნა“ აქრულად ჩათვალა! გარდა ამისა, რატომღაც, თანა-
 მედროვე სიმღერა „აი დილა“, რომელშიც ჩაისა და ციტრუ-
 სების კულტურას უმღერიან, ე. ახოზაძეს საისტორიო-საგმირო ციკ-
 ლის სიმღერებში შეუტანია!

დასასრულ, ისიც უნდა ითქვას, რომ ე. ახოზაძეს სიმღერების
 უმრავლესობა სწორად არა აქვს დასათაურებული. ასე მაგალითად:
 უნდა იყოს:

1. ღუპაი	არის:
2. მოვიდოდა მშვიდობაო	ღლუპაი.
3. ვაი, თუ დილას კურდველმაო	მშვიდობა.
4. წერეთიეი	ვაი, თუ დილას კურდღელმა
5. გველი ხრილსა მიძვრებოდა	წერეთიე.
6. ვაი, თუ მუხა წოწინაო	გველი ხერულსა მიძვრებოდა.
სიმღერების ჩაწერისა და დამუშავების დროს აჩქარება დაუშ-	მუხა წოწინა და სხვა.

ვებელია.

ვერცხობით, რომ ყოველივე ამის გათვალისწინება სასარგებლო იქნება ვლ. ახობაძის წიგნის გამოყენებულთა და აღმზრდელთა სიმღერების შემსწავლელთათვის.

ეროვნული
წიგნიწიგნი

ახარის წარსულიდან

ფეშხუმი

„საბჭოთა ხელოვნების“ გასული წლის მე-9 ნომერში გამოქვეყნებულია მიხეილ კედელიძის პატარა წერილი — „უძველესი მატერიალური კულტურის ერთი ნიმუში“.

წერილში, სხვათა შორის, ნათქვამია: „ქართველმა ხალხმა, განსაკუთრებით მთის მცხოვრებლებმა, შემოინახეს გეოგრაფიული წყობილების დროინდელი სუფრა, რომელიც ჩვენს დრომდე სპარტაში იყო“.

ამ სუფრის დამზადების პროცესი საკმაოდ რთული ყოფილა და კოლექტურ შრომას მოითხოვდა. მას წინაღობენ იმ ხეების ჯოხებისაგან, რომელთაც მღრღნელი არ უჩნდებათ და მაგარ, გამძლე მასალას წარმოადგენენ. იქვე დასახელებულია ეს მაგარი ჯიშის ხეები: ბზა, შინდი, შინდატალა, ურძენა, კოწახური, გრაკლა, უცვეთელა... ერთი სიტყვით, როგორც ირკვევა, აღმოსავლეთ საქართველოში სუფრა რომელიმე ხის წნელისაგან იწმებოდა.

როგორც საილუსტრაციო მასალიდან ჩანს, აღმოსავლეთ საქართველოში წნელის სუფრა ფორმით ოთხკუთხედი ყოფილა. აქვე უხდა შევნიშნოთ, რომ გურიაშიც ოთხკუთხედი სუფრა მზადდებოდა, მაგრამ ერთი მთლიანი ფიცრისაგან და ოთხი ფეხი ჰქონდა.

ამჟამად მინდა მკითხველის ყურადღება შევაჩერო აქარაში სუფრის, ანუ ე. წ. ფეშხუმის დამზადების წესზე.

თუ აღმოსავლეთ საქართველოში, უმთავრესად მთის მოსახლეობაში წნელით ნაქსოვი, ოთხკუთხედი სუფრა გვხვდება და ჩვენს მეზობელ გურიაშიც ოთხკუთხედი სუფრას ამზადებდნენ ერთი მთლიანი ფიცრისაგან, აქარული სუფრა, ანუ იგივე ფეშხუმი, მრგვალი ფორმისაა, ისეთი, როგორც ფორმაც თვითონ ხის ტანს აქვს სისქეში.

სუფრის დამზადების ეს ფორმა აქარაში დღემდე შემონახულია. მართალია, მაგიდამ ძველი ფეშხუმი თანდათანობით შეცვალა, მაგრამ შინაურობაში სადილ-ვახშამს ბევრგან ახლაც ფეშხუმზე მიირთმევენ.

ფეშხუმის დასამზადებლად ყველა ხე არ გამოდგება. ძირითა-

დად ფეშხუმს წაბლის, ცაცხვის, წიფლის მასალისაგან ამზადებდნენ. როგორც ცნობილია, წიფელა მსხვილი იზრდება და სუფრაც დიდი გამოდის. პირადად მინახავს სისქეში გამოთლილი წიფლის სუფრა, რომლის გარშემო 12 კაცი მოთავსებულა.

აქარაში სუფრას ფიცრების მომრგვალებით მკურნალობენ, მაგრამ იგი მალე ფუჭდებოდა. ხის სისქეში გამოთლილი სუფრა კი თაობიდან თაობის ხელში გადადიოდა, დიდხანს ძლებდა.

მამასაღამე, მიუხედავად იმისა, რომ ქართველი ტომებიდან გურულები და აქარლები ერთმანეთთან ძლიერ ახლოს არიან, სუფრის დამზადება და გაფორმება მათ სხვადასხვანაირად იციან. აქარულ სუფრას ფეშხუმი, ალბათ, იმიტომ ეწოდება, რომ მას პრგვალი ფორმა აქვს. ვფიქრობ, ტერმინი „ფეშხუმი“ ქრისტიანობის გავრცელების შემდეგ გადავიდა ეკლესიაში.

სულხან საბა-ორბელიანის განმარტებით, სუფრა სპარსთა ენაა. ქართულად ტაბლა ჰქვია, ფეშხუმის თაობაზე კი სულხან-საბა ორბელიანი ასეთ განმარტებას იძლევა: ფეშხუმი — თეფში.

როგორც ჩანს, სანამ ქართველები სპარსეთიდან სიტყვა „სუფრას“ შეიტვისებდნენ, აღმოსავლეთ საქართველოში ტაბლა ყოფილა გავრცელებული, ხოლო დასავლეთ საქართველოში ქრისტიანობის დამკვიდრების შემდეგ „ფეშხუმი“ ეკლესიაში გადავიდა და სამოქალაქო ურთიერთობაში მისი ადგილი „სუფრამ“ დაიკავა.

აქარულმა ყოფამ კი ორივე სიტყვა შემოგვინახა — ფეშხუმიც და სუფრაც. ფეშხუმი ისეთივე ფორმისაა, როგორც გობი, განსხვავება იმაშია, რომ გობი ამოღრმავებულია, ხოლო ფეშხუმი გლუვი ფორმისაა.

ფეშხუმი, ისევე როგორც გობი, გვაროვნული წყობილებიდან უხდა იყოს გადმოსული.

სამეცნიერო ლიტერატურაში „ფეშხუმი“ თედო სახოციას აქვს მოხსენიებული:¹

ბერძ. „ლიტერატურული აქარა“, № 2, 1960 წ.

ერთი ბერძინის გამო

(სადღვებელი)

როგორც ცნობილია, მეცხოველეობა ქართველ ტომებში უძველესი დროიდან ყოფილა განვითარებული, მაგრამ რძის ნაწარმის ასორტიმენტი ყველგან ერთნაირი როდი იყო. ასე, მაგალითად, გუ-

¹ თედო სახოცია, „მოვზაურობანი“, თბილისი, 1950 წ., გვ. 124.

რულებმა და იმერლებმა კარაქის დამზადება არ იცოდნენ. ისინი ცნობილი იყვნენ და არიან ე. წ. „ხელეური“ ყველის დამზადებაში. მეგრელებმა სახელი გაითქვეს „სულგუნის“ გამოყენებაში. ხოლო კარაქის საუკეთესო მწარმოებლები არიან აჭარლები და ზუგდიდის თი მთის ხალხი აღმოსავლეთ საქართველოში. სამაგვიროდ ქალაქი ერძისაგან დამზადებული სხვა პროდუქტები შედარებით ძღარე ხარისხისა იყო.

რძის პროდუქტების წარმოებისათვის ქართველები უძველესი დროიდან სხვადასხვა სახის კურკლეულს ამზადებდნენ. უნდა ვიფიქროთ, რომ ეს კურკლეული ჯერ ხისა იქნებოდა და შემდეგ გამომწვარი თიხისა. აჭარაში უფრო მეტად ხის კურკელს იყენებენ. გვხვდება აგრეთვე თიხისაც. ამ გარემოებას უდიდესი მნიშვნელობა ენიჭება.

რძის ნაწარმის კურკელთა შორის აღსანიშნავია ე. წ. „სადღვებელი“. ამის შესახებ მოვუსმინოთ სახელოვან მეცნიერს ივ. ჯავახიშვილს.

„მცხეთა-სამთავროს ბრინჯაოს ხანის სამარხებში თიხის სადღვებლის აღმოჩენას ფრიად დიდი მნიშვნელობა აქვს კულტურის ისტორიის თვალსაზრისით, რამდენადაც ეს კურკელი ჩვენი წელთაღრიცხვის V ს-ზე გაცილებით უფრო ადრინდელ ხანას ეკუთვნის და ამასთანავე ხისა კი არა, არამედ გამძლე და უფრო გამოსადეგი. გამომწვარი თიხისაგან არის გაკეთებული. მამასადამე, ქართველებს ჯერ კიდევ ბრინჯაოს ხანაშივე სცოდნიათ კარაქის დღვება იმისდა მიუხედავად, რომ საქართველოში ნიგვზის ზეთიც ძალზე იყო გავრცელებული და დასავლეთ საქართველოში უმთავრესად მას ხმარობდნენ“.¹

საყურადღებოა, რომ აჭარაში ნიგვზის კულტურაც და მეცხოველეობაც არის განვითარებული, მაგრამ საკუთრივ აჭარლები ნიგვზის ზეთს იშვიათად ხდიან და ადგილობრივ საკმელსაც ნიგვზით იშვიათად ან თითქმის არ ამზადებენ. ხოლო მეზობელ კუთხეებში — გურიასა, იმერეთსა და სხვაგან, საკმელს უფრო მეტად ნიგვზის, თხილისა თუ სხვა ზეთისაგან აზავენ. კარაქს გურია-იმერეთში იშვიათად ხმარობენ.

კარაქის დამზადებას აჭარაში უშუალოდ უკავშირდება ე. წ. „კაიმალი“ (ყაიმალი), რაც რძის ნაღებს, მონახადს წარმოადგენს. კაიმალი აჭარაში ერთ-ერთ საუკეთესო კერძად ითვლება. იგი შედგება საკარაქე რძის ნაღებისა და ჩვილი ყველისაგან. ნიშანდობლივი ის არის, რომ კაიმალის შემზადება სხვა ქართველ ტომებში

¹ ივ. ჯავახიშვილი, ქართველი ერის ისტორია, 1, 1960, გვ. 462-463.

ნაკლებად არის ვაკეცელებული. საგულისხმოა ისიც, რომ ქარაში რძის წარმოებასთან დაკავშირებით იყენებენ ხელნაკეთებელს, რომელთაც ეწოდებათ სადღვებელი ან სარეგველი. აგრეთვე ვარია, კოდანა, კაპიწი, გვარდას, ჯამი, თასი, საწური...

ყველა დასახელებული ჭურჭელი ხის მასალისაგან მზადდება, თუმცა ახლო წარსულში აქარლები სადღვებელს თიხისაგან აკეთებდნენ. ჩამოთვლილი ნივთებიდან სადღვებელი სარეგველის სინონიმია, კოდანა — ვარიას, კაპიწი — გვარდას და ჯამის სინონიმად თასი ითვლება. ვფიქრობთ, ერთი და იგივე საგნის ორი სახელწოდება იმაზე მიუთითებს, რომ ამ ჭურჭელს ხისგანაც და თიხისაგანაც ამზადებდნენ.

მეტხოველეობა ისტორიულად აქარის მთის მოსახლეობაში იყო განვითარებული და სადღვებელით, ვარიათი, კოდანათი თუ სარეგველით რძის მოდღვება თუ მორეგვა კარაქის გამოსახდელად იქ იცოდნენ.

როგორც დავინახეთ, კარაქის გამოსახდელად აქარლებს ორი ტერმინი მოეპოვებათ: „მოდღვება“ და „მორეგვა“. დღეობა რევასთან არის დაკავშირებული, რეგვა კი ქანებას უნდა უკავშირდებოდეს. შეიძლება ვივარაუდოთ, რომ გარკვეულ პერიოდში სადღვებელს სარეგველიც ეწოდება; ყურადსაღებია სახელწოდება „ვარია“ აგრეთვე „კოდანა“.

აღსანიშნავია, რომ ბრინჯაო-რკინის ხანის სამარხებშივე ოთხი მოჭიქული, სხვადასხვა სამარხებში ნაპოვნი თიხის ჭურჭელი აღმოჩნდა, რაკი მოჭიქვის ხელოვნება ეგვიპტიდან მახლობელ აღმოსავლეთში მე-12 საუკუნეში შემოტანილად ითვლება ჩვენს წელთაღრიცხვამდე, ბრინჯაოს ხანის მცხეთის საფლავებში მოჭიქული ჭურჭლის აღმოჩენა ფრიად საყურადღებო გარემოებას წარმოადგენს.

მცხეთის მკედრეთის თიხის სხვადასხვა მოყვანილობისა და დანიშნულების ჭურჭლებს (შორის) უაღრესად საყურადღებოა კარაქის სადღვებელი, რომლის მსგავსმა საქართველოს მთიანეთში და ხაწილობრივ ბარადაც მე-20 საუკუნის დამდეგამდეც კი მოაღწია.

ვიქ. ჰეპნს აღნიშნული აქვს, რომ ძველმა ბერძნებმა კარაქის

არც შედღეობა იცოდნენ და არც სმარობდნენ. მათი პატივსაცემად
 განი ნოეთიერება ზეთისხილისაგან გამოხდილი ზეთი იყო.

პეროდოტეს მხოლოდ გაგონილი ჰქონდა, რომ ციციანის
 ცხიმს რძისაგან აკეთებდნენ ხის ღრუიან კურპველში
 რხვეის საშუალებით. მხოლოდ პიპოკრატეს აქვს დაწვრილებით
 (აღწერილი) კარაქის შედღეების ეს წესი. რომელიც სკვითებმა
 ცხენის რძისაგან ხის კურპველში რხევით იცოდნენ. (ივ. ჯავახიშვი-
 ლი, დასახ. შრომა, იქვე).

აქ ანვარიშვასაწევია აგრეთვე ეს ვარემოება, რომ აქარაში რძის
 შედღეება კარაქის გამოსახდელად იცოდნენ არა მარტო სადღეებე-
 ლის, ვარიას, კოდანას თუ სარეგველის რხევით, არამედ რევიტაც-
 ვარიაში ლაფერას, ჩოგანს, ციციანს თუ კოვზის მაგვარს სისტემატუ-
 რად ურევენ და ისე ხდიან კარაქს.

ყველაფერი ეს საშუალებას გვაძლევს ვივარაუდოთ, რომ საქა-
 რთველოს მთიანეთში მცხოვრებმა ქართველმა ტომებმა, მათ შო-
 რის აქარლებმაც, შემოგვიანახეს ხისა და თიხის სადღეებელი, კარა-
 ქის მიღების წესი, რაც საყურადღებო ფაქტია.

მწკერნი. - ლტერატურული აქარა. № 2, 1962, გვ. 74-75.

ნურს ძველ ჯეშებს დავიფიქსავთ

წინათ სოფელში ბლომად იყო ისეთი ძვირფასი სეხილი, რო-
 გორიცაა სხვადასხვა ჯიშის მსხალი და ვაშლი, ბალი, კორკიმელი,
 ატამი, ალუჩა, ქლიავი. მაგრამ მათ ახლა აქა-იქ თუ შეხვდებით და
 ისიც თითო-ოროლა ძირს. ვინ უარყოფს უახლესი ჯიშების მსხლის
 „მარკოვისა“ და „მიკალოს“ კარგ თვისებას და უხემოსავლიანობას!
 მაგრამ ეს როდი გვაძლევს უფლებას ხელალებით ვთქვათ უარი
 ძველ ჯიშებზე.

მაგალითად, რით არის დასაწუნი „დედოფალა“ და
 „ოსელია“ მსხლები, რომლებიც ადრე იენისის ბოლოს მწიფდე-
 ბიან და მეტად სასურველი გემო და არომატი აქვთ. ან თაფლივით
 ტკბილი „სხალთაფლა“, იელისის დასაწყისში რომ შემოდის.
 შედარებით გვიან მწიფდება „სხალშაქარა“ და „კაცი-ს-

თავა", მაგრამ სამაგიეროდ მათი ნაყოფი ღირსია და გე-
პრიელი. განსაკუთრებული ყურადღების ღირსია „ხიჭვჭურა“,
რომელიც გვიან შემოდის და მისი შენახვა გაზაფხულში შეუძლებ-
ბა. ბიზლ. ი. ი. თ. ე. კ.

კიდევ ბევრი ჯიშის ჩამოთვლა შეიძლება მაგრამ ვფიქრობ,
ესეც საკმარისია, რათა ზოგი ვინმე ჩაუფიქრდეს ამ საკითხს.

გან. „საბჭოთა აკარა“, 1962 წ., 27 ოქტომბერი.

ქართული
ბიბლიოთეკა

სხვადასხვა შინაარსის წერილები

აპარლების ბრძოლა სამშობლოს თავისუფლებისათვის

საქართველოს ისტორიულ წარსულში აპარლებმა დიდი ეროვნული ჩაგვრა და ტანჯვა განიცადეს დამპყრობლებისაგან. ეს იმით აიხსნება, რომ აპარას, როგორც საზღვარზე მდებარე მხარეს, პირველად უხდებოდა შემოსეულ მტერთან შებრძოლება. აპარის პოლიტიკური მდგომარეობა გართულდა მას შემდეგ, როდესაც თურქებმა დაიპყრეს (1453 წელს) კონსტანტინოპოლი, რასაც მოჰყვა თურქების პოლიტიკური ბატონობის გავრცელება-განმტკიცება შავი ზღვის სანაპიროებზე.

ოსმალეთის აგრესია პირველ რიგში მიმართული იყო საქართველოს სამხრეთ-დასავლეთის მხარეების დაპყრობისაკენ. 1545 წელს თურქებმა გაიმარჯვეს სოხოისტას ომში და ხელში ჩაიგდეს ძველი სამცხე-საათაბაგო (ქესხეთ-ჯავახეთი), რომელშიაც შედიოდა მთელი აპარაც. ამდროიდან დაიწყო აპარის მოსახლეობის გამაჰმადიანება და ის დიდი ეროვნული ტრაგედია, რომელსაც ეს მხარე საუკუნეთა მანძილზე განიცდიდა. მაგრამ დამპყრობლებს წინაშე აპარლებს ქედი არ მოუხრიათ და ისინი გმირული ბრძოლებით ცდილობდნენ შეენარჩუნებინათ სამშობლოს თავისუფლება, ენა და მამაპაპური რწმენა. მით უმეტეს ამ ბრძოლაში აპარლები განმარტოებულნი იყვნენ. დედასაქართველო თვითონვე განიცდიდა დიდ გასაჭირს თურქებისა და სპარსელებისაგან და ამის გამო მას არ შეეძლო რაიმე დახმარება გაეწია თურქების ხელში ჩავარდნილი აპარისათვის. მიუხედავად ამისა, აპარლებმა თავდადებული ბრძოლებით მაინც შესძლეს მშობლიური ჩვევებისა და ენის შენარჩუნება. ქრისტიანული სარწმუნოების დაკარგვამ ვერ შეძლო აპარლების ეროვნული გადაგვარება. მით უმეტეს, აპარლებმა ბოლომდე შეინარჩუნეს მშობლიური ქართული ენა შეურყვინელად და ამით მკიდრო კავშირში იყვნენ დედა-საქართველოსთან.

ქრისტიანული რწმენის დაკარგვის შემდეგ, რასაკვირველია, იოლი საქმე არ იყო ენისა და მიწა-წყლის შენარჩუნება თურქეთის დესპოტ-სულთნების ბატონობის პერიოდში, მაგრამ აპარლებმა ეს შესძლეს მხოლოდ თავდადებული ბრძოლის წყალობით. მართალია,

ამის შესახებ იმდროინდელი ოფიციალური მემარტიანენი არ იძლევიან ვრცელ ცნობებს, მაგრამ აქარელი ხალხის მესხიერებას იძლემა შემოუნახავს ამ გმირულ ბრძოლათა ეპიზოდებს დაწვევები, რომელიც ჩვენ საშუალებას გვაძლევს გავერკვიოთ, თუ რა ტანჯვა-წვალებას განიცდიდა აქარლები თურქეთის ბატონობის დროს, რათა შეენარჩუნებინათ თავისი ქრისტიანული რწმენის მემკვიდრეობა.

აქარლების გასათურქებლად ოსმალებმა, პირველ ყოვლისა, მიმართეს სარწმუნოების გამოცვლას, რომ ქრისტიანული აქარა რწმენით ჩამოეშორებინათ საქართველოსათვის და აქარლებში მაჰმადიანობის გავრცელებით ეს მხარე მკიდროდ დაეკავშირებინათ თურქეთთან. მით უმეტეს, იმ დროს ვერ ასხვავებდნენ ეროვნებასა და რწმენას და მაჰმადიანობაზე გადასულა ხშირად გათურქებას ნიშნავდა. საზოგადოებრივ-პოლიტიკურ ცხოვრებაზე გაბატონებული იყო რელიგია და ამ რელიგიური რწმენის გამოყენებით თურქები ცდილობდნენ დაპყრობილი ერების გადაგვარება-გათურქებას. ამ მიზნით რელიგიის კულტის მსახურთა ხელში იყო ეროვნული იდეოლოგიის გარკვევა, განათლება და მორალი. ამიტომ ვინც მაჰმადიანობას მიიღებდა, იგი ითვისებდა თურქულ ენას, ადათ-ჩვევებს, მორალს და თანდათანობით ჰკარგავდა ეროვნულ თვითშეგნებასაც.

ამას კარგად გრძნობდა აქარელი ხალხი, რომელიც დარწმუნებული იყო იმაში, რომ სჯულის გამოცვლა, ე. ი. ქრისტიანული რწმენის დატოვება და მაჰმადიანობის მიღება, ნიშნავდა ქართველობაზე ხელის აღებას. ამის გამო აქარაში დაიწყო გათურქების წინააღმდეგ სასტიკი ეროვნულ-სარწმუნოებრივი ხასიათის ბრძოლები, რომელიც ფიზიკური განადგურებით ემუქრებოდა აქარლებს. მაგრამ მამაბაბური რწმენისა და ადათ-ჩვევების დასაცავად აქარის ხალხი სისხლის უკანასკნელ წვეთამდე ებრძოდა თურქების აგენტებს და ხოჯა-მოლებს, რომლებსაც ეს საქმე სულთნისაგან ჰქონდათ დავალებული.

ამ ბრძოლაში ყველაზე მეტი სისხლი მაჰახლელებმა დაღვარეს თურმე. ამის შესახებ სოფ. ბაზარეთის მოხუცები ასე მოგვითხრობენ: „მაჰახლელებმა ყველაზე მეტი სისხლი დაღვარეს. ამდენი სისხლი არც აქარელთ, არც ზეგნელთ, არც ლივანელთ და არც სხვათა დაუღვრიათ, რამდენიც მაჰახლელებს. რაც აქედან ხალხი გაიქცა გურჯისტანისაკენ, იმდენი ხალხი არც ერთის აქაური მხრიდან არ გაქცეულა იქითკენო. მაჰახლელები ძალით არის გათათრებული და ძალითვე გაქართველდებო. მაჰახლელნი ოსმალთ მაგრად და გულად დაუხვდათ. მაჰახელის ხალხი მეტად მაგარი და გაუტეხავი

ხალხი იყო: ესენი ადვილად არ ჩაბარდნენ მაჰმადიანებს. ოსმალოს წინააღმდეგ ჩხუბი ასტეხეს, გამაჰმადიანება არ გვინდაო. ოსმალოთ ამაზე ძლიერ ბევრი მაჰახლელები დახოცეს. მაჰახლელები ცხუბს ხოცავდნენ ოსმალოთ, მაგრამ საქმე მაინც მაჰახლელებს უკეთესად რადგანაც ოსმალნი თოფ-იარაღით იყვნენ და მაჰახლელებს კი არაფერი ჰქონდათ. მაჰახლელებში გმირობა გამოუჩენია ძნელადეს, რომელსაც უარი უთქვამს გათათრებაზე. ოსმალები მას გადაჰკიდებდნენ, წაურთმევიათ მისთვის მამული, დაუწყიათ მასზე ცილისწამება და დევნა. მაგრამ ძნელადე ყველაფერ ამას ვაყვაცურად ებრძოდა და ამბობდა: „გვარად ძნელადე ვარ და საქმითაც ძნელადე უნდა ვიქმნე. რათ უნდა გავთათრდე, ვიდრე ძნელადეებს პირში სული გვიდგია, მანამ ჩვენ, ჩვენს რჯულს და ქვეყანას არ ვუღალატებთო“. ბრძოლის დროს მთლად დაკარგა ყველაფერი, დაღარიბდა, გაღატაკდა, მაგრამ თათრობა მაინც არ მიიღო. სიკვდილის წინ ძხელადემ შვილები დაიბარა და უთხრა:

— ეს არის, ვთავდები, ვკვლები, აქ ბევრი ვეწვალე, ბევრი ვეტანჯე ჩემის სჯულის გულისათვის, დაკვარგე ყველაფერი, ესლა მე ვკვდები დიდის მწუხარებით და ჩემის მამა-პაპის რჯულზე, რომელიც მე დიდის ტანჯვით შევიწახე და დამმარხეთ ქართულის, ჩემის მამა-პაპის წესითო.¹

„გათათრების წინააღმდეგ დიდის გმირობით უბრძოლიათ დანდალოს ხალხს. დანდალოში ოსმალოს ჩარი მდგარა და დაუქცევიათ დანდალოს სახლები. ხალხი მაინც გმირულად იბრძოდა არა მარტო გათათრებებს წინააღმდეგ, არამედ თვით ოსმალეთის ბატონობის დასამხოზად, რომ ჩვენ თქვენი მორჩილება არ გვინდაო. რჯულის გამოცვლის გამო თვით დანდალოს დელეგაციებმაც აიღეს ხნალ-ხანჯლები სელში და გამოვიდნენ საბრძოლველად. ამათ გადასწყვიტეს: ან მამა-პაპის რჯულზე უნდა დავრჩეთ, ან უნდა გავწყდეთო. ჩვენი გათათრება არ შეიძლებაო. ოსმალნი ათასობით დახოცეს, მაგრამ ბოლოს მაინც ოსმალნი მოერივნენ. დანდალოს ხალხი დამარცხდა, ხალხი გაწყდა და ვინც გადარჩა, დანდალოდან გარეკეს ოსმალეთში. მთელი დანდალო ცარიელი დარჩენილა“. (იქვე, გვ. 86).

გამაჰმადიანების წინააღმდეგ ასეთივე გმირობა გამოუჩენიათ მარადიდელ ქალებსაც და როდესაც მათ დაინახეს, რომ ბრძოლის გაგრძელება შეუძლებელი იყო, მაშინ მარადიდის ტყეში თავი მოიკლა ხანჯლით ექვსმა ქალმა, ორმა თავი ჩამოიხრჩო, სამმა თავი მოიწამლა და სხვა (იქვე, 91).

¹ ზ. ჰიჭინაძე, ქართველების გამაჰმადიანება, ანუ ქართველთა გათათრება, თბ., 1915 წ., გვ. 77-78.

ზოგიერთი სოფელი ამას გვერთიანებული ძალით ებრუნება, როგორც, მაგალითად, მერისელები, რომელთაც გამაჰმადიანების უარი უთქვამთ:

„არ ვავთარდებით, ვინდა დაგვსოცეთ და შევასწავლოთ ენა-ზამთო. რამდენიმე დღის შემდეგ ამათში ჩხუბი დაიწყო. მისი მცხოვრებთა რიცხვი მთლად გაწყდა: შეიღას კარგად მათივე ერთი გვარის რამდენიმე ოჯახი გადაჩია, ცეცხლაძეები, დანარჩენნი კაცნი, ქალები, მოხუცნი, ახალგაზრდები და ყმაწვილნი ვამწყდარან ბრძოლაში. სასლები მთლად დაუქცევიათ ოსმალოთ“ (იქვე, გვ. 100).

დამარცხებული სოფლები, რომლებიც არ გამაჰმადიანდნენ, როგორც, მაგალითად, კინტრიში, შაქვი და ქობულეთი, მთლიანად გადასახლდნენ გურია-იმერეთში.

იყვნენ მოღალატე აქარლებიც მაღალი წრიდან, რომლებიც ხელს უწყობდნენ ოსმალების გაბატონებას. მაგრამ ასეთებს ხალხი სასტიკად უსწორდებოდა. მაგალითად, 1845 წ. აქარლებმა ამირჩიეს რამდენიმე თავიყაცი. აქა-იქ ვაამაგრეს ზოგიერთი ციხე-კოშკი და აუჯანყდნენ ოსმალეთის მთავრობას. მალე აქარაში 20.000 ოსმალის ჯარისკაცი მოვიდა, თოფ-ზარბაზნებით შეიარაღებულნი შოადგნენ აქარას. დაიწყეს ზარბაზნების სროლა და ომი. მაგრამ აქარლებს ვერადერს აკლებდნენ, რადგანაც ისეთ ადგილებში იყვნენ ჩასაფრებულები, რომ ოსმალებს სჯობნიდნენ და ამარცხებდნენ. ამ ომში აქარლებმა დიდძალი ხალხი გაუწყვიტეს ოსმალებს. მაგრამ აქარლებს უღალატა ხეიბულა-ბეგ ჯაყელიმ, რომელმაც გასცა შეამბოხებები და მიემხრო ოსმალთ. ამით ოსმალებმა გაიმარჯვეს და აქარის ციხე-სიმაგრეები დაიჭირეს. ოსმალებმა შეამბოხეთა მეთაურები დააპატიმრეს და ვაგზავენეს სტამბოლს. ხალხს დიდი ხარჭი დაადევს. კომლზე 25 მან. ამას დაუმატეს ის ხარჭებიც, რაც მათთან ბრძოლაში დაიხარჯა. ხალხი ძლიერ შეაწუხეს, ჯარები ჩაუყენეს, რადგანაც აქარლებს ღალატს სწამებდნენ. — ქართველებისავენ აქეთ თვალი და გული, იმათთან მიწერ-მოწერა აქეთ და აჯანყებას იმითომ ჩადიანო.

რამდენიმე ხნის შემდეგ აქარლებმა ხეიბულ-ბეგ ჯაყელი ღალატის გამო მოჰკლეს. ერთ ღამეს დაეცნენ ჯაყელის ოჯახს და სამი კომლი ხალხი თლათ ამოწყვიტეს.¹

თურქების აგენტები — მოლები და ხოჯები ისე ავიწროებდნენ აქარლებს, რომ მოხუცებს ნებას არ აძლევდნენ დამარხულიყ-

1 ზ. კიკინაძე, მუსულმანი ქართველობა და მათი სოფლები საქართველოში, თბ., 1913 წ., გვ. 95-96.

ენენ მამა-პაპური წესით და ამის გამო მიცვალებულს პირველ ხანებში აპაროდან მისვენებდნენ გურიაში და იქ მარხავდნენ.

ამის შესახებ სოფ. ზენითის მცხოვრები მოხუცი დედაბები გადმოგვცემს: „მიცვალებულის დასაბრუნებლად ჩვენში ქრისტიანულად ვეღარ ბედავდნენ ხოლმე, მიცვალებულს მისი ნათესავები იმე გურიაში წასვენებდნენ და იქ მარხავდნენ ქრისტიანულად, მაგრამ იქაც ჩემად, რომ არავის ენახა და აქეთ ამბავი არ მოეტანა. ისეთი შემთხვევაც მომხდარა, რომ ხანდახან მკვდრის წამლებთ გზაში ოსმალოს მომხრე კაცები დახვედრიან, მკვდარი წაურთმევიით, ან წამლებთ დაუგდიათ მკვდარი გზაში და თვითონ გაქცეულან დასამალავად. რამდენჯერ მკვდარი გზაში დარჩენილა და მერე იგი სხვებს დაუმარხავთ.¹

თურქ დამპყრობთა ამ ხანგრძლივ და უსწორო ბრძოლაში აპარლები დამარცხდნენ და ვინც გადარჩა თურქებისაგან ფიზიკურ განადგურებას, იძულებული შეიქმნა მიეღო მათი რწმენა — მამლიანობა.

„რჯულის გამოცვლა, — ამბობს მოხუცი აპარელი გულო-ალა კაიკაციშვილი, — ძლიერ ეძნელებოდათ, მაგრამ რას იზამდნენ, „ძალა აღმართსა ხნავსო“, იტყვიან ჩვენი ძველები, ჩვენც ისე მოგვივიდა, — გამაჰმადიანება გახდა ჩვენს ძალად, ჩვენს იარაღად, ამით ჩვენ შეგვეძლო სიცოცხლის პოვნა, დარჩევა, წინააღმდეგ შემთხვევაში კი გაწყვეტა. ორში ერთი უნდა ყოფილიყო, ან გამაჰმადიანება, და მით სიცოცხლის პოვნა, ან გაწყვეტა და ქრისტიანად დაშთენა. გაწყვეტას ისევ დაშთენა ამჟობინეს, რადგანაც მრავალთ იმედები ჰქონდათ, რომ ამ მხარეს ერთ დროს ისევ ქართველები აიღებენ, აქ ისევ ძველებური ცხოვრების წესები აღორძინდებაო.²

ქრისტიანული რჯულის გამოცვლა-გამაჰმადიანებას მოჰყვა ბრძოლა დედაენისათვის. აპარლების გასამაჰმადიანებლად საკირო იყო მშობლიური დედა-ენის, ამ ეროვნული თვითშეგნების უმნიშვნელოვანესი ფაქტორის მოსპობა, მისი შეცვლა უცხო, თურქული ენით და დამწერლობით. ამ მიზნით სტამბოლიდან გზავნიდნენ მასწავლებლებს — ხოჯებს, რომლებსაც დავალებული ჰქონდათ აპარლებში მოესპოთ ქართული ენა და წერა-კითხვა. სამაგიეროდ უნდა გაეფრცხლებინათ ოსმალური ენა. ისინი აპარლებში ასეთ პროპაგანდას ეწეოდნენ: „ჩვენ თათრები ვართ და არა ქართველებიო, რჯულიც თათრული გვაქვს და ენა და წიგნიც თათრული უნდა

1 ზ. კვიციანიძე, ქართველთა გამაჰმადიანება, გვ. 112.
2 იქვე, გვ. 113.

გვეკონდესო. ეცადეთ, რომ ქართული დაივიწყოთ და ის ენა ისწავ-
ლოთ, რომელიც ღეთის ენაა და რომლითაც ლაპარაკობდა ჩვენიძე-
ჰამედიო. ქართული წიგნებიც ან დაწვიოთ, ან წყალში გათავსებეთ, რა-
დგანაც უწმინდურიაო“.

ასეთ ეროვნულ ტრაგედიას განიცდიდა აქაოა 1878 წლამდე,
როდესაც დიდმა რუსეთმა შესძლო ოსმალების დამარცხება, შავი
ზღვის სანაპიროების დაპყრობა, ბათუმის აღება და აჭარის შემო-
ერთება. ქართველთა შორის ამან გამოიწვია დიდი სიხარული, რაც
დიდი ხნით გათიშულ მოძმეებს აძლევდა პოლიტიკურ-ეკონომი-
ურ და ნაციონალური გაერთიანების საშუალებას. ამას კარგად ხედა-
ვდნენ თურქეთის მოსყიდული აგენტები და მათი დამქაშებები — ხო-
ჯები და მოლები, რომელნიც ახლა დაფაცურდნენ და დაიწყეს რუ-
სეთისა და ქართველების წინააღმდეგ პროპაგანდა. ისინი აქარლებს
ურჩევდნენ ოსმალეთში გადასახლებას, რომ ამით თავი დაეღწიათ
ძალად გაქრისტიანებისაგან. ბევრი გაუთვითცნობიერებელი აქარე-
ლი წამოეგო მათ ანკესზე და დაიწყო ოსმალეთის შორეულ პრო-
ვინციებში გადასახლება (მუჰაჯირობა).

მაგრამ ამ შემთხვევაშიაც აქარლებშივე გამოჩნდნენ თავდა-
დებული მამულიშვილები, რომლებიც ხალხს მოუწოდებდნენ სამ-
შობლოში დარჩენას და მშობლიური მიწა-წყლის შენარჩუნებას.
ასეთები იყვნენ: შერიფ-ბეგ ხიმშიაშვილი, ახმედ-ფეხენდი ხალვაში,
გულო-ალა კაიკავიშვილი, ახმედ-ფეხენდი ხალვაშვილი, თუფან-ბეგ
შერვაშიძე და სხვა.

ეს მოწინავე და შეგნებული ჯგუფი დადებითად აფასებდა აჭა-
რის შემოერთებას რუსეთთან და ხალხს ურჩევდა: „ჩავებარდეთ
რუსეთს, მათ ხელში ჩვენ ცუდი არა მოგველის რაო“. ახმედ-ფაშა
ხიმშიაშვილი ერთ-ერთ ანდერძში თავის შვილს შერიფ-ბეგისადმი
ამბობს: „იცოდე შერიფ, რომ ადრე თუ გვიან, ჩვენს მზარეს დაიპყ-
რობს რუსეთი ისე, როგორც დაიპყრო ახალციხე და სხვა მზარეები.
იქონიე შეგობრობა რუსებთან და მოსახლდრე მცხოვრებლებთან,
ჩვენი ბედ-იღბალი რუსებზე იქნება დამოკიდებული; იცოდე, რომ
ჩვენი ვზა იქნება იქით და არა სტამბოლისაკენ“-ო.¹

ამას მოწმობს შერიფ-ბეგ ხიმშიაშვილის ვულ-
წრფელი წერილი, რომელიც მან მოათავსა იმდროინდელ ქართულ
გაზეთ „დროებაში“: „...მუდამ ვცდილობდი ჩემ-ს თავის და ჩემის
მოძმეთა გამოხსნას ჩემის ქვეყნითურთ ოსმალის ხელიდან და რუს
ხელმწიფის ქვეშევრდომით შესვლას, რომლის მფარველობის ქვეშ

¹ Л. С. Исарлов, Письма о Грузии, т. 6, 1879, гл. 71.

იყვნენ დიდი ხნის მოღმა ჩემი უძრავლეს საყვარელ მოძმე მხარეთ
ქვეყნები: იმერეთი, ქართლი, კახეთი, მესხეთის მცირე ნაწილი და
სხვა, მაგრამ არ იქნა, არ შეღირსა.

1853 წლის ომიანობისა, ცოტა რამ იმედი მომეცა, ვამზობდი.
აგერ ახლა გამოვალ ოსმალების ქვეშევრდომობისგან, ჩემი ნების
და ჩემს ქვეყანასაც გამოვიხსნი ოსმალთ მტარვალიდან, და
დებულ რუსეთს შევუერთდები. მაგრამ, საუბედუროდ, ყოველი
საშუალება გამიწყდა, გზა-კვალი დამეხშო, ყოველგნით ხელი მომე-
ცარა...“

ამ წერილს იგი ასე ამთავრებს: „შეერთებულიყოთ მტკიცედ,
ძმურად, ჩვენი დიდიხნით აქეთ დაშორებული მრავალრიცხოვან
ძმებთანა სულითა და გულითა და ყოველი კეთილგანწყობილებითა,
ხელი ხელს მივცეთ და გარდაგვედგას ის გმირული ნაბიჯი, რითაც
განთქმული იყვნენ ქრისტიანობის დროს ჩვენი წინაპარნი საქვეყ-
ნოდ“-ო.!

* * *

მართალია, მეფის რუსეთის რეჟიმი ხელს არ უწყობდა აქარ-
ლების ეროვნულ გათვითცნობიერებას, მაგრამ აქარლებს რუსეთთან
გაერთიანებულ საქართველოში ფართო ასპარეზი მიეცათ კულტუ-
რულ-ეკონომიურად დაწინაურებისა. ამან ხელი შეუწყო ამ მხარის
ნაციონალურ-ეროვნულ აღორძინებას, რომლის სრულ შესაძლებ-
ლობას მან მიაღწია საბჭოთა ხელისუფლების დამყარების შემდეგ.

მაგრამ ახლა, როცა საბჭოთა სამშობლოს ცაზე ბნელი ჩამოწვა,
როცა ჰიტლერულმა გერმანიამ ვერაგულად დაარღვია ხელშეკრუ-
ლება, როცა ფაშისტური ურდოები თავს დაესხნენ ჩვენს წმინდა-
თა წმინდა სამშობლოს, აქარლები, საქართველოს სხვა შეილებთან
ერთად მხარში ამოუდგნენ საბჭოთა კავშირის სხვა ხალხებს ვე-
რაღი მტრის გასანადგურებლად.

დაუუგდოთ ყური საბჭოთა აქარის პატრიოტ მწერლებს, თუ
როგორ ასახვეს ისინი შექმნილ თანამედროვე ვითარებას, როგორ
აღანთებენ სამამულო ომის ფრონტებზე მყოფი მეომრის გულს, რო-
გორ დამღერიან საბჭოთა სამშობლოს:

„მამულის ტრფობით ამევსო გული
და თითო სუნთქვა გრივალად იქცა,
შენი დიდებით ვარ ანთებული,
შენ შემოგველე, სამშობლო მიწაე“.

1 გაზ. „დროება“, 1879 წ. 2 თიბათვე.

(მ. იოსელიანი, „ჩემო მიწავ“)
„მინდა მტრის ურდოს ისე ჰკვეთავედ,
რომ შენი შვილის სიმაგრე იქნას.
მინდა ბოლომდე სისხლის წვეთამდე,
იცავდე მეგრდით სამშობლო მიწას“.
(მ. შალაზონია, „წითელარძიველ
შვილს“)

ქართველთა
წიგლისწამბო

საბჭოთა აჭარიდან მრავალი თავდადებული პატრიოტი იბრძვის მოსისხლე მტრის წინააღმდეგ, იცავს საბჭოთა სამშობლოს ღირსებას, თავისუფლებას და დამოუკიდებლობას. — „ქართველმა ხალხმა თავის წრიდან ბევრი სახელგანთქმული ოფიცერი და მებრძოლი მისცა წითელ არმიას, მათ შორის აჭარიდანაც“.¹

„კურსკის ოლქში შემოიჭრნენ ფაშისტი ურდოები. აწიოკებდნენ მშვიდობიან მოსახლეობას, წვაენდნენ, ანადგურებდნენ ქალაქებსა და სოფლებს. ერთერთ ნაწილს ებრძანა გარეკოს მტერი და განთავისუფლოს საბჭოთა ტერიტორია. შეძახილით — სამშობლოსათვის! მებრძოლები ეკვეთნენ ფაშისტ დამპყრობლებს. ნაწილის მეთაურის გვერდით იბრძვის ბოლშევიკი კომისარი ჯემალ ბაკურიძე. ის პირადი მავალითთ თან იყოლებს მებრძოლებს, სჩეხს ფაშისტ არამზადებს, ხიშტზე აგებს მათ. ნაწილმა სასახელოდ შეასრულა საბრძოლო დავალება.“²

„ახალგაზრდა დ. ჩხიკვიშვილს საპასუხისმგებლო დავალება მისცეს: უნდა დაბომბოს ფაშისტების მნიშვნელოვანი სამხედრო ობიექტი. პირველად შედის ბრძოლაში, პირველი საბრძოლო დავალებაა, მაგრამ ის შეუპოვრობით და უშიშრობით ასრულებს მას. ამოისუნთქა კმაყოფილებით, მოაბრუნა თვითმფრინავი. გერმანელთა სვავები ესხმიან თავს. უფროსი სერჟანტი, რადისტ-მსროლელი დ. ჩხიკვიშვილი მოხერხებულა. მტრის თვითმფრინავი მოუშვა ახლოს და შემდეგ ტყვიამფრქვევის რამდენიმე წყებით იგი აღმოდებული დაუშვა ძირს. თვითონ კი უვნებლად ბრუნდება თავის ნაწილში“.³

სამამულო ომის ფრონტებიდან მზიური აჭარის მშრომელთა შვილების მეტად ამაღელვებელი და პატრიოტული წერილები მოდის. აი, რას სწერს სამამულო ომის მონაწილე ახმედ საგიანიძე მშობლებს:

„ძვირფასო დედავ და მამავ, ჩემო ძმებო და დებო. მე უკვე ორი წელია მონაწილეობას ვღებულობ ბრძოლაში. ამ ორი წლის განმავლობაში მე გამოვიწრთე, როგორც ფოლადი. ახლა ლეიტენან-

1 ვახ. „საბჭოთა აჭარა“, 17 მარტი, 1944 წ.

2 ვახ. „საბჭოთა აჭარა“, 18 მარტი, 1942 წ.

3. იქვე.

ტი ვარ, ჩემო საყვარელო დედავ. გულში არ გაივლო შიში, მტერი ჩვენ ვერაფერს დაგვაკლებს. ჩემი ჯავრი არ გექნეთ. ისე ვარ, როგორც სალი კლდე.

ყოველ-დღიურად წინ მივიწვევთ და დაუნდობლად ეკლავთ ფაშისტ ოკუპანტებს. ხიშტზე მტრის სისხლი არ შრება. გერმანელს ვაგებ პირადად ჩემ ხიშტზე. ათასობით გერმანელი არისკაცი გადმოდის ჩვენს მხარეზე. ფაშისტი ყაჩაღების დღეები დათვლილია.

საყვარელო მშობლებო, თავდადებულად იმუშავეთ კოლმეურნეობაში და ამით დახმარება გაუწიეთ ფრონტს. დარწმუნებული იყავით ჩვენს გამარჯვებაში. იცოდეთ, გაგახარებთ და ყველას გასახელებთ, აუცილებლად“.

თქვენი საყვარელი შვილი ახმედი.¹

ან კიდევ: სამამულო ომის მეგრძოლმა — მეგრჯან მეგედის ძე მიქელაძემ პატრიოტული გრძნობით გამთბარი წერილი გამოგზავნა საქ. კპ(ბ) ხულოს რაიკომში. აი რას წერს ამხ. მიქელაძე თავის ბარათში:

„მინდა მოგწეროთ ჩემს შესახებ. ჩვენ ხუთი ძმანი ვართ, სახლის სასოფლო საბჭოს სოფ. ნენიის წითელი არმიის სახელობის კოლმეურნეობის კოლმეურნენი. ორი ძმა სამამულო ომის ფრონტებზე ვართ და ვურტყამთ საზიზღარ ფაშისტ ყაჩაღებს. ვამაყობთ, რომ ჩვენი აყვავებული სამშობლოს დამცველნი ვართ. შორს არ არის ის დრო, როდესაც პირსისხლიანი ფაშისტი ერთხელ და საბოლოოდ იქნება განადგურებული. წითელი არმია, რომელიც შესანიშნავად არის შეიარაღებული, მუსრს ავლებს მტერს და პიტლურის ტილიან ბანდებს დასავლეთისაკენ მიერეკება. გერმანელ ფაშისტებთან მედგარ ბრძოლაში მეორედ დავიჭერი, მაგრამ ათჯერ რომ დავიჭრა კიდევ, შინ მაინც მანამ არ დაებრუნდები, სანამ ყველა ფაშისტი ოკუპანტი გაელეტილი არ იქნება.

მე მოვეუწოდებ ხულოს რაიონის ახალგაზრდობას, ყველა მშრომელს: კიდევ უფრო გააძლიერეთ დახმარება ფრონტისადმი, სანიმუშოდ და უმოკლეს ვადაში ჩაატარეთ სავაზაფხულო თესვა.

წითელარმიელი მ. მიქელაძე“.²

„საქვეყნოდ ცნობილი გახდა, — ვკითხულობთ, საბჭოთა აქარის 23 წლისთავთან დაკავშირებით სახკომსაბჭოს თავმჯდომარის ამხ. ფუტყარაძის მიერ გაკეთებულ მოხსენებაში, — სამშობლოს

1 ხულო, გაზ. „კოლექტიური შრომა“, 11 იანვარი, 1942 წ.

2. გაზ. „კოლექტიური შრომა“, 15 მარტი, 1942 წ.

მგზნებარე პატრიოტის, საბჭოთა კავშირის გმირის, აჯარული მფრინავის, უმცროს ლეიტენანტ ი ს რ ა ფ ი ლ ქ ე მ ა ლ ი ს ძ ე ჯ ი ნ-ჭ ა რ ა ძ ი ს საბრძოლო დამსახურება. ის მსახურობდა ერთერთ საავიაციო ქარხანაში გამომცდელ მფრინავად. მტერი მტერი-ოტმა ფრონტზე წასვლა მოითხოვა. მისი სურვილი დაკმაყოფილეს და იგი მოიერიშე ბომბდამშენ თვითმფრინავზე დანიშნეს. მამაცმა მეომარმა გმირობა გამოიჩინა და სამშობლოსათვის თავდადება გვიჩვენა. მისი საბრძოლო თვითმფრინავი რისხვას წარმოადგენდა მტრისათვის. მან მეტად რთულ და ძნელ პირობებში მოახდინა 92 საბრძოლო გაფრენა. პირადად მოსპო და დააზიანა მტრის 82 ავტომანქანა, 27 ტანკი, 6 თვითმფრინავი აეროდრომზე, საჰაერო ბრძოლაში ჩამოაგდო 1 თვითმფრინავი, ჩაახშო საზენიტო არტილერიის 10 წერტი: საველე არტილერიის 5 ბატარეა, ნაღმსატყორცნთა 3 წერტი. მის მიერ მოკლული, დაჭრილი და გაფანტულია 880-მდე მტრის ჯარისკაცი და ოფიცერი. თვითმფრინავთა ჯგუფში მოქმედებისას ააფეთქა 6 საწყობი საომარ მასალიანად.

გმირის სახელწოდების მინიჭებამდე ი. ქ. ჯინჭარაძე დაჯილდოებული იყო წითელი ვარსკვლავისა და სამამულო ომის პირველი ხარისხის ორდენებით. მიღებული აქვს: თავდაცვის სახკომის 4 მადლობა, ფრონტის სარდლის 2 მადლობა, არმიის სარდლის 5 მადლობა, კორპუსისა და დივიზიის მეთაურების 7 მადლობა.¹

სამამულო ომის ფრონტზე მედგრად იბრძვის და უღმობლად ანადგურებს მტერს კატერის მეთაური ა ხ მ ე დ ს უ ლ ე ი მ ა ნ ი ს ძ ე წ უ წ უ ნ ა ვ ა (ბათუმის რაიონიდან), რომელიც დაჯილდოებულია სამამულო ომის 1-ლი ხარისხის ორდენით და მედლით „სევასტოპოლის დაცვისათვის“.²

სარდლობის საბრძოლო დავალებათა სანიმუშოდ შესრულებისათვის პოდპოლკოვნიკი ა ს ლ ა ნ ი უ ს უ ფ ი ს ძ ე ბ ა ჯ ე ლ ი ძ ე (ქობულეთის რაიონიდან) დაჯილდოებულია საპატიო ნიშნის ორდენით, წითელი დროშის ორდენით, მონღოლეთის სახალხო რესპუბლიკის ორდენით და სამამულო ომის მეორე ხარისხის ორდენით.

აჭარის ასსრ უმაღლესი საბჭოს დეპუტატი პოდპოლკოვნიკი ხ უ ს ე ი ნ მ უ რ ა დ ი ს ძ ე ბ ე ჟ ა ნ ი ძ ე (ქობულეთის რაიონიდან) სამამულო ომის პირველ დღეებიდანვე ფრონტებზეა. მან სახელი მოიხვეჭა, როგორც წითელი არმიის უნარიანმა და გამპრიანმა მებრძოლმა, უშიშარმა ოფიცერმა განსაკუთრებით ისახელა თავი ყუბანის განთავისუფლებისათვის ბრძოლაში. საბრძოლო დამსახუ-

1 ვახ. „საბჭოთა აჭარა“, 17 მარტი, 1944 წ.

2 ვახ. „საბჭოთა აჭარა“, 18 მარტი, 1944 წ.

რებისათვის ამხ. ხუსეინ ბეყანიძე დაჯილდოებულია წითელი დროშისა და წითელი ვარსკვლავის ორდენებით.

სამამულო ომის პირველი ხარისხის ორდენით დაჯილდოებულია ლეიტენანტი ხასან მამუდის ძე ჯაფარიძე (ქობულეთის რაიონიდან), რომელმაც გამოიჩინა მამაცობა და სიმამაცობა ლოსათვის თავგანწირვით იბრძოდა ლაზოს სახელმწიფო ტერიტორიაზე ნულ რაზმში სმოლენშიჩინაში, გოგოლიოვის და ორიოლის ოლქებში.

კაპიტან აბდულ მემედის ძე წულუკიძემ (ქობულეთის რაიონიდან) სახელი გაითქვა, როგორც უშიშარმა მებრძოლმა მეთაურმა. მან შესცვალა ფრონტზე ბატალიონის მეთაური, რომელიც დაიჭრა, წაუძღვა ჯარს და გამარჯვება მოიპოვა. სახელოვანი მებრძოლი ამხ. აბდულ წულუკიძე დაჯილდოებულია სამამულო ომის მეორე ხარისხისა და წითელი ვარსკვლავის ორდენებით.

გვარდიის მამაცი ტანკისტი მემედ დურსუნის ძე გორაძეს სად არ უბრძოლნია: სტარაია რუსა, ნოვოსოკოლნიკი, ველიკიე ლუკი. იგი თავისი ტანკით ყველგან მოწინავე იყო. მემედ გორაძეს ბრძოლებში 7 მძიმე და 30 მსუბუქი კრილობა აქვს მიღებული. ერთხელ სტარაია რუსას რაიონში საბჭოთა ექვსი ტანკი ეკვეთა მოწინააღმდეგის 18 ტანკს. ოთხი ტანკი გრიგალისებური ცეცხლით მარცხენა ფლანგზე მოქცეულ ტანკისაკენ წამოვიდა, რომელსაც მემედ გორაძე მართავდა. ოსტატური მანევრირებით მემედმა ფლანგიდან შემოუარა მტერს. ქვემეხების პირდაპირი მოხვედრებით მტრის ორი მანქანა გამოიყვანა მწყობრიდან, მესამე ტანკი გატარნა, ხოლო მეოთხე ტანკმა იკადრა გაქცევა, მაგრამ მემედის ტანკიდან დაშენილმა ზალპმა ისიც გააქვავა ადგილზე. სტალინგრადიდან კურსკამდე ამ მამაცმა ტანკისტმა 752 ფაშისტი ვანგშირა. გვარდიის მამაცი ტანკისტის — მემედ გორაძის მკერდს ამშვენებს მედლები: „მამაცობისათვის“, „სტალინგრადის დაცვისათვის“ და სამკერდე ნიშანი „წარჩინებული ტანკისტია“. იგი აგრეთვე ლენინის ორდენზეა წარდგენილი.

ჩრდილოეთ კავკასიისა და უკრაინის განთავისუფლებისათვის ბრძოლების აქტიური მონაწილეა ლეიტენანტი აბდულ მემედის ძე დიასამიძე (ხულოს რაიონიდან). იგი დაჯილდოებულია წითელი დროშის ორდენით.

ლენინგრადის ფრონტზე გულადობისა და მამაცობის გამოჩენისათვის დაჯილდოებულია მედლით „მამაცობისათვის“ წითელარ-

მხელი არიფ მეველუდის ძე ბერიძე (ქედის რაიონი-დან).

კაპიტანი — ქირურგი ავნი მემედისძე დიასამიძე დაჯილდოებულია წითელი ვარსკვლავის ორდენით **მედიკოსი** „საბრძოლო დამსახურებისათვის“.

სულეიმან ხასანის ძე ცინცაძე (ქედის რაიონიდან) დაჯილდოებულია მედლით „სტალინგრადის დაცვისათვის“.

სერჟანტი ასლან მურადის ძე მჭავანაძე დაჯილდოებულია მედლით „მამაცობისათვის“.

სერჟანტი ქაზიმ აბდულის ძე ხარატოლი დაჯილდოებულია მედლით „მამაცობისათვის“.

უმცროსი ლეიტენანტი ასლან ბეჟანიძე დაჯილდოებულია მედლით „საბრძოლო დამსახურებისათვის“.

სამშობლოსადმი სიყვარული, გულადობა და თავგანწირვა გამოიჩინეს და ბრძოლაში თავი ისახელეს აგრეთვე ორდენოსნებმა: ყედირ დოლიძემ, ჯემალ ჩხაიძემ, ჯეფერ სურმანიძემ, ოსმან ბაჯელიძემ, ოთარ ჯინქარაძემ და შრავალმა სხვებმა.

1946 წ.

ილია შავვაშაძე და ახარა

მიმდინარე წლის სექტემბერში, ჩვენს სახელოვანსა და დიდბუნებოვან ადამიანს, მეცხრამეტე საუკუნის ფიქრთა მპყრობელს — ილია გრიგოლის ძე ჭავჭავაძეს დაბადებიდან ასოცი წელი, ხოლო გარდაცვალებიდან **ორმოცდაათი** წელი შეუსრულდა.

არ დარჩენილა არც ერთი დარგი საზოგადოებრივი თუ პოლიტიკური ცხოვრებისა, რომ ჩვენი დიდი მწერლისა და საზოგადო მოღვაწის — ილიას მადლიანი კალამი არ შეჰხებოდეს.

ამჟამად ჩვენ ვლაპარაკობთ იმ დიდ ღვაწლზე, რომელიც ილია ჭავჭავაძემ დასდო თურქეთის მიერ მიტაცებულ სამხრეთ საქართველოს განთავისუფლების საქმეს.

გამოხატავდა რა ქართველი ხალხის ნება-სურვილს, ჯერ კიდევ მეთვრამეტე საუკუნის სამოცდაათიან წლებში ჩვენი სახელოვანი ერეკლე მეორე უაღრესად დანტერესებული იყო სამხრეთ საქართველოს განთავისუფლებით, მაგრამ მაშინ ვერ მოხერხდა განხორციელებულიყო ქართველი ხალხის სანუკვარი სურვილი, მთლიანად სამხრეთ საქართველო, კერძოდ კი აქარა, თურქეთის უღლისაგან განთავისუფლებულიყო.

მეცხრამეტე საუკუნის სამოციანი წლებიდან დაიწყო ფართო მოძრაობა სამხრეთ საქართველოს განთავისუფლებისათვის. ამ მოძრაობას სათავეში ჩაუდგნენ გამოჩენილი ქართველი მოღვაწეები: ილია ჭავჭავაძე, გრიგოლ ორბელიანი, აკაკი წერეთელი, აეტრე უმიკაშვილი, სერგეი მესხი, დიმიტრი ყიფიანი, იაკობ გოგებაშვილი, ვიორჯი წერეთელი, მამაცაშვილი, ანდრონიკიშვილი და სხვები.

რუსი მხედრობის დახმარებით, ქართველ ხალხს დიდი ხნის ნატვრა შეუსრულდა. სამხრეთ საქართველოს ნაწილი — აქარა დედასამშობლო — საქართველოს შეუერთდა.

ქართველმა ხალხმა მრავალი რბევა და აწიოკება განიცადა. საქართველოს ოდითგანვე თავს ესხმოდნენ: არაბები, სპარსელები, მონგოლები, თურქები, ბიზანტიელები და სხვ. საქართველოს მიწა-წყალს ფლეთდნენ და აქუცმაცებდნენ, ქართველებს ძალით თავს ახვევდნენ მისთვის მიუღებელ სარწმუნოებასა და ადათ-წესებს. ქართველები თავდაცვით, სამართლიან ბრძოლებს აწარმოებდნენ, მაგრამ ყოფილა საქართველოს ისტორიაში ისეთი მომენტიც, როცა საქართველო განვითარებისა და ძლიერების უმაღლეს მწვერვალზე ასულა, მასაც ჰყოლია ქვეშევრდომი და მოკავშირე ქვეყნები, მაგრამ ისტორიას მაინც არ ახსოვს, რომ ქართველებს თავს მოეხვიოთ სხვა ხალხებისათვის თავიანთი ადათ-წესები და სარწმუნოება. პირიქით, საქართველოს აყვავებისა და გაფურჩქვნის პერიოდში, ქართველი მეფეები თავშესაფარს აძლევდნენ ყველა დევნილთ და შვიწროვებულთ და მოწიწებით იცავდნენ მათ ადათ-წესებსა და სარწმუნოებას.

მეცხრამეტე საუკუნის დიდი მგოსანი და გამოჩენილი მოღვაწე ილია ჭავჭავაძე ამ თვალსაზრისს შესანიშნავად ავითარებს თავის წერილში. იგი ამბობს:

„სარწმუნოების სხვადასხვაობა ჩვენ არ გვაშინებს. ქართველმა, თავის სარწმუნოებისათვის ჯვარცმულმა, იცის პატივი სხვის სარწმუნოებისაც. ამიტომაც ჩვენს ისტორიაში არ არის მაგალითი, რომ ქართველს სურვებიყოს ოდესმე სხვისა სარწმუნოების დაჩაგვრა და დევნა. სომეხნი, ებრაელები, თვით მაჰმადიანნიცა, ჩვენს შორის მცხოვრებნი, ამაში ჩვენ ვერაფერს ვერ წაგვაყვედრებენ. სხვა ქვეყანაში სარწმუნოებისათვის დევნილნი და ჩაგრულნი აქ — ჩვენში პოულობდნენ მშვიდობისმყოფელს სავანესა და სინდისის თავისუფლებასა“...¹

¹ ი. ჭავჭავაძე, თხზულებანი, 11, 1941, გვ. 311-312.

როგორც ცნობილია, თურქეთის ბატონობის დროს აქარა ხა-
ხალხო მეურნეობა ძალზე დაეცა. მთლიანად განადგურდა როგორც
სოფლის, ისე ქალაქის მეურნეობა. არტანუჯი და სამხრეთ საქარ-
თველოს სხვა ქალაქები ადრე დიდ როლს ასრულებდნენ ქვეყნის
ლეთ და დასავლეთ ქვეყნებთან სავაჭრო ურთიერთობებში.
ქების მიერ ჩვენი მხარის დაპყრობის შემდეგ კი საქალაქო წარმოე-
ბის მაჯისცემა შეწყდა, ჩაკვდა სავაჭრო ურთიერთობა დასავლეთის
ქვეყნებთანაც. დამპყრობლებს არ აინტერესებდათ ადგილობრივი
ხელოსნური წარმოების განვითარება. მევენახეობა, რომლის ხვედ-
რითი წონა სახალხო შემოსავალში დიდი იყო, თურქებმა მოსპეს.
მათ აჩეხეს ბალ-ვენახები და გააჩანაგეს.

ისედაც აუტანელ მდგომარეობაში მყოფი აქარლები, რუსეთ-
თურქეთის ომების დროს კიდევ უარეს მდგომარეობაში ჩაცვივდ-
ნენ.

მიუხედავად იმისა, რომ აქარა დიდი ხნით იყო ჩამოშორებული
თავის დედამამშობლო საქართველოს, სხვა ქართველი ტომების სიყ-
ვარული აქარლებისადმი და მათი ურთიერთ მისწრაფება საუკუნე-
ებით არ ჩამქრალა. როცა ისინი ერთმანეთს შეხვდებოდნენ, რო-
გორც მშობლიურნი, დიდ სიხარულსა და აღფრთოვანებას განიცდი-
დნენ. საილუსტრაციოდ შეიძლება მოვიყვანოთ გიორგი წერეთლის
შეხვედრა აქარლებთან.

„მე ხშირად დავდიოდი ქობულეთში და ბათუმშიც. იქ ვხედა-
ვდი ბეგებს, უფროს კაცებს, სიტყვა-პასუხით, ყოფაქცევით, ზრდი-
ლობით, კეთილი გულით, პურმარლით ნამდვილ ქართველებს. ჩემს
დანახვაზე იმათ მოღრუბლულ სახეს სინათლე გადაჰკრავდა ხოლ-
მე. მე ვიყავი ქრისტიანი, ისინი მაჰმადიანები; მაგრამ ჩვენ მაინც
ნათესაობის და ტომობის სისხლს ვგრძნობდით, ერთმანეთის ნახვა
თითქო იმ ღრმა გულის პრილობას აჩენდა, მეც რომ მტანჯავდა და
იმათაც კიდევ ერთიანად უფრო აწუხებდა, თითქოს იმ ერთ წუთს
აუტანელი მწუხარების ცეცხლი ორთავეს გვიქრებოდა.“¹

რუსეთ-თურქეთის ომის დაწყებამდე, 1875 წელს სამხრეთ საქა-
რთველოს ქართველების შესახებ გაზეთ „დროებაში“ სერგეი მესხი
წერდა: „ოსმალის საქართველოს ხალხს ჯერ კიდევ ისევ ქართვე-
ლი ხალხის ხასიათი აქვს, ქართველი ხალხის სული უდგია, სახე ნამ-
დვილი ქართველისა აქვთ, ჩვეულება და ცხოვრება საქართველო-
სი, ხალხი, თუმცა დიდი ხანია გამაჰმადიანებულა“.

მესხი თავის წერილში აქარლების და ლაზების მდგომარეობას

¹ გ. წერეთელი, გაზეთი „დროება“, № 24, 1879.

განიხილავს და იქვე სინანულს გამოთქვამს იმის გამო, რომ ვერ ჩვენ მათ სათანადოდ ვერ ვეხმარებოდით.

იგი იმავე სტატიაში დასძენს: „დიდი ხანია მას აქეთ, რაც ჩვენ ყოველი კავშირი გავეწყვიტეთ ოსმალს საქართველოსთან, საქართულ ლიტერატურაში ორი სიტყვაც არ თქმულა იმის შესახებ“.

ილია ქავჭავაძე, რუსეთ-ოსმალეთის ომის დაწყებამდე, სამხრეთ საქართველოს შემოერთებასთან დაკავშირებით, დიდ სიხარულს გამოთქვამდა და აღტაცებით ამბობდა: „არ გვაშინებს-მეთქი ჩვენ ის გარემოება, რომ ჩვენს ძმებს, ოსმალს საქართველოში მცხოვრებთა, დღეს მაჰმადიანის სარწმუნოება უქირავთ, ოღონდ შოვიდეს კვლავ ის ბედნიერი დღე, რომ ჩვენ ერთმანეთს კიდევ შევუერთდეთ, ერთმანეთი ვიძმოთ, და ქართველი ჩვენდა სასიკაღმლოდ, კვლავ დაუმტკიცებს ქვეყანასა, რომ იგი არ ერჩის ადამიანის სინდისს და დიდი ხნის განშორებულს ძმას ძმურადვე შეითვისებს, თავის პატიოსანს და ლმობიერს გულზედ ძმას ძმურადვე მიიყრდენს თვალში სიხარულის ცრემლ-მორეული ქართველი. და თუ ამისათვის საჭიროა, რომ სიხარულის ცრემლის უწინაარეს ვერ ჩვენი სისხლი დაიღვაროს, ნუ თუ ქართველი უკუდრკება და თავს არ შესწირავს მას, რისთვისაც ორი ათასი წელიწადი თავი უწირავთ ჩვენთა დიდებულთა მამა-პაპათა“.¹

ილიას ეს სიტყვები უაღრესად ბევრის მთქმელია. იგი საუკუნეების მანძილზე ქართველი ხალხის სანუკვარი სურვილი და მოწოდებაა.

აქარლებს ყოველთვის ჰქონდათ სურვილი რუსეთის საშუალებით შეერთებოდნენ დედასამშობლო საქართველოს. ამას საუკეთესოდ ადასტურებს გრიგოლ ორბელიანის წერილი ოგლობქიოსადმი: „ოსმალთა 300 წლის მფლობელობამაც-კი მაგრა ვერ მოიკიდა ფეხი და მხოლოდ ახლად აღიარებენ მცირედად მას ადგილობრივნი მცხოვრებნი, რომლებიც სრულიად დამოუკიდებლად ცხოვრობენ თავიანთთვის და არ შეპრევიან ოსმალთ, თუმცა მაინც იყო ღრო, როდესაც ქობულეთლებს თავიანთის ნებით უნდოდათ ჩვენი მთავრობის მმართველობის ქვეშ საქართველოსთან შემოერთება“.²

„ქართველი ხალხი ხედავდა რა შექმნილ მდგომარეობას, ყოველ ღონეს ხმარობდა აქარლებთან კავშირის დასამყარებლად, ომის წინ ქართველი პატრიოტები მოსამზადებელ მუშაობას აწარმოებდნენ სამხრეთ საქართველოს ქართველებთან. ომის წინ, სამხრეთ სა-

1 გაზეთი „დროება“, № 76, 1875.

2 ი. ქავჭავაძე, ტ. 11, 1941, გვ. 311-312.

3 ი. შეუნარგია, „ქართველი მწერლები“, ტ. 1, 1941, გვ. 120.

ქართველოში იმოგზაურეს: დ. ბაქრაძემ, გ. ყაზბეგმა, ა. მგებელიაშვილმა, ი. კერესელიძემ, გ. წერეთელმა და სხვებმა. იმ დროს ქართული პრესა გატაცებული იყო იმ აზრით, რომ ქრისტიანი ქართველები მალე მოსწრებოდნენ თავისი ძმების გულწრფელად.

თანახმად ბერლინის ტრაქტატისა, ყარსისა, სტამბულისა, სოფიისა და ბათუმის ოლქები შეუერთდა რუსეთს და დაიწყო რუსეთის ჯარების შემოსვლა ბათუმში ორი გზით: ზემო აჭარის ხეობიდან ბათუმში შემოვიდა გენერალი კომაროვი და ქობულეთის მხრიდან გენერალი — სვიატოპოლკ-მირსკი, ართვინის, შავშეთისა და სხვა მხარის მოსახლეობა ბათუმში მიმავალ რუსეთის ჯარებს გზებზე პურმარილით ხვდებოდა. ასევე ქობულეთიდან მიმავალ ჯარებს მთელი ქალაქის მოსახლეობა შეეგება მახინჯაურში, ბარცხანაში და დიდი ზეიმიტ ჩამოაცილეს ისინი ბათუმში.

ომის დამთავრებამ ხალხში დიდი სიხარული და ზეიმი გამოიწვია...

„შედგა თოფების, ზარბაზნების
ქუხილი, ელეა...
ქრისტიანების, ოსმალების,
შედგა სისხლის ღვრა...
და ითქვა სიტყვა, სიტყვა ტყბილი:
შევისვენოთ
და ესოდენი ცრემლი, სისხლი
ხალხს ეკმაროთ“.²

აჭარის რუსეთთან შეერთებით მოხდა უდიდესი აქტი. ამ აქტით აღსრულდა ქართველი ხალხის დიდი ხნის ოცნება. ამ აქტით აჭარლებმა თავი დააღწიეს სრულ გადაგვარებას, ამ აქტით აჭარლები დაუბრუნდნენ მშობლიურ კერას, დაუბრუნდნენ ღვიძლ ძმებსა და დებს, შეუერთდნენ დედასამშობლო — საქართველოს.

საერთოდ სამხრეთ საქართველოში, კერძოდ კი, აჭარაში რუსეთის შემოსვლის წინ გაზეთებში იწერებოდა, რომ სამხრეთ საქართველოში შემოსვლა უნდა მოხდეს სრული წესიერების დაცვით, რათა ხალხი არ დაფრთხეს და ინგლისისა და სულთნის აგენტებს არ მიეცეთ საშუალება ეს მდგომარეობა ჩვენს წინააღმდეგ გამოიყენონ. გაზეთ „დროებაში“ ეს აზრი სერგეი მესხმა ასე ჩამოაყალიბა:

1. რუსეთის ჯარი უნდა შევიდეს კეთილშობილურ დამოკიდებულებით. ისინი დასაჩაგრავად კი არ მოდიან, არამედ როგორც მოძმე და მეგობრები მათი.

1 ხ. ახვლედიანი, სახალხო განმათავისუფლებელი ბრძოლის ისტორიიდან სამხრეთ საქართველოში, გვ. 116.

2 ვახ. „დროება“, № 26, 1878.

2. ჯარს უნდა მოუძღვებოდნენ ისეთი კაცები, რომლებიც იცნობენ მათ ჩვეულებას, ასეთები არიან: თ. გრ. გურიელი და უ. მ. მეფისოვი.

3. ჩვენმა მთავრობამ უნდა გამოუშვას პროკლამაცია ჩვენ მათი მტერი არა ვართ, არამედ მეგობრები და კუთვნილებები ვართ და სხვა.

ქართველი მოღვაწეები გულწრფელად და მონდომებით მოუწოდებდნენ ხალხს ახლად შემოერთებული ქართველების საკეთილდღეო საქმიანობისაკენ.

1878 წლის 20 ნოემბერს, ილია ჭავჭავაძისა და დიმიტრი ყიფიას ინიციატივით, ქართველმა საზოგადოებამ თბილისში მოიწვია აკარის დელეგაცია და მათ გაუმართა ბანკეტი მუხრან-ბატონის სასახლეში. ილია ჭავჭავაძე, საპატიო მიზეზის გამო, ამ ნადიმს არ დასწრებია.

მასპინძელთა შორის იყვნენ: გრ. ორბელიანი, დ. ყიფიანი, აკ. წერეთელი, პ. უმიკაშვილი, ს. მესხი, გ. წერეთელი, მამაცაშვილი, ანდრონიკაშვილი და სხვები. სამხრეთ საქართველოს მაჰმადიანებიდან დელეგაციაში მონაწილეობდნენ: ხუსეინ-ბეგ ბეჟან-ოღლი, შერიფ-ბეგ ხიმშიაშვილი, ხუსეინ-ბეგ აბაშიძე, ხასან-ბეგ ბეჟან-ოღლი, სული-ბეგ-ზადე მაქახელი, ახმედ-ეფენდი ხალვაში (მარადიდელი), ნური-ბეგ ხიმშიაშვილი (შავშეთიდან), ოსმან-ალაშაქი (გონიიდან), ემინ-ეფენდი მუფტიზადე (არტანუჯიდან), მუფთი-ეფენდი სურმანიძე (ქედიდან), მუფთი-ეფენდი, სალის-ეფენდი-ზადე და სხვა.

ნადიმზე გრიგოლ ორბელიანმა წარმოთქვა ღრმა პატრიოტული და მგრძნობიარე სიტყვა. აი ეს სიტყვა:

„ბატონებო! რას მოასწავებს დღეს ჩვენი აქ შეყრილობა? რა გვიხარია? რასა ვდღესასწაულობთ? კრება ესე წარმოადგენს სასიხარულოს მას სანახავსა, როდესაც ერთი დედისა შვილნი, შვი ბედისა გამო განშორებულნი, დიდხანს ერთმანეთისათვის დაკარგულნი, ანაზღეულად, მოულოდნელად შეხვდნენ, იცნეს ერთმანეთი და გადაეხვივნენ გულითადის სიყვარულითა. ჩვენცა ეგრეთვე საქართველოს შვილნი ვიყავით, დაკარგულნი ერთმანეთისათვის საუკუნეების განმავლობაში, ბევრი ვიტანჯეთ მტერთაგან, ბევრი გაოხრება გამოვიარეთ, მაგრამ მაინც კი არ დაგვეწყებია დაშორებულნი ჩვენი ძმები. თვალი გვეკირა თქვენთკენ, ბატონებო, და ვნატობდით როდის აღმოვა მზე შეერთებისა! და აი, გვისმინა ღმერთმაცა, დღეს ჩვენს შორის ვხედავთ დაშორებულთა ძმებთა და მოხარულნი

ქმადლობთ ღმერთსა და ვევედრებით, რომ შეერთება ეს ჩვენი იყოს უკუნიით უკუნისამდე შეურყევლად.¹

ნადიმზე აგრეთვე მეტად მგრძნობიარე, ამაღლევბელი და გულში ჩამწვდომი სიტყვა წარმოთქვა აკაკი წერეთელი: „**საქართველო**“

„ღღევანდელი ლხინი, ეხედავთ, სხვაგვარად მსჯობდა საქონაკლო და სიხარული უღრუბლო! და რას უნდა მივაწეროთ ეს? თუმცა თვითეული თქვენთაგანიც გრძნობს ამას, მაგრამ მე მაინც ვიტყვი, რომ ამის მიზეზია დროთა ვითარებისაგან დაშორებული ჩვენი მოძმეების, რომლის წარმომადგენლებიც აქა ბრძანდებიან, ღღეს ხელ-ახლა შემოერთება და ძლიერად შეკავშირება. დიახ, ბატონებო, ღღეს ჩვენ შეგვიძლია მივიღეთ ჩვენი წინაპრების საფლავებთან და დავსძახოთ, რომ მათი ანდერძი ჯერ კიდევ არ გავციფუქებია! და რა იყო, ბატონებო, ის ანდერძი?... ეს ანდერძი იყო: დღდაენა და ერთობა!... პირველი, ე. ი. ენა, ესე მდიდრულად შეუკაზმავთ და ისეთი გემოც მიუციათ, რომ ჯერ კიდევ ვერ მოგვიხერხებია მისი დავიწყება და არა თუ ჩვენ, იმ ჩვენ მოძმეებსაც, რომლებიც რამოდენიმე საუკუნეების განმავლობაში დაშორებულები გვყავდნენ, იმათაც კი შერჩენიათ დღდაენა ტკბილად სასაუბროდ.

მეორე, ე. ი. ერთობა, ისე მდიდრულად შეუღმუშავებიათ და ისეთგვარად აუბუქდავთ, როგორც გარეგანის, ისე შინაგანის საკუთრად ჭართველის ერის საკუთენელი ნიშნები, რომ ღღესვე ჭართველი ერთი შეხვედრისთანავე იცნობა. ესევე ნიშნები დარჩენია ჩვენს მოძმეებსაც. ამის დასამტკიცებლად შორს ნულარ წაველთ, — საკმაოა, რომ აქვე, აი სუფრაზედ მივიხედ-მოვიხედოთ. ახლა ვხედავთ, რომ ჩვენი წინაპრების დანაპირები აქეთაც და იქითაც შემონახულია და ამით სჩანს, რომ ჩვენს შორის ძმური კავშირი თურმე არასოდეს არ ყოფილა მოშლილი.

დიახ, ღღემდე თუ ცალ-ცალკე შეგვიჩაჩავს ის ანდერძი, ღღეს უფრო ადვილად და ძლიერად ავასრულებთ, თუ კი ძმურად მივცემთ ერთმანეთს ხელს, დავადგებით ერთ გზას და მივმართავთ ერთ მიზანს. აქ ესეც უნდა მოვიხსენოთ, რომ იმ ჩვენს სამაგალითო მამა-პაპებს, სხვათა შორის, ერთი დიდი ღირსება ჰქონიათ: მტრის და მოყვრის პასუხისგება; ვისგანაც კი რა კეთილი დაუნახავთ, ერთი ათასად გადაუხდიათ. ამ ღირსებებს ნურც ჩვენ ვიქნებით მოკლებული... თუ ჩვენი მამა-პაპები ადვენებდნენ თვალს ქვეყნის მოძრაობას, ნურც ჩვენ ვიქნებით თვალდახუჭულნი — მზად ვიყოთ, რომ ბედს, საიდანაც უნდა მოდიოდეს, კარი გავუღოთ, — და უბედობას ვეწინააღმდეგოთ! ეს იქნება იმ ანდერძის სისრულეში მოყვანა!

¹ გაზ. „ღროება“, № 239, 1878.

მაგრამ რომ კიდევ უფრო გავძლიერდეთ, ვიცნოთ ჩვენი თავი, დავათასოთ ჩვენი წინაპრები და თვალ-ყური ვადევნოთ დროთა ვითარებას... მივცეთ გზა განათლებას, და შემდეგ იმათ ენათგუიას და ცოდნას, მამებსაც დავახმაროთ ჩვენი გამოცდილებები... ისე შეერთებულად ვიღვაწოთ, რომ ჩვენს წინაპრებს ვთქვათ: „არ დავრჩეთ“...¹

აკაკი წერეთელი ამ ისტორიულ სიტყვაში ხაზს უსვამდა იმ გარემოებას, რომ საზოგადოდ სამხრეთ საქართველოს ქართველები, კერძოდ კი აჭარლები შეიძლება გატყდნენ, მაგრამ არ მოიდრიკნენ! აღნიშნულია ქართველთა გამძლეობა, მათი ღვაწლი ქართული ენისა და კულტურის შენარჩუნების საქმეში, ორივე მხარის მაჰმადიანი ქართველებისა და ქრისტიანი ქართველების მიერ მამა-პაპათა ანდერძის ფაქიზი შესრულება — დედა-ენის შემონახვა და ერთობის აღდგენა.

ამავე ნადიმზე დიმიტრი ყიფიანი სამართლიანად ამბობდა: „ვინ იცის, კიდევ რამდენხანს ვიქნებოდით ამ მღვდმარეობაში, რომ დიდი რუსეთისათვის არ მიგვენდო თავი, იმისმა ზრუნვამ ხალხისათვის მოგვმადლა ეს შეერთება ამდენი ხნის დაშორებულებს“...²

ეს ნადიმი ამალელებელ ზეიმად იქცა. დაკარგული ძმები, — სტუმრები და მასპინძლები, — ერთმანეთს ეხვეოდნენ და კოცნიდნენ. ერთმანეთთან შეერთება და დაახლოვება გულწრფელად განიცადეს! შინაარსიანი სიტყვით გამოვიდა შერიფ-ბეგ ხიმშიაშვილი. მან ძარღვიანი, ლაზათიანი სუფთა ქართულით მიმართა დამსწრეებს: „კაი იქნება ბატონებო, რომ აჭარლებიც ქართველებთან იყვნენ შემოერთებული, მაგრამ თუ ის არ მოხდა, საცა უნდა იქნეს, ვინაიტროთ ბედნიერად იყვნენ. განათლება ექირვება, ბატონებო, იმათ, ამდენი ახალგაზრდა კაცები ხართ, განათლებულები, წადით, გაიცანით, ზოგიც აქ მოიყვანეთ; სკოლა გამართეთ, ასწავლეთ და ასე უნდა... აბა, რა ძმა ხართ, თუ ისე აბღღურად დატოვებთ!“³

მართალია, ილია ჭავჭავაძე, როგორც ითქვა, არ დასწრებია, მაგრამ იგი შემდეგ აჭარლებისადმი დახმარების ორგანიზაციას მეთაურობდა და ქართველ საზოგადოებას მოუწოდებდა:

„აბა, ქართველობავ, ახლა შენ იცი, როგორ დაანახებ თავს შენს ახლად შემოერთებულ ძმებს, ახლა შენ იცი, როგორ დაუმტკიცებ ქვეყანას მამაპაპათა ანდერძს: „ძმა ძმისთვისა, შავი ღლისთვისაო“.

1 თ. სახოკია, მოგზაურობანი, 1950 წ. გვ. 154-155.

2 იქვე, გვ. 154.

3 გაზეთი „დროება“, № 126, 1878.

ნამეტნავად აქარა თურქეთისა და რუსეთის ჯარების სასმარე-
ზო მოედანი გახდა. ომების შედეგად განადგურდა ხალხის ათლე-
დიდება, დოვლათი. მთებში შეხიზნული აქარლები მიმშობლდა და
უსახლკარობით სულს დაფავდნენ. ისინი არსაიდან შევიდნენ ქვე-
დავდნენ.

„დროების“ № 32-ში კარგად არის აღწერილი გ. წერეთლისა-
გან ის საცოდობა, რასაც წარმოადგენდა ქობულეთი ომის დროს
და ომის მერმედაც.

ილია მოუწოდებს ქართველ საზოგადოებას, რომ მარტო მთა-
ვრობის ზრუნვა და დანებრება საკმარისი არ არის ამ შემთხვევაში,
რომ მდგომარეობა მეტისმეტად რთულია, — დასძენს ილია, —
იქიდანაც ჩანს, რომ თვითონ მთავრობას საჭიროდ დაუნახავს იმი-
სი გამოცხადება საქვეყნოდ. ვინ არ იცის, რომ ამისთანა ამბების
გამოცხადება მთავრობას ყოველთვის ეძნელება და ემძიმება ხოლ-
მე. სჩანს, მართლა დიდი უბედურება უნდა ტრიალებდეს კინტრი-
შის მაზრაში...

„ჩვენ ამით იმის თქმა კი არ გვინდა, — ვანაგრძობს ილია, —
რომ რაკი მთავრობაა ამისთანებში მოვალე და ყოვლად შემძლებე-
ლი ღონე, ჩვენ გულ-ხელი დავიკრიფოთ და გულგრილად ვუყუ-
როთ ჩვენი ძმების უბედურებას. გულგრილად და თუნდ ცარიელის
გულისტიკვილიდაც შევეყუროდეთ, როგორ თრთის და იკრუნჩხება
შიშველი ბავშვი სიცოცხისაგან, როგორ უკვდება იგი კალთაში შიმ-
შილისაგან ძუძუტუგამშრალს დედას, როგორ ტყის ნადირსავით დაქ-
რწის ღონემიზდილი დამშეული მამა, იმედ-დანთქმული, რომ რი-
თიმე მიეშველოს შიმშილისაგან სულთმობრძავეს ოჯახსა, გარბის ამ
ოჯახიდან შორს, რომ თავისი თვალით არ დაინახოს გულსაკლავი
სურათი კარზე მოდგომილის სულთამხუთავისა, არ დაინახოს თა-
ვისი ცოლის, თავისის შვილის, თავისის ძმის, დის, თავისისა და
ტომის სასოწარკვეთილი ყოფა, არ გაიგონოს თავისის ყურით ამო-
ძახილი ცოლისა: „კაცო, გვიშველე, ვიხოცებით“, საცოდავი კნა-
ვილი ბავშვისა: „მამავ, პური, მამავ პური“... გარბის თვითონაც და-
მწვარი და დადაგული შიმშილისაგან, გარბის შორს, შორს!...

— აბა, ახლა წარმოიდგინეთ, — ამბობს ილია, — ეს ჯოჯოხე-
თი რამოდენად გაძლიერებული უნდა იყოს იმ კაცის გულში, რო-
მელიც მაგ ყოფაშია ჩაყარდნილი და გვერდით ხედავს თავის ძმას,
რომელსაც შველა, ცოტად თუ ბევრად, შეუძლიან და არ შველის.
ქართველობავ, ნუ იქ მაგ სამარცხვინო საქმეს... ხელი გაუწოდე
შენს ძმებსა და დებსა, რომელნიც დღემდინ დაკარგული იყვნენ და
რომელნიც დღეს შენთანვე მოვიდნენ... ღარიბნი ვართო, ვიძახით,

მაგრამ ქვეყანაზე მარტო ღარიბმა იცის: რა არის შველა, რა არის
ძმობა გაჭირვებაში.

„იერიისა“ და „დროების“ რედაქციები სისტემატურად
დებდნენ შემოწირულებებს აჭარაზე დასახმარებლად.

ბერლინის ხელშეკრულების თანახმად, მაკმადიან ტერიტორიაში
თურქეთში მუჰაჯირად წასვლის უფლება ეძლეოდათ მხოლოდ
უფლება ეძლეოდათ — თავისი ნებით გადასახლებულიყვნენ თურ-
ქეთში. ეს მდგომარეობა თურქეთის აგენტებმა თავიანთ სასარგებ-
ლოდ გამოიყენეს. ისინი ყოველგვარ საშუალებას მიმართავდნენ,
რათა მოსახლეობა გაერეკათ ოსმალეთში. ავრცელებდნენ სხვადა-
სხვა სახის პროკლამაციებს, რათა ხალხი დაეშინებინათ რუსეთის
მმართველობით. ისინი ხალხს არწმუნებდნენ: რუსეთის მფარველო-
ბის ქვეშ თქვენი ყოფნა შეუძლებელია, რადგან დაუშვებელია მუ-
სლიმანი ქრისტიანთა სახელმწიფოს ქვეშევრდომი იყოს, ვინც იქ
ღარჩება მისი სული სამოთხეში ვერ შევაო.

თურქები და ინგლისელები პროვოკაციულ ღონისძიებებსაც
მიმართავდნენ. მაგალითად, სოფელ ქედაში თურქებმა 600 ჯარის-
კაცს გადააცვეს სამოქალაქო ტანსაცმელი და ვითომც აჯანყებულე-
ბი, დასძრეს ზემო აჭარის სოფლებისაკენ. როცა ადგილობრივმა
ხალხმა გაიგო, რომ ისინი თურქი ჯარისკაცები იყვნენ, სროლა აუ-
ტებეს მათ და ბრძოლით მდ. ჭოროხის მარცხენა ნაპირისაკენ გან-
დევნეს.¹

მოსახლეობის გადასაბირებლად და თურქეთში წასაყვანად
თურქები უმთავრესად იყენებდნენ ზოგა-მოლებს და ადგილობრივ
ბეგებს. ასე, მაგალითად: ალი-ფაშა თავდგირიძე დაინტერესებული
იყო აჭაურ მკვიდრთა ოსმალეთში გადასახლებით იმის გამო, რომ
სულთანთან შეთანხმების საფუძველზე მას გადასახლებულთა უფ-
როსობას კპირდებოდნენ. მოსახლეობის ნაწილი სხვადასხვა და-
პირებებით დაიყოლიეს მუჰაჯირობაზე, ზოგნიც ძალით გარეკნ
თურქეთში. მათი უმეტესი ნაწილი გზაში დაიხოცა. ამგვარი თუ
სხვაგვარი ხერხებით სამხრეთ საქართველოდან ძალით გადასახლე-
ბულთა რაოდენობა, ზ. ჭიჭინაძისა და მოსე ჯანაშვილის გადმოცე-
მით, ნახევარ მილიონს აღემატებოდა.

უკეთებდა რა ანალიზს აჭარაში შექმნილ ვითარებას, კომაროვი
დასძენდა: „ბათუმისა და ჭოროხის მიდამოების მცხოვრებლების
ნაწილი თურქებს მხოლოდ შიშით ემორჩილებოდა, ძირითადი მამაკი
სრულ მზადყოფნას აცხადებს ემსახუროს რუსეთს“.

1 შ. მეგრელიძე, აჭარის განთავისუფლება თურქთა ბატონობისაგან, ბათუმი,
1956, გვ. 72.

დები ისტორიკოსი განცვიფრდეს, ჩვენ კი ეს გულისტკიველით შევნიშნოთ და შევიტანოთ ჩვენს მატრიანეში“.¹

როგორც დავინახეთ, ილია ჭავჭავაძე შეშფოთებულა იმ ამბით, რომ სამხრეთ საქართველოს ქართველები — აქარლები ტოვებდნენ თავიანთ მამულს, სახლ-კარს და თურქეთში წაიქცნენ, სახლდებოდნენ; მართალია, მუჰაჯირობა ნებაყოფლობით გადასახლებას ნიშნავს, მაგრამ ქართველების მუჰაჯირად წასვლა, როგორც ამას შესანიშნავად ასაბუთებს ილია ჭავჭავაძე, ხდებოდა ძალდატანებით, იძულებით. ჯერ ერთი, მოსახლეობა დაშინებული და დამფრთხალი იყო წვრილი მოხელებებისაგან, ხოლო, მეორე მხრივ, ამას ერთვოდა ინგლისისა და თურქეთის აგენტურა, რომლებიც, ძალით თუ ნებით, ქართველ მოსახლეობას თურქეთისაკენ მიერეკებოდნენ.

საქართველოს მოწინავე ადამიანებმა 1878 წლიდანვე დაიწყეს სამზადისი და ზრუნვა აჭარაში ქართული სკოლების გახსნისათვის. 1880 წელს სტიპენდია დაენიშნა და უმაღლეს სასწავლებელში გაიგზავნა ორი ჭობულეთელი მოსწავლე. ამის შესახებ ეურნალ „თეატრსა და ცხოვრებაში“ ვკითხულობთ:

„ნიკო ცხვედაძე გულმზურვალედ ადევნებდა თვალყურს ქართველ მაჰმადიანთ ძეთა სწავლა-განათლების საქმეს. ამის მეცადინეობით 1880 წ. მუხრან ბატონმა ორი სტიპენდია გაუჩინა გულო-ალა კაიკაციშვილის შვილს, ისმაილს და დედე-ალა ნიჯარაძის შვილს“... ისინი უმაღლეს სასწავლებელში მიღებული იქნენ ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების საშუალებით.

ი. გოგებაშვილი მოითხოვდა, რომ წერა-კითხვის გამავრცელებელ საზოგადოებას დაჩქარებით მოეგვარებინა აჭარის ყველა კუთხეში სკოლის გახსნის საქმე.

სამხრეთ საქართველოში სკოლების გახსნით უაღრესად დაინტერესებული ყოფილა ილია ჭავჭავაძე. იგი 1881 წლის მარტში ყოფილა გამოგზავნილი ბათუმში სკოლების გახსნის საქმეზე. მისი თხოვნით, ბათუმის გუბერნატორმა კომაროვმა ადგილობრივ აქარლებს დაავალა წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების მიერ გახსნილ სკოლაში გამოგზავნათ თავიანთი შვილები. ილიამ დიდი მუშაობა გასწია ბათუმის სკოლის გახსნისა და სკოლაში მოსწავლეთა მიზიდვის საქმეში.

ილია ჭავჭავაძე 1879 წელს აჭარაში სკოლების გახსნის აუცილებლობის შესახებ წერდა: „ეს სკოლები სხვა ყოველს საშუალება-

¹ ილია ჭავჭავაძე, ტ. 5, 1955, გვ. 34-35.

ზედ მეტად სულით და გულით შემოგვიერთებენ აქარასა... და ისევე-
ისე ძმურს სიყვარულს ჩამოაგდებს ჩვენშიო“.

ამრიგად, ილია ჭავჭავაძე, ეს მე-19 საუკუნის გამოჩენილი მო-
ღვაწე და დიდი მგოსანი, მთელი არსებით, მთელი თავისი გონებე-
რებით იღვწოდა იმისათვის, რომ სამხრეთ საქართველოს კათოლიკე-
ლები — აქარლები დაბრუნებოდნენ დედასამშობლო საქართველოს,
რომ აქარლები არ გადახვეწილიყვნენ თურქეთში და ბოლოს, რომ
აქარლები კულტურულად გათვითცნობიერებულნიყვნენ და უფროს
ძმებს მხარში ამოსდგომოდნენ.

და დღეს, ილია ჭავჭავაძის დაბადებიდან 120 წლისა და გარდა-
ცვალებიდან 50 წლისთავეზე, თამამად შეიძლება მივიდეთ ილიას
საფლავთან და ვუთხრათ:

დიდო მგოსანო, ჩაგრულთ მფარველო და მოამაგვე! შენმა ნაღ-
ვაწმა სათანადო ნაყოფი გამოიღო, დღეს აქარლები, მშობლიურ
ქართველ ხალხთან ერთად ამენებენ ახალ — კომუნისტურ საზო-
გადოებას.

ბათუმი, 1957.

აკაკი წერეთელი ბათუმში

მთელი საბჭოთა კავშირის მშრომელები ამჟამად დღესასწაუ-
ლობენ დიდი ქართველი მგოსნის — აკაკი წერეთლის და-
ბადებიდან 100 წლისთავეს. აკაკიმ მთელი თავისი სიცოცხლე და
ნიჭი ქართველი ხალხის კეთილდღეობას შესწირა.

ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელ საზოგადო-
ებას ბათუმში თავისი განყოფილება ჰქონდა. ამ განყოფილების
ინიციატივით ბათუმში გახსნილა ქართული სკოლა. ამ სკოლის სა-
სარგებლოდ ყოველი წლის 14 იანვარს (ნინოების დღე) იმართებო-
და საღამო. საზოგადოებას საღამოზე მონაწილეობისათვის მიუძღარ-
თავს აკაკისათვის. აკაკიც სიხარულით დათანხმებულა.

აკაკი ბათუმში 1897 წელს ჩამოსულა. ამა წლის 14 იანვარს გა-
მართულ პროგრამაში წერია:

1 ი. ჭავჭავაძე, თხზულებანი, ტ. 5, გვ. 46.

აკაკი 1898 წელს და 1902 წლის 14 იანვარს გამართულ სალა-
მოშიაც იხსენიება, როგორც სალამოს მონაწილე, მაგრამ შესაძლოა,
ეს მეტი შემოსავლისა და ეფექტის გამოწვევისათვის მომოქმედდა
საზოგადოებამ.

დოკუმენტებიდან ირკვევა, რომ აკაკი ოფიციალურად
წვდია ბათუმს: — პირველად 1897 წელს და მეორედ 1909 წელს
— მისი მოღვაწეობის 50 წლისთავზე გამართულ იუბილესთან და-
კავშირებით.

თუ როგორი პატივისცემითა და სიყვარულით შეხვდნენ ბათუ-
მის მშრომელები, მოწინავე საზოგადოება აკაკის, ამას იასონ საბახ-
ტარაშვილის მოგონებაც ნათლად ამტკიცებს. იასონი ბათუმში დიდი
ხანია ცხოვრობს და აღნიშნული საზოგადოების აქტიური წევრი იყო.

იასონი შემდეგს მოგვითხრობს აკაკიზე:

— ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელ საზოგა-
დოებას, რომელსაც ხელმძღვანელობდა ქართული კულტურის მო-
ამაგე, დიდი მწერალი ილია ჭავჭავაძე, ჰქონდა განყოფილება ქ. ბა-
თუმში.

ამ განყოფილების, თუ საზოგადოების უშუალო ხელმძღვანე-
ლობით, ქ. ბათუმში დაარსებულ იქნა პირველი ქართული სკოლა
(ახლანდელი რუსთაველის სახელობის №2 სკოლა). მეფის მთავრო-
ბის ადგილობრივი ხელისუფლება სკოლას არაერთარ დახმარებას არ
უწევდა: სკოლას ინახავდნენ ბათუმის მოწინავე პირები, რომლებ-
საც გული შესტკიოდათ ქართულ კულტურაზე, ქართულ ენაზე, ქარ-
თულ სკოლაზე.

მეტად მძიმე პირობებში უხდებოდა სკოლას მუშაობა. მას არ
გააჩნდა არაერთარი სახსარი, თუ არ მივიღებთ მხედველობაში იმ
თანხებს, რომლებსაც ვაგროვებდით ოჯახებში ან სალამოებზე სკო-
ლის სასარგებლოდ.

სკოლის შემოსავლის მთავარ წყაროს წარმოადგენდა 14 იან-
ვარს, ნინოების დღესასწაულთან დაკავშირებით გამართულ სალა-
მოზე შემოსული ფული.

1897 წლის 14 იანვარს სალამოსათვის გადაწყვეტილ იქნა სახა-
ლხო პოეტის აკაკი წერეთლის მოწვევა.

მხოვან პოეტს გაეგზავნა მოსაწვევე ბარათი. მოლოდინი გაგ-
ვიმართლდა. დიდი სიხარულით გვეწვია აკაკი. ახლაც თვალწინ მი-
დგას მისი ლამაზი, თეთრი, მომღიმარე და მეტად მიმზიდველი სახე-
რამდენი სიყვარული და სიბოო გამოიხატებოდა მის თვლებში!

აკაკის ჩამოსვლას ბათუმში საზოგადოება დიდი სიხარულით
შეხვდა. ყველანი გულის ძვრით მოველოდით პოეტის გამოჩენას
სცენაზე.

გამოჩნდა პოეტიც, რომლის გამოსვლა დაფარა ~~შეუწყვეტელ-~~
მა ტაშმა. მეტად გულთბილი იყო პოეტისა და ხალხის ~~შეხვედრას.~~
აკაკის უსათუოდ უსაზღვროდ უყვარდა მშრომელი ხალხი და ასევე
ხალხსაც — აკაკი. წერა-კითხვის უტოდინარმა გლეხმა ~~ქაქაძის~~
ქსი ზეპირად იცოდა.

აკაკიმ წაიკითხა ლექსი „ს ი ზ მ ა რ ი“. იგი ლექსს კითხულობ-
და უბრალოდ, სადად, მას არ ახასიათებდა ყალბი პათოსი, ხელებს
ამოძრავებდა შესაფერისად.

დიდი, ძალიან დიდი ხანია მას შემდეგ, მაგრამ ახლაც მესმის
მის მიერ ტკბილად და მგრძნობიარედ ნათქვამი სიტყვები:

„ეს ცხოვრება ისე ვიცი,
როგორც ჩემი ხუთი თითი,
ბეჭდი ვნახე
მე ამ ქვეყნად
სიკვარვის მაგალითი“-ო.

არ შემიძლია არ მოვიგონო, აგრეთვე, ერთი მომენტი აკაკის
გამოსვლიდან. როდესაც აკაკი აღნიშნულ ლექსს კითხულობდა, შე-
ნიშნა აუდიტორიაში წინ მჯდომი თავადის (ბერიძისა და
გურიელის) ქალები, რომლებიც ჩაცმული იყვნენ ევროპულად.
ქართველი ქალების ნიშნაწყალი არც ერთ მათგანს არ ემჩნეოდა.
აკაკიმ დაინახა, თუ არა ისინი, მოხდენილად, თითქოს იქით შემთხ-
ვევით გაეშვიროს ხელი, თქვა:

„ალარც ნინო, არც თამარი,
ალარც ნესტან-დარეჯანი,
ალარც ერთს არ ემჩნეოდა,
ქართველობის რამ ნიშანი“-...

მეორედ აკაკი მოწვეული იყო 1909 წელს, როდესაც აღინიშნა
აკაკის 50 წლის მოღვაწეობის იუბილე.

ამ დროს კიდევ უფრო დიდი იყო მზადება. პოეტის საპატივ-
ცემლოდ დიდმა ხალხმა მოიყარა თავი სადგურზე. იქ იყვნენ მოხუ-
ცები, ახალგაზრდებიც და ბავშვებიც. მოსულიყვნენ თაიგულებით,
გამოჩნდა პოეტიც, გაისმა ხალხში ყრიაშული: შეძახილები: „აკაკი!“
— „აკაკი!“.

პოეტი ჩასვეს საგანგებოდ მორთულ ეტლში. ეტლის წამოყვანა
სასტუმრომდის მეეტლის ნაცვლად ქალებმა იკისრეს.

ქალების ამგვარმა პატივისცემამ აკაკი ძალზე შეაწუხა, — იგი
თავს უხერხულად გრძნობდა.

აკაკის იუბილესადმი მიძღვნილ საღამოს პროგრამაში ვკითხუ-
ლობთ:

„კალ. ბათუმი

XVI

ქართული საღამო

24 იანვარს, 1909 წ.

პროგრამა

თბილისის
ქართველთა
უნივერსიტეტის
ბათუმის განყოფილება

I განყოფილება.

1 ქართველი საზოგადოების სახელით მისალმება აკაკი წერეთელს.

2 მისალმება რუსულად

3 აკაკის პატივსაცემად ფალიაშვილის მიერ შედგენილ „მრავალქამიერს“ იმღერებს ხორო ხ. ს. კსენოფონტოვის ლობარობით.

4 „სიმღერა“ და „პატარა მურია“ — ლექსი აკაკისა, წაიკითხავს კალანდაძე.

5 „მუშის ნატვრა“ და „მგელი და კრავი“ — მისივე, წაიკითხავს ქარცივაძე.

6 ქართულ ხმებს: „მიდის გემი“, „მუშლი მუხასა“, „ვახტანგ მეფე“, „ჩუხჩუხით ჩამორბოდა“, „დღეს მერცხალი შემოფრინდა“ — იმღერებს ხორო ხ. ს. კსენოფონტოვის ლობარობით.

II განყოფილება.

„პატარა კახი“

ისტორიული დრამა აკაკის — ქუთ. დრამ. დასი.

III განყოფილება

„დივერტისმენტი“

დამსახურებული არტისტის ვ. ა. აბაშიძის მონაწილეობით და ლექური, ევროპული ცეკვა, ლექური და უზუნდარა.

დასაწყისი საღამოს 9 საათზე.

ბეჭდვა ნებადართულია.

სტამბა ს. მ. შმავესკისა“.

როგორც პროგრამიდან ჩანს, აკაკის მოღვაწეობისადმი მიძღვნილი 50 წლის იუბილე XVI ქართულ საღამოზე გადაუხდიათ. აქედან მეორე საკითხი ირკვევა, სახელდობრ: ბათუმში ამგვარი საღამოების მოწყობა 1894 წლიდან დაუწყიათ. აკაკი მოუწყვევიათ პირველად მე-4 საღამოზე 1897 წელს, ხოლო 1909 წლის 14 იანვარს საღამო სპეციალურად აკაკისათვის მიუძღვნიათ.

ჭაბ. „ინდუსტრიული ქუთაისი“, 1940 წ. 18 ივნისი.

დურსუნ იუნუხის ძე ტაკიძე, შუახევის რაიონის ჭვანის სასოფლო საბჭოს სოფელ ტაკიძეების მკვიდრს, 79 წლის მოხუცს, წარსულში ობლობა და დიდი გაჭირვება გამოუვლია, შეუძლებელია ადგილას მოკამაგირედ უმუშაენია.

გიგლი იოსელიანი
დურსუნ ტაკიძეს მეტად მდიდარი ფოლკლორული მასალა შემოუნახავს; მისი რეპერტუარიდან ასორმოცი გვერდი ჩავიწერთ, მაგრამ ვერ ამოვწურეთ კი. დურსუნ ტაკიძის რეპერტუარს უცხო გავლენა არ ემჩნევა, იგი ხალას ადგილობრივ მასალას წარმოადგენს.

ქედის რაიონის სოფელ ცხმორისში ცხოვრობს 80 წლის მოხუცი **დურსუნ რომანის ძე მამუჭაძე**. მოხუცის მადლიანმა მეხსიერებამ შემოგვინახა უამრავი ზღაპარი, გადმოცემა და ისტორიული ამბავი. სხვათა შორის, თქმულება „ამირანდარეჯანიანის“ შესახებ — აქარული ვარიანტი — „დედჯალ ოხრუჯის“ სახით, — მისგან ჩავიწერთ.

დურსუნ მამუჭაძემ თურქულ-არაბულის კითხვა იცის და მისივე გადმოცემით „დედჯალ ოხრუჯი“ ხსენებულ ენებზე წიგნად არის გამოცემული.

ბინალი ახმედის ძე ფუტყარაძე შუახევის რაიონის შუბნის სასოფლო საბჭოს სოფელ დარჩიძეების მცხოვრები, 35 წლისაა. მასაც მდიდარი რეპერტუარი გააჩნია. იცის ბევრი ზღაპარი, ანდაზა, გამოცანა. ამას გარდა თხზავს საკუთარ ლექსებს და თავის განუყრელ საზზე ასრულებს სიმღერას, წარმატებით გამოდის სცენაზე.

თოფია აქიფის ძე ქათამაძე, ცნობილი ხალხური პოეტი, შუახევის რაიონის ჭვანის სასოფლო საბჭოს სოფელ ვარჯანაულიდანაა. იცის ძველი და ახალი თემატიკის ლექსები, ზღაპრები, გადმოცემები, ავტორია აგრეთვე მრავალი ლექსისა.

ხუსეინ სულეიმანის ძე ხაბაზი (ქამჯარაძე) ქობულეთის რაიონის აკყვისთავის სასოფლო საბჭოს სოფელ აკყვისთავიდანაა. იგი მე-19 საუკუნეში ცხოვრობდა. ზ. ჭიჭინაძეს თავის წიგნებში მრავალჯერ ჰყავს მოხსენებული.

ყველაზე მეტად ხალხში გავრცელებულია და დიდი პოპულარობით სარგებლობს ხუსეინ ხაბაზის ისტორიული ლექსები.

ესკპედიციების მუშაობის შედეგად აქარაში მრავალი სახალხო მთქმელი გამოვლინდა. საჭიროა მათი რეპერტუარი ცალკე გამოქვეყნება.

საქართველო, კერძოდ აჰარა, მატერიალური კულტურის მემკვიდრეობით მეტად მდიდარი და მრავალფეროვანია. ჩვენს მუზეუმშიც ისინი სამ ჯგუფად უნდა დაიყოს: ისტორიული ძეგლები, რომლებიც მთის წვერებზეა გაშენებული, ბარის ძეგლები და ე. წ. ქალაქური დასახლება.

მთის წვერებზე გაშენებული მატერიალური კულტურის ძეგლები — ეკლესიები, მონასტრები თუ ციხეები, წმინდა გიორგისა და ელია წინასწარმეტყველის სახელს ატარებენ. ასე, მაგალითად, ივ. ჯავახიშვილის მოწმობით, ზინოწმინდის ეკლესია ქობულეთის რაიონში, ჯიხანჯური და თეთროსანი გვარაში, წმინდა გიორგის სახელითა ცნობილი. „დასავლეთ საქართველოში შემდეგ ადგილას იცის განთქმული წმინდა გიორგის დღეობები: სოფ. ჩხარში, სადაც მდებარეობს მთავარი მოწამის ბეჭი... სოფ. ზინოში, სოფ. აჭყვის მახლობლად..., ს. ჯიხანჯურის წმ. გიორგი“¹ ცნობილია აგრეთვე მთის წვერზე გაშენებული ციხეები, როგორცაა, მაგალითად, ელიას ციხე, ხირხათის ციხე და სხვა.

ბარის ძეგლებად აჰარაში შეიძლება დავასახელოთ გონიოს ციხე — ეს გრანდიოზული და ბუმბერაზი ნაგებობა და ამჟამად დაუნგრეველი სხალთის ეკლესია.

ქალაქური დასახლების ტიპად აჰარაში უნდა მივიჩნიოთ ქალაქის ნანგრევები ბეშუმის ახლოს, რომელიც ვეებერთელა ფართობზეა მოფენილი, ბობოყვათი — ციხისძირიდან დაწყებული, ვიდრე მდინარე კინტრიშამდე, და ფიჭვნარის, ჩოლოქის, ცეცხლაურისა და ჯიხანჯურის ქალაქური დასახლებანი, სადაც მატერიალური თუ სულიერი კულტურის მრავალი ძეგლია მიმოფანტული. ფიჭვნარში ნაპოვნი სამსხვერპლოები, ჩოლოქში, ცეცხლაურსა და ჯიხანჯურში მიკვლეული მეტალურგიის კერები, რკინის სადნობი ქურები ამჟამად მეტყველებენ ცხოვრებისა და კულტურის მაღალ დონეზე. საერთოდ უნდა აღინიშნოს, რომ აჰარის ისტორიულ ძეგლებს: — ციხე-სიმაგრეებს, მონასტრებს, ეკლესიებს, ხიდებს ხალხი, როგორც წესი, მე-12 საუკუნეს თამარის დროს მიაწერს.

1914 წლიდან, პირადად რომ მახსოვს, ქობულეთის ბარის მოსახლეობას ორჯერ მოუხდა მთებში გახიზვნა. ამ დროს, სახელდახელოდ რაც წაიღებოდა, იან მიგვქონდა. საოჯახო ნივთებს, პრო-

¹ ივ. ჯავახიშვილი, ქართველი ერის ისტორია, I, 1960, გვ. 49.

დუქტებს მიწაში ჩაფლულს ვტოვებდით. საშიშროება რომ ვთქვა-
და, უკან ვბრუნდებოდით, დამარხულ ნივთებს თუ პროდუქტებს
ამოვიღებდით და მოვიხმარდით.

ვინ იცის, მტრის შემოსევების გამო ქართველი ხალხი რა უნდა
ჯერ გახიზნულა მთებში და, რაც კი რამ ებადა და თან არ წაიღე-
ბოდა, მიწაში მარხავდა. ამიტომ ჩვენი კულტურის მაუწყებელი
ძეგლები უნდა ვძებნოთ როგორც მიწის ზედაპირზე, ისე სიღრმეში.

აქარაში ისტორიულ ძეგლებზე მრავალი თქმულება და გადმო-
ცემაა ხალხში შემონახული. ხინო წმიდის ეკლესიას, მაგალითად, დი-
დხანს, თითქმის მე-20 საუკუნემდე მოჰყვა „სამკურნალო თვისებები“.
პირადად მახსოვს სოფ. თხინალიაში (ახლანდელი მუხაესტატე) მურად
ალის ძე ქათამაძეს ერთად ერთი ვაჟი ავად გაუხსდა. დიდხანს იავა-
დმყოფა და გარდაიცვალა. იმისთვის, რომ ვაჟი გადაერჩინა, მურად
ქათამაძემ სახლიდან წაიყვანა დიდი წითელი მამალი, წაიღო ფული,
გამომცხვარი ტაბლები, ლურსმანი, უხმარი ქსოვილი და ყოველივე
ეს შესწირა წმიდა ხინოს ეკლესიას.

ასეთივე „სამკურნალო“ მნიშვნელობა ჰქონდა აჭყვისთავში
ქამეარაძეების ეკლესიას. იმ დროს, როცა საქართველო-თურქეთის
სახლვარი მდ. ჩოლოქზე გადიოდა, საქართველოში გავრცელებული
ყოფილა ტყვეთა მტაცებლობა. ტყვეთა მტაცებელს ადგილობრივი
მცხოვრებლებიც უწყობდნენ ხელს: მოტაცებულის ქირისფლები
მათ წყველიდნენ. დაწყველილი ოჯახი, ფათერაკი რომ მოეცილები-
ნა, ქამეარაძეების ეკლესიის ეზოში იხდიდა „სამხოთოს“; მოიწვევდა
მღვდელს ან ხოჯას, სხვა გვარის შვიდ წვერიან მოხუცს და კაცის
მაგივრად ცხოველის ჩონჩხს მარხავდა.

ხინოს ეკლესიაზე ასეთი გადმოცემაც არსებობს: ეს მოხდა
დაახლოებით მე-20 საუკუნის 30-იან წლებში. მას შემდეგ, რაც ეკ-
ლესიის კედლები საკმაოდ ჩამოინგრა, ხინოში ერთ გლეხს განუზ-
რახავს სახლის აშენება ისე, რომ პირველი სართული ქვისა ყოფი-
ლიყო, ხოლო მეორე — ხის. მოუყვანია ოთხი ქვის მტეხელი და
დაუვალებია ეკლესიის კედლების მონგრევა.

ოსტატები სამუშაოდ ეკლესიაზე დილით მიდიოდნენ. ხოლო
შემდეგ სადილი მასპინძელს აჰქონდა. ერთ დღეს მასპინძელმა სა-
დილი მოგვიანებით წაიღო, ეკლესიას რომ მიუახლოვდა, გაცე-
ბული შეჩერდა — გარშემო ჩამი-ჩუმი არ ისმოდა. ეკლესიაში შევი-
და და ირგვლივ მიმოყრილი სამუშაო იარაღები დაინახა. ოსტატები
არსად ჩანდნენ. სავარაუდოა, რომ მათ განძი იპოვეს კედელში, გაი-
ტაცეს და გაიქცნენ.

სხალთის ეკლესიაზე ასეთი გადმოცემაა შენახული. გადმოცემას

მოვიყვან ისე, როგორც იგი ჩაიწერა ზურაბ თანდილაძემ 1958 წელს სოფელ ყინჩაურში ხუსეინ შახის ძე შაინიძისაგან.

„თურმე, პირველად, როცა დაიწყეს ეკლესიის აგება, ამ დროს ეკლესიის საფუძველი გამოზომილ იქნა ყინჩაურის შუა ცენტრში. ამ ცენტრთან ერთი დიდი სხალი ყოფილა, ძალიან მსგავსი მოჭრა მოუნდომებიან. დაუწყიან ჭრა, სიმსხვილის გამო მისი კაცს უჭრია და ვერ მოუჭრია. როდესაც ჭრიდნენ, იმ დღეს დარჩებოდა მოუჭრელი. მეორე დღეს რომ მოვიდოდნენ, მიდუღებული ყოფილა. ამ დროს ერთ გამოცდილ კაცს შეკითხებიან, რომ ჩვენ ვერთაერებთ მის მოჭრას, როცა მოვალთ, ისევ მიდუღებულია და როგორ მოვიქცეთო. ამ დროს ეტყვის ეს გამოცდილი კაცი „ცულები შით შეტიეთ, ნუ გამოიღებთ და არ შედუღდებათ“.

მართლაც დატოვეს ცული, წავიდნენ, როცა დილას მოვიდნენ, რომ ნამდვილად არ მიდუღებულა. ასე მოიჭრა ის სხალი. დაიწყეს იქ საფუძველი.

— სად კეთდება ეკლესია? — ერთმანეთს ეკითხებოდნენ. უპასუხებდნენ — სხალთან. — ამით დარჩენილა სახელწოდება „სხალთა“.

ეკლესიის მასალა გადმოტანილი ყოფილა თენწარიდან, თენწარის სერიდან. აქ ყოფილა ქვის მარაგი და მახარაით გადმოუზიდვან. მისი საფუძველი იმ ეკლესიის კიდევ იქვენ არი. იმ ქვის ნაშთი კიდევ იქვენ არი ქვის მარაგთან. იქ გამოდებულია რკინის ზენჯირი. იმ ადგილს კი ეწოდება „ზენჯირი კლდე“.

ამ მუშაობის პერიოდში გაყოფილი იყო უსტიები ორ ნაწილად — მშენებელი და მასალის დამამზადებელი. როცა დამთავრების პერიოდში მიდგა საქმე, ამ დროს მშენებელმა შეუთვალა, რომ „მე გჭირდება ამდენეთი მასალა“.

იმან მოსწერა ხამან, რომ „შენ მაგდონი კი არ გჭირდება, ნამდვილად გჭირდება ამდონეთი“. დაგეგმვის გამოანგარიშებით სწორათ უთხრა ქვის დამამზადებელმა.

ამ დროს, როცა ეს წერილი უსტას მოუტანეს; ამ უსტას უფიქრია, რომ ამ მასტერს ჩემზე მეტი სცოდნია გამოანგარიშებითო. დუფიქრია და ჭავრი მუტანია და თითქოს გადმოვარნილა შენობიდან. მისი საფლავი ეკლესიის გვერდზე იყო.

ამ ეკლესიას უმოქმედია რამდონიმე ხანს და როცა სამუსლიმანო შემოსულა, მაშინ კიდო დარჩენილა ეს ეკლესია და ერთი პაპი ყოფილა. იგი დადიოდა. ამ პაპიდან დარჩენილა გვარი პაპოშვი-

ლები. იგი ახლა სოფლის სახელია. იგი, პაპი, ეკლესიაში დადიოდა, ლოცულობდა“¹.

სხალთის ეკლესიაზე არსებობს გადმოცემის მეორე ვარიანტი, რომელიც ჩვენ ჩაიწერეთ. ამ გადმოცემის მიხედვით, სხალთის ეკლესია აუშენებია ორ ძმას. ერთი მათგანი საშენებელს დაუბრუნებდა, მეორე ეკლესიას აკეთებდა. მათ ჰყოლიათ ერთი ხარი, რომელსაც მთელი საშენი მასალა მარტო, ადამიანის დაუხმარებლად, გადმოუზიდია. ძმებს წინასწარ გამოუთვლიათ საშენი მასალა, როცა უმცროსმა უფროს ძმას ხარით უკანასკნელი ქვა გაუგზავნა, შეუთვალა, მეტი მასალა აღარ გჭირდებაო. მაგრამ, თურმე, მუშებს გამოსაცდელად ერთი ქვა გადაუმალავთ, ამიტომ უფროს ძმას გაუგზავნია ხარი და შეუთვლია ერთი ქვა მაკლიაო. ძმას ხარი ცარიელი გამოუგზავნია, მეტი არ გჭირდებათო. ამასობაში მუშებს გადამალული ქვა გამოუჩენიათ. უფროს ძმას ეს უკანასკნელი ქვაც დაუშენებია, მაგრამ ჭაერით, უმცროსმა ძმამ როგორ მაჯობაო, ეკლესიიდან გადმოვარდნილა და მომკვდარა.

შეტად საინტერესო გადმოცემა არსებობს ხიჭაურის ციხის შესახებ. როცა ფეოდალურ ხანაში ქობულეთი უმეტაუროდ დარჩენილა, ოლქაობა დაუწყებიათ. ოლქაობაზე იკრიბებოდნენ მუქიფოსოულ²ა, დიდ მინდორზე, ან ოჩხამურში, მუხის ხიდთან. მაშინ, თურმე, პირველობაში ერთმანეთს ეცილებოდნენ გვარები: ცეცხლაძე, ნიქარაძე, გუგუნავა, ართმელაძე, ლომაძე და სხვები. რომ ვეღარ შეთანხმებულან, გურიელისათვის შეუთვლიათ, მოგვეცით ვინმე მთავრადო. დელეგაციისათვის გურიელს უთქვამს, ხიჭაურის ციხეში თურქებს ტყვედ ჰყავთ გურიიდან წამოყვანილი მამუკა თავდგირიძე, გამოიხსენით და მეთაურად დაისვითო.

დელეგაციას ეს აზრი მოსწონებია.

ქობულეთიდან საქმის მოსაგვარებლად ხინიკაძე და ჭინჭარაძე გაუგზავნიათ. მათ ათი მარჩილი დასჭირვებიათ მამუკას გამოსახსნელად. მთელი ქობულეთის საზოგადოებას უძებნია ათი მარჩილი (მარჩილი — დაახლოებით ათი კაპიკი) და, ბოლოს, სოფელ ქახათში, ვინმე ცეცხლაძის ოჯახში უპოვნიათ თორმეტი მარჩილი. ხინიკაძეს და ჭინჭარაძეს ციხის უფროსისათვის ათი მარჩილი მიუციათ, ხიჭაურის ციხეში გოდორი ბაწრით შეუგზავნიათ და მამუკა თავდგირიძე ციხიდან გოდორით გადმოუშვიათ. მამუკა თავდგირიძე ჩამოუყვანიათ სოფელ ქობულეთში და იქ დასახლებულა. ასე გაბატონდა თავდგირიძეების გვარი ქობულეთში.

¹ ნ. თანდილავა, ინსტ. ფ. 17, გვ. 71-72.

ბიჭაურის ციხეზე მეორე გადმოცემაც არსებობს. ახლაც შენობებში მოხუცებს, რომლებიც ამბობენ ამა თუ იმ ციხეში, ვინც სიაში, გვირაბში, თუ სხვაგან, შესვლა აკრძალულია.

ეს აკრძალვა ორი გარემოებით უნდა ყოფილიყო ან ცრუმორწმუნეობის გამო, ან კიდევ ძველის დატყვევების ნათ ნაყრძალ ადგილებში შესვლას ვერავინ გაბედავდა. ისევე არავის შეეძლო შესვლა ბიჭაურის ციხეში. ალბათ იმიტომ, რომ არსებობდა გადმოცემა, თითქოს ბიჭაურის ციხეში განძი ინახებოდა, სამ გაბედულ ახალგაზრდას გადაუწყვეტია ციხეში შესვლა. დიდი ყოყმანის შემდეგ ერთი, ყველაზე უფრო გამბედავი, შესულა ციხის შიგნით და ბარი დაუკრავს. იგი მაშინვე გაშეშდა; მის ამხანაგებს შიშით ენა ჩავარდნიათ და უკან გამოქცეულან. მეკლარი ამხანაგის გამოსატანად შიგ რომ ვერ შესულან, გარედან თოკი უსვრიათ, მოუბამთ და ისე გამოუთრევიათ.

ამგვარი თქმულებები და გადმოცემები, ალბათ, იმიტომ შექმნა ხალხმა, რომ მატერიალური კულტურის ძეგლები განადგურებისაგან დაეცვა.

ერთი რამ გარკვევით შეინიშნება ადგილობრივ მოსახლეობაში: ისინი ისტორიულ ძეგლებს დიდი მოწიწებით და პატივისცემით ეპყრობიან და სათანადოდ უვლიან.

როდესაც ოცდაათი წლის წინათ სოფელ ვერნებში პირველად მივიდა ექსპედიცია, ჩვენი ყურადღება მიიქცია მეტად საინტერესო გარემოებამ. ერთი დიდი, ბრტყელი ქვის გარშემო (ეტყობოდა, ეს ქვა ეკლესიის კარის თალი იყო) მოხუცებს ე. წ. სალაყბო მოუწყვიათ და ამ ქვას დიდი მოწიწებით უვლიდნენ. ნაწერი მხარე რომ არ დაზიანებულიყო, ქვა გადაუბრუნებიათ. მხოლოდ ჩვენი თხოვნით გვიჩვენეს ნაწერი მხარე.

როგორც საქართველოს ყველა კუთხეში, აჭარაშიც ისტორიულ ძეგლებს დიდი თამარის სახელს უკავშირებენ. თალიანი ხიდების, ეკლესიების, მონასტრების, ციხეების აგებას ქართველები თამარ მეფეს მიაწერენ.

ხალხური თქმულება გადმოგვცემს, რომ თამარს იმდენი ჯარი ჰყოლია, რომ აჭარისწყლიდან ჩამწყრივებულან, ციხის საშენი მასალა ხელიდან ხელში გადაუციათ და ასე აუშენებიათ ხირხათის ციხე.

ხალხური თქმულებით, ხირხათის ციხეში თამარს უკანასკნელად უცხოვრია და საბოლოოდ იქ მოუწამლავს თავი. ერთ-ერთ შაჰს თამარის ცოლად შერთვა განუზრახავს. თამარს უარი შეუთვლია. შაჰი დიდი ჯარით თამარის წინააღმდეგ წამოსულა. ყველა ციხე

თამარს, თურმე, მაშინ აუშენებია. როცა შაჰს საქართველის მეფე ერთ ციხეში მიუგნია, იქიდან თამარს მეორე ციხისათვის შეუფარებია თავი, უკანასკნელად ხირხათის ციხეში მისულა და ის გაუმაგრებია. შაჰი მისდგომია ხირხათს, მაგრამ ციხის აქრეცქენს და ვერ მოუხერხებია, ბოლოს, თამარის ამალიდან ეტყობა, რომ მისი შვილი მისივე შვილია და უთქვამს, თუ დიდ საჩუქრებს მომცემთ, ციხეს გავაღებინებო. შაჰი დაპირებია. მოუყვანიათ ათასამდე თეთრი თხა. ამ თხებისათვის რქებზე სანთლები დაუმაგრებიათ, ბნელ ღამეში აუთიათ და თხები ხირხათის ციხისაკენ გაურეკავთ. ეს რომ თამარს დაუნახავს, უთქვამს, ჩემი ჯარი მაგათ ვეღარ გაუმკლავდებაო, შებრუნებულა ციხეში და თავი მოუწამლავს.

თამარის ციხის შესახებ არსებობს ასეთი გადმოცემა: ეს ციხე ადრინდელი ბათუმის ბასტიონს უნდა წარმოადგენდეს. ციხე შემადგენელ ბორცვზეა გაშენებული. ერთხელ თურმე აქ თავისი ლაშქრით თამარ მეფეს გაუვლია და დაბანაკებულია. ლაშქარს ქოშები გაუწმენდია, ერთად შეუგროვებია და ამრიგად წარმოშობილა ბორცვი. მეორედ გამოვლის დროს თამარ მეფის ბრძანებით ამ ბორცვზე ციხე აუშენებიათ, რომლისთვისაც თამარის სახელი დაურქმევიათ.

ასეთი თქმულებები და გადმოცემები ხალხში მრავლად მოიპოვება. საჭიროა მათი შეკრება და სათანადოდ დამუშავება.

თქმულება ქაიხოსრო ხელმწიფის შესახებ

თქმულება „ქაიხოსრო ხელმწიფის შესახებ“ ჩვენს მიერ ჩაწერილია ქობულეთის რაიონის სოფელ წყავროკაში 72 წლის მოხუცის — მემედალი ხუშუტის, ი.ე. რომანაძისაგან.

მას ეს ზღაპარი უძველეს ზღაპრად მიაჩნია. მემედალი 17 წლის ყოფილა, როცა მას ეს ზღაპარი გაუგონია სოფელ ლედვას მცხოვრებ ხულუს ჩაუში მესხიძისაგან, რომელიც, მისი თქმით, 70 წლის იქნებოდა.

ჩვენ შევეცადეთ გამოგვერკვია, იცოდა, თუ არა მემედალმა რაიმე შოთა რუსთაველის „ვეფხისტყაოსანზე“, მაგრამ გამოირკვა, რომ ეს უკანასკნელი მას არ ქონდა გავონილი.

მისი თქმით ეს „ქაიხოსრო ხელმწიფის“ ზღაპარია.

წინამდებარე თქმულება შერწყმას წარმოადგენს შოთა რუსთაველის „ვეფხისტყაოსნის“ და ხალხური „ტარიელი“-სას.

თქმულებაში არის მომენტები ხალხური „ვეფხისტყაოსნი“-დან,

ზოლო უმეტეს შემთხვევაში შინაარსეულად იგი ლიტერატურულ
„ვეფხისტყაოსანს“ მიყვება.

მსგავსება შოთან „ვეფხისტყაოსანსა“ და ამ თქმულებას შორის
საკმაოდ აშკარაა. სიუჟეტურად ისინი თითქოს იდენტურია, მაგრამ
სახელობრივ: ნესტან-დარეჯანის დაკარგვა, ტარიელის
ძებნა, ტარიელის მისვლა დევთა გამოქვაბულში და გამოქვაბულის
დასაკუთრება, ავთანდილის ტარიელიდან გამგზავრება და ბრძოლა
მეკობრეებთან, ფატმანთან შეხვედრა, ავთანდილის მიერ ჩანჩაგირის
შოკვლა. ფატმანისაგან ნესტან-დარეჯანის ამბის მბობა. ნესტან-და-
რეჯანთან კავშირის გაბმა და მრავალი სხვა.

მაგრამ თქმულება „ქაიხოსრო ხელმწიფის შესახებ“ მაინც საკ-
მაოდ განსხვავდება როგორც ლიტერატურული, აგრეთვე ხალხური
„ვეფხისტყაოსნიდან“.

განსხვავება თვით მომქმედ პირებშია. ფარსადანის მაგიერ ქაი-
ხოსრო ხელმწიფეა გამოყვანილი. ნესტან-დარეჯანის მაგიერ —
მელტონ-დარეჯანი, ავთანდილს უშუკური ცვლის და ფრიდონის მა-
გიერ სასულიერო პირი — ხოჯაა გამოყვანილი.

ტარიელი ქაიხოსრო ხელმწიფის მოურავია: ქალათები, მელტონ-
დარეჯანთან ერთად, ასმათსაც აგდებენ ზღვაში, მაგრამ ტარიელი
მოუსწრებს და გადაარჩენს. სამი კაციდან, რომლებიც ტარიელის
დაქვრას მოინდომებენ, ტარიელი ორს მოკლავს და ერთს მეფესთან
ამბების მისატანად გაუშვებს. როცა უშუკური ველზე ორ მკვდარ მხე-
ცთა შორის იპოვის მკვდარ ტარიელს, ღმერთს ევედრება: ღმერთო,
თუ ტარიელს გაცოცხლებს უწერია, ამ ისარს ვავტყუორცი ცაში,
ისარმა რაიმე სულიერი არსება მოკლას და იმის სისხლმა გააცოც-
ხლოს ტარიელიო:

მართლაც გატყუორცილი ისარი ცაში თევზს კლავს, რომლის
სისხლით ტარიელი ცოცხლდება.

მელტონ-დარეჯანის გამოსასხსნელად სამნი მიდიან: ტარიელი,
უშუკური და ხოჯა. მაგრამ ტარიელი ხოჯის მიერ ნაჩუქარი ქარის
ცხენით გაფრინდება. აიღებს ციხეს, შემოისვამს მელტონ-დარეჯანს
ციხენზე და უშუკურსა და ხოჯას შუა გზაზე მოეგებება.

* * *

ეს თქმულება სამხრეთ საქართველოში უნდა იყოს წარმოშობი-
ლი. ეს იქიდან ჩანს, რომ ფატმანი უშუკურს უამბობს მელტონ-და-
რეჯანის შესახებ და ეუბნება, რომ ერთხელ ის ზღვის პირად ერთ-
ერთ ქალაქში ჩავიდა და იქ მეფურნესთან, ვილაც მოსული ხა-
ლხი — კანები ლაპარაკობდნენ მელტონ-დარეჯანის — ელქაჯების

მეორე შეპყრობის შესახებო. თვით ხელს ჩაუშო მცხობი, ეს მისი შთამომავლობა ქობულეთის რაიონში, წარმოშობით მესხნი არიან.

საინტერესოა ვიკითხოთ: ხომ არ უნდა იყოს ეს თქმულება უძველესი თქმულება, რომელიც სარჩულად დაედგინა წინააღმდეგობის უკდავ ქმნილებას „ვეფხისტყაოსანს“? „ბიზ...“

მაგრამ მანამდე საჭიროა გავარკვიოთ ერთი საკითხი: საერთოდ საქართველოში და კერძოდ სამხრეთ საქართველოში, ისტორიულად ხომ არ არის ცნობილი ვინმე მეფე, ან მთავარი ქაიხოსრო?!

თქმულება „ამირანდარეჯანიანის“ შესახებ

აქართული ნადური სიმღერების ტექსტების შესწავლამ საინტერესო დასკვნამდე მიგვიყვანა. ამ ხასიათის ლექსებში ერთგან „წინ მელანი“ და მეორეგან „იმ მელანმა“ დამკვიდრებულა.

რით უნდა აიხსნას ეს? იგი საყოველთაოდ ცნობილი თქმულების „ამირანიანის“ სახეცვლაა? დიდხანს ვფიქრობდით ამაზე. ვსაგაგვიკვლია შედარებითი მეთოდის მომარჯვებამ.

რამდენადაც ხელი მიგვიწვდება, ქართულ ხალხურ პოეზიაში მამაკაცის სახელად „მელანი“ და ისიც გვირის სახელწოდება, არსად ცნობილი არ არის. „მელანო“ ქალის სახელი შეიძლება შეგვხედეს ქართულ ზეპირსიტყვიერებაში, ხოლო „მელანი“ კაცის სახელად მგონი არა ვგაქვს. ნადური სიმღერების ორ ლექსში „ბერი კაცი ჩაჩქნა ბერი“ და „ყარანაში“ ეს გამონათქვამები ნახმარია ასე.

...წინ მელანი შეეყარა,
შემეშტრა ცხენშიდაო“.

ან კიდევ:

„დეიხუ იმ მელანმა,
წაუძვუვა ვირსა კელი“.

უნდა იკითხებოდეს:

...ამირანი შეეყარა,
შემეშტრა ცხენშიდაო“.

და

„დეიხუ ამირანმა,
წაუძვუვა ვირსა კელი“.

როგორც მკითხველი შეამჩნევს, „მელანი“ რომ „ამირანის“ ფარდი ყოფილიყო, ამისათვის „მელანს“ ერთვის „წინ“ ნაწილაკი და მეორეს ჩვენებით ნაცვალსახელი „იმ“; ორივე შემთხვევაში ელემენტობით ოთხმარცვლიან სიტყვას: „წინ მელანი“ — „ამირანი“.

სერჯი მაკალათიას მიერ ახალციხეში მოპოვებული ლექსი „ამირან და ჩრდილოველი“ ისეთივეა, როგორც აჭარულ ნაწარმოებებში ნახვარი „ბერი კაცი ჩან(ქ)ნა ბერი“. იქ „ამირანი“ სხვათა, აქ კი „წინ მელანი“. ამას ზურგს უმაგრებს აგრეთვე ის ფაქტი, რომ ხალხური „ამირანიანის“ ბოლო ნაწილში გვაქვს „მეჩქანა მელანი-ლობელი“. ეს იგივეა, რაც აჭარულში გავრცელებული „მეჩქანა მელანი“ ჩან(ქ)ნა ბერი“.

ჩვენი აზრით, ისტორიული ვითარების გამო, აჭარლებს პოეზიაში „ამირანის“ სახელწოდება დაავიწყდათ, ხოლო შემდეგ მის მაგივრად „წინ მელანი“ შეუტანიათ.

რაც შეეხება პროზას, აქ შეტად თავისებურ მოვლენასთან გვაქვს საქმე.

აჭარული ზღაპრების შეკრების დროს ხშირად გაგვიგონია და კიდევ ჩაგვიწყრია სახელწოდებები: „რომპაპი“ (უნდა იყოს „როკაპი“-საგან წარმომდგარი), „ჯერჯალი“, „დედჯალი“.

შინაარსით ეს ზღაპრები ხალხური „ამირანიანის“ კვალს მისდევს, მაგრამ სხვაობა ის არის, რომ ქართულ მითოლოგიაში „ამირანი“ ბოროტი სულების წინააღმდეგ მებრძოლ გმირად ცხადდება, ხოლო აჭარული „რომპაპი“ (როკაპი), „ჯერჯალი“ და „დედჯალი“ ბოროტი სულების დამცველად გამოდინა.

აჭარაში ორ ადგილას — შუახევის მარეთის ხეობასა და ქედის რაიონის სოფელ ცხმორისში — ექსპედიციის წევრებმა ჩაიწერეს ზღაპარი „დედჯალ ოხრუჯი“. ეს კი შინაარსით იგივეა, რაც ხალხური „ამირანდარეჯანიანი“.

დაკვირვებამ და საკითხის შესწავლამ იმ დასკვნამდე მიგვიყვანა, რომ „ჯერჯალი“ და „დედჯალი“ არაბულ თუ თურქულ ენებზე ვადატანილი ქართული „ამირანდარეჯანია“.

როგორც ვიცით, არაბები მეშვიდე საუკუნიდან შემოვიდნენ საქართველოში: თურქები კი მე-13 საუკუნიდან გაჩნდნენ მცირე აზიაში და ქართველებს თავს ესხმოდნენ.

როგორც ჩანს, ქრისტიანული სამყაროდან მამამდიანურ სამყაროში წაულიათ თქმულება „ამირანდარეჯანიანის“ შესახებ და „დარეჯანიანი“ „ჯერჯალად“ თუ „დედჯალად“ მოუნათლავეთ, მისთვის შინაარსიც კი შეუცვლიათ.

აჭარლებს, როგორც ირკვევა, ისევე როგორც პოეზიაში, დაავიწყდათ „ამირანის“ სახელწოდება, ხალხურ პროზაშიც დავიწყინათ „დარეჯანის“ სახელწოდება. სამაგიეროდ მათ ქართული მითოლოგიიდან არაბულსა თუ თურქულში შესული დარეჯანის სახელწოდება „ჯერჯალისა“ და „დედჯალის“ სახით მიუღიათ.

ჯოვანი ბოკაჩოს „დეკამერონში“ (ნაწ. I, ამბავი მეცხრე) მოტანილი აქვს ზღაპარი — „დასჯილი მატყუარა ანუ, გასარჩევნელი ცოლი“, რომლის მსგავსი ზღაპარი ჩვენს მიერ მოხსენიებულია „დეკამერონში“. 1936 წლის 12 ნოემბერს ჩვენმა თანამშრომელმა — იმერ ზამოღლიმ, სოფელ ორთაბათუმში (ახლანდელი ჩაისუბანი) ჯემალ ჩამოღლისაგან ჩაიწერა ზღაპარი — „ვაკარი“.

ამ ორი ზღაპრის ერთმანეთთან შედარება დაგვარწმუნებს, რომ ისინი შინაარსობლივად ერთი და იგივეა. მათი კვანძები და ამ კვანძების გახსნაც ერთნაირია.

ორივე ზღაპარში ვაკრები ხვდებიან ერთმანეთს ქალაქად. ორივეში საუბრობენ ცოლების შესახებ, აქაც და იქაც წითელი ზოლივით აღნიშნულია ვაკართა კლასის შეხედულება ქალზე საერთოდ. ორივეში გამოჩნდა ვაკართა შორის „უცნაური“ კაცი, რომელიც ცოლს იცავს სახალხოდ, რომ მისი ცოლი პატროსანია და მას არ უღალატებს, რაც ვაკრებს აღელვებს. ორივეში მოქმედებს ქალთან დაახლოებული დედაბერი. ორივეში — ზანღუკში ჩაკეტილი ვაკარი შეჰყავთ ქალის საწოლ ოთახში. ორივეში თითქმის ერთი და იგივე ნივთების მოპარვა ხდება. ორივეში გაწბილებული ვაკარი თავის მზღებელს ცოლის მოკვლას ავალებს. ორივეში ცოლი ცოცხალი რჩება, ორივეში ცოლი გახსნის საქმეს და მატყუარა დაისჯება.

ვაწარმოთ ამ ორი ზღაპრის ტექსტობრივი შედარება.

ჯოვანი ბოკაჩოს მიხედვით:

1. ბოლოს იმ საგანს შევბო, რაზედაც ლაპარაკი ჩამოუგდეს და იფიცა: დედამიწაზე მსგავსი პატროსანი და ნამუსიანი ქალი არ მოიძებნებაო.¹

2. და თუმცა სხვა ვაკრები ბევრს ეცოდნენ საქმე რომ ჩამოღლიყო, რადგან იცოდნენ, ეს შეიძლება, ძალიან ცუდად გათავდესო, მაგრამ ორი მონაძლევე ვაკარი იმ ზომამდე გაცხარდა, რომ სხვათა რჩევას უური არ ათხოვს.

3. ამასობაში ერთი ღარიბი დედაკაცი გაიძნო, რომელიც ქში-

აკარული ზღაპრის მიხედვით:

1 რომ აღარ იქნა, ამ ახალგაზრდა ვაკარმა შეიფიცა თავის ცოლზე, რომ ეს საქონელი ამ ფასისაყო.

2. ასე, რომ დანიზღადენ, ვინც წააგებს მოგებულს უნდა ჩააბაროს თავისი ქონება. ამ ვაჟის ამზანაგმა ბევრი ეცადა, რომ არ დანიზღავებულიყენენ, მარა ვერაფერს ვერ გახტა.

3 ამ მიზნით მიედა ერთ მახლობელ სოფელში და ნახა ერთი მოხუცი დედაბერი და იმას უთხრა, რომ ასეთი საქმე მაქვს და

1 ჯოვანი ბოკაჩიო, „დეკამერონი“, ამბავი მეცხრე, გვ. 211-212.

საქრებულო

საბჭოთა კავშირის

რად დადიოდა ბერნანოს სახლში და რომელსაც ბერნანოს ცოლი ძალიან მშველდა. სხვათაგან რაკ ვერ დაიყოლია, ფულით მოიყვანა, თავის გვეშით გავითხველ ზანდუკში ჩაქდა და ეს ზანდუკი ამ დედაკაცს შეატანინა არამარტო სახლში, არამედ თვით ქალის საწოლ ოთახშიაც.

4 მერე მიუხალოდა საწოლს... ნელ-ნელა საბანი გადახადა და დაინახა, რომ ქალი შიშველიც ისევე ლამაზი ყოფილა, როგორც ჩაქმული. ტანზე ნიშანი ვერაფერი უნახა, გარდა ერთისა, მარცხენა ბეჭდს ქვეშით: ეს იყო ხალა, რომლის გარშემო ამოსული იყო რამდენიმე ოქროსფერი ბუესისი. ეს რომ დაინახა, ჩემადევე ისევე დახურა საბანიო.

(იქვე, გვ. 216).

5 მორგებული გასაღებით ზანდუკი გაღო და ჩემით ოთახში ამოვიდა... ქალის უჩრიდან ამოიღო ქ-სა, წელზე წამოსასხამი, რამდენიმე ბეჭედი და ქაპარი: ყველაფერი თავის ზანდუკში ჩააწყო და ამერე თვითონაც შივ ჩავიდა და იმწირადევე დაეცა, როგორც წინათ იყო.

6 მოლაპარაკების თანახმად დედაკაცმა ზანდუკი წამოიღო და ისევე თავის ალგავს მოიტანა.

7 ნათქვამის დასამტკიცებლად ვერ აღწერა თვით ოთახის მდებარეობა, მისი კედლის მსატერობა, მერე უჩვენა ქალის ოთახიდან წამოღებული ნივთები და არწმუნებდა მსმენელთ, ქალმა მომცაო.

8 ჩემის აზრით ესევე საქმარისი უნდა ყოფილიყო, მაგრამ რაკი გინდა, უფრო მეტი ვითხრა, ბატონი ხარ, ამასაც გეტყვი: შენს ცოლს ძინევრას მარცხენა ბეჭდს ქვეშით კარგა მოდილო ხალი აქვს, რომლის გარშემო ამო-

რადაცხატრათ მომეხმარე, რაკი შენი და ფულს მოყვამ რომელიც ვინდაო. დედაკაცს შეატანინეს ამავე, გაველიდრებო და ერთი დიდი ამოღო. შენს თავისეფლათ ჩიუტევიო და მე მოგუყვან, ი ქალი ჩემი ვაზრდილიაო. პირდაპირ მის ოთახში შევიყვანო!

4 საღამოს ამ კაცის პედზე ქალმა მიეზადა ტანის დასაბანად. გამზადა დიდი ლევენი, მოიტანა თფილი წყალი, ჩაიყვტა კარები და დეწყო ტანის ბანა. ამ ღრის ეს ვაქარი იამოიღდან იყურება, მევემ ქალს ფხარზე აქ ნიშანი, დიდი, მოზრდილი, ფერათ შავი, ესეც შეამჩნია ამ ვაქარმა. ამასობაში ქალმა ტანი დიბანა, ჩაიყვტა საცლები და დაწვა ლოვიწი, საეარცხალი და ბეჭედი კე სტოლზე დადვა, საეარცხალი მევემ ყოფილა ოქროსი, რომელიც საყიდი ყოფილა ქმარის.

5 ქალმა, რომ დაწვა და დეიტინა ამ ვაქარმა ნელა გალო იამოიკი, ადვა და საეარცხალი და ბეჭედი მოიბარა, მეძრე მობრუნდა და დაწვა იამოიკი, ვაქარი თან ფიქრობს, რომ ეს საქმარისია ნილუვის მოსავებათო.

6 ამასობაში მევედა დედაბერიც, წილო ეს იამოიკი და წვედა.

7 შე ბლაყეო, ქალს რომ ნდობდი და ხალხში ახსენებდი, ნახე თუ არა, ახლა რა გიქენიო! ამვილო ჩიბიდან ბეჭედი და ვადასცა. — თი ხომ შენი ცოლის ბეჭედიო? ვაქს ვაუჯიერდა. — კიო! ამოილო საეარცხალი, რომელიც მისი ნაყიდი იყო, ესეც მისია, ხომ? ამაზე თლათ მოეშვა საწყაალმა.

8 კოდეე თუ ვინდა უფრო სერიოზულს გეტყვიო, შენ ქალს ფხარზე შავი ნიშანი ხომ აქვსო!

1 ქ. ნოღაიდელი, ავარის ხალხური სიტყვიერება, წიგნი მეორე, 1940 წ., გვ. 94.

სულა ექვსი ოქროსფერი ბუ-
სუსი.

9 ცოლს თავის ჩამოსვლას ატ-
ყოზინებდა და უთვლიდა, ამ მსა-
ხერს წამოჰყვირო. მოსამსახურე
კი დაარიგა; როცა წამოიყვან, სა-
დმე უშიშარ ადგილას შეუტბრა-
ლებლად მოჰკალი და შერე ჩემ-
თან დაბრუნდიო.

კი ბატონო, შინა მძღველი

9 რაღა ექნა საყვალს, დროსა
მის ამხანაგს და უხხრა: წინ წა-
დი ახლავე, ქალქარქიწნუსქი
პერანგი სისხლ **ზიგაქიციოქქა**
მიტანეო, მე კი, აქ რომ მეფე
არის, იმასთან ვეცნები და მომი-
კოხებ შეფესთანო.

როგორც შედარებიდან დავინახეთ, ჯოვანი ბოკაჩიოს ზღაპარსა
და მის აპარულ ვარიანტში შესანიშნავად არის დახასიათებული ქა-
ლი ბურჟუაზიულ საზოგადოებაში. ორივეში აღნიშნულია, რომ ქა-
ლი, ნებისყოფის სიმტკიცეში, მამაკაცს ვერ გაუტოლდება, რომ ქა-
ლი მამაკაცისათვის გართობისა და დატკობის საგანია, რომ ქალი
არ შეიძლება არ წამოეგოს ცდუნების ანკესზე და ბევრი სხვა.

ამგვარად მოაზროვნე ვაჟართა შორის გამოჩნდება ერთი ვიღაც
„თავხედი“, რომელიც ბედავს და ქალს საქვეყნოდ იცავს, რომ მისი
ცოლი პატიოსანია და მას არასოდეს არ უღალატებს. ახალგაზრდა
ვაჟრის თავხედური განცხადება სხვა ვაჟრებს სასაცილოდ არ ჰყო-
ფხით, დასცინიან მას და ბრაზით ცოფს ჰყრიან — როგორ გაბე-
და საქვეყნოდ ქალის (იგულისხმება ცოლი) დაცვაო.

საქმე იქამდე მიდის, რომ ეს ახალგაზრდა ვაჟარი ნიზლავს
დებს მოწინააღმდეგე ვაჟართან. თუ წააგებს, — ჯოვანი ბოკაჩიოს
„დასჯილი მატყუარა ანუ გამარჯვებული ცოლის“ მიხედვით, მან უნ-
და გადაიხადოს ხუთი ათასი ფლორინი ოქროთი, ხოლო მოწინააღმ-
დეგემ — ათასი ფლორინი. რაც შეეხება აპარულ ვარიანტს. აქ აღ-
ნიშნულია, რომ მოწინააღმდეგენი თავიანთ ქონებაზე დანაზღაუ-
დნენო.

ახალგაზრდა ვაჟარი-ბერნაბო ღრმად არის დარწმუნებული, რომ
თვითონ გაიმარჯვებს. ხოლო მოწინააღმდეგე ვაჟარი რის ვაჟარია,
თუ რაიმე საშუალებით საქმეს თავის სასარგებლოდ არ შემოატრი-
ალებს. მართლაც იგი მოტყუებითა და ფარისევლობით ახერხებს იმ
ახალგაზრდა, პროტესტანტი ვაჟრის დამარცხებას.

საინტერესოა ვიკითხოთ, როგორ მოახერხა მონაძლევე ვაჟარმა
ბერნაბოს დამარცხება? რომ ვერაფერი მოახერხა, რომ არა თუ ბე-
რნაბოს ცოლს დაუეკუშირდა, სახლშიაც შესვლა ვერ შეძლო. ჯოვანი
ბოკაჩიოს ზღაპარშიცა და მის აპარულ ვარიანტშიც წითელ ზოლი-
ვით გასდევს ხერხი, რომელსაც გამარჯვებას მოწყურებული ვაჟა-
რი მიმართავს. ორივეგან ვაჟარი იპოვის ქალის მახლობელს —
მოხუც დედაკაცს. ორივე შემთხვევაში ვაჟარი დედაბერს შეჰყავს

ქალის ოთახში — ყუთში (ზანდუკი) ჩაკეტილი, ისე რომ ამ ვაჭარს შეუძლია შიგნიდან კლიტით გააღოს ყუთის კარი, ამოვიდეს ყუთიდან და ოთახში რაც მას სურს, ის გააკეთოს.

დეკამერონსა და აქარულ ვარიანტშიც ვაჭარი მარტინსკიმ^{მარტინსკი} ლებელ ნივთებს, ამჩნევს ქალის სხეულზე ხალს. ცხენის სიველით^{ცხენის სიველით} მიხედვით ქალს უპოვის სხეულზე, მარცხენა ძუძუს ქვემოთ ხალს, რომლის გარშემო ამოსული იყო რამდენიმე ოქროსფერი ბუსუსი; ზოლო ვარიანტის მიხედვით ქალს ფხარზე აქ ნიშანი, დიდი მოზრდილი, ფერათ შავი.

ასე ამრიგად იმარჯვებს მოწინააღმდეგე ბერნაბოზე. მაგრამ ამით არ მთავრდება ყველაფერი. თუ ვაჭარმა ბერნაბო ეკონომიურად და მორალურად გაანადგურა, თუ სიმდიდრე და რწმენა წაართვა, ამერიიდან იწყებს მის სულიერ მოსპობას. იგი დასციინის ხალსში, საჭეყენოდ. ჯოვანი ბოკაჩიოს მიხედვით ერთგან ამბობს: „მე მისი ცოლი ჩავიგდე ხელში და სანაძლეოც მივიღე. იმას, იმის მაგივრად, რომ თავის ყვეურობისათვის თავის თავი დაესაჯა, მოუნდომნია ცოლი დაესაჯა იმისათვის, რასაც ყველა ქალი შერება“.

აქარული ზღაპრის მიხედვით ამბობს: „შენ სახლს რომ გლიშამ ყორე არტყია, იქ მივედი, ცხენით, გავაქენ-გამოუაქენე და თითონ კი ფანჯრიდან მიცქეროდა, ბოლოს დამიქნია პლატოკი, მეც შევარბენიე ეზოში ცხენი და მივედი მასთან. ორ-სამ დღეს სულ ერთად ვიყავითო“.

ბერნაბო, რომელმაც ყველაფერი დაკარგა, გაბოროტებული დაბრუნდა თავის ქალაქში და „ცოლს თავის ჩამოსვლას ატყობინებდა და უთვლიდა, ამ მსახურს წამოჰყვეო. მოსამსახურე კი დაარიგა: როცა წამოიყვან, სადმე უშიშარ ადგილას შეუბრალებლად მოჰკალი და მერე ჩემთან დაბრუნდო.“

აქარული ვარიანტის მიხედვითაც ამგვარი დავალება მიიღო: რაღა ექნა ამ საწყალს, დაუძახა მის ამხანაგს და უთხრა, „შენ წადი ახლავე, ქალს თავი მოშპარი, პერანგი სისხლში გასვარე და მომიტანო. მე კი, აქ რომ მეფე არის, იმასთან ვიქნები და მომიკითხე მეფესთანო“.

ჩვენ აქამდე ვარკვევდით მსგავსებას ამ ორ ზღაპარს შორის. მიუხედავად ტერიტორიულად დიდი მანძილისა, მიუხედავად სხვადასხვა ხალხში წარმოშობისა ამ ორ ზღაპარში ბევრი საერთო ვიპოვეთ. მაგრამ მათ შორის საკმაო განსხვავებაც არის. თუ გნებავთ — განსხვავებულია დანიზღავების პირობები. ბოკაჩიოს მიხედ-

რების მოგზაურობაში, რომლებიც XIV საუკუნიდან მოლოლოგიური საქართველოში დადიოდნენ.

როგორც ცნობილია, ინდოეთი, ეგვიპტე, ირანი და აზიის სხვა წარმოდგენენ მითოლოგიის იმ დიდ აუზს, საიდანაც მოლოლოგიური რეობდნენ მდინარეები, რომლებიც რწყავდნენ კაცობრიობას.

ჯოვანი ბოკაჩიო მოლვაწობდა იმ პერიოდში, როდესაც ევროპა და საკუთრივ იტალია „ჯვაროსნული ომების“ შთაბეჭდილებებით სუნთქავდა, როდესაც ევროპა და საკუთრივ იტალია „სამკვდრო-სასიცოცხლო“ ბრძოლებით იყო გაბრუებული.

ბრძოლები, როგორც ცნობილია, მცირე აზიაში, „წმინდა ადგილებში“ წარმოებდა, იქ იტალიელებს და კერძოდ გენუელებს ხანგრძლივად ყოფნა უხდებოდათ.

ვარდა იმისა, რომ იტალიელები აღმოსავლეთის ხალხს „ჯვაროსნული ომების“ დროს დაუახლოვდნენ და გაეცნენ, ცნობილია აგრეთვე ვენეცია-გენუის სავაჭრო ვზები აღმოსავლეთში. გენუა-ვენეციის სავაჭრო ვზებით დასერილი იყო მცირე აზია, — შავი ზღვის სანაპიროები.

აქარაში ახლაც მოიპოვება ვენეცია-გენუელების მიერ აშენებული უბოძო, მრუდე ხიდები, რომელთა აშენებას ხალხი თამარის დროს XII საუკუნეს მიაწერს.

იმის შესაძლებლობა, რომ მსგავს სოციალ-ეკონომიურ პირობებში მსგავსი ზღაპრები გაჩენილიყო, მოხსნილდა, რადგან სხვადასხვა ხალხში და მით უმეტეს, ასე დიდი მანძილით დაშორებულ ხალხში შინაარსობლივად და სიუჟეტურად ერთნაირი ზღაპრები გაჩენილიყო, თუმცა უნდა ითქვას, ხალხს, რომელთაც ვაქართა კლასი მყოლია, არ შეიძლება მსგავსი ზღაპრები არ გაჩენოდა.

მაგალითად, აქარაში, გვაქვს — ზღაპარი, — „მოხერხებულნი ქალი“, რომელშიც შემდეგი აზრია გატარებული:

„ერთ ქალაქში, დიდ ვაჭრებს შორის გამოჩნდა ერთი ახალგაზრდა, „თახედი“ ვაჭარი, რომელიც ცოლის პატიოსნებას იცავს. შედგება კომისია, რომელიც ავალებს ერთ ლამაზს და მოხერხებულ ოფიცერს. — სოფელში ჩემოდნებით ფული წაიღოს, ის ქალი შეა-ცდინოს და უკან დაბრუნდეს...“

ოფიცერი სოფელში ქალს ჩემოდნებით ფულს შეუგზავნის. ქალი მიხვდება, რაშიდაც არის საქმე და თადარიგს შეუდგება: უპირველეს ყოვლისა, თვითონ ოფიცერს ღამის ორ საათზე დაიბარებს. შემდეგ შეაკერინებს ლეიბს, რომელშიაც ნემსები იჭნება ჩატანებული. თუ იგი ლეიბზე დაწვება, დაიჩხვლიტება. ეს რომ მოაგვარა, ქალი წავიდა და ღამის 12 საათისათვის ხუცესი დაიბარა; შემდეგ მი-

ვიდა მღვდელთან და იგი 1 საათზე დაიბარა. ბოლოს ბილის ეპისკოპოსთან და მას იბარებს 2 საათზე. მანვე ცოტა ადრე ჩემოდნები დაცალა, ფული შეინახა და ცარიელი ჩემოდნები უკან დააბრუნა.

უკან დაბრუნება
გვიწვინდები

12 საათზე მოდის ხუცესი, ცოტა დრო რომ გავა და მღვდელი მოაკაკუნებს, ხუცესი შეშინდება, ქალი მას ერთ ჩემოდანში ჩაჰკეტავს. შემოდის მღვდელი. ცოტა დრო გაივლის და ეპისკოპოსი მოაკაკუნებს. მღვდელს მეორე ჩემოდანში ჩაჰკეტავს. შემოდის ეპისკოპოსი. მალე ოფიცერიც მოაკაკუნებს. ეპისკოპოსს მესამე ჩემოდანში მოათავსებს. შემოდის ოფიცერი; ქალი წინადადებას აძლევს ოფიცერს, რომ გაიხადოს და ჩაწვეს ახლად დამზადებულ ლოგინში. ოფიცერი წვება, მაგრამ ვაი უბედურებას, როგორც კი დაწვა ან გადაბრუნდა, ნემსებმა უჩხელიტეს. საშველი რომ არ დაადგა, გამწარებული წამოვარდა ზეთ, ხაზინას მაინც ფულებს არ დაუტარგავო, დასტაცა მის ჩემოდნებს ხელი და მოუსვა ქალაქისაკენ.

ქალაქში კომისია გაფაციცებით მოელოდა ოფიცრის გამოცხადებას. გამოცხადდა ოფიცერი და კომისიას მოახსენა: — იმ ქალთან ვერაფერი გავაწყვე, სამაგიეროდ, ფული უკან წამოვიღეო.

გახსნეს ერთი ჩემოდანი, იქიდან განაწამები ეპისკოპოსი წამოდგა, გახსნეს მეორე ჩემოდანი, იქიდან მღვდელი ამოიყვანეს, ხოლო მესამე ჩემოდნიდან ხუცესი გამოძვრა. ამდენი რამ მოახერხა დაქადებული ქმრის ცოლმა. ამ ზღაპარშიაც იგივე აზრია გატარებული, მაგრამ როგორც ხედავთ, ჯოვანი ბოკაჩიოსთან ქალი შედარებით პასიური მომქმედია, ხოლო აქ, აქტიურია.

მაშასადამე, უნდა ვიფიქროთ: ამ ზღაპრის სათავე უნდა ვეძიოთ აღმოსავლეთში, საიდანაც იტალიელებმაც და ქართველებმაც გაიცივნეს ეს ზღაპარი. შეიძლებაოდა აგრეთვე, საქართველოში ეს ზღაპარი იტალიელ მისიონერებს შემოეტანათ; ჩვენ უფრო დამაჯერებლად გვეჩვენება მეორე გზა.

ნაციონალური
ბიბლიოთეკა

რეცენზიები

რუსთველოლოგიის მნიშვნელოვანი უძნაჲენი

(ი. მეგრელიძე, რუსთაველი და ფოლკლორი).

მდიდარი და მრავალფეროვანია ქართული ფოლკლორი. მასში უაღრესად მნიშვნელოვანი ადგილი უკირავს ლეგენდებსა და თქმულებებს ისტორიულ პირებზე: ვახტანგ გორგასალზე, დავით აღმაშენებელზე, თამარ მეფეზე, ერის საყვარელ მეფე ერეკლეზე, გიორგი სააკაძეზე და სხვებზე.

ხალხურ სიტყვიერებაში დიდი ადგილი უკავია აგრეთვე საგმირო ეპოსს, როგორცაა, მაგალითად, „ამირანის“ ციკლი, „როსტომიანი“, „აბესალომ და ეთერი“, „ტარიელი და ნესტანი“ ანუ „ტარიელიანი“ და სხვა მრავალი.

ქართული ზეპირსიტყვიერების ზემოაღნიშნული ორივე ციკლიდან მდიდარი მასალა და სათანადო ვრცელი მეცნიერული გამოკვლევაა წარმოდგენილი ცნობილი ქართველი ფილოლოგის იოსებ მეგრელიძის ნაშრომში „რუსთაველი და ფოლკლორი“, რომელიც ამას წინათ გამოაქვეყნა გამომცემლობა „საბჭოთა საქართველომ“ რუსულ ენაზე.

მასში მეცნიერულად დამუშავებული დოკუმენტაცია ქართულადაც არის წარმოდგენილი.

წიგნის წინასიტყვაობასა და შესავალში აღნიშნულია შრომის მიზანდასრულება და შედეგის პრინციპები, ფოლკლორისა და მწერლობის ურთიერთობის, მწერლის ხალხურობისა და სხვა საკითხები. აქვე შესანიშნავადაა დახასიათებული მე-12 საუკუნის საქართველო და მის ფონზეა გაშლილი რუსთველოლოგიური საკითხების კვლევა-ძიება.

წიგნის პირველი თავი შეიცავს საინტერესო ხალხურ გადმოცემებს რუსთაველის დაბადების ადგილის, მშობლებისა და აღზრდის, მისი პიროვნების, საზოგადოებრივი საქმიანობისა და სიყვარულის შესახებ.

ასეთი მასალები ი. მეგრელიძეს 30 წლის განმავლობაში უგროვებია საქართველოს ყოველ კუთხეში და მათ შორის აპარაშიც, არქივებში დაცულ ხელნაწერებსა და გამოცემულ წიგნებშიც.

12 პროზაულ ტექსტს ორი ლექსიც ახლავს.

ი. მეგრელიძე სწორად აღნიშნავს, რომ რუსთაველის ნაწილობრივ ბიოგრაფია არ შემონახულა, მაგრამ ქართველთა ხალხს ძვირფასი მოგონებები უანდერძებია თაობიდან თაობისადმი გადავი შეილის შესახებ.

გადმოცემათა მიხედვით „რუსთაველი იყო ტომით მესხი, ცნობილი და მოწინავე, შეძლებული გვარიშვილი. ის ადრე დაობლდა, აღზარდა ბიძამ. შოთამ სწავლა საქართველოში დაიწყო. განავრძო ათონზე, იყო იერუსალიმშიც. მშობლიური ქართული ენის გარდა შეისწავლა ბერძნული, არაბული, სპარსული. საქართველოში ის იყო თამარ მეფის მეჭურჭლეთუხუცესი (ფინანსთა მინისტრი), მის ცხოვრებაში ადგილი ჰქონდა ოჯახურ უსიამოვნებას და ჰყავდა მოწინააღმდეგენი პოლიტიკურსა და ფილოსოფიურ შეხედულებებში, მას ებრძოდნენ ფეოდალური იერარქიისა და სასულიერო წოდების ისეთი კონსერვატორები, რომლებმაც რუსთაველი აიძულეს სამშობლოდან გადახვეწილიყო, ცხოვრობდა ხანგრძლივ და გარდაიცვალა ღრმა მოხუცი სამშობლოს გარეთ“ (გვ. 286).

იმავე თქმულებათა მიხედვით „რუსთაველი იყო გენიოსი, უდიდესი პოეტი, მჭევრმეტყველი და ენამოსწრებელი, შესანიშნავი ფილოსოფოსი, სამშობლოს დიდი პატრიოტი, კარგი მუსიკოსი, გაბედული პიროვნება და იშვიათი მოჯირითე, საუკეთესო მოისარი, გარეგნულად ახოვანი და ლამაზი“ (გვ. 287).

რუსთაველის ბიოგრაფია, თქმულებათა გამოყენებით, შეტანილია ცნობილი რუსთაველოლოგის თეიმურაზ ბატონიშვილის სათანადო ნაშრომში, რომლისგანაც შემაჯამებელი ნაწყვეტი წარმოდგენილია ი. მეგრელიძის ნაშრომში (გვ. 78-79).

გადმოცემათა ქართულ-რუსულ ტექსტს ახლავს ღრმა მეცნიერული გამოკვლევა.

ნაშრომის მეორე თავი არკვევს „ვეფხისტყაოსნისა“ და ფოლკლორული „ტარიელიანის“ ურთიერთობის საკითხს.

ი. მეგრელიძე ამტკიცებს, რომ ქართულმა და პოეტისათვის ცნობილმა მსოფლიო ფოლკლორმა გავლენა მოახდინა რუსთაველზე, რაც გამოიხატა პოემის ცალკეულ ეპიზოდებსა და აფორიზმებში, მაგრამ სიუჟეტით კი რუსთაველის შექმნილიაო. მეორე მხრივ, ავტორი ამტკიცებს, რომ რუსთაველმა უფრო მეტი და ძალზე კეთილისმყოფელი გავლენა მოახდინა ქართულ ფოლკლორსა და ქართულ მწერლობაზე.

ავტორი დაასკვნის, რომ რუსთაველმა გამოიყენა ხალხური სი-

ბრძნის ბევრი საუკეთესო ნიმუში, მაგრამ მანვე მეტი შეიძინა ხალხს.

ავტორისავე მტკიცებით, „ტარიელიანი“ და მისი წიგნურ „ვეფხისტყაოსნიდან“ გადასულა ფოლკლორული ჩვენ კი ვფიქრობთ, რომ თუ ვინმე ამალღებულა, თუ ვინმეს გაბედული და თამამი აზრი გამოუთქვამს, მას უთუოდ ფოლკლორში აქვს ფესვები გადგმული.

განსაკუთრებით საინტერესოა ის ამბავი, რომ ი. მეგრელიძეს სათანადოდ გაუმახვილებია ყურადღება ქართულ მუსიკალურ ფოლკლორზე. იგი წერს, რომ ხალხური მომღერლები რუსთაველის ლექსებს იყენებენ სასიმღეროდო (გვ. 136-140).

წიგნის მესამე თავი წარმოადგენს რუსთაველის აფორიზმების საფუძვლიან გამოკვლევას. ავტორს მიუგნია რიგი აფორიზმების ფოლკლორული და ლიტერატურული საწყისები.

ნაშრომის უკანასკნელი, მეოთხე თავი მიმოიხილავს დავით აღმაშენებლისა და თამარ მეფის ეპიტაფიებად ცნობილ ხალხურსა და წიგნურ ლექსებს, მათ შორის ჩვენთვის განსაკუთრებით საინტერესოა 1898 წელს ქობულეთში ჩაწერილი თამარის ეპიტაფია.

„ათასი კაზა უმა მყავდა
ველანი ოქროს ღილითა.
ვაკმევედი დედალ ბოხობსა,
ვასმევედი ბროლის ჭიქითა.
ვინცა შემევა, შეივბი
ალალითა და ჭიქითა,
აწი თქვენ იციო, მეფენო,
ვინც დარჩით ამას იქითა.“

(გვ. 276).

ეს ისეთი მაღალმხატვრული და ღრმამაზროვანი ლექსია, რომ მას ყველა ცნობილი პოეტი მოაწერდა ხელს. ხალხური პოეზიის ეს საუკეთესო ნიმუში აკარამ გვიანდერძა.

ი. მეგრელიძის წიგნი, რომელიც ცნობილი ფოლკლორისტის პროფ. მ. ჩიქოვანის რედაქციითაა გამოცემული, ქართული ფილოლოგიის მნიშვნელოვანი შენაძენია.

გაზ. „საბჭოთა აკარა“ № 229 (11038), 1960 წ. 22 ნომბერი.

მოსე გოგიბერიძის ნაშრომთა კრებული ოთხი ტომის მეორე ტომის
გან შედგება:

1. რუსთაველი (უკვდავი პოეტის მსოფლმხედველობისა და შემოქმედების სხვადასხვა მხარეები),
2. პეტრიწი და მისი მსოფლმხედველობა.
3. ქართული ფილოსოფიის პრელუდიები.
4. მ. გოგიბერიძის ბიოგრაფია, ნაწერების სია, შენიშვნები.

წიგნში უმთავრესად თავმოყრილია მ. გოგიბერიძის ისეთი ნაშრომები, რომლებიც ამუშავებენ რუსთაველის ესთეტიკის, ქართული ლიტერატურის, ქანდაკებისა და მუსიკის საკითხებს.

ნაშრომთა ნაწილი, მაგალითად, შოთა რუსთაველის ნეოპლატონიზმთან ურთიერთობა, პოეტის მსოფლმხედველობის სათავეები, უზენაესი არსებობის ცნება „ვეფხისტყაოსანში“, რიგი წერილებისა რუსთაველის ხელოვნების, ფილოსოფიისა და ესთეტიკის საკითხებზე და პეტრიწზე წინათაც იყო გამოცემული. დანარჩენები — „ვეფხისტყაოსნის“ სიუჟეტზე, შედგენილობაზე და სხვა. აგრეთვე პრელუდიები (რამდენიმე წერილი) — პირველად ქვეყნდება.

„გენია რუსთაველისა, — ამბობს მ. გოგიბერიძე. — იმაშია, რომ მან „საშუალო საუკუნეების პირობებში და ქრისტიანული კულტურის ფონზე პირველმა გაარღვია რკალი, მან პირველმა იქადაგა ადამიანის ამქვეყნიური უფლება. იგია პირველი ჰუმანიზტი და ახალი დროის დამწყები“.

მ. გოგიბერიძეს შეცდომად მიაჩნია, როდესაც რუსთაველს ნეოპლატონიზმის ან სხვა ფილოსოფიურ, გინდ ლიტერატურულ მიმდინარეობათა გამგრძელებლად, ან ძველის აღმდგენად თვლიან.

ავტორი წერს: „რუსთაველი თვითონ არის ორიგინალი და დამწყები“. მან ევროპის ცივილიზაციამდე ასიოდე წლით ადრე უარი თქვა იმქვეყნიურობაზე და იქადაგა ამქვეყნიური ცხოვრებისათვის.

მ. გოგიბერიძე ამბობს, რომ რუსთაველის მსოფლმხედველობა არის რუსთაველური და არა ნასესხები.

ავტორი წერს, რომ რუსთაველს საერთო არაფერი აქვს მანიქველობასთან, არც წარმართობასთან. მ. გოგიბერიძის თქმით, ეს იქნებოდა უკან დახევა. ქრისტიანობა იმ დროს უფრო პროგრესული იყო ისევე, როგორც ფეოდალიზმი მონათმფლობელობასთან შედარებით.

რუსთაველს არც პოემის სიუჟეტის სესხება არ სჭირდებოდა — „ვეფხისტყაოსანი“ ეს ქართული ამბავია, ქართველთა მიერ თქმული, იმდროინდელი საქართველოს დამსურათებელი.

„ვეფხისტყაოსნის“ ზოგიერთი ეპიზოდის ანალიზი ჩვენს წიგნში ზე მ. გოგიბერიძე ამტკიცებს, რომ რუსთავეტმა აქვეყნებული ისეთივე დიდი მხატვარი, როგორც პოეტი და ფილოსოფოსი.

აქვე განხილულია საკითხი — რუსთაველის ხელოვნების ფილოსოფია და ესთეტიკის მეცნიერება; დიდი სიძლიერითაა დაწერილი ნესტან-დარეჯანის მიერ ქაჯეთის ციხიდან სატრფოსადმი მიწერილი წერილის ანალიზი.

განყოფილებაში პეტრიწის შესახებ განსაკუთრებით საყურადღებოა პარაგრაფები: „საქართველოს სახელმწიფო მე-11-12 საუკუნეებში“, „პეტრიწის განათლებისა და ფილოსოფიური მსოფლმხედველობის წყაროები“, „იოანე პეტრიწი და ქართული კულტურა“.

„იოანე პეტრიწმა, — წერს მ. გოგიბერიძე, — გაიარა ის ისტორიული სკოლა, რომელმაც ნიადაგი მოამზადა ქართული კულტურის იმ დიდი აღორძინებისათვის, რომელიც ასი წლის შემდეგ რუსთაველმა განახორციელა“.

სრულად, თავისებურად და მეტად საინტერესოაა დაწერილი „პრელუდიები“. მასში მ. გოგიბერიძე იძლევა ნ. ბარათაშვილის „მერანის“ ესთეტიკურ-შინაარსობლივ ანალიზს. ნაჩვენებია, რომ ბარათაშვილი არის ბედის წინააღმდეგ მებრძოლი, თავისი ეპოქის დიდი მოაზროვნე, არა მარტო პოეტი, არამედ ფილოსოფოსიც და საზოგადო მოღვაწეც.

„ნ. ბარათაშვილის მერანზე ზის მსოფლიო მოქალაქე“, მისი თითქოსდა პესიმიზმი არა პირადული, არამედ სოციალური ხასიათისაა, თვით პოეტი დიდი ოპტიმისტია. ამ მაღალი იდეურობით ბარათაშვილი მსოფლიო გენიოსებს უკავშირდება.

საყურადღებოა ავტორის წერილები ზ. ფალიაშვილის შესახებ. ინტერესით იკითხება წერილი სკულპტორ იაკობ ნიკოლაძეზე და მის მიერ შექმნილ ჩახრუხადის ბიუსტზე.

ი. მეგრელიძის მიერ შედგენილ ბიოგრაფიაში, რომელიც წიგნს თან ერთვის, ვრცლად და გულთბილადაა დახასიათებული მ. გოგიბერიძის ცხოვრება და მოღვაწეობა, იქვე დაბეჭდილია მისი ნა-

წერების სია — მონოგრაფიები და მეცნიერული და პოპულარული ხასიათის 70 ნაშრომი.

ი. მეგრელიძეს უთუოდ კეთილშობილური საქმე გაუკეთებია, რომ ეს კრებული შეუდგენია, დასაბეჭდად მოუწოდებია და შენიშვნებითვე გამოუცია.

გაზ. „საბჭოთა აპარა“, 1961 წ. 8 ოქტომბერი, № 199.

ქართული
ბიბლიოთეკა

კომენტარები და შენიშვნები

ქართველნი
გრაფიკოსები

კომენტარები და შენიშვნები

დიდი ქართველი პედაგოგის, საბავშვო მწერლის, პუბლიცისტისა და საზოგადო მოღვაწის — იაკობ გოგებაშვილის მიერ შედგენილსა და მთელი ნახევარი საუკუნის განმავლობაში მოქმედ სასკოლო სახელმძღვანელოსა და საერთო საკითხავ წიგნ „ბუნების კარში“ (1868-1918 წლები) ეწერა და ოქტომბრის რევოლუციამდელ საქართველოში ასე იცოდნენ, რომ „აქარას უპირავს ჩრდილოეთის ნაწილი მესხეთისა და ისაზღვრება: ჩრდილოეთით — გურიით, აღმოსავლეთით — ახალციხის მხრითა და ჭავჭავეთით, სამხრეთით — კარჩხალის, ანუ შვემეთის, ქედითა და კოროხით, დასავლეთით — შავი ზღვით“.

ცნობილია საბჭოთა აქარის ტერიტორიაც. როგორც სპეციალურ წერილში ვწერდით,¹ აქარლები მახარაძისა და ჩოხატაურის რაიონშიც ცხოვრობენ.

იმავე წერილში ჩვენ საკუთრივ აქარის მცხოვრებთა კულტურულ წარსულსა და ჩოხატაურის რაიონის სოფლებში — ქვაბლასა, ზოტსა და ჩხაკოურაში მცხოვრებ 250-ზე მეტი აქარელი კომლის შესახებაც ცნობებს ვიძლეოდით.

ჯამალ ნოღაიდელი სწავლობდა საკუთრივ აქარის მცხოვრებთა ყოფისა და სულიერი კულტურის საკითხებს. სათანადო წიგნის გამოცემის განზრახვის გამო, საჭირო გახდა იმ მასალის გათვალისწინებაც, რომელიც ზოტ-ჩხაკოურაში შეიძებოდა შედარებულყოფილად.

ამიტომ ჩვენ 1967 და 1969 წლების ზაფხულში ვიყავით იქ, და როგორც ზემოთაც აღვნიშნეთ, შევამოწმეთ წიგნის მასალები, ისინი შევავსეთ და ზოგიერთი პარალელიც დავეძებნეთ. ზოტ-ჩხაკოურას აქარელთა ყოფის, ფოლკლორისა და კილოკავის შესახებ სამეცნიერო ლიტერატურაში მასალა არ მოიპოვება. ჩვენ ასეთებიც შევკრიბეთ. ყველა ეს — ჯ. ნოღაიდელისა და ჩვენ მიერ შედარებული მას-

¹ იხ. ჩვენი წერილი „აქარის მეზობლები“, ჟურნ. „ლიტერატურული აქარა“, № 3, 1969.

სალა — ქობულეთის, ქედისა და ხულოს რიგ მეციდრთა სასაქონლო-
ბით შევამოწმეთ ბათუმში.

მეტყველებისა და ზეპირსიტყვიერების პირველ ნიმუშებად აქვე
ზოგიერთ ტექსტსა და სალექსიკონო მასალასაც **საქართველო**

აქარლები ზოტსა და ჩხაკოურაშიც ცხოვრებულნი იყვნენ
ნოგრაფიულ დახასიათებას აღარ დავიწყებთ: სათანადო ტერმინები
მოიხსენიება მეორე წიგნში კილოს საკითხებთან დაკავშირებით,
შევჩერდებით მხოლოდ მათ მითოლოგიურს, ზოგიერთ სხვა წარმო-
დგენასა და ცალკეულ რიტუალზე.

ზოტში 1967 წლის აგვისტოში ჩვენ თან გვქონდა ჯ. ნოდაძე-
ლის წიგნის — „აქარული ზეპირსიტყვიერებისა და ეთნოგრაფიის
მასალების“ — საკორექტურო ფურცლები. მასში, როგორც და-
საწყისშივე ვთქვი, გაიგივებულია როკაპი და რომპაპი, იგივე —
დედჯალი, დერჯალი. წიგნში წერია: აქარლების წარმოდგენით,
„ქაჯებსა და კუდიანებს ჰყავთ მეთაური, რომელსაც როკაპი ეწო-
დება. აქარაში როკაპს ზოგიერთგან „რომპაპი“ ჰქვია“.

წიგნის წინასიტყვაობაში ჩვენ როკაპისა და რომპაპის იგივეო-
ბა ეპკვის ქვეშ დავაყენეთ და მართლაც ისინი განსხვავებული ზღა-
პრული სახეები არიან. ჩვენი ვარაუდი, დედჯალი ეგებ ხალხური
ამირანიანის დარეჯანის ფონეტიკური სახეცვლილება იყოსო, არ
დადასტურდა (იხ. ქვემოთ), ისინიც განსხვავებულნი არიან. ზო-
ტელებმა რომპაპი მამაკაცად იციან; როკაპი კი — დე-
დაკაცად, კუდიანების უფროსად! კუდიანებს ჯაზებს, კინეებს,
ტყისკაცებსაც (უფრო მდებარობითი სქესის ტყის არსებებს) უწო-
დებენ.

ზემოსხენებული ნური-ალი ანთიძის სიტყვებით, „როკაპი
ავენვანი ქალია, რომპაპი, რომპაპი კი არის დედჯალი —
ტყის ბოროტი კაცი“.

ჩხაკოურელთა თქმით, როკაპი ფინთი დედაბერი, ავი ძა-
ლლია, რომპაპი — ძლიერი, ლომივით (!) კაცია.

პლესერ მურადის ძე ტუნაძე (1904 წ. დაბად., მხოლოდ ხელის-
მოწერის მცოდნე) იქით-აქეთ აღმართულ მაღალ მთებზე მიგვიითი-
თებს და ამბობს: „დედჯალი ამ გორიდან იმ გორაზე ფებს გადაა-
ბიჯებს. იგი სულთამსუთავია, ერთ კედაროს (მხარეს) სამოთხე აქ,
მეორეს კი — ჯოჯოხეთი. სა გაცხოვროო: კითხავს მკვდარს“... სხვე-
ბი ამბობენ: ასე გაგვიგონია, რომ დედჯალი მიბმულია პალოზე,

1 საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის საზოგადოებრივ მეცნიერების
განყოფილებასთან არსებული ფოლკლორის საკოორდინაციო საბჭოს VIII სა-
მეცნიერო კონფერენციის მუშაობის გეგმა და თეზისები, თბ., 1966, გვ. 30.

კუნძურუქა (ისმის კუტურუქა-ც — კინკრაქა; ო. მ.) ახელგანთქალს, — უფრენს გვერდით, უჯდება პალოზე; დედაქალი ჩიტს ვერ სწვტება, ურო აქვს, პალოზე დამჯდარ ჩიტს იმას დაურტყამ და გათავისუფლების მაგიორ უმფრო მაგრათ იმბამს თავსაქვენი

ადრინდელი ჩანაწერთაჲ: ერთმა მონადირემ ზღვირნი (ფიქსა ქალა) იპოვა, შინ მოიტანა და სკიერში ჩადო. მონადირე სახლიდას წავიდა, მის ცოლს სკივირიდან ლაპარაკი ესმის. ქალმა სკიერი გახსნა. ნახა, რომ ეს ხოყერი ლაპარაკობს. ქალმა ის დაწვა, დააფქვა და უქანვე ჩადო. ქალს გოგონა წამოეზარდა. ამან ნახა ეს ფხვნილი. გასინჯა ენის წვერით — ეს მარილია, თუ უმარულიო. ქალიშვილი დაორსულდა და მშობიარობას გადაჰყვა. ბავშვი უზარმაზარი გაიზარდა, — „სამოზდაათი არშინი“. მას ჯერჯალი (რომპაპი) უწოდეს. ვერ იმორჩილებდნენ, ზღვის კუნძულზე (აღაზე) დააბეს.

მიუჩინეს „მაბზაყუნაი ჩიტი. იი რომპაპი ცთილობს გეითავისუფლოს თავი და პალოს ეყიდება, რომ მოთხაროს. რომპაპს ახლოს ურო უდევს. პალო რომ მოთხარაზე მიდგება, მიფრინდება მამბაყუნაი, დაყდება პალოზე და დეიწყებს კულის ქანებას. რომპაპს ღონია (ჰგონია) პალოს მისობსო. დაატანს უროს ხელს და შამოხყრავს. მამბაყუნაი გაასწრობს. ურო მოხტება (მოხედება) პალოს და ჩიერკობა მიწაში. ამით იბავდა თავს.

იი რომ ეიხსნის, ქვეყანას დასწყევტს, მარა ღმერთის ბრძანებით ქრისტე მოკლავს იმას“.¹

წარმოდგენილი ნიშნების მიხედვით, უდავოა, რომ ჯერჯალი (რომპაპი) ამირანის ორეულია და არა როკაპის.

ჯ. ნოლაიდელის ამ პუბლიკაციას იყენებს პროფ. მ. ჩიქოვანი,² ოღონდ იგი ტექსტშივე მოხსენებულ ჯერჯალ-სიტყვაზე აღარაფერს ამბობს! ავტორი იმერულ როკაპსა და აქარულ რომპაპს ეხება და აღნიშნავს, რომ ვადმოცემას „როკაპზე“ სიუჟეტური მოთხრობის სახე არა აქვს. ის რწმენას ემყარება და მარტივ მითს წარმოდგენს.³ „აქარული რომპაპი, იმერულთან შედარებით, ბოლო ნაწილში ამირანს უფრო ჰგავს“... (იქვე, გვ. 21).

მ. ჩიქოვანი ასკვნის: „იმერულ-აქარული როკაპი ამირანის ორეულია“, თუმცა ისინი „დამოუკიდებელი წარმოშობის პერსონა-

1 ჯ. ნოლაიდელი. აქარის ხალხური სიტყვიერება, წ. 11, ბათუმი, 1940, გვ. 160. ჩაწერილია სიმონ შავიშვილის მიერ 110 წლის ხუსეინ ხანიძის სიტყვებით ქობულეთის რაიონის ს. ჯახათში, 1934 წ. 15 აგვისტოს.

2 მის. ჩიქოვანი, მიქაქეული ამირანი, თბ., 1947, გვ. 121; მისივე, ქართული ეპოსი, 1, თბ., 1959, გვ. 41; მისივე მოსკოვი, 1966, გვ. 65.

3 იქვე, ციტ. ქართული გამოცემა, გვ. 120-121.

ყებიან. „როკაპი გარკვევით ბოროტი ძალაა“. ამირანი კი — კეთილი: „აპარულ „რომპაპს“ ჯადოსნური ზღაპრის მოტივები ხასიათებს, ასეთია თავის გოხისა და უმანკოდ ჩასახვის მოტივი“ ამირანის თავგადასავალი კი საგმირო თქმულებას წარმოადგენს. პირველი მითიური არსებაა, მეორე კი ეპიკური გმირია **ქაქავაძის**

მიჯაჭველობისა და თავის განთავისუფლებისათვის ბოძოლის სახით, ალ. ხახანაშვილის მიერ დასახელებული როკაპი (და არა საერთოდ როკაპი) და რომპაპი მართლაცდა ამირანის ორეულნი არიან. მაგრამ არაა შეუძლებელი, რომ აქ ჩამწერის შეცდომასთან გვექონდეს საქმე. — მას როკაპის მაგიერ შეიძლება რომპაპი ჩაეწერა ან თვით ხალხშია ეს ორი ცნება აღრეული ისევ სიტყვათა სიახლოვის გამო...

პროფ. მ. ჩიქოვანი სარგებლობს პროფ. ალ. ხახანაშვილის რუსულ ენაზე გამოცემული წიგნის ქართული თარგმანით,¹ რომ ამბობს: ხახანაშვილი როკაპს აიგივეებს რომპაპთანაო! მაგრამ ალ. ხახანაშვილი წიგნის დედანში ლაპარაკობს о смешении Амрана с женской личностью Рохани в имеретинском предании.² Смешение — აღრევა და გაიგივება კი ერთი და იგივე არაა. როკაპი — ვ. დ. მ. კ. დ. სხვაა, ამირანი და მისი ორეული³ რომპაპი, იგივე დედჯალი, დერჯალი კი — სხვა, — „ნუვენ გაპრეუთ ერთმანეთსა“...

ჩვენ, ალბათ, სხვა დროს მოგვიხდება ლაპარაკი ამ ორი არსების შესახებ. აქ მოკლედ ვიტყვით, რომპაპი აპარულსა და ქანურ ზეპირსიტყვიერებაშიც რომპაპის ფორმითაც გვხვდება. ქანები მას რომპაპად და რომპაპად და რომპაპად-აც წარმოთქეავენ (ხოფა ზ. თანდილაეას ცნობა).

მას ორივეგან ოხრუჯსაც უწოდებენ (ქობულეთში — ოქრუჯი). შელოცვაშიაც იტყვიან:

„ოხრუჯ, ოხრუჯ, ოხრუჯ!“... (ან „ოქრუჯ, ოქრუჯ, ოქრუჯ...“).

ხელს ხელზე დაირტყამენ და ხელზევე სულს წაიბერავენ, — ავი სული შორს ჩვენგანაო, ნიშნად... (=თფუი, ეშმაქსაო!).

გამოთქმაც არსებობს: ესა და ეს დერჯალი იგი თ ან

¹ ალ. ხახანაშვილი, ქართული ლიტერატურის ისტორია, 1, თბ., 1904, გვ. 31.

² А. С. Хаханов. «Очерки по истории грузинской словесности».

შოსკოვი, 1895, გვ. 41.

³ მხ. ჩიქოვანს თავის წიგნში ამირანზე არა აქვს გამოყენებული ს. პეტერბურგი, 1897, რომელიც შრავალმხროვან საუბრადადგობ.

ოხრუჭივით ვაყვაცი არის ან იყო. მასვე დერჯალდვი, დე
დჯალდივი, დედჯალდევი, დერჯალდევი ეწოდებ-
და.

აქ უნდა შევნიშნოთ, რომ დედჯალზე წარმოდგენილი უნდა
ნეთში ამ კუთხეების მცხოვრებთა გამაჰმადიანებამდე
თორემ თქმულებაში ქრისტეს ხსენება არ იქნებოდა (რომ
აიშვას დედჯალმაო. „ქვეყანას დასწყევტს, მარა ღმერთის ბრძანე-
ბით ქრისტე მოკლავს იმას“-ო).

აღვნიშნეთ, რომ დედჯალს დევსაც უწოდებენ.
ეს კიდევ ერთი საბუთია იმისა, რომ მისი როკაბთან გაიგივება არ
შეიძლება.¹ ამირანის ორეული მხოლოდ მამაკაცი შეიძლება იყოს
და დევად. ძალის მიხედვით, ამირანსაც ასახელებენ, — ამირანდე-
გპირი.

ქართველი ტომები მრავალი სახელწოდების დევებს იცნობს.
რიგი მათგანი გურია-აჭარაშიცაა გავრცელებული. წინამდებარე
სტრიქონების ავტორს კარგად ახსოვს, რომ გურიის სოფ. ხიდის-
თავის, ხრიალეთის (სუფსა-ნატანებს შორის) და სოფელ ქობულე-
თის მეგრულიძეები სახლიკაცობდნენ (ნათესაობდნენ) და მისვლა-
მოსვლა ჰქონდათ ერთმანეთში.

ერთ-ერთი რომ მეორესთან ცხენს მიაჭროლებდა, მასპინძლის
სახლთან მიახლოებული, ხმის გასაგონი მანძილიდან დაიძახებდა:
„დევი დევისას!“...

მასპინძელი იმის მიხედვით შეეხმიანებოდა, თუ ვინ მოდიოდა,
რას ეძახდნენ სტუმარს „მეტსახელად“: — „ბაყბაყდევი ქა-
ქანდევისას, „ამირანდევისას“-და ა. შ.

თუ მომსვლელი შედარებით ტანმორჩილი იყო ან სიარულის
მოსიყვარულედ თელიდნენ, ასეთს მასპინძელი შეეხმიანებოდა:
„ქუცურდევი“ ან „ძუნძულდევი“ ამისას და ამისასაო
(თავისთავს ასახელებდა) და ა. შ.

1 როკაბს აჭარაში ქაზინენვი, დედოქაზიცი (უღიანების დედა
მთავარი) ეწოდება. მასთან აკუმირში მქარჩხავია შესასწავლი, სამეცნიერო
ლიტერატურაში ვერ კიდევ უცნობი ეს ცრურწმენათა არსება ავთვალოსა-
ხი, მზაკეცია (შღრ. შაგრ. მზაკეცალი). ძველი გურულის წარმოდგენით, ბავშვი
თითქოს შეიძლება დაბადებულყო მქარჩხიო. ე. წ. მომყოლით (მუდბე-
ლით), ბადისმავარი ვაოსით (ბუღით). ამ ბადის გადაგდება არ შეიძლება (ბა-
ვში მოკვდება). იმავე ცრურწმენით, „ქარჩხი“ უნდა გაეხმოთ და პატრონი რომ
სრულწლოვანი გახდებოდა, მისთვის მიეცათ. თუ იგი ვაგი იყო, ბედნიერად და
უფლებლად ითვლებოდა; ქალი კი საშიში იყო. ვისაც ან რასაც ის ამ ბაღში გაქ-
ვრებით შეხედავდა, თუ ისურვებდა, შეეძლო მოეპოო, მთელი ოჯახი ამოეგო,
სულიერი არსებები გაეწყვიტა და სხვა. ბაღის წარმოდგენით, იგი როკაბთავე
იყო დაკავშირებული, მაგრამ ამ ზღაპრულ სახეზეც (მქარჩხაზე) ცალკე შეიძლე-
ბა ვილაპარაკოთ.

ისევ სტუმარი დაიძახებდა: „მოვედი, გამრავლდა შენი“ (ან — ჩვენი) გვარი!“...

მასპინძელი უბასუხებდა: „ამინ იყოს“ ან „გისმინოს უფალმა“ და ა. შ.

ამას მეგრელიძეების მისალმებას ეძახდნენ ისევე, როგორც დასახელებულ მიდამოებში ცნობილი იყო აგრეთვე მეგრულიძეების სურდო (ცხვირს მაგრად აცემინებდნენ და იმიტომო; დევებსაც იმიტომვე ეძახდნენ, ტანად იყენენ ზორბებიო).

საყურადღებოა ისიც, რომ დევეების სახელებში იხსენიებოდა ჯანჯალდევი და ტანტალდევიც. ჯანჯალდევი უცნობი სახელის — ჯერჯალდევის გააზრიანება ხომ არაა?

გვართან დაკავშირებული ყოველივე თქმული სხვათა შორის იყოს, და მაინც საინტერესოა: ამირანს და დერჯალს რატომ უწოდებენ დევსაც, როდესაც საერთოდ მიჯაჭვული დევი არაა ზღაპრული სახე.

ალქაჯებს, როგორც ზემოთ ითქვა, ჯაზებს, ტყისკაცებსაც უწოდებენ, მაგრამ უკანასკნელ კომპოზიტი რომ სიტყვა კაცი შედის, აქ იგი არა მამაკაცს, არამედ ადამიანს ნიშნავს, ე. ი. აქ სქესს არ ესმის ხაზი, პირიქით, ჯაზი მდებრობითი სქესის არსებად წარმოუდგენიათ უფრო და მან სახეც შეიძლება იცვალოს, მაგ., კატად იქცეს...

ზოტელებმა იციან თავსურების მთის მწვერვალზე მდებარე ჯაზისტბა. ის მათაც ჯაზების სამყოფელ ადგილად წარმოუდგენიათ ისევე, როგორც მეგრელებს და ქვემო იმერლებს — ტაბაკონის მთა. ამ ჯაზ-სახელის ჩვენ ჯაჯ-ფორმით (ქან.-მეგრ. სიტყვა გურულში, ნიშნავს ძერას, დიდ ქორს) ახსნა ვცადეთ,¹ მაგრამ აქ ფორმა ჯაზ უნდა იყოს მთავარი და არა ჯაჯ...

ქაშატობა (ჯ. ნოლაიდელის დასახ. წიგნი, გვ. 60-61, იხ. ზემოთ) აქაც იციან. საინტერესოა გამოთქმა: „აპრილის პირველი შაბათი ქაშატი დღეა, — ლაპარაკობს ზოტელი, — მუშაობას ვიბრძნით (გურ. ვიბრძნით, ვიბძნით, იხ. ქვემოთ), ზოჯები ქაშატ დღეს ხარის შეშმას გვიშლიდენ, ამ დღეს მიწა არ გეითხრება (გაითხნება), ამინდი გაფუჭდებაო, ნოღრო წავვიღებსო. როგორც გურულებისათვის, ისე ზოტელ მამია ირემამის თქმით, — ნოღრო აღიდებული წყალია, მიწა და ქვა რომ მოაქვს კოხისა (სეტყვის) და წვიმის შემდეგ. ქობულეთში ნოღროს მწვანე ისრს უწოდებენ (ა. ქათამაძე).

¹ ქურნ. „მნათობი“, № 12, 1965, გვ. 162.

ნოლო ნილვარია, დელგმის გამო მდინარის აღივსება, აქორ-
გურიაშივე ნოლო ნოლო დაც (ნოლორო — იმერეთის
ნელო) წარმოითქმის.

ბრძნობა, ბძნა (ზემოხსენებული ვიბრძნობა) ს ა ბ რ ძ ნ ე ლ ი, ს ა ბ ძ ნ ე ლ ი ა კ რ ძ ა ლ უ ლ ი, ს ა ბ რ ძ ნ ე ლ ი რამაა. მაგ., გველის ეზოში მოკვლას იბრძნიან, ეზოს იქით უნ-
და მოკლაო. გველის ხსენებასაც იბრძნიან, მას უხსენებელს უწოდებენ. ვზაზე უცნობ ქალთან დალაპარაკება აკარლისათვის ს ა ბ (რ)-
ძ ნ ე ლ ი ა, მკვდრის ერთ დღეზე მეტს შინ გაჩერებას აკარლები ვი-
ბრძნითო, გურული მორწმუნე ქალი პარასკევს ყველს არ გასცემდა,
წველა გადაწყვებაო და სხვა.¹

ჩხაკოურელებმა ჩამომითვალეს: „რომ დავწობით, დილის 4 სა-
ათამდე თუ მამალმა იყივლა, ვიბრძნით, — ოჯახს ცუდი რამე შეემ-
თხვევა ან თუ ზამთარია, დიდი თო(ვ)ლი მოვაო“. როცა ძალლი
ყმუის, რომელ მზარესაც გაჰყურებს, იქეთ ოჯახს უბედურება მოე-
ლისო; ძაღლის ყმუილს საერთოდ ვიბრძნით, ამას ძაღლს ვუკრძა-
ლავთო. საქონლის ან ჭირნახულისა და საერთოდ სურსათის ოთხ-
შაბათს ან პარასკევს გაყიდვას, ბავშვის დაბადების ან თუ ოჯახი-
დან მამაკაცია წასული, იმ დღეს ოჯახიდან რისამე გაცემას ან გა-
ყიდვას, პარასკევს ცხენის ან ხარის ხედნას, იმავე დღეს ტყეში სა-
მუშაოდ წასვლას („ორშაბათს და შაბათს ბინის მოცვლას“) ან ოჯახი-
დან ცხოველთა სხვაგან წაყვანა-გადენას, ორშაბათსა და ოთხშაბათს
ქალის მოყვანას (შერთვას), თმის შეკრეპასა და ა. შ. ვ ი ბ რ ძ ნ ი-
თ ო.

ს ა ბ რ ძ ნ ე ლ ი ანუ ს ა ბ ძ ნ ე ლ ი, არის აგრეთვე: ქალის
შიერ ფრინველის ან ცხოველის დაკვლა (თუნდაც მაშინაც კი, ასე-
თი რომ კვდებოდეს); სადაც მიცვალებული ასენია, იმ ოჯახში რი-
სამე გაცეობა (საქმელიც კი, მოგვარემ ან მეზობელმა ოჯახმა უნ-
და მოიტანოსო), გათხოვება ძველ, ანუ „დაღუულ“, მთვარეზე
(ახალ-აღმავალ მთვარეზე უნდა შეიქმნას ოჯახიო), გამოსაჩეკად
კვერცხის სესხება, რძლის მამამთილთან დალაპარაკება და სხვა პრა-
ვალი.

ოჯახიდან თესლის ან ნერგის გაცემაც არ შეიძლებაო მანამ,
სანამ ის ოჯახს არ გამოუყენებია თუნდაც ერთი მარცვალი.

კ ა ნ ო ხ ი თესვის დაწყების დღეა. სამშაბათს ან ხუთშაბათს
უნდა ჩააგდო თესლი მიწაში; შემდეგ აღარ იბრძნიან, — აღარ
აქვს დღეს მნიშვნელობა, — ყოველდღე შეიძლება თესვა, ოღონდ

¹ იხ. ზენი „რუსთაველი და ფოლკლორი“, 1960, გვ. 212 (რუსულ ენაზე).

თესლი კი მაინც სამშაბათსა და ხუთშაბათს გაფშენილი (დაბრე-
ული) უნდა იყოსო.

კრუხის დასმისას კვერცხს ერთი მთვარისასა, ე. ი. ბირველი
15 დღისა შეარჩევენ, შეურჩეველს ვიბრძნითო. **ერქივსული**
ხის მოჭრა ახალ მთვარეზე შეიძლება, ძველი **შლარითი**
რას ვიბრძნით, — რკილი გაუჩნდებაო.

ლაზარი ა¹ (იხ. ზემოთ) ამინდის გამოსწორების რიტუალი,²
ზოტში აღარ სრულდება, მაგრამ მისი წესები მოხუცებს ახსოვთ:
ახალგაზრდებმა აღარც ეს წესები იციან, ოღონდ მათ თამაშში გაი-
გონებთ ლაზარიას მოფერებით ფორმას ლაზარიკო-ს.

ესხედვართ ზოტში ნური და ახმედ ანთაძე, მუხამედ და რე-
ჯებ ართმელაძე, ედემ (ეროდი) და მამია ირემაძე, ხემზე ქათამიძე,
მე და სხვები. ვეკითხები მათ ლაზარიას შესახებ. აზრზეც კი
ვერ მოვიდნენ. მოშორებით მდგომი 15-16 წლის გოგონა ასლო რე-
ჯების ასულმა ართმელაძემ მოჭრა ამას ყური, წავიდა და წაიმლე-
რა: „ლაზარიკო, ლაზო“!...

ამის შემდეგ ამიხსნეს: ლაზარიკო ბავშვების სიმღერა-თამაშია,
შეიძლება წყალი შეასხან ან მტვერიც შეაყარონ ერთმანეთს და ერ-
თობიანო.

მხოლოდ ამისავე შემდეგ ნური-ალი ანთაძემ გაიხსენა ლაზა-
რობა, მოყვა ისე, როგორც ეს ჯ. ნოღაიდელის მიერაა აღწე-
რილი (იხ. ზემოთ), ოღონდ „შესათხოვარი“ თუ „შესალოცავი“ ლე-
ქსის უკეთესი ვარიანტი თქვა, ეიღრე ეს წინათ გამოქვეყნებულშია.
აი, ესეც:

„ლაზარიკო, ლაზო,
ახანხალეფ თავსო.
ჩენ არ გვინდა წვიმა-წყალი,
ღმერთო, მოგვე მზისა თვალი!“

მეორე მოხუცმა „შეუსწორა“: თუ გვალვა აღარ უნდოდათ, ამ
ლოცვას ასე შეცვლიდნენო, და ლაზარიკო მეორე პირად წარმოა-
დგინა:

„ლაზარიკო, ლაზო,
ახანხალეფ მთასო.
ჩენ არ გვინდა მზისა თვალი,
ღმერთო, მოგვე წვიმა-წყალი!“

ერთ-ერთმა იქვე მყოფმა ამასაც შეუსწორა

1 ეურნ. „უბორობი“, ლათეში, 1970 წ. № 4, გვ. 90.
2 ი. მვერელიძე, ლაზარობა აჭარაში. — ივ. ჯავახიშვილი, ქართული ერის
ისტორია, I, თბ., 1960, გვ. 77.

„ზანზალეფ მთასო“ კი არ უნდა, „ზანზალეფ ცქსუ“
უნდა ითქვასო.

გვეუ ტექსტი ჩხაკოურელ ბავშვების წარმოთქმაში ავრე ასმის.

„ლაზარიკო, ლაზო,
ამანძლეფ ფთასო,
ჩვენ არ ვვინდა წმიმა-წყალი,
ღმერთო, მოგვე ზიზა თვალს!“

ერკონეული
ბიზლიჩთეკა

ვეკითხებით: რაა ზიზა? უფროსთა დახმარების გარეშე ვე-
ლარ განმარტავენ. ცხადია, ესაა მზისა (თვალი).

სიტყვა ლაზოს მნიშვნელობა არც უფროსებმა არ იციან.
ცხადია, იგი ლაზარეს ან მოფერებითი ლაზარიკოს მოკვეცი-
ლი ფორმაა.

ჩხაკოურაში ეს თამაშად და ავრე ავეწერეს: „ბაღეები (ბავშ-
ვები) აკეთებენ ჩუჩელას (ფიტულს) საფრთხობელასავით ჯვარჯობ-
ზე და თამაშობენ. წინათ ეს დროშასავით ეკირათ და დადიოდენ
სოფელში. „ლაზარიკოს“ მიმდღერდენ და მათ ოჯახები საჩუქრათ
ყველს, კარაქს, კვერცხს, ხილულს აძლევენო. ბოლო ოჯახისა-
გან საჩუქარს არ იღებდენ. შეგროვილს იქ გააკეთებდენ და ერთად
კამდენ. კამაზე თამაშის არმონაწილე ბაღეებიც იყვენ.

ზოტ-ჩხაკოურაშიც ბავშვთა ერთ-ერთი გასართობია ბილაი. მუ-
ქში ჯობი უჭერიათ და ზედ ჯვრად ბილა უდევთ. ააგდებენ ბილას და
ჯობს გაკრავენ. დათქმული ადგილი („ცეცხლი“) მეორემ უნდა
დაიცვას ჯობითვე. აქედან ის ბილას ჯობის დარტყმით აბრუნებს.
„თუ ვერ შეიგერიებს, ნიშანში მოხვდება“. მაშინ „მეკარე“ დაი-
წყება—გამოვა“, გამოვარდნილია და სხვა ჩადგება. არსებითად თა-
მაში ბილაი რიკტაფელაა (გურ. ჯაფარიკა, ღიდ. ჰი-
ბორიკი). ვეკითხები ბავშვებს: რა არის ბილაი?

მიპასუხებენ: „ეძებდი და ვერ ნახევედი, ესაა ბილაო“... ბილა
ჯობი, რიკია.

ეს თამაში აქ მხოლოდ ორს შორის კი არ ხდება, არამედ ათა-
სსაც გვითამაშობიან. — გვეუბნებიან. ჩვენწერივდებით, გადავიტე-
ვით ერთ-ორზე, შემდეგ წვეილები ერთად ვართ, კენტები ერთად,
ვთამაშობთ შენაცვლებითო.

თამაშის წესს ასე აზუსტებენ. „მანძილს გადავზომედიო, ბი-
ლაის (რიკის) სადებ და სასროლ ადვილ დავნიშნედიო. ნიშანში
თანამდგომი ბილაის დაკრავს ჯობს და თუ დანიშნულ მანძილს
ვერ დაფარავს, გამოვარდება (თამაშიდან). ასე მკირდება წრე და
ერთ-ერთი მხარის გამარჯვების შემდეგ, თამაში ხელახლა იწყება“.

ღიდებისათვისაც იყო დაახლოებით ასეთივე გასართობი (ღდე-

ამავე პორნოგრაფიულ ანდაზაში ქვესლია დასახელებული მკვ-
ყიან ძმებისო ან სიძე-სიმამრის დაქერილი მგელი (ან ტურა) მკვი-
სლებს გაექცათ, ან გააქციესო.

რწყილის, ანუ პწყილის გადალოცე მარტო მშულქი
შოთ) შეიცავს გამოთქმა „პწყილის ყვერვას“. ეს ზოტმზაჩქჩქჩქჩქჩქ
რღებმა აღარ იციან; მოხუცებს კი ახსოვთ. „ახლა დუსტია ქვეყა-
ნაზე, — მეუბნება ერთი მოხუცი, — ამის ბალახს ქედის მთიეფში
აგროვებენ, რალათ გვინდა პწყილის ყვერვა! უწინ კი ტყიეფშიც არ
გვასვენებდა პწყილი, ჩვენ საქონელს ვახთით, მათ მუდამ პწყილი
ახთა“ (ახლდა)...

აღ. ისკ. პაიქაძე (1901 წ. დაბად., 4-კლასდამთავრებული)
ჩხაკოურაში გვეუბნება (1969 წ. აგვისტო), რომ პწყილის გადალო-
ცვას ნასესხებში ვაკეთებთ, — პირველ მარტს, და ლექსად
ვრტყვითო:

„მარტი, მარტი, მარტმეტი,
ჩვენთან პწყილი არც ერთი,
გურიას ნიჩფით სახვეტი...“

ქვანაშიც, — განაგრძობს იგივე, — ასე ამბობენ: „გურიას ნი-
ჩფით სახვეტი“.

აქ მოგერიდენ, აღარ გითბრენ: პწყილები გურიასო... პწყილის
ყვერვა შე არ ვიცი, მაგი ჰუსეინას ათქმეიო, ლექსი კიო.

„ინერისა რეასო
სუ ენდობი მთასო,
სურც ცოლისძმასო...“

შეც გამიგონიაო.

ნასესხებზე ასეც ვრტყვითო:

„გამევიდა მარტიო,
გამოვარი სხარტიო,
ერთამ შენ რა მომალე,
ერთო თიჯნის ვლარტიო!...“

ა. პაიქაძე და ჰუსეინ მურადის ძე ტუნაძე (1904 წ. დაბ., წ. კ-
არ იცის) ამბობენ: ქაშატობა აპრილის პირველს ვიციო, უქ-
შეა, — ნათესი არამია, დაიკარგება ან წყალი წაიღებს, ან ქარი მო-
სპოფს, შიშაც არ უნდა დააპო, სხვის ყანაშიც არ უნდა გეიარო,
შიწა გეიკაწრება და ცოდვით დაგედობა, იბრძინან“.

ვიციო ფერცვალებაო. წყალში ყინვა ჩავარდება, ხის
ფოთელი იცვლის ფერს, ზამთრისაკენ წავა, ჩამოცივა, უკვე სიცხე
არ იქნება, ბარში კაცს აღარ გააცივებს, წლის დროს ცვალებაო.

თვალნაცემი. ამათაც სწამთ.

ზოტში ერთი მოხუცი და ჩხაკოურაში მეორე გვიამბობდა. თითქოს, მათ მოსვლოდეთ: „ხარი მყავდა, ამა თვალმა დააქლო. რამდენი ბალანი აქ, იმდენი კაკალი ოფლი გამოსდით და შევალთქვეთ დედაბერს, ვაქამე ცომი და გადარჩა“.

ბიზლიჩიქა

ერთმა მათგანმა დასძინა: თვალნაცემი ამის შემდეგ ვიწამეო.

ნასესხები (იხ. ზემოთ) ზოტში მარტმეტადაც იწოდება. აქვე შემდეგი თქმულება ჩაეიწერეთ: „მეცხვარეს დიელია თივა 28 მარტს. 28-დან სესხი იწყება. სამი დღეი ისესხა კიდემ მარტმა აპრილიდან. გაუთოვდა. თივა რომ აღარ ჰქონდა და თხა-ცხვარი შეწუხთა, მეცხვარემ ცხვარს ჩამოუკიდა კატა. ავი ჰყაოდა, ეს ცხვარი დაფთხა. — დარბოდა ახორში იქით-აქეთ. გევდა მარტი, გამოუდა დარი. გოუშვა ამან ცხვარი (საძოვარზე). ნახა, რომ ერთი მუნიანი კაკანაი (ბატკანი) მომკეტარა. მაშინ (მეცხვარემ) მოუღეჭა მარტს:

„მარტი, მარტი, მარტმეტი,
სამი დღით გადამეტი.
მე ვეფერი მომაკელ
მუნიანი თუნის მეტი“.

დადვს (იხ. ზემოთც) კუდიანობასაც უწოდებენ. პირველ სექტემბერს ჯაზების დღესასწაულია, თორემ ისინი სხვა დროსაც მოქმედებენო. გურიაშიც კუდიანობა ანუ ელიობა (პირველ სექტემბერს), ან კიდევ შეცვა საღამო ჰქვია ამას და ქირქდილობა (ლამპრობა) იციან.

ფადიკო. ამას ჯემალ ნოლაიდელი ყვენობასა და ბერიკაობაში იხსენიებს.

ზოტში ეს დედოფალას და დედოფალს ეწოდება, მაგრამ თამარ მეფეზე არ იტყვიან ფადიკო იყოო, ამბობენ თამარ ნეფე.

თამაშის დროს კი გოგონას გამოაწყობენ, როგორც დედოფალს, შემდეგ, — ამბობს ზოტელი, — „ერთს დედოფლათ დაეყენებდით, ჩვენ ტაშს დავარტყემდით, იმას ვაცეკვებდით და ვებეწებოდით: არა მე და არა მე წამომყვევი ცოლათო“.

ფადიკო ზოგს ჰპირდებოდა, ზოგს არა და იყო თამაშიო.
მენხლიანობა. იენისში ან იელისში სოფლის ახალგაზრდები მთაზე (საძოვრებზე) წავლენ. იქ რჩებიან ორი-სამი დღე. მღერაინ,

გარმონს, გიტარას უკრავენ სამობენ (ცეკვავენ), ერთობლივ ტაშინ ბრუნდებიან.

ამაზეა ლექსი:

„შუქერ-ზაფხული გამვედა.
თხა და ცხვარი ქვეყანაში
მეშთევერები ვეღარ ძღებენ. —
სული შოთწუხთენ ბარში,
ქალნი კმრეფს ებნევიან:
ჰაიღე, წვედეთ ერთათ შთაში.
— ჰაით წვედეთ, ჩვენი სიტყვა
რატომ არ შეგდიან ყურში?!
თავის ბუდი ამეცწეველოთ,
ცხვარი რომ გვედა პურში...
რადგან შაფათ ვერ წავედით,
კვირას წავალთ აღრიანზე“...

ეს ლექსი შელახულია! ამისი შედარებით სრული ვარიანტი — სათაურით „თიების დესტანი“ დაბეჭდილია მ. ხუბუას წიგნში „ზემოკარის“ ენობრივი მიმოხილვა“. (1932, გვ. 39). ზემოწარმოდგენილი უკანასკნელი 2 სტრიქონის ვარიანტია:

„რადგან შაფათ ვერ წავედით,
კვირას წაუღე აღრიანა:
თაზე წასვლის დრო შევიდა,
ჰაიღე, წაუღენ კატრიანა“.

და სხვა (იქვე).

ზოტ-ჩხაკოურაში ის გათხოვა-მოყვანის წესი იმარჯვებს, რომელიც მეზობელ სოფლებშია გავრცელებული. უწინ აქარელი ქალის დედა სიძეს არც კი ეჩვენებოდა. ახლა კი, თუ ის მენსლიანობაზე არაა და სოფელშია დარჩენილი, ცდილობს, 20 აგვისტოდან 10 დღით მაინც წავიდეს მთევრობაზე. ის წაყვან-წამოყვანას, ეს ცხენით იქნება თუ მანქანით, სიძეს ავალებს.

რიშვეთი. ზემოთქმულის მეორე კარგი მაგალითია ის, რომ სასიძო სიდედრ-სიმამრს ძველებურად აღარ უხდის ფულს. თუ ის მათ 300-500 მანეთს ან ცხოველებს მაინც მისცემს, ამას მზითვად აძლევენ გათხოვილს და ამგვარად ის გადამხდელს უბრუნდება. ნიშანლობის განმავლობაში პატარძალს ანებივრებენ.

ნიშანლობა არის სიძის დაპატიება სიმამრის ოჯახში. დათქმული დროის განმავლობაში პატარძალი მშობლების ოჯახში ცხოვრობს. ქმარს უფლება აქვს ცოლთან ცხოვრებისა, ოღონდ სტუმ-

1 ასევეა აბ. წულაძის მიერ გამოქვეყნებული ამავე ლექსის ვარიანტიც. იხ. ვაზ. „საქართველო“, 1916 წ. 16 გიორგიბისთვე. № 248, გვ. 3-4.

2. ამ რიტუალს ცალკე შეკვებებით ეწერს „პორობში“.

ბულარა მამალაძეზე.¹ ზოტში გავრცელებულია დქულება ამ სახალხო გმირზეც. ცნობილია, რომ ბულარას მოდგმის მახალაძეები წინათ ანთიძეები ყოფილან. ზოტის ზოგიერთი ანთაძე ბულარას თავისად აცხადებს, მაგრამ ეს სწორი არაა. ბულარა გუგუნიძე-ნადელაიდან იყო. სამაგიეროდ სწორი აღმოჩნდა ზებუნებრივი ძალების შესახებ, რომ ბულარას ორი თუ სამი ძმა ჰყავდა, ერთად ნადირობდნენ და ერთად უტევდნენ აღამიანთა მტაცებლებსა და ტყვეებით მოეპყრებეს. ამასვე ამბობს ეთნოგრაფი, მუსიკათმცოდნე თამარ მამალაძე.

ზოტელები ვადმოცემებითვე იცნობენ ბატონყმობის წინააღმდეგ მებრძოლ გურულ ალმასხან ბედინეიშვილსაც.

აქარაში, განსაკუთრებით ქობულეთში — და ამ რაიონის სოფლებში გავიგონია გურიაში გავრცელებული „ქალვაჟიანის“ ვარიანტები.

ქალვაჟიანი. გურიაში ჩაწერილ ლექსებში ვაჟი მიმართავს ქალს:

„საროჯანსა“ და მუხასა
ვათლი ლეკსა და ქვიშასა.
ზეთ მოფენ ვარდის ფურცელსა,
ფეხი არ სწლიო შიწასა.
ზეთ სუფრას ვადმოიქიდეთ. —
სასმელსა — ვარდისწყულისასა.“²

ქალი:

„ვის უნახავს, ვის მოსწრია,
დაეჭიროს ვიროხას (მ)გელი,
(მ)წყურს მიმინო, ხოხობს ქორი,
თეზს ვიეგდოს შინდორს შველი,
რავარც შაი არ ოქნება,
ისე არ გაქ ჩემზე ხელი“.³

ცნობილია ასეთი ვარიანტიც:

„ვის უნახავს, ვის მოსწრია, ვიროხას დაეჭიროს მგელი,
მწყურს მიმინო, ხოხობს ქორი, თეზს ვიეგდოს შინდორად შველი,

და სხვა.

1 მამია დუმბაძე, გურიის სახალხო გმირი ბულარა მამალაძე, გერნ. „მნათობი“, № 11, 1957, გვ. 171-177.

2 საროჯანის ხელო, გვეუბნება მოქმელი, 68 წლის ცნობილი მემონგურე არსენ ეფრემის ძე შტაჯია (ს. კონკათი, 8. IX 1934).

3 შდრ. „ეთეროანი“.

4 შდრ. „მგელი ლომსა, ჩიტი ვნოლსა, მწყერი სდევდეს მიმინოსა“, იხ. „ნარგი-ზოჯანი“ აღ. ბარამიძის რედაქციით, თბ., 1936, გვ. 26.

ტურას ვეფხვი, კატას ლომი, ქიანჭველას დათვის ბელი?
როგორც ეს არ მოხერხდება, არც შენა გაქვს ჩემზე ხელი!

ზოტშიც იციან ამგვარი ლექსების დამღერება და მათ შორის
ასეთიც გავიგონეთ:

ეროვნული
ბიზლირთეკა

„ვის უნახავს, რომ ზღვა დაშრეს
და ზღვის ძირი გამოჩნდეს;
მთაში თევზი მოსულეოს;
და მას მგელი თავს აღვესო“.

ი. ქავკავაძე ძველ გლეხურ სიმღერად იხსენიებს და შენიშ-
ნავს: ამის მიხედვით შეიძლება მოხდესო:

„ზღვა დაშრეს,
ქუთა გამოჩნდეს,
თევზი მთას ვლიდეს სიარულითა,
ვირი ბჭედ იქდეს,
მგელი თავს აღვეს ქიანურიითა“.

სატრფილო ტაეპების გარდა, ზოტ-ჩხაკოურაშიც გავრცელებულია შრომის ლექს-სიმღერები.

1 კრებ. „ძველი საქართველო“, ვ. თაყაიშვილის რედაქციით, ტ. 111, თბ., 1913-1914, გვ. 11, გვ. 294. ჩაწერილია კონსტ. გვარამაძის მიერ მესხეთში.
2 თხზულებანი, ტ. 111, თბ., 1953, გვ. 372-373.

მოკლე ლექსიკონი

ზოტ-ჩხაკოურა-ქვაბლაში გაგონილ სიტყვებში. კილოურის გარდა, აქვე აღვნიშნავთ ზოგიერთ ისეთსაც, რომელიც, ასეთე ისე. ქართულ სალიტერატურო ენაშიც იხმარება. მაგრამ საინტერესოა გავრცელების (არეალის) თვალსაზრისით.

შემოკლებები:

განმ. ლექს. — ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი.

მენტ. — სტ. მენტეშაშვილი, აჭარის ეთნოგრაფიის მასალები, — ენიმკის მოამბე, ტ. II, თბ., 1937, გვ. 139-178.

ნიფ. — შ. ნიფარაძე, ზემოაჭარულს თავისებურებანი, 1957. (წიგნს აქვს ლექსიკონი).

ნოდ., II — ჯ. ნოღაიდელი, აჭარის ხალხური სიტყვიერება, წ. II, ბათუმი, 1940.

ნოდ. — ჯ. ნოღაიდელი მისივე სხვა ნაწერები.

საბა — საბა-სულხან ორბელიანი, ქართული ლექსიკონი, თბ., 1927.

შარაშ. — გ. შარაშიძე, გურული ლექსიკონი, იხ. „ქართველურ ენათა ლექსიკა“, I, თბ., 1938, გვ. 1-96.

ა

აბლაი ბიკოლა.

ავაზანი სანადირო წყლის ნავისებური ქურქელი, წყლის საგებარი (საბა).

ავენვანი ავი ენის, ბოროტი, შურიანი.

აველა იხ. ალავი.

აიღირი ულაყი, ვაყა.

ალავი ალი.

ალათი აღისფერი ცხენი.

ალთუნი ოქროს ფული (უდრის 120 ყურუშს. ნივ.).

ალთუნაი წვრილმარცვლოვანი ე. წ. წითელი სიმიდი.

ალიგი ალავი. იმ ალიგას — იმ ადგილას.

ალიღი კენი.

ამოკრვა რქენა, რჩოლა. „ხარმა დოჩს ამოპკრა“
ამშარა ავშარა („განმ. ლექს.“).

ანა, ანაი დედა.

ანა-ბაბა დედ-მამა.

აპოური აპეური, ტაბიკის თოკი.

აპოხტი შაშხი (მდრ. ნიყ., „განმ. ლექს.“).

არანდარა თუ არადა, მაინც. „იხ. თ“ ვერ ქენი, არანდარა სხვა გექ-
იალიზი.

არანდარა თუ არადა, მაინც. „იხ. თ“ ვერ ქენი, არანდარა სხვა გექ-
ნა“.

არვანა ჯილის, სახენელი კავის წელსაყრდენი (მდრ. მენთ.).

არტაუა სართული „მეორე არტაყაზეა სტუმარი“.

ასაზიდი წისქვილის ფეხი.

ასტამი ცეცხლის, ღველფის, ღადრის ასალები რკინის ნიჩაბი (საბა
— ცომის მოსაფხველი).

ასორი ბოსელი.

ასორქვეშა სათხე. „ასორში ძროხებია, ასორქვეშაში — თხიები“.

ასტაჯი ცელქი, ურცხვი, მოურიდებელი. გურიამი უმთავრესად ანც
გოგონასა და ურცხვ ქალზე იტყვიან ასტაჯი, ასტაუჯა (იხ. გ.
შარაშიძე, ასტაჯანა); აკარაში ანც ბიჭზე იტყვიან (იხ. ნიყ., მდრ.
„განმ. ლექს.“).

ასტაუჯა იხ. ასტაჯი.

ასტაჯანა იხ. ასტაჯი.

აჯაბა, აჯაბ ნეტავ.

ბ

ბაბილო ვაზი, უსურვაზი, ვაზის ფოთოლი (ასევე გურ., იხ. შარაშ.;
მდრ. „გან. ლექს.“).

ბაბოი მამა.

ბალანაი/ე მოფერებითი სიტყვა — ბავშვი, ბალანაი/ე.

ბაირამი მაჰმადიანური დღესასწაული, გადატანით — სინარული.

ბარდღა ლამაზი, პირბადრი. „ბარდღა ქალი ყოლია“.

ბარდღალი ლაყბობა. „მთელი დღე ბარდღალოფს, აღაფერს (აღარა-
ფერს) აკეთებს“.

ბარხამი ბევრი (ნიყ. მრავალი, ბარე სამი).

ბატონი უფროსი, მბრძანებელი. ჯაზების, ქაჯების უფროსი, როკა-
პი, ჯაზი ნენე (იხ.).

ბარტყი ფრინველების, თევზის, ქვეწარმავლის შვილი. „ბარტყი
პეწეწვანი თევზებია, ლიფსიტები, გველის წიწილატაა და ჩი-

ეროვნული
ბიბლიოთეკა

ტისაც...“ დათვის ბარტყიც (ბელი) შეიძლებაო.

ბაღალი ბარხალი.

ბაყვი ბარძაყი. „ბაყვის ხორც გაკუმ, კო!“.

ბაშლაყი, ბაშლიყი, ყაბალახი.

ბაშლული ის. ყაბალახი.

ბაშუსტა, დასტური, თანხმობა, დიახ!

ბაჭანალი ქვისლი.

ბაჭი უფროსი და, მიმართვა უფროსი დისადმი.

ბეზირგანი ბაზარგანი, სოვდაგარი (შდრ. „განმ. ლექს“).

ბელასინი ბელა. უბედურება; „ბელასინი და ელასინი არ აცილდა იმის თავს“ — კირი და უბედურება.

ბელყიაი აყუია, ბოროტი.

ბერილი დათვის ბუნავი.

ბერწიაი/ე წლის ხბო, კერძოდ — დეკეული. „ბერწიაი მეედა, ძროხა არ მოლექოს“ (შდრ. დოჩი). მეორე წლისა — ე რ ი ნ ჯ ი, დეკეული და მოზვერია; (შდრ. მენტ., ნიე. — ბ ე რ წ ა, ბ ე რ წ ა ნ ი).

ბერწიშვილი ის. ბერწიაი/ე.

ბეშლი სუთიანი (მანეთი).

ბიბიაშვილი მამიდაშვილი.

ბიწი სადგისი.

ბინა, ბინა, საძირკველი. „ბინა გავდგი ახორის“.

ბიჭხი ურდული (ნიე. — კარზე მისაბჯენი).

ბიჭიშვილი ვაეიშვილი. შდრ. გოგოშვილი. „იმას ყავდა შვილები: ერთი გოგოშვილი და ერთი ბიჭიშვილი“ (ნოდ., II, 58).

ბლაყვი ბლახუა, შტერი.

ბოვაზვინი ძნის საყრდენი (შდრ. ნიე.). შედგმული ზვინი.

ბოკვერა მსხვილი, უხეში.

ბოკვერი ბელი „ბოკვერებიანი დათვი ვნახევი“.

ბორანი, ბორაო, ერბოში მოხარშული, შემწვარი ყველი.

ბოჩიკა, ბოჩიცი, იგივე — ბოჯიყა, ჯუჭა (შდრ. ნიე. — დასაკვლად წაქცეული ხარის ფეხსაყრდენი).

ბოქოკვაეი მსხვილი კიანკველა (შდრ. დ. კობიძე!), ობობა, ქობულ. ბობორჩიკა.

ბოჩიკა კაკა, ფეხგართხმული.

ბოჯიყა ორტანი; ორტანი ხის გასაყარი, დიდი ტოტის ხის ტანზე დასაწყისი, გურ. ბოჯაყი, ბოჯალი, ის. ბუჭახი.

ბეკაი, ბეკა, ბეკი, ბეტი, უვარგისი, ზრდადაუსრულებელი რმ-
ნდის ტარო. ზრდადაუსრულებელ ლობიოს მარცხენა მხარე
ყვიან ბეტიანო.

ბეორაი, ბეორაი ბელურას მაგვარი ჩიტია. „ბეორაი“
(ეკლიანი ჩირგვი) წრიბინოფს. **ბიზლიჩიშეჰა**

ბოლღაი თეთრი, მსხვილმარცვლოვანი სიმინდი.

ბურჩხაი, ბურჩხალი, ბურჯგალი; გურ. ბურჩხი, ბურძგალი. ავ. ბურ-
ჯგალი (ნაძვის ბურჩხი, წაბლის ბურძგალი — ვარეკლიანი
ბუდე), თივის ერთგვარი ბალახი.

ბუჯახი კუთხე, შღრ. ბოჯაყი.¹

ბუბუნველა კიანველა, გურ. კინველაი/ე.

ბღორინი ბღაელი, ღრიალი.

ბ

გახსავე საპაში (იხ.) გაბმა.

გაბლიღუნა გავლეჯა, გახლეჩა „გაბლიღუნა ცოლი“.

გაკოცვა საპალნის შეკვრა. ცრუმორწმუნეთა აზრით, გზისდახშვა,
გაუბედურება (შღრ. ნიყ.).

გამოროცვა გამოკრა, გასტევა ხისა (იხ. როკი), ტოტების გამოკაფვა.

განეზურება გათესლება (თხის, ლოოს), ნეზვის გაცემა სანაშენოდ.
განჯღა გარჯღა.

გაპწყილება გარინდება, განაბვა. „ჩოუსაფრთა, გაპწყილდა და მო-
კლა“.

გაფტეცვა გამარგლვა (მენთ.), თოხნა.

გაშხაფვა გაწყვეტა, მოსპობა. იხ. და შ ხ ა ფ ვ ა.

გაქალაფება ქალის დანაკელება, მიწის გასუტება: (ნ. ქ ა ლ ა, შღრ.
მენთ., ნიყ. — მიწის დასვენება).

გახაზირება, გაპაზირება მომზადება, სამგზავროდ ან სასტუმროდ
მომზადება.

გელინი რძალი.

გვარალაი გორგალი, თავსახვევი, ჩალის კონის შესაკრავი მუჭი თი-
ვა, თივის თოკი (შღრ. „ვეფხისტყაოსნის“ „გორლითა შეკვრა
თავისა“).

გვარდა, გვარდაი ყავრის (ფანერის) მაგვარი ფიცრისაგან შეკრული
მოკრძო ყუთი, ყველით ავსებენ, საპალნეთ აკიდებენ ცხენს
(შღრ. ნიყ., გვ. 137), მრ. რ. გვარდიები.

გზაბაწარა ბილიყი.

¹ შღრ. ნ. გურგენიძე, წერილი „მაინეში“, 1967, № 4, გვ. 301.

გზობა ჯერ, ვზის („განმ. ლექს.“).
 გეიშა ქილიში. „ქერი იქედება ქილიშზე. ქილიში გეიშაა.“
 გელჩექ, გერჩექ, მართლა, ნამდვილად, სწორად.
 გო, გოგო გოგონა, მრ. რ. გოგოები, გოგუები, გოგოვები. გოგოვებუ.
 პირველი მიმართვისას იხმარება.
 გოდორა მდინარეში ჩადგმული ძარი, ქვებით ავსებენ წყლისათვის დასაგუბებლად.
 გოგოშვილი, ასული, ქალიშვილი. შდრ. ბიჭიშვილი, „ხემწიფის გოგოშვილი“ (ნოლ., II, 52, 102).
 გოდორა მდინარეში ჩადგმული ძარი, ქვებით ავსებენ წყლისათვის მიმართულების შესაცვლელად. წისქვილისათვის წყლის დასაგუბებლად.
 გოვო რაჭიტი.
 გომიჭი ფეტვის მქადი.
 გოში ნაცრისფერი ცხენი.
 გუგუში თუნგი (სპილენძისა).
 გულ-ბანდი გულ-შყერდი, გურ. გულ-ბოყვი.
 გულერთი ერთგული (შდრ. ნოლ., II, 57).
 გურძი გირა, რყინის ბურთი.

დ

დამტერებება დანტერვება.
 დამუდრება დაბუდრება, დამუდრებული — დაბუდრებული (სამუდარს, ქათმის საჯდომს ეტყვიით).
 დანელება დამშვიდება. „თამეჯდომარემ დანელდა“.
 დაოშვა ყანის მეორედ დახვნა.
 დაპოქსვა დაობება, გაქუჭყიანება (ნიც. — დაპოქსვილი, დაქუჭყიანებული).
 დაღმა დაბლა (ნოლ., II, 26).
 დაქორება დაბრშავება, იხ. ქორი.
 დაფინვა იატაკის დაგება (ნიც. — ფინი იატაკი).
 დაყურულება შემოლობება.
 დაშხაფვა დაწყვეტა, მოსპობა. „თებზები ბარტყებიანა დაშხაფეს, მოსპეს წამლით“; შდრ. გურ. დაშხაფვა, დაქარფვა.
 დაჩაირება დაბმა. „ხარს ბაწრით აჩაირებენ; მე ენით დაგაჩაირებ“.
 დედეი ბაბუა.
 დედო დედა, უმფროსი. „დედოცხვარი ჩანს“. „დედომიწა ქვეშ წადით“ (ნოლ., II, 50) — სკვარამში (იქვე 129). „გამოქყვა გვე-

ლის დედო მუცილიდან“ (იქვე, 76). „ყოფილა დედოპირის ზოგზეო“.

მარცხენა
გვერდის
პირველი

დელი სულელი.

დელდეშუჩი, დ ე ლ დ ე მ უ რ ჯ ი გიეი მქედელი.

დელიყანდი გურ. დ ე ლ ი ყ ა ნ ტ ი ყმაწვილი, ასეღგანოდა.

დემირჯიხანა სამქედლო.

დემირაი, დემირყირი ლურჯი (ცხენი).

დერგი ყვიბარი, მომცრო ჭური (საბა), გურ. დერგი — ქილაა.

დიდანა დიდი დედა, ბებია.

დიდგულა ხელთოფელას ბალახი.

დიდდედეი მამის ბაბუა, გურ. პეპერაი/ე.

დიდნენეი დედის ბებია, გურ. პეპერაი/ე.

დივი დევი.

დოლა, დ ო ლ ი ა ი რქამოკლე ან ურქო თხა, ასეთივე ცხვარი.

დოლაბი კედლის კარადა, გურ. ოზანდარა (დ. ბაქრაძე — თახჩა).

დოსტი მეგობარი, ძმობილი. „თავმჯდომარე დოსტი ხავს“ (კყავს).

დოჩი, დ ო ჩ ო ლ ა ი მოზრდილი დეკეული. „დოჩი ახთეს (ახლდეს) ხარეფს, მეტი არ მინახავს“.

დრობლი დორბლი.

დუა ვედრება ღმერთისადმი. „ხოჯა დუას იხამს, ჩვენ ამინს ვე-ტყვიო.“

დუგუნი ქორწილი.

დუდი თავი, თხემი. თავის დუდი — თხემი, დუდიანი ფხალი, დუდ-ხალი — თავიანი მხალი (შდრ. ნიყ.!), კევერას დუდი — გურ. ხეიტი.

დუშმა დირე, გურ. დვირო. დუშმის ხეები — დირეები. „ახორი რომ ავა, დუშმის ხეეფს დავაყრიო, მერე წავა სართული“.

დუნია ქვეყანა.

დუშმანი მტერი, ორგული.

ა

ელასინი იხ. ბელასინი.

ემიაი ზიძა, მამის ძმა.

ემიაშვილი ბიძაშვილი, მამის ძმისშვილი.

ერიწი დეკეული მეორე წლისა (მენტ.), იხ. ბერწილი.

ერიცახე, ერცახე, მცირე, პატარა.

ვარია კარაქის საღებველი (იხ. ნოღ.).
 ვილკა რუს. ბირკა, ნიშანი.
 ვილკიანი ნიშნიანი (თხა) „ბირკიანი თხა“.

ეროვნული
 ბიბლიოთეკა

ზ

ზათი მანც: ძველად, უწინ.
 ზარმელი სამხარი.
 ზე რძე, იხ. ძე.
 ზენგილი, ზენგინი, მდიდარი.
 ზიარი წილი „არ შეგიყუან ზიარში“ — წილს არ მოგცემ.
 ზითვალი მზისთვალი.
 ზილი ეყვანი.
 ზი ჯერ, გზის, „სამ ზის წვევლ ბათუმს“.
 ზორი გასაპირი, „რა ზორი დაგადგა“ (გურ. ნაკლიც: „რა ზორი აქ“).
 ზრუგი ზურგი, იხ. ძრუგი.
 ზუკუტური ზურგზე ბავშვის მოკიდება. მოიზუკუტურა — მოიკიდა.
 „შეშინებულმა გოგოშვილი წამეიკუტურა“ (ითქმება ასეც:
 „მეიზუკუტურა, მეიკუტურა“. გურ.).
 ზუკუნი, ზ უ ბ უ ნ ი, ქურთუყი (შდრ. ნ. გურგენიძე. „მაცნე“, 1967
 № 4, გვ. 302).
 ზღვე ბოსლის იატაკი. შდრ. ფინი სახლის იატაკი.
 თაბუთი კუბო.

თ

თაბლა სპილენძის თეფში.
 თავანი არე. კერსა და სახურავს შორის (იხ. ზემოთ), გურ. „ოდის-
 თავი“. „ეგდა ოდისთავზე, თავანში“ (ნოღ., II, 183, § 37).
 თავისღული თხემი, თავის ქალას თხემი.
 თავრიელი თავის საქალამნე ტყავი (იხ. ნივ., შდრ. გურ. ფერხიე-
 ლი).
 1 „ქალამანი შევიკრე, ხარის თავრიელია, გოგუებთან წასლა შინდა, ქესა
 ცარიელია“. იხ. წ. ნოღ., I, გვ. 115.
 თექ ოლონდ.
 თირფანი ცელი „თირფანს კოდავს, კეკავს“.
 თორბა თოფრაკი, ჩანთა.
 თრაში წვერი.

იაპონია სოია, მუხუდო ლობიო. იხ. სოიო.

იალი კარაჭი, ერბო.

იალიში შავი ცხენი.

იბრილი ქობულეთ. ი ბ რ ე ხ ი. თუჯის თუნგი, გუბაზოულის მარცხენა შენაკადი).

ილხი ცხენის ჯოგი, ნ. მართ — ბრბო (იხ. ნიე., ნ. ვურგენიძე-

ციტ. წერილი, გვ. 302-303).

იმფრო უფრო.

ინათი ჯინი. „ინათიანი კაცი“ — ჯინიანი კაცი.

იშტე, იმგვარად, ისე.

კ

კაიში სარტყელი, ქამარი.

კალაში ძლიერი ქარი (ავ. — ქანური; გურიში მდინარეა კალაშა,

გუბაზოულის მარცხენა შენაკადი).

კალაშა. იხ. კალაში.

კალმა ბადის საქსოვი ჩხირი.

კანკრაზ, კ ა ნ კ რ ა ს სწორედ, ზუსტად.

კპანი აღმართი, კარწახი (გურ.-ქობულეთ. დაკაპანებული — დატ-

ვირთული).

კაპკანა სპილენძის პატარა ქვაბი.

კარ-აკოშკა კარ-ფანჯარა.

კარდალი სპილენძის ქვაბი.

კატარი კენწერო, მწვერვალი.

კაფალი სარტყელი, ჭურჭლის თავსახურავი.

კაცა ჯილას (კავის) ტარი, ხელსაყიდი კოტა.

კაქუჭი კინჩხი.

კედარო მხარე, კიდე („განმ. ლექს.“).

კვერკვეტა ხის ჩაქუჩი (როკოტანა).

კვირითავი კვირისთავი, მუხლისთვალი, მრ. რ. კვირითავეები.

კვანჭა თხის გამხმარი ტყავი, გურ. ქეჩხო.

კილობანი სკივრი.

კისრიქატა კინჩხი.

კლდაი კამპოს ლერები, არაბას (ჩალდალის) ქალები (იხ.).

კოთხო კათხა, ფანერის მაგვარი ტყეჩის ყუთი (მრგვალი): შდრ.

გვარდა.

კოდარა კოდალა.

კოდმე კბოდე, გორაკის კედელი.

კონახი ბინა, სახლი, კუბო.

კორკოტანა საცერი.

კოტა სიმინდის ტარო, სახვინელის (ჯილდას) ხელსაყიდი, ჯობი უღ-
ლის შუაში, რომელზეც კავი ჰქვია ან ურმის ჩა-
მაგრებული („განმ. ლექს“).

კოტორი თხემი, მწვერვალი.

კოტუში კოტა, სიმინდის ტარო (ნივ.).

კოში მწარე გოგრა. ხრიკას, კოპის ხაპი.

კოჭიქაი მოგრძო კოთხო, გვარდისებრი.

კოკოპა, კოკოპაი თიხის პატარა ქოთანია. მრგვალად ამოდრმა-
ცებული ადგილი.

კოხი მსხვილი სეტყვა.

კურუშკა ტოლჩა, ყულაბა (რუს. „კრუეკა“).

კურცხალი ცრემლი („განმ. ლექს“).

კუჩხე კუთხე (შდრ. ნივ.).

ლ

ლანჩა ცხენის უგულო ნალი, ე. წ. რუსული ნალი.

ლარტყა ე. წ. „რეიკა“, ლავი, ფიცრის წერილი ღერი.

ლაფერა წისქვილის ღარის ჩასაკეტი; გურ. ღომის ამოსარიგებელი
ბრტყელი კოვზი; ღომს ჩოგნით ზელენ, ლაფერათი ამოარი-
გებენ (შდრ. საბა და „განმ. ლექს“).

ლევერი რევოლვერი.

ლიბადა მოკლე პალტო (შდრ. ნივ.).

ლინგვა სუფთად, წერილად დაფქვა (გურ. ლინგვი, პიპი ფქვი-
ლი; შდრ. როში მსხვილად დაფქვილი).

ლუნბა ნალი.

მ

მაზაკუნა/ე პატარა ჩიტი (ქან. მაპატულე?).

მაზაი ბორბლის (მორგვის) ხუნდის ქალი, ღერი.

მანძელი მასპინძელი.

მალაზონი დედაბერი. „დიემა შეირთო მალაზონი ცოლათ“ (ნოდ.,
II, 164).

მატავრა საბავშვო სენი.

მაკარიჭი ძღვენი („მაგარიჩი“).

მანიდი ნაღი, მამითაღი.

მალარა მალარო, გურ. უმანო, ტურის, მაჩვის ბუნაგი ხერულში.

მარაფა ტოლჩა, სასმისი. იხ. კურუშკა.

მახასი მაკრატელი.

მარკვალა წითელი სოკო (ნიე., შდრ. მეგრ. მარკვალე — კვარცი).
მაქახელა ძველებური თოფია.
მეგემ ეგებ, მგონი, თურმე.
მეზელული სასაფლაო.
მემთევრი ზაფხულობით იალაღებზე მცხოვრები ბუჩქნარის მცენარე.
თე“.

ეროვნული
ბიბლიოთეკა

მენახი ვენახი.
მერაყი წუხილი, მწუხარება (დ. კობიძე).
მენჯი მენჯი, მრ. რ. მენჯიები.
მენხერი თხელი ყანა, მიუჯრელი კბილები.
მენსლიანობა მესლიანობა, შუამთობა.
მოკოქვა მიბმა, „როკს მიაკოქეს“.
მოდგამული გურ. დოშკანი (სახლის გვერდზე ან უკან გადახურული
მინადგამი).
მონაღება მოლანღება. „ხორთლადი ვნახე, კეტარი მომენალა“.
მორჩვი მეორედ სათიბი, ჩვილი.
მოხუცე მოხუცი.
მოჭუა კრუხი.
მუშია სანთელი.
მშრალობიო შეზელილი ლობიო, მშრალი ლობიო.
მწყერისფება, მწყერიფება, ლიტ. მწყერფება, სარეველა ბალახია
 („განმ. ლექს.“).

6

ნუხფეიღამბერი ნოე წინასწარმეტყველი.
ნაბიჭვარი ნაბიჭარი.
ნაცარკვერა ხმიადი, გურ. კვერი. იხ. ღვიდარო.
ნაზარდული კორძი (ხეზე).
ნეგრო ჯიში, ნაგრაში. „კაი ნეგროს ძროხა მყავს“.
ნეზვი დედალი თხა, ცხვარი, ღორი. ცხენზე და ძროხაზე არ ითქმის,
რადგან პირველს ჭაკი ჰქვია და მეორეს — ფური.
ნენეი იხ. დედანაი.
ნოგრო იხ. ნეგრო.
ნოყო ნოყა (საბა) ჩამპალი წუმპე, ჩახავსებული ჭაობი.
ნოლორო იხ. ტექსტში — ქაშატობა; გვ. 270.

მ

ოდა ოთახი, გურ. ოდასახლი.
ოზუნა მარტო, ოზუნად მარტო.

ოროსპი როსკიპი, მეძავე.

ოფე ორმო, წყაროს თვალი.

ოქროჭოჭი სიმინდის ღეროს მოწითალო ფესვები.

ოქივარა ორქელი, ბავშვების ფეხის ასადგმელი, მეგრ. ობქიორა.

ოხია მშვილდ-ისარი.

პაიჭი პაკიჭი.

ეროვნული
ბიბლიოთეკა

3

პალატი ახორის ქვედა სართული, გურ. ქვედა სართული.

პალატიანი ორსართულიანი (სახლი).

პარმალი აივანი.

პასალი ბოძი.

პეწეწვანი პატარაები (მღრ. პაწაწა).

პირბარდლა ლამაზი, პირბადრი, იხ. ბარდლა.

პოსტი სადგომი, საგუშაგო, ბინა, საყარაულო საზღვარზე.

პოქსი ობი, ქუქყი; გურ. აპოქსებული, დაპოქსებული — ობმოღე-
ბული.

პროხი ძველი, აყროლებული (გურ. პროხი უნაყოფო: „პროხი
დედაბერი“). (მღრ. დ. კობიძე. პროხი — ძველი, აყროლე-
ბული).

პწკალა ღერებიანი კიბე. ჩაპრილსაფეხურებიანს პირდაპირ კიბე
ან ღჯა (იხ.) ეწოდება. გურ. პწკალა პალატიანი სახლის
კიბე.

4

ყავე მყავე.

ყდომა ჯდომა, ყდის — ზის.

6

რამაზანი მამმადიანების მარხვა: გადატანით რამაზანის აღება — მა-
რხელობა, თმენა, უქმელობა. მოშიება.

რამითი რამდენი.

რამსისხო, რამისისხო. რამოდენა, რაოდენა (იხ. სისხო).

რაფი რაში (იხ. თ. ოქროპირიძე. რაში ქართული ზღაპრისა. —
„მნათობი“, 1968 № 12).

რემა უკუო (ნიყ.).

რიკტაფელა ჩილიკაჯოხი, გურ. ჩაფარიკაი/ე.

როფი/ე ხის ვარცლი, მეგრ. როფე; გურ. როფაი/ე, ორე, ოლონდ
აქ გაროფვილი გაყინულს ნიშნავს.

როყო უმიზნო ტყვია, დაუფიქრებლად მთქმელი, ასმახი (მღრ.
ნიყ.).

როში ხოროში ფქვილი, ღერდილზე წვრილი, მაგრამ ლინგზე

საბძელა ჩიტი, ბელურა.

საბუღვარი საბუღვარი.

საგუბვარი საგუბარი (წყლისა).

სათავანი წისკვილის წყლის საგუბარი.

სალიკაი, სალიკე — (ამ) ალაგას.

სამა ცეკვის სახეობა.

სამვა ცეკვა; ისამეს — იცეკვეს.

სამობა ცეკვაობა

სარშვალა სამუალი.

საფერთქელი საფეთქელი.

საფურე საფურე ხბო. ნეზ თიკანზეც იტყვიან საფურედ მინდო.

ცხენზე არ ითქმის ნეზვი, რადგან მას ჰაკი ჰქვია.

სადანი სპილენძის დიდი თეფში.

საყე ბოძი ნალიაში; სარი. გურ. ბიჯგი. ბიჯიგინა („ვეფხისტყაოსანში“

ქოქი, სარი: გადატანით — გიშრის საყენი — შავი წარბები და

წვერ-ულვაში. იხ. ვუკ. ბერიძე. რუსთველოლოგიური

ეტყულები, თბ., 1961, გვ. 288-299).

საჩუქვარი საჩუქარი.

საცქვიტო იხ. ცქვიტი.

სახიღებელი საშუელი. „საშუელი და სახიღებელი არ აქვს ამ საქმეს“.

სახარე სახარე ხბო. ვაც თიკანზეც იტყვიან სახარეო. ცხენზე კი მამალ ცხენს არ იტყვიან, ხვადს ამბობენ.

საჯაილი, საჯილი, სამფეხი.

საქრიმალო კოჭიკა.

სირა ჯერი.

სირეგნე სირეგნე.

სეფეთი გოდორი (გურ. სკივრი, ზანდუკი).

სინსილა სიმსილა. „ამუარდა მისი სინსილა“ (ქოქი, ჯიში).

სისხლის დაწოლა ორ გვარს შორის სისხლის ვალი (მკვლელობის გამო).

სისხო, სიმსხო, ოდენა. ამის სისხო — ამოდენა; იმისისხო — იმის სისხო — იმოდენა.

სოია ბოყვი. კარის ან ფანჯრის ჩარჩოს ფიცრების თავები ეწყობა ბოყვში. „კარის იქითა-აქეთა ფიცრები სოიებია, ფანჯარასაც აქვს სოიები; კედელს თუ ფიცარი აკავებს, ისიც სოია“ (მღრ. გურ. ღოჯე ფიცრების თავების ჩასაჯდომი).

სოი გვარი, ჯიშო. ამსოის, იმსოის — ამგვარი, იმგვარი.

სოფლიური სოფლელი (ნიე.).

სულმატორი წაბლისფერი ცხენი.

სხაპი მახის სახეობაა, მავთულიანი სათაგური, ოღონდ არა გალია-
ბრი, არამედ ერთმავთულიანი. გასხაპვა მახე-
სხაპით დაკვრა. ჩიტზეც იტყვიან: ჩიტი გავსხაპეო (ჩიტ-
(მახე) გავაბიო (საბა — ირეკი=გურ. ირე ნკკა).

ბ

ბავარჯული ჩანთა ტყავისა, ხურჯინივით მხარზე გადასაკიდი ან გუ-
დასავეთ მოსაკიდი (შდრ. ნიე.).

ბაკვეცი (— თაკვეცი) კომბალი, ტარობზე ცემით სიმინდის საფშ-
ვნელად იყენებენ (ნიე. — ტაკვეცი).

ბაკოზი სარაბალის ხე.

ბალივი ხის ქარქაში (შდრ. „განმ. ლექს.“), აჭ. თევში.

ბანა ხბო წლიდან წლისნახევრამდე (მენთ.).

ბაია ბიძა, დედის ძმა (ნიე.).

ბაიაშვილი ბიძაშვილი დედის მხრივ.

ბბა სათავანი, წისქვილის წყლის საგუბარი.

ბბირნალი ხარის. ცხენის ჩლიქი, რაზეც ნალს ქედენ.

ბბორათი წითელი (ცხენი).

ბბორმული ქორთუხი, გაოთხკუთხებული მორი და მრგვალიც.

უ

უნდომი ავადმყოფი. „უნდომი ყავს შინ, ნუ აწუხებ“.

უნელი უცნაური, ბოროტი, მოუსვენარი, ბავშვი (შდრ. ქს. სიხარუ-
ლიძე, საბავშვო ფოლკლორი, თბ., 1938, გვ. 176).

უპუი ყიყინა.

ურბა, ურუბა, ტანსაცმელი.

ურუში ცოცხის მცენარე, გურ. ხაზარულა.

უსკურა სპილენძის თასი.

ფ

ფადიშახი, ფადიპაში. აქარაში სულთანზეც იტყვიან ფადიშახი იყო.

ფადლუმი კების, უნაგირის საძუე, გურ. ბაღლუმი.

ფაბრაჯა ტარიანი ქვაბი (თუნგივით ტარი აქვს).

ფარცაგი ფარსაგი, საოცარი, უცნაური.

ფერფლვა მცირე თოვა.

ფერცხალი ნეკნები.

ფალაყა თაფლიანი ფიქა.

ფესი წითელი ქუდი („განმ. ლექს.“).

ფესვაი ბორბლის სალტე, ფესო („განმ. ლექს.“).

ფეფენიკი სახლის სახურავის გარეთ გამოწეული ნაწილი (ნივ.).

ფეშხუმი მრგვალი მაგიდა (იხ. ზემოთ, ნოდ.).

ფინი იატაკი, იხ. ზღვე.

ფიფვი ფილტვი, გურ. ფიფუაი/ე, ფიფვა.

ფიშეგი პატრონა, „გილზი“.

ფიშმანი ფიჭვი.

ფორჩხი ტოტებიანი კიგო კიტრისათვის, ეაზისათვის; ლობიოს
კიგო.

ფროწე. ფ რ ო წ ო ეკლიანი, გაუვალი ტყე.

ფურთხული სისხლის ღვრა. „დაუპრიათ, სისხლი მოფურთხუნოფს“,
ფურთხულობს.

ფურტნა ფურთხება. „ავიფურტნე, ცხვირზე მომბთა, დევიფურტნე,
წვერზე მომბთა“.

ფუტი ბოლი.

ფუხარა ღარიბი, საწყალი.

ჟ

ჟა რ ჟა, მრ. რ. ჟიები; „ზედაი ჟიები“.

ჟაჩუჩაი კინჩხი, იხ. კაქუქაი.

ჟვანარი ჟვიანი მიწა, გურ. ჟვარნალი (მენთ.).

ჟერეჟი ჟერჟი (ნივ.).

ჟესტანაი, ჟესტენაი, თეთრი გოგრა.

ჟელფეთი გაზი, მარწუხი.

ჟეფინი სუღარა.

ჟორი ბრმა; იხ. დაქორება.

ჟორთხო ნ. ტორმული, ჟორთუხი.

ჟორუგი საბერველი.

ღ

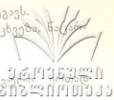
ღადარი ღადარა, ღვეღვი.

ღაზი კარგი სპ. ფულის ერთეული (დ. კობიძე. შდრ. „ვეფხის-
ტყაოსნის“ ღაზი) ჟობ. ხარბი, შე მე ღა ზ ვ ა, — შემესარბა,
„ნუ გელაზება ჩემი ჟონება“ — ნუ გშურს.

ღარღა თხრილი (ნივ.), ხრამი (შარაშ.), ბარდებგაღაზრდილი ხრამი,
ღელაღურღა.

ღარჟი ბავშვი.

ღვალს დაბალი ბალახია, ფოთოლი სტაფილოს მიუგავს.
ღვიდარო, ღვირო, იხ. ღადარი. „კვერი ღვიდარში ცხეება. ნაცარი
კვერას ვეტყვით“.
ღვიმრი წისქვილის ჩიბო.
ღვიძლი მაგარა. გულ-ღვიძლი ფილტი. მაგარა და გრძელი
(მღრ. „განმ. ლექს.“).

ღლია იღლია.
ლოჭრავი რქავადაქდობილი, ჯვარედინრქიანი, (უხწორო კბილებია-
ნიც).
ღურნე წისქვილის კოდის მილი. „ღიდ წისქვილს აქვს ღარა, კოდს
— ღურნე“.
ღჯა 1. ჰიგო. 2. კიბე. ნაძვის ხეს ტოტებს 25-30 სმ-ზე მიაკრებენ,
კიბედ ხმარობენ.

უ

უბალიუი უბალახი.
უაშმა თოხი (მენთ. — ძველი ღაზმა).
უათირი ჯორი.
უაიმალი ნაღები.
უამაი ხანჯალი, სატევარი.
უაზნი მათრახი.
უართოფი კართოფილი.
უაფაღლი, კნინ. უაფაღლი ძველებური გრძელი თავი.
უველამფერი უველაფერი.
უვიბარი ჩია კაცი (ნიქ.). გურ. პატარა ქვეერი.
უიამეთი ჯოჯოხეთი, საშინელი. „ამ უიამეთში არ გეისვლება გა-
რეთ“.
უიზილყირი თავგისფერი ცხენი.
უილიჯი სატევარი.
უირათი თეთრი ცხენი.
უირყიტანი ყარყატო, ყია.
უირშიზი წითელი
უისუანჯი ჩქიფი, მარწუხზეც იტყვიან.
უიშლა საძოვარი სოფელსა და იაილას შორის.
უოლანი მოსართავი (უნაგირისა).
უორსალმა ცეკვის სახეობა
უუი ორმო, ჰა, ქვესკნელი.
უულფი ცხენის დასაქვრი, სასროლი თოკი.

უურთი გამხმარი ნადული, გურ. ნადულარაი/ე.
უურუში, ლურუში სპილენძის ფული (=40
ლექს.).

ეროვნული
ბიბლიოთეკა

შ

შარაბი სასმელი; ღვინო.

შატუხა შავტუხა, შავგერემანი, გურ. შავგერიმალი.

შილი მაზლის ცოლი.

შიშიმგონე შშიშარა, შიშის მქონი.

შორშვალობიაი ამოლესილი ლობიო; შდრ. გურ. სისრქვალ
ლობიო, მარცვლებად მოხარშული, ამოულესელი, კირკვა-
ლი კვირკვეალი ლობიო.

შპუნვა სირბილი. „დაშპუნავს ქაჯივით“, ავშპუნდები — ავეალ. 2.
მახვილის ამოძრობა — „იშპუნა ყაშა“.

შხამა ერთგვარი ბალახია.

ჩ

ჩაგუნა სიმღერა (მეგრ.) „ოი, იო ჩაგუნა“!...

ჩალახეში აკენის ლეიბი.

ჩარბა ჩარბი („განმ. ლექს.“), ტუჩი. „გალიბრებია ჩარბა“ — გა-
ლურჯებია ტუჩი.

ჩახუნა ჩახვევანა.

ჩენგე ყბისძვალი, მრ. რ. ჩენგეები.

ჩენგელი კავი. „თავანის ქერები ჩენგელზე ეწყობა“.

ჩექმეჭა, ჩექმეჭა ყუთი.

ჩიორა ჩიორჩიტი, ტანმორჩილი კაცი.

ჩიჩინა ჩიჩინაყი, ჭან. ჩინჩინა, ჩიტია (ჩხარტვის ჩამოკვავს).

გადატანით — ბუზლუნა, ჯაჯლანა.

ჩიხანდარი ბალახის სახეობაა, იხ. ზემოთ, გვ. 32.

ჩლოქო ჩლიქი (დასაქვდი ფრჩხილი).

ჩომაი ხბო (ჭვანა, ზოტი).

ჩქოლა ნერგი გურ. ახალგაზრდა ხე; „თხემლის ჩქოლა“.

ჩხაკა ლობიოს სახეობა. „ჩხაკა ლობიო“, გურიაშიც იციან ამ სახის
ლობიოს ძაფზე აცმა, გახმობა, ზამთარში დაღობობა და მოხა-
რშვა.

ც

ციციელი (ნიყ., ცისიერი) მეხი. შდრ. „ვეფხისტყაოსანში“ ნა-
ცარი — „ამით დაეხსნეს რისხეასა, ზეცით მოსულსა, ნაცა-

რსა“ (1613, 3); აქ — ნაცარი ცაში ნამყოფი, ცისოცრი
ცისიერი — მეხი, მეტეორი.

ცქვიტი, სწრაფი, ცქვიტად — სწრაფად, ყოველგვარ სწრაფ მოქ-
მედებაზე, ლაპარაკზეც კი ამბობენ. საცქვიტაქვიტა —
რაფოდ. „საცქვიტოდ ცხენი დაუნაგრა“ (ნოლ).
ცხემლაი რცხილა.

ძ

ძალღაჩიტი გულთეთრა, ყორის ჩიტი, ჰინჭრაქას ოღენაა.

ძე რძე, იხ. ზე.

ძერვენახი მინდორი (ნოლ., II, გვ. 67).

ძელური ჯარგვალი. „ფთაზე სახლი გააყეთე, ძელური თუ ფიც-
რულიო“ (ფიცარი — დახერხილი ხე. მორი; ძელი ახლა
სქელი ფიცარია; ძვ. ქართ. ხე შდრ. ძელქვა).

ძიგვაი შარვალი, ოჯახში მოქსოვილი შალისა (შდრ. „განმ. ლექს.“ 2)

ძიგლიგაი პატარა ურემი (ნიც.).

ძირაი ტყბილი ბოლოვი.

ძრუგი ზურგი.

ძრუგიხერხი ხერხემალი.

ძღვენკვა დანარცხება, მოჭიდავის მიწაზე დარტყმა.

წ

წაკატი წერაქვი.

წალდულაი დანაწალდა, ხელწალდა.

წამწამი წამწამი, წვერი.

წაფელი წინამძღოლი მიწის ხენისას (მენტ.).

წებერაი ნაქუჭი. იხ. ხეჭებო, გურ. ლენჭობო.

წვევ ნეტავ, მაინც, თითქოს. „ბაქიოფს, წვევ კარქათ ქონდეს საქ-
მე“. — „პივოო, იძახის, წვევ ბეური ფული ქონდეს“. (შდრ.
„განმ. ლექს.“).

წვევა მოწყვეტა. „ვამლი მოწყვეა“, „თავი წაწყვეა“. (ნოლ., II, 93).

წენწული ნაწლავი (ნოლ., II, 71).

წისადგარი კონკილა, ურმის, კავის წინსაყენი.

წურუქაი შრატნი.
წყავი რწყავი.
წყესი მწყემსი.

ეროვნული
ბიბლიოთეკა

3

ჰავლი ტოტი, ღერო, ვაზი ან ლობიოს ლორთქო ლერწი.
ჰალა სათიბი (იხ. ზემოთ), შდრ. გაჰალვება.
ჰანი ცვედანი.
ჰარფალი წვრილი თევზი, ფრიტა, ჰაფშია ანუ ხამსა, იხ. დაჰარფა-
ლება.
ჰაჰვი პეშვი, ერთი მუჰა რაიმე — „ერთი ჰაჰვი ოჰრო აჩუჰა ნეფემ“.
ჰიტინა ჰუჰრუტანა.
ჰიჰვედა ჰრელი, ნაცრისფერ-თეთრი ან ნასაცრისფერ-შავი გინდ
წაბლისფერ-ნაცრისფერი, გურ. ჰ ა ჰ ვ ე დ ა.
ჰიჰვი კეჰერა მხლის ამონაყარი, ლორთქო ყლორტები.
ჰიჰვობა აღრე გაზაფხული, მხალი რომ ჰიჰვს გაიჩენს ჰიჰვობაა.
ჰკაუიერი ჰკვიანი (ნოლ., II, 152).
ჰლაკვი მჰლაკვი. სოხვი, უთავო ხახვი.
ჰმულობაი საუზმე.
ჰო მიმართვა, ბიჰო!
ჰოჰი ფრინველთა თითები, ფეხის ჰვინტი, გურ. ჰ ვ ი ნ თ ი. „ფეხი
კ“არა, ჰვინთი არ ჩოუვა მაგ წულაში“.
ჰყერა თვალის გახელა „თვალი გააჰყირა“, — გაახილა; დაუწყო
ჰყერა = ცჰერა, ყურება.
ჰყიფორი წვიმიანი დღეები, ნესტიანი ამინდი („განმ. ლექს.“).
ჰუნჰრუჰაი, ჰუჰრუჰა, ჰინჰრაჰა.
ჰუჰჰვა ალაგება, მიჰუჰჰა — მიალაგა.
ჰუჰჰვა ალაგება, მიჰუჰჰა-მიალაგა.
ჰუჰჰული წიწილი, უფრო ჰათმისაზე იტყვიან.

ბ

ხავროზი შიბაჰი (ნიე).
ხალა დეიდა.
ხალაშვილი დეიდაშვილი.

ხაერაი, ხაპი, მომცრო მუქკანიანი გოგრა.

ღარა წისქვილის ღარი.

ხარეული 2-3 წლის მოზვერი.

ხვადი „ვაყა ცხენს ვეტყვით, დაყვერული აღარაა ხვადი,“ გვი-
თხრა ზოტელმა.

ხელწალდა იხ. წალღული, გურ. დანაწალდა.

ხემსი ხეფსი, მცირე რისამე შექმა; „უხეფსოთ სახლიდან არ წახვი-
დე, ხემსი ეილე!“ (ჩხაკოურა).

ხერთალი თითისტარი.

ხეშებო ნაქუჭი, გურ. ღენჭებო, ღენჭობო, კენჭობო. „დაეტიე შენს
ღენჭობოში“ (კანში).

ხირხალი ხერხემალი.

ხისე ჯერი, არჩივი, წილი.

ხმატურაი მიწისვაშლი.

ხობოშუბლა „დუსტის“ ბალახი.

ხობო, ხბო, მრ. რ. ხობოვები, ხობევები (ნოლ., II, 144).

ხოკერი თავი, თავის ქალა.

ხორამი ხორომი, ცეკვა, ხორუმი.

ხონჯარი ხენჯარი.

ხოშაკალა, ხოშაკალი მსხვილი სეტყვა.

ხოჩიჩი აკენის მაგივრად ხმარებული ცაცხვის ქერქი, ახალშობილს
პირველ დღეებში ხოჩიჩში აწვენენ, შემდეგ — აკვანში.

ხულა ბეღელი, და ხულა — ხულო, — რაიონის ცენტრი აჭარაში.

ხუნდი ურმის მოგვი, რომელზეც ბორბლის ქალი (ღერები) ზის.

ჯ

ჯაზი კუდიანი.

ჯაზინენე როკაპი. ჯაზების უფროსი. „იყო ერთი ჯაზინენე“ (ნოლ., II,
103).

ჯალამბარი საკაცე.

ჯარა იხ. როფი, რაფე, 2. საწნახელი (ნიც.).

ჯარგვალი ჯარგვალა. კუნძებით აგებული სახლი.

ჯილღა სახნავი კავი (სახენელი. მენტ.).

ჯილღისბუღა გუთანა.

ჯუმა პარასკევი, ძველად — უქმე დღე.

ჯუმადია ბიძა; დეიდას, მამიდას ქმარი.

ქართული
ენების
აქადემია

პა სად.

პაწირი, გურ. ხაზირი, გამზადებული. „წასასვლელად“ წიგნების
„სტუმარს“ ელის, ხაზირობს“.

პამანჯის თითქმის.

პემ კიდევ.

პექია ზღაპარი.

ი. მებრელიძე

თბილისი, 1969 წ. მარტი.

საკუთარ სახელთა საძიებელი*

ა.

აბაშიძე ვ. 197
 აბაშიძე ტ. 8
 აბაშიძე ხ. 187
 აბაშიძე ჰ. 7
 აბესალომი (ფოლკ.) 26
 აბულაძე იუსტ. 10
 აგლაძე ელ. 8
 აეთანდილი (ლიტ.) 23, 207
 ამპოლობელი ს. 11
 ამირანი (ფოლკ.), მელანი 140,
 208, 230, 231
 ანანიძე მ. 60
 ანთაძე ა. 234
 ანთიძე ნური-ალი 228, 234
 ანთიძეები 241
 ართმელაძე 204
 ართმელაძე ა. 234
 ართმელაძე გ. 234
 ართმელაძე რ. 234
 ანდრონიკაშვილი 183, 187
 არაყიშვილი დ. 70
 ასმათი (ლიტ.) 207
 ახვლედიანი გ. 10
 ახმეტელი ს. 11
 ახოზაძე ვლ. 18-20, 153-159,
 162-163

ბ

ბაბილოძე ელ. 91, 102
 ბაკურაძე ჯ. 178
 ბალახაშვილი ი. 9
 ბარათაშვილი ნ. 223
 ბარდაყვლიძე ვ. 77, 120, 125
 ბაქრაძე დ. 186

ბარამიძე აღ. 241
 ბაქრაძე კ. 11
 ბაჯელიძე ა. 180
 ბაჯელიძე თ. 182
 ბაჯელიძე ხ. 83
 ბახტაძე გ. 8
 ბედინიშვილი აღ. 241
 ბეჟან ფირალი (ფოლკ.) 240
 ბეჟანიძე ას. 182
 ბეჟანიძე ხ. 180
 ბეჟან-ოღლი ხ. 187
 ბერიძე 196
 ბერიძე არ. 182
 ბერიძე ვუკ. 254
 ბერნაბო (ლიტ.) 213
 ბერძენიშვილი ნ. 96
 ბელიაშვილი ი. 8
 ბიუხერი კ. 19
 ბოჯანიო ჯ. 210, 212, 216
 ბოლქვაძის ქალი (ფოლკ.) 65

გ

გაბრიელი (ფოლკ.) 64, 96, 149
 გვარამიძე კ. 242
 გვეტაძე რ. 94
 გიგებაშვილი იაკ. 183, 193, 227
 გოგიბერიძე მ. 11, 222, 223
 გოგოლაშვილი მ. 8
 გოგოძე ელ. 8
 გომიაშვილი აღ. 94
 გონიაშვილი თ. 10
 გორაძე მ. 181
 გორსაძე (ფოლკ.) 91
 გუგუნაყა 204
 გუგუშვილი კ. 8, 9
 გულუა დ. 8
 გურგენიძე ნ. 246, 249, 250
 გურიელი 196, 204
 გურიელი გრ. 192

* შეადგინა მზია ჯემალის ასულმა
 ნოღაიდელმა.

დ
 დავით აღმაშენებელი 221
 დანელია ს. 11
 დარეჯანი (ლიტ.) 140, 210
 დიასამიძე აბ. 181
 დიასამიძე ავ. 182
 დოლიძე ყ. 182
 დონდუა თ. 8, 9
 დონდუა ვ. 96
 დუდუჩავა მ. 9
 დუმბაძე 175
 დუმბაძე მ. 96, 241

ე
 ეთერი (ფოლკ.) 186
 ერეკლე მეორე 182
 ერისთავი რ. 70

ვ
 ვარშანიძე ს. 198
 ვაჩიშვილი მ. 105
 ვეფხვაძე ვ. 8
 ვლასტოვი გ. 230

ზ
 ზანდუკელი მ. 11
 ზვიადაძე დ. 8

თ
 თავდგირიძე მ. 204
 თამარ მეფე 205, 221, 238
 თანდილავა ზ. 203, 204, 230
 თაყაიშვილი ე. 242
 თომაშვილი დ. 70
 თოფურია ვ. 10

ი
 ინაიშვილი ა. 20
 ისრალოვი ლ. 176
 ისრაელი (ფოლკ.) 149
 ირემაძე ედ. 234
 ირემაძე მ. 232, 234
 ირემაძე ქ. 9
 იოსელიანი შ. 178

კ
 კაიკაციშვილი გ. 175, 176, 193
 კაიკაციშვილი შ. 104
 კალანდაძე 197, 236
 კალანდაძე კ. 9
 კაპანელი კ. 11

კასრაძე ვ. 8
 კახაძე ქ. 45
 კედელიძე მ. 163
 კერესელიძე ი. 186
 კობიძე დ. 245, 246, 247, 248, 249
 კოკელაძე გრ. ტიმოლეონიძე
 კომაროვი 186
 კოტეტიშვილი ვ. 8, 11, 70,
 94, 104-106
 კენოფონტოვი ხ. 197

ლ
 ლაზიშვილი ხ. 91
 ლერწამ-დარეჯანი (ფოლკ.) 23
 ლომაძე 204
 ლომოური თ. 10

მ
 მაკალათია ს. 29, 77, 122, 209
 მაკარაძე ე. 199
 მაკრიალელი ო. 187
 მალაზონია ნ. 178
 მამალაძე ბუღარა 241
 მამალაძე თ. 241
 მამალაძე ტ. 121
 მამცაშვილი 183
 მამუქაძე დ. 200
 მარი იური 10
 მარი ნიკო 250
 მარჯანიშვილი კ. 11
 მაჭახელი ს. 187
 მგელაძე ალ. 198
 მეგრელიძე ბ. 198
 მეგრელიძე ი. 1-3, 8, 9, 20, 24,
 109, 124, 125, 219-221, 223,
 224, 234, 236, 240, 262
 მეგრელიძე შ. 191
 მელანი იხ. ამირანი
 მელაძე რ. 100
 მელიქიშვილი გ. 96
 მელიქსეთ-ბეგი ლ. 10
 მელტონ-დარეჯანი (ფოლკ.) 23,
 207
 მენთეშაშვილი სტ. 243-246,
 248, 255-258, 261
 მესხი ს. 183, 184, 186, 187, 192
 მესხიძე ე. 91, 156
 მესხიძე მ. 91

მესხია შ. 96
მესხიძე ხ. 206, 208
მეუნარგია ი. 185
მეფისაშვილი ა. 185
მიქაელ-მთავარანგელოზი
(ფოლკ.) 96
მიქელაძე მ. 179
მეაფია ა. 241
მეაფანაძე ა. 182
მეაფანაძე ზ. 102
მეაფანაძე მ. 92, 100
მსხალაძე ალ. 19, 154
მურმანი (ფოლკ.) 86
მუფთი-ეფენდი 187
მუფთი-ზადე 187

ნ

ნესტან-დარეჯანი (ლიტ.) 23, 267
ნიკოლაძე იაკ. 223
ნიკურაძე 204
ნიჟარაძე დ. 193
ნიჟარაძე შ. 249-253, 255, 257-
259, 261
ნოლაიდელი ა. 154
ნოლაიდელი ი. 112
ნოლაიდელი იზეთი 7
ნოლაიდელი მ. 263
ნოლაიდელი მემიში 66
ნოლაიდელი ნ. 13
ნოლაიდელი ქ. 7, 67
ნოლაიდელი ხ. 90, 91, 112
ნოლაიდელი ჯემალ 1-3, 5, 7-24,
97, 141, 154, 227-229, 232, 234,
238, 243, 247, 249, 256, 258,
259, 261
ნოლაიდელი ჯიმშერ იხ. ნოლა-
იდელი ჯემალ
ნუცუბიძე შ. 11

ო

ორბელიანი გრ. 183, 187
ორბელიანი სულხან-საბა 70,
164, 243, 247, 251, 252, 255
ოქროპირიძე თ. 253
ოქროშიძე თ. 70, 77,

პ

პაელოვა ტ. 8
პაიქაძე ა. 236, 237

პაპოშვილები (ფოლკ.) 204
პეტრიწი იოანე 222, 223

ჟ

ჟღენტო ს. 110

რ

რაზიკაშვილი თ. 26
რამიშვილი ბ. 11
რატიანი პ. 96
რომანაძე მ. 206
როყვა ხ. 72, 90, 91, 103, 105,
107, 152
რუსთაველი შ. 206, 222, 223

ს

საგინაძე ა. 178
სალარიძე თ. 8
სალიხ-ეფენდი-ზადე 187
სანიციძე ელ. 104
სახოკია თ. 15, 16, 124, 129,
164, 189, 214
სვიატოპოლსკ-მირსკი 186
სიმონიშვილი ვ. 105, 154
სიხარულიძე ქს. 255
სურმანიძე მ. 187
სურმანიძე ვ. 182

ტ

ტაკიძე ა. 111
ტაკიძე დ. 139, 200
ტაკიძე ქ. 104, 158
ტარიელი (ლიტ.) 23, 207
ტატიშვილი ე. 10
ტუნაძე პ. 237

უ

უმიკაშვილი პ. 87, 89, 91, 92,
94, 100, 102, 104-106, 183-187
უფშკული იხ. უშკული (ფოლკ.)
23

ფ

ფალიაშვილი ზ. 12, 223
ფალოსი (ფოლკ.) 142
ფარსადანი (ლიტ.) 207
ფატმანი (ლიტ.) 207
ფრიდონი (ლიტ.) 23, 207
ფუტყარაძე 179
ფუტყარაძე ბ. 200

ქართული
წიგნობა

კ
 კათამაძე ა. 232
 კათამაძე მ. 202
 კათამაძე თ. 200
 კათამიძე ხ. 234
 ქაიხოსრო ხელმწიფე (ფოლკ.)
 206

ქაქეარაძეები 202
 ქარცივაძეები 197
 ქინქლაძე დ. 198

ლ
 ლლონტი ირ. 192

ყ
 ყაზაიშვილი ს. 8
 ყაზბეგი ალ. 11
 ყაზბეგი გ. 186
 ყაზბეგი დ. 11
 ყაუხჩიშვილი ს. 10
 ყიფიანი დ. 183, 187

შ
 შავეიშვილი ს. 229
 შაინიძე ხ. 203
 შამანაძე ნ. 12
 შანიძე აკ. 10
 შარაშიძე გ. 243, 244, 256
 შარაშიძე მ. 198
 შერვაშიძე თ. 176
 შილაკაძე ვ. 76
 შმაევსკი ს. 197

ჩ
 ჩაველიშვილი ალ. 9
 ჩამოლლი ო. 210
 ჩამოლლი ჯ. 210, 214
 ჩახრუხაძე 223
 ჩიმაკაძე ლ. 198
 ჩიქობავა არნ. 10
 ჩიქოვანი მიხ. 23, 122, 131,
 140, 142, 221, 229, 230
 ჩიჯავაძე ხ. 156
 ჩუბინაშვილი რ. 2
 ჩხაიძე ჯ. 17, 21, 182
 ჩხიკვაძე გრ. 20, 154, 158
 ჩხიკვიშვილი დ. 178

ცეცხლაძე 104, 204
 ციხცაძე ს. 182
 ცხადაძე ქ. 195
 ცხველაძე ნ. 195

ძ
 ძნელაძე 173

წ
 წერეთელი აკ. 22, 183, 187-189,
 194-197
 წერეთელი გ. 183, 184, 186,
 187, 189
 წერეთელი ვრ. 10
 წითლიძე არ. 198
 წმინდა გიორგი 96, 201
 წმინდა ნინო 96
 წულაძე აპ. 75, 76, 87, 94, 239
 წულუკიძე ა. 181
 წუწუნავა ახ. 180

ც
 ცაგკეაძე ი. 182, 183, 185, 187,
 189, 192-195, 242
 ცელიძე ი. 240
 ციკინაძე ზ. 173, 175, 191, 200
 ცყონიები 161

ხ
 ხაბაზი ხ. 200
 ხაბაზი-ნოლაიდელი ფ. 7
 ხავთასი ვრ. 9
 ხალვაში ა. 176
 ხალვაში ა. დ. 199
 ხალვაში ა. ხ. 187
 ხალიფაშვილი ა. 176
 ხარატოლი ქ. 182
 ხახანაშვილი ალ. 230
 ხახუტაიშვილი ხ. 72
 ხიზანიშვილი დ. 23
 ხიმშიაშვილი ა. 176
 ხიმშიაშვილი ნ. 187
 ხიმშიაშვილი შ. 176, 187
 ხინიკაძე 204
 ხუბუა მ. 239
 ხუსეინ-ბეგი 187

ჯ

ჯავახიშვილი ივ. 11, 19, 97, 98,
126, 143, 165, 167, 201, 234
ჯანაშვილი მ. 191
ჯანელიძე დ. 77
ჯაფარიძე ხ. 181
ჯაყელი ნ. 128
ჯაყელი ხ. 174
ჯვარშიშვილი ათ. 10

ჯინქარაძე 204
ჯინქარაძე ის. 180
ჯინქარაძე ო. 182
ჯორბენაძე ს. 9

ეროვნული
ბიბლიოთეკა

პეროლოტე 166
პეპნი ვიქ. 166
პიპოკრაძე 166.

შინაარსი

ჭეშალ ნოლიდელი (ცხოვრება და მოღვაწეობა) — ი. მეგრელიძე 7

ეთნოგრაფია

წინასიტყვაობა (1936 წელს გამოცემული ეთნოგრაფიისა) 27

აზარელთა ურთაცხოვრებებიდან

ხალხური ჩვეულებანი	31
მშობიარობა	31
სუნუნეთღუგენი	36
ქორწილი	38
ჩაყვება	52
ფადიკო	53
ქალის მღვთმარება	54

ცრუმორწმუნეობა

ახალი წლის შეხვედრა	55
ცხრაშარტობა	56
ბაიჩამი	57
აშურა	60
დაღვეი	62
ნადირის დაყოკვა	62
სამხთო	62
ეპიზოდური ტყვეთა მოტაცებიდან	65

ძვირფასი საუნჯე

67

აქარული (ქობულეთური) სამიწათმოქმედო ლექსებისა და სიმღერების ზოგადი დახასიათება 69

აზარის ზეპირსიტყვიერებისა და ეთნოგრაფიის მასალები

თავი I

აქარული ნადური ლექს-სიმღერები

73

1 ვაი თუ დილას კურღლეღმაო	81
2 მშვიდობა	81
3 ჭალი ვიყავ აზნაური	83
4 მთას ზოხობი აფრენილა	85
5 მურმან, მურმან, შენსა მზესა	86
6 შარშინდელსა ნაყანვესა	87

ეროვნული
ბიბლიოთეკა

7 შავი შაში ჩიოდაო	88
8 ქორი თეთრი ჰანდარზეო	90
9 მთას ირემი დაწოლილა	91
10 ვაი, თუ მუხა წოწინაო	92
11 ჩიორაი ჩიოდაო	93
12 ბებურს ხილსა ვაჟთებდი	94
13 ვაი, თუ იელი იელომდაო	95
14 ყარანაი	96
15 ელია თუ მელიაო	101
16 გორდელა	102
17 ლელა	102
18 კურდღელმა თქვა: ჩირგეში ვზივარ	103
19 ქალო, შავო, შავითაო (წერეთივი)	103
20 ღუბაი	105
21 ლორჯო ირემს ვაჟივლია	103
22 ელემა თუ მელამაო	105
23 ავთანდილ გადინადირა	106
24 ლეკებმა რომ დამიჭირეს	106
25 ბევანმა უთხრა თხასაო	107
26 გველი ხრილსა მიძერებოდა	109
27 ელესა	109
28 ხელხეაი	110

ნ ა დ უ რ ი ს ი მ ღ ე რ ე ბ ი ს ჰ ა ნ გ ე ბ ი

1 მშვიდობა	112
2 სასაილო „მთას ხოხობი აფრენილა“	113
3 საყავახურა „შარშანდელსა ნაყანვესა“	114
4 ყარანაი	116
5 ჩიორჩიტი	117
6 ბერიკაცი	117
7 გორდელა	119

თ ა შ ი

საწინავეულებო სიტყვიერება	120
1 ცხემლის ქრა	121
2 საბაღწლო	121
3 ქათმისფერხვა	123
4 ცეცხლის შესახვა	124
5 ახალ მთვარესთან შეხვედრა	125
6 რწილის გადალოცვა	126
7 რვა იანვრობა	127
8 ნასესხები	127
9 ხენა-თესვა და ხარების ავი თვალისაგან დაცვა	129
10 ქაშატობა	130
11 ლაზარია	131
12 ვზობა (ბზობა)	134
13 ფერცვალობა	134
14 ავი სულების დღე (დადგვი)	136
15 ვვენობა და ბერიკაობა	141
16 ცეცხლობია	143
17 სამგლოვიარო წეს-ჩვეულება	145
და ს კ ვ ნ ა	153
და მ ა ტ ე ბ ა: სიმღერების ერთი კრებულის შესახებ	153
სამუსიკო საკრავები	158

- 1 ფეშქუმი
- 2 ერთი ტერმინის გამო
- 3 სერც ძველ ჟამებს დავეიწუებთ

სხვადასხვა უინაარის წარილაბი

აპარლების ბრძოლა სამშობლოს თაჱსუფლებისათვის	171
ი. ჰაჱჱაჱაჱე და აჱარა	182
აჱაჱი წერეთელი ბათუმში	194
პედაგოგი მიხეილ შარაშიძე	198
ხალხური მოქმელები აჱარაში	199
თქმულები და გადმოცემები აჱარაში არსებულ ისტორიულ ძეგლებზე	201
თქმულება ჱაიხოსრო ხელმწიფის შესახებ	206
თქმულება „ამირანდარეჱანიანის“ შესახებ	208
ერთი ზღაპრის შესახებ	210

რეცენზიები

რუსთველოლოგიის მნიშვნელოვანი შენაჱენი	219
მოსე გოგიბერიძის ნაშრომთა კრებული	222

კომენტარები და შენიშვნები

კომენტარები და შენიშვნები	243
მოკლე ლექსიკონი	243
სახელთა საძიებელი	253

საქართველოს
სახელმწიფო ბიბლიოთეკა

გამომცემლობის რედაქტორი შ. ზოიძე
მხატვრული რედაქტორი ვ. ხოჯაშვილი
ტექნიკური რედაქტორი ნ. ქყონია
კორექტორი ც. ანთაძე

გადაეცა წარმოებას 6. X. 70
ხელმოწერილია დასაბეჭდად 13. I. 71
ქალაქის ზომა 60X90 1/16
ნაბეჭდი თაბახი 17
სააღრიცხვო-სავაჭრომცემლო თაბახი 14,12
შეკვ. № 4808, ფშ0309, ტირაჟი 2.000

ფასი 1 მან. 10 კაპ.

გამომცემლობა „საბჭოთა აჭარა“
ბათუმი, გოგებაშვილის, 24.
Батумская типография № 9.
Батуми, ул. Р. Люксембург, 22

საქართველო
ენციკლოპედია

8

Джемал Изетович Ногаидели
ИССЛЕДОВАНИЯ И ЗАПИСИ
(На грузинском языке)

Издательство «Сабчота Аджара»
Батуми, Гогобашвили, 24
1971

ქართული
ხელმოწერა

უცხოეთის ბანკის რეკლამა

№	სტრუქტურის ნომერი	ა რ ა ს	უ ნ დ ა ი ე თ ს
ა-263		ველიაშვილი თ.	ველიაშვილი თ.
240	12	ჩაღანი	ჩაღანი
194	28	პროგრამაში წერია	პროგრამაში წერია: Отделение II 2. На поэмы „Коварная Тамара“, соч. кн. Ак. Церетели. Проч- тет автор.
229	2 სქოლიო	მისივე	მისივე: Народный грузинский эпос о прикованном Амиране.
230	3 სქოლიო	გამოყენებული	გამოყენებული: Теогония Гезиола и Прометей (разбор сказаний) Геоργия Властова.

810/253

ქართული
ნაციონალური
ბიბლიოთეკა